

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MAHMUD TÂ'Î BİN MUHAMMED'İN ŞERH-İ GÜLİSTÂN'ININ 1b-51a
VARAKLARI
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sümeyye GÜLDENOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kenan MERMER

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

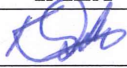
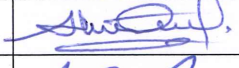

MAHMUD TÂ'Î BİN MUHAMMED'İN ŞERH-İ GÜLİSTÂN'ININ 1b-51a
VARAKLARI
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sümeyye GÜLDENOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları

“Bu tez 31/05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZSEÇLİK	Basarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YEŞİL	- Basarılı -	
Doç. Dr. Kenan MERMER	- Basarılı -	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Sümeyye GÜLDENOĞLU
Öğrenci Numarası	:	1560Y09001
Enstitü Anabilim Dalı	:	İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	MAHMUD TÂ'İ BİN MUHAMMED'İN ŞERH-İ GÜLİSTÂN'ININ 1b-51a VARAKLARI (İNCELEME-METİN)
Benzerlik Oranı	:	%8

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

Sümeyye GÜLDENOĞLU

07/05/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

07/05/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç.dr. Kenan MERMER

Tarih :07.05.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Fars Edebiyatının en büyük şairlerinden Sa'dî-i Şîrâzî'nin kaleme almış olduğu, şöhreti Büyük Okyanus kıyıları hatta Çin'in en uzak bölgelerine kadar yayılmış olan *Gülistân* Fars Edebiyatının şaheserleri arasındadır. Makame türünde olan eser ahlaki ve eğitici konuları barındırması sebebiyle Osmanlı medreselerinin her kademesinde, hem dil hususiyetlerinin hem de açıklanması gereken yoğun manalarının açıklandığı şerhleriyle beraber okutulmuştur. Bu yüzden *Gülistân* Türk Edebiyatında en çok şerh edilen eserler arasında yer alır. İlk örnekleri 16. yüzyılda görülmeye başlanan *Gülistân* şerhleri 19. yüzyıla kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Çalışmamıza konu olan Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı da 19. yüzyılda *Gülistân*'a yapılan şerhlerden biridir. Tezimizde *Şerh-i Gülistân*'ın ilk yüz sayfası şârihin şerh metodu ve amaçını tesbit etme doğrultusunda çeşitli açılardan incelenmiştir.

Tez çalışmam boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve çalışmamın bu hale gelmesinde katkılarından dolayı tez danışmanım Doç Dr. Kenan MERMER'e teşekkürlerimi sunarım.

Sümeyye GÜLDENOĞLU

Sakarya 07 Mayıs 2019

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: MAHMUD TÂ'Î BİN MUHAMMED VE ŞERH-İ GÜLİSTÂN'I	8
1.1. Hayatı ve Şerh-i Gülistân'ı	8
BÖLÜM 2: ŞERH-İ GÜLİSTÂN'IN İNCELENMESİ.....	9
2.1. Tarihî Unsurlar.....	9
2.1.1. Peygamberler Tarihi	10
2.1.1.1. Hz. Mûsâ	10
2.1.1.2. Hz. Yûsuf	11
2.1.1.3. Hz. Nûh	11
2.1.1.4. Hz. Lokmân.....	12
2.1.2. İslam Tarihi.....	13
2.1.2.1. Zülfikar.....	13
2.1.2.2. Râfizîler.....	14
2.1.3. Türk Tarihi.....	16
2.1.3.1. Salgurlular	16
2.1.3.2. Celâlî Takvimi.....	17
2.1.3.3. Moğollar	18
2.2. Mitolojik Unsurlar	18
2.2.1. Ferîdûn.....	19
2.2.2. Hümâ Kuşu	19
2.2.3. Nigarhâne-i Çîn.....	20
2.2.4. Mânî-i Nakkâş.....	21
2.3. Sosyal ve Kültürel Unsurlar	21
2.3.1. Nevrûz Hil'ati	22
2.3.2. Kasabu'l-Ceyb	22
2.3.3. Nevrûz.....	22
2.3.4. Kûs Çalmak.....	23
2.3.5. Kasîl/ Hasıl	23
2.3.6. Elmâs	24
2.3.7. Meşşâta	24

2.3.8. Mi'râz.....	24
2.3.9. Nahlbend.....	25
2.4. Edebî Unsurlar	25
2.4.1. Mecazlar.....	25
2.4.1.1. Teşbih.....	25
2.4.1.2. İrsâl-i mesel.....	26
2.4.1.3. Kinâye	26
2.4.2. Mana İle İlgili Sanatlar	26
2.4.2.1. İstifhâm	26
2.4.2.2. Telmih	27
2.5. Dini Unsurlar	27
2.5.1. Şer'i Unsurlar.....	27
2.5.1.1. Minnet	27
2.5.1.2. Keffâret	28
2.5.1.3. Şükr	28
2.5.1.4. Dua	29
2.5.1.5. Tevbe.....	30
2.5.1.6. İyi ve Kötü Amelde Bulunmak	31
2.5.2. Allah.....	31
2.5.2.1. Allah'ın İsim ve Sıfatları.....	32
2.5.3. Hz. Muhammed.....	33
2.5.4. Dualar.....	34
2.6. Tasavvufî Unsurlar.....	35
2.6.1. Murâkabe	35
2.6.2. Sülûk	35
2.6.3. Kurbet	35
2.6.4. Vüsûl.....	36
2.6.5. Mâ-sivâ	37
2.7. Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in Gülistân'ı Şerhetme Metodu	37
2.7.1. Kaynak Metnin Verilme Usûlü	37
2.7.2. Kelime Tahlili, Tercüme ve Yorum	41
2.7.2.1. Kelime Tahlili ve Filolojik İzahlar.....	42
2.7.2.2. Tercüme ve Yorum	45

2.7.3. Reddiyeler	48
2.7.3.1. Gramer ve İrâbla İlgili Reddiyeler	49
2.7.3.2. Gramer ve İrâb Merkezli Olarak Verilen Anlamla İlgili Reddiyeler	50
2.7.3.3. Anlam ve Yorumla İlgili Reddiyeler	52
2.7.3.4. Verilen Bilginin Yanlışığı ve Gereksizliğıyle İlgili Reddiyeler	55
2.7.4. İktibaslar	56
2.7.4.1. Âyet İktibasları	57
2.7.4.2. Hadis İktibasları	58
2.7.4.3. Türkçe Atasözü ve Deyimlerden Yapılan İktibaslar	60
2.7.4.4. Arapça İbârelelerden Yapılan İktibaslar	60
2.7.4.5. Arapça-Farsça Manzum Parçalardan Yapılan İktibaslar	62
2.7.4.6. Kaynak Eserlerden Yapılan İktibaslar	63
2.8. Nüsha Farklarının Değerlendirilmesi	63
Özet: Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in Şerh Metodu	65
BÖLÜM 3: ŞERH-İ GÜLİSTÂN	68
3.1. Şerh-i Gülistân Metninin Kurulmasında Takip Edilen Yöntem	71
3.1.1. Kelimelerin İmlasıyla İlgili Hususlar	71
3.1.2. Türkçe Eklerin İmlasıyla İlgili Hususlar	75
3.1.3. Arapça ve Farsça Tamlama, Kelime ve Eklerle İlgili Hususlar	78
3.1.4. Şerh-i Gülistân Metninin Kurulmasıyla İlgili Genel Hususlar	80
3.2. METİN	83
SONUÇ	179
KAYNAKÇA	182
EKLER	188
ÖZGEÇMİŞ	192

KISALTMALAR

bkz. : Bakınız

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazret-i

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

trc. : Tercüme eden

v. : Vefat tarihi

vb. : Ve benzeri

vr. : Varak

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Transkripsiyon Harfleri Tablosu

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in Şerh-i Gülistân'ının 1b-51a Varakları (İnceleme-Metin)			
Tezin Yazarı: Sümeyye GÜLDENOĞLU		Danışman: Doç.Dr. Kenan MERMER	
Kabul Tarihi: 31. 05. 2019		Sayfa Sayısı: vii(ön kısım)+190(tez)+5(ek)	
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları		Bilim Dalı:	
<p>Bu çalışmada on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in <i>Şerh-i Gülistân</i>'ı çevriyazıya aktarılarak incelenmiştir. Tez üç ana bölümden oluşmaktadır.</p> <p>Giriş kısmında şerh türü hakkında genel bilgiler sunulmuş, Sa'dî-i Şirâzî'nin <i>Gülistân</i>'ı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in hayatı ve <i>Şerh-i Gülistân</i>'ı ile ilgili ulaşılmış olduğumuz bilgiler sunulmuştur.</p> <p>İkinci bölümde <i>Şerh-i Gülistân</i> klasik mensur metin şerhi kuralları çerçevesinde, Sûdî-i Bosnevî'nin <i>Şerh-i Gülistân</i>'ının bazı kısımları ile karşılaştırılarak incelenmiş ve Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde uyguladığı şerh metodu ve <i>Gülistân</i>'ı şerh etme amacı tespit edilmeye çalışılmıştır.</p> <p>Üçüncü bölümde metnin hazırlanmasında takip edilen yöntemler açıklandıktan sonra <i>Şerh-i Gülistân</i>'ın ilk yüz sayfası Latin harflerine transkribe edilmiş, sonuç bölümünde çalışmamız esnasında ulaşılmış olduğumuz bilgiler değerlendirilmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Şerh, Mahmud Tâ'î bin Muhammed, Şerh-i Gülistân			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Mahmud Tai bin Muhammed's Sharh Of Gulistan 1b-51a (Text-Analysis)			
Author of Thesis: Sümeyye GÜLDENOĞLU Supervisor: Assoc. Prof. Kenan MERMER			
Accepted Date: 31.05.2019		Number of Pages: vii(pretext)+190(thesis)+5(app)	
Department: IslamicHistory and Arts		Subfield:	
<p>In this work, <i>Sharh Of Gulistan</i> (The Commentary of Gulistan) of Mahmud Tai bin Muhammed who lived in 19th century, has been analysed by being transcribed. The thesis is divided into three main sections.</p> <p>In the introduction section of this thesis is given information about Sharh (Commentary) and <i>Gulistan</i>. In the first section, the information we have reached about Mahmud Tai bin Muhammed's life and his literary work <i>Sharp of Gulistan</i> is presented.</p> <p>In the second section, <i>Sharp of Gülistan</i> has been examined with classic commentary rules by comparing some parts of Sudi Bosnevi's <i>Sharp of Gulistan</i> and Mahmud Tai bin Muhammed's method of commentary and his purpose of commenting the <i>Gulistan</i> has been tried to be determined.</p> <p>In the third section, after explained the methods followed in the preparation of the text, the first hundred pages of <i>Sharp of Gulistan</i> have been translated into Latin letters.</p> <p>The general information that is received in the course of studying has been assessed in the conclusion.</p>			
Keywords: Sharh (Commentary), Mahmud Tai bin Muhammed, Sharh Of Gulistan			

GİRİŞ

Arapça ‘شَرَح’ mazî fiil kökünden türemiş olan “şerh” kelimesi lügatlerde: “Eti ince ve uzun kesmek, bir şeyi yaymak, genişletmek, hıfzetmek, sevdirmek, îzâh etmek, şerh etmek, tefsîr etmek”¹, “kesmek, dilimlemek, yorumlamak”², “açma, ayırma, açık ve ayrıntılı anlatma”³, “bir nesneyi keşf eylemek”⁴, “müşkil ve mübhem ve mahfî makûlesini keşf ve izhâr eylemek”⁵, “bir kitabın ibâresini yine o lisânda veya bir lisân-ı âhârda tafsîl ve îzâh ederek müşkilâtını açma, bir kitabın ibâresini kelime kelime açıp îzâh ederek yazılan kitap”⁶, “bir şeyin/ bir kitabın kapalı ve güç anlaşılır yanlarını açıklamak ve yorumlamak için söylenen sözler/ yazılan kitaplar”⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Burada geçen tanımlardan, bir eseri daha geniş manada açıklamak amacıyla kullanılan bir telif türü olduğu anlaşılan şerhler; kendi alanında otorite olmuş bir eseri, doğru ve yerinde anlamak; tenkit, tahkik ve tashih etmek, anlamca kapalı kısımlarını açmak ve açıklamak, tecdit etmek, yorumlamak, eksik bırakılan hususlarını tamamlamak, ilmi muhafaza etmek ve devamlılığı sağlamak, derinleştirmek, hatalı olduğu düşünülen yerlerini belirterek düzeltmek ve şerh edildiği döneme uygun hale getirmek amacıyla yazılan eserlerdir.⁸

Hayatın iletişim söz konusu olan her alanında karşımıza çıkan “şerh” aslında yazı kadar eskidir.⁹ Günümüze ulaşan şerhle ilgili en eski metnin Derveni Papirüsü olarak bilinen Grekçe metinler arasından çıktığı bilinmektedir.¹⁰ M.Ö. beşinci yüzyılda oluşturulmuş ve dördüncü yüzyılda kopyası çıkarılmış bu belgede kullanılan şerh metodu, metni kısa

¹ Mevlüt Sarı, “Şerh”, *El-Mevarid* (İstanbul: İpek Yayınları),815.

² Kadir Güneş, “Şerh”, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2015),627.

³ Türk Dil Kurumu, “Şerh”, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1998), 1:2087.

⁴ Vankulu Mehmed Efendi, “Şerh”, *Vankulu Lügati* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014),2:434.

⁵ Mütercim Asım efendi, “Şerh”, *Kâmûsu'l- Muhît Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013),2: 1157.

⁶ Şemsettin Sami, “Şerh”, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları),773.

⁷ Mertol Tulum, “Şerh”, *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), 354.

⁸ İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 3. Baskı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 21-24., Harun Anay, “Bir Osmanlı Düşüncesinden Bahsetmek Mümkün mü?”, *Dergâh Dergisi*, 7/76 (Haziran 1996):12., Sedat Şensoy, “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 555., Bilal Kemikli, “Şerh, Şârih Ve Ahmet Avni Konuk”, *Eskiye*, 16 (Ocak 2010):69-70., Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Türk Fili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8 (1994):1.

⁹ Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”,1., Anthony Grafton, “Şerh”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin Halleri: Osmanlıda Telif, Tercüme Ve Şerh*, trc. Abdullah Kotay (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 393.

¹⁰1962 yılında Yunanistan’ın Derveni bölgesinde bir mezarlıkta yapılan kazılar sonucu bulunan Derveni Papirüsünde Orheus’e atfedilen bir şiir alagorik ve felsefi bir bakış açısıyla yorumlanmaktadır. Ric hard Janko, “The Derveni Papyrus (“Diagoras Of Melos, Apopyrgizontes Logoi?”):A New Translation”, *Classical Philology* 96/1 (January 2001):1.

alıntılar biçiminde bölmek ve bu bölümleri şerh etmek şeklindedir.¹¹ Şerh türünün İslam düşüncesinin doğuşundan önce başka milletler arasında görüldüğü bilinmektedir. Nitekim “Yahudilikte talmudik literatürün önemli bir bölümü Kitâb-ı Mukaddes’e yapılan şerh ve tefsirlerden oluşur.”¹² Batıda şerh geleneği “Batı medeniyeti Eflatun’a yapılan şerhlerden ibarettir.” sözünü doğrular mahiyette Eflatun ve Aristo’nun eserleri üzerine temellendirilmiştir.¹³ İslam dünyasında ise şerh geleneğinin oluşmasında en önemli etken Kur’an-ı Kerim’i tefsir faaliyetleridir. Hz. Peygamber’in Kur’andaki bazı meseleleri, garîbu’l Kur’an’ı açıklaması İslam kültüründe şerhin başlangıcı olarak kabul edilebilir.¹⁴ Bu durumda İslam kültüründe şerh türünün ilk örnekleri İslamın ilk dönemlerine kadar uzanır. Ancak gelişip yaygınlaşması ilk olarak Memlûkler¹⁵ daha sonra Osmanlılar döneminde gerçekleşir.

İslam dünyasında Kur’an’ı ve hadisleri anlama çabaları sonucunda dilbilimi, belağat, fıkıh, kelam ve tefsir gibi ilim şubeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. İlerleyen yüzyıllarda bunlara; tarih, matematik, tıp, felsefe, mantık, biyografî, edebiyat, tasavvuf ve musiki gibi ilimlerin de katılımıyla şerh türünün konu alanı, sadece İslami ilimlerle sınırlı kalmayacak şekilde genişlemiştir. Bu bağlamda İslam kültüründe şerh edilen eserlere genel olarak bakıldığı zaman dini içerikli metinlerin ilk sırada yer almasıyla beraber; felsefi, tasavvufî, edebi ve dil bilimleri alanında yazılan eserler, matematik, coğrafya, astrono-

¹¹ Anthony, “Şerh”, 393.

¹² Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011),24.

¹³ Yazar, *Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*, 19.

¹⁴ Anthony, “Şerh”, 399., Atabey Kılıç, “*Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi*”, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu (Nisan 2007)., Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*,19. , Şensoy, “Şerh”, 38:556.

¹⁵ Şensoy, “Şerh”, 38:556. Memlûkler 1250-1517 yılları arasında Mısır, Suriye ve Hicaz’da hüküm süren Müslüman Türk devletidir. Memlûkler siyasi, askeri ve ilmi sahalarda göstermiş olduğu büyük başarılar neticesinde İslam tarihindeki en büyük devletlerden sayılmaktadır. Moğolları yenerek İslam dünyasının batısını istiladan kurtarmış ve Suriye’deki haçlıları tedricen bölgeden uzaklaştırarak hükmü altındaki bölgeleri Müslüman halk, tüccarlar ve ilim adamları için güvenli hale getirmiştir. Bunların yanında Memlûk devlet adamlarının pek çok medrese açarak ilim adamlarını desteklemesi neticesinde, Memlûkler dönemi eşine az rastlanır bir ilmi canlılığa sahne olmuştur. Bu dönemde kıraat, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, lügat, tarih, coğrafya gibi alanlarda çok sayıda âlim yetişmiş ve birçoğu yazıldığı alanın vazgeçilmez kaynakları haline gelen, başka dönemlerle mukayese edilemeyecek kadar çok ilmi eser kaleme alınmıştır. (Fatih Yahya Ayaz, “Memlûkler Döneminin (648-923/1250-1517) Öne Çıkan Vefeyât, Tabakât ve Terâcim Eserleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16: 2.) Örneğin *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*’in en muteber şerhleri bu dönemde yapılmıştır. (İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 95.) Memlûk medreselerinde yetişen âlimler Osmanlı ilmi muhitinin teşekkülünde de önemli rol oynamışlardır. Orhan Bey zamanında açılan ilk medrese, İznik medresesinin ilk baş müderrisi Davud el- Kayserî başta olmak üzere; Şemseddin Fenârî, İbnü’l-Cezerî, Molla Gürânî gibi Osmanlı döneminin önemli âlimleri Memlûk medreselerinde yetişmiş olan âlimlerdir. (İsmail Yiğit, “Aynî’yi Yetiştiren Memlûkler Dönemi İlmi Hareketine Bir Bakış”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45.

mi, tıp, musiki gibi neredeyse her bilim dalına ait metinlerin yer aldığı görülür.¹⁶ Burada, “Şerhe neden ihtiyaç duyulmuştur? Hangi eserler neden ve hangi amaçlar doğrultusunda şerh edilmişlerdir?”soruları önem kazanmaktadır. Bu sorulara verilecek olan cevaplar tam anlamıyla şerhler üzerine yapılan çalışmalar devam ettikçe ulaşılan neticeler sonucu netlik kazanacaktır. Biz burada bilgilerimizin imkan verdiği ölçüde genel olarak cevap vermeye çalıştık.

Öncelikle şerhlerin yapı ve amaçları itibariyle durağan, yani sabit olmayan, içinde bulunduğu zaman ve sosyal oluşumlardan etkilenerek şekil alan metinler olduğu düşünülürse, farklı bakış açılarıyla tesbit edilebilecek değişik ihtiyaçlara farklı şekillerde cevap verebilen türden metinler olduğu görülür. Şârihler eserleri bazı amaçlar ve istekler doğrultusunda bir kesim ya da bir kişiye hitaben şerh ederler. Eğer bir metin ya da kitabın şerh edilmesi gerekiyorsa “O metinde okuyucunun bilgisi, aklı, düşüncesi, sezgisi veya duygularıyla aşamayacağı bazı güçlüklerin varlığı kabul ediliyor demektir.”¹⁷ Bunun yanında daha önce bir çok şârih tarafından defalarca şerh edilmiş bir metin ya da bir kitap şerh edilmek isteniyorsa burada şârih, daha önce yapılan şerhlerde eksik ya da hatalı olduğunu düşündüğü kısımları düzeltmek, eseri kendi ideolojik yaklaşımları doğrultusunda yeniden yorumlamak ya da içinde bulunduğu dönemin ve hitap ettiği kesimin bilgi ve kültür seviyesine uygun olarak yeniden açıklamak istiyor olabilir. Kısaca ifade etmek gerekirse şerhlerin büyük bir çoğunlukla talimi metinler üzerine eğitici amaçlar doğrultusunda yazıldığı düşünülebilir.

Talimi amaçlar doğrultusunda şerhlere bakıldığında Osmanlı medreselerinde okutulan temel eserlerin kendi dönemlerindeki telif usûlüne göre yoğun bir dille yazılmış olmaları sebebiyle öğrencilere şerhleri ile beraber okutulması yanında, bir medrese hocasının seviyesini yükseltmek için okuttuğu veya okutacağı metnin bir kısmını başarılı bir şekilde şerh ettiği bir risale yazma geleneği, şerh türünün gelişimine katkı sağlarken bu alanda duyulan ihtiyacı karşılamıştır.¹⁸ Risale yazma geleneğinin aynı zamanda medrese hocasının alanında yetkinliğini kanıtlaması, şerh edilen meselenin o dönemin ihtiyacı doğrultusunda yeniden güncellenmesi ve bu şekilde sürekli güncellenerek gelen bilginin

¹⁶Yazar, *Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*, 33., Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 15-16.

¹⁷Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, 1.

¹⁸Yekta Saraç, “Şerhin Kavram Boyutu ve Tarihi Arka Planı”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 2006), 2:123., Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 45.

öğrencinin ihtiyaçlarına cevap vermesi ve onun daha yetkin hale gelmesinde de etkili olduğu düşünülebilir.

Tasavvufi eserler de şerh türünün gelişip yaygınlaşması açısından önemli bir yere sahiptir. Osmanlı döneminde şerh edilen manzum ya da mensur eserlere bakıldığında en çok dini ve tasavvufi eserlerin şerh edildiği görülür.¹⁹ Bunun nedenlerinden birisi tasavvufi eserlerin sembolik bir dile sahip olması nedeniyle açıklanmaya ihtiyaç duyulmasıdır. Nitekim İsmail Hakkı Bursevî şerhin, tasavvufi remizleri anlamayanlar için yapıldığını ve bu açıklamaların salıkların ihtiyaçları doğrultusunda sülûklarında yol gösterici olduğunu söyler.²⁰ Dolayısıyla burada da tasavvufi bir eğitim söz konusudur. Nitekim şerh türünün başta medreseler olmak üzere tekke, cami, dâru'l-mesnevi gibi ilim meclislerinde ve neredeyse insanın bulunduğu her yerde, çok fazla kullanılmalarında ki temel amaçlardan biri onların eğitici işlevi olmalıdır. Bunların yanında Osmanlı döneminde şerhlerin yabancı dil ve bu dilin edebiyatının öğretiminde başarılı bir şekilde kullanıldığı da görülür. Bu, şerhler üzerinde ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.²¹

Klasik şerh metodunda şârih şerh edeceği metni ilk olarak anlamaya çalışır. Metni parça parça ele alarak kelimelerin; lügat, mecaz, din, tasavvuf, tarih, felsefe gibi çeşitli sahalara dayanan istilah manaları ve etimolojileri hakkında bilgiler verir. Sarf, nahiv ve irâb kaidelerine değinir, varsa buralarda gerekli tartışmaları ve reddiyeleri yapar ve kendi görüşlerini sunar. İleri sürdüğü görüşleri ve yaptığı yorumları ispatlamak için âyet, hadis, atasözü, deyim, şiir, mitoloji, peygamber kıssaları, menkîbeler, tarihi ve efsanevi kişiler, adet, gelenek vb. bir çok alandan kendi müktesebâtı el verdiğince iktibas getirerek metni genişletir. Ayrıca, aruz ve edebi sanatlar hakkında özellikle manzum lügatlere yapılan şerhlerde yeri geldikçe bilgi verilir.²² Dile dair yapılan bütün bu açıklamalar şerhleri dile ilişkin büyük bir bilgi hazinesi haline getirirken²³ muhtevasında barındırdığı adet, gelenek ve göreneklerle ilgili anekdotlar, atasözü ve deyimler; folklorik ve kül-

¹⁹Ömür Ceylan, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, 3. Baskı (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007), 7.

²⁰ Rafiye Duru, *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği Ve İsmail Hakkı Bursevî* (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2007), 123-130.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hülya Canpolat, "Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin Halleri: Osmanlıda Telif, Tercüme Ve Şerh*, 1. Basım (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014): 72-97.

²² Saraç, "Şerhin Kavram Boyutu ve Tarihi Arka Planı", 2: 129.

²³ Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 33., Saraç, "Şerhin Kavram Boyutu ve Tarihi Arka Planı", 2: 129., Ömer Zülfe, *Metin Şerhi*, 1. Basım (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2015), 13.

türel malzemenin tesbiti açısından önemlidir.²⁴ Ayrıca şerhler Türk dilinin gelişim çizgisini takip etme açısından da önemli kaynaklardır. Bir metni anlamak ve anlatmak amaçlı kaleme alındıkları için edebi dilden uzak, günlük konuşma diliyle yazılmış olmaları sebebiyle eski Anadolu Türkçesine ait sözcükleri, kullanım alanlarını ve cümle kurulumlarını bu eserlerde görmek mümkündür.²⁵ Yukarıda bahsedilen bütün bu hususlar sonucunda şârih ele aldığı metni ve okurunu daha üst bir seviyeye taşır. Şerhler, okurlarına metnin farklı sınırlarını görmelerini sağlar ve düne ait kültür kodlarını ihya eder. Böylece okurunun kendi kültürüne karşı aidiyet duygusunu artırarak gelenek ile gelecek arasında köprü vazifesi görmüş olur.²⁶ Özetle şerhler hem eğitim ve öğretimde kullanılmış olmaları hem de halkın revaç gösterdiği bir tür olmaları sebebiyle yazıldıkları dönemin bilimsel düzeyini, toplumsal eğilimlerini, eğitim ve öğretim metotlarını göstermesi açısından önemli kaynaklardır.

Gülistân

Gülistân, Sa'dî-i Şirâzî'nin 656 (1258) yılında Salgurlu hanedanından Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengi adına, manzum ve mensur olarak kaleme aldığı olgunluk dönemine ait bir eserdir. Makame tarzında olan eser kısa hikâyelerden oluşur. Sa'dî bu hikâyeleri her yaşta insanın bir şeyler anlayacağı şekilde secili; ancak sade bir nesirle verdikten sonra hikâyelerden alınacak dersleri, öğütleri manzum olarak vermiştir. *Gülistân* yazıldığı tarihten itibaren çok yoğun bir ilgi görmüş, ilk bakışta çok kolay görünen bu üslûbu bir çok edebiyatçı tarafından taklit edilerek *Gülistân*'a nazireler yazılmıştır.

Sa'dî-i Şirâzî eserlerinde eğitici ve ahlaki konulara oldukça önem vermiş ve insanlara doğru yola ulaşmaları için öğütlerde bulunmuştur. *Gülistân* muhtevasında barındırmış olduğu ahlaki, eğitici ve edebi zenginliği sebebiyle Osmanlı medreselerinin her kademesinde eğitim ve öğretimde kullanılan eserlerin ilk sıralarında yer almış, hem dil hususiyetlerinin hem de açıklanması gereken yoğun manalarının açıklandığı şerhleriyle beraber yüzyıllarca okutulmuştur. Bu yüzden *Gülistân* Türk Edebiyatında en çok tercüme ve şerh edilen eserler arasında yer alır. İlk kez 793 (1391) yılında Seyf-i Serayı tarafın-

²⁴ Kenan Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslûp -Kasîde-i Bürde Örneği-*, 1. Baskı (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 113.

²⁵ Hülya Canpolat, *Lâmi'î Çelebi'nin Şerh-i Dibâce-i Gülistân'ı* (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2000), 10.

²⁶ Bilal Kemikli, "Şerh, Şârih Ve Ahmet Avni Konuk", 70., İhsan Fazlıoğlu, "İlim ilim bilmektir; Bilim neyi bilmektir?" *Dergâh Dergisi* 9/97 (Mart:1998).

dan Kıpçak Türkçesi'ne tercüme edilmiştir.²⁷ *Gülistân* üzerine yapılan şerhlerin ilk örnekleri ise 16. yüzyılda görülmeye başlanmış ve 19. yüzyıla kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Tezimizin konusu olan Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı 19. yüzyılda *Gülistân*'a yapılmış olan şerhlerden biridir.

Çalışmanın Konusu

Çalışmamızın konusunu, Sa'dî Şirâzî'nin *Gülistân* adlı eserine 19. yüzyılda Mahmud Tâ'î bin Muhammed (v.1268/1851) tarafından yapılmış olan *Şerh-i Gülistân* adlı eser oluşturmaktadır. Eserin ulaşabildiğimiz tek nüshası müellifin vefatından 13 yıl sonra Kadı Ali b. Mustafa tarafından, 1280(1864) yılında intinsah edilmiş olup Ankara-Milli Kütüphane 9036 numarada kayıtlıdır. Çalışmamız 404 varaktan oluşan eserin elli varlığını (yüz sayfasını) kapsamaktadır.

Çalışmanın Önemi

19. yüzyıl Türk Edebiyatında mensur metin şerhi alanında ortaya konmuş olan *Şerh-i Gülistân* üzerine şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızın önemi; eseri tanıtmak, incelemek ve Latin harflerine transkribe ederek kültürümüze ve edebiyat tarihimize katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamız, *Şerh-i Gülistân*'ın ulaşabildiğimiz tek nüshası, Kadı Ali b. Mustafa tarafından, 1280 (1864) yılında intinsah edilmiş olan nüsha üzerine kurulmuştur. Üç bölümden müteşekkil olan tezimizin giriş kısmında Şerh ve *Gülistân* hakkında giriş niteliğinde bilgiler sunulmuştur. Birinci bölümde Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in hayatı ve *Şerh-i Gülistân*'ı hakkında kaynaklardan ulaşabildiğimiz bilgilere, şerhinde ileri sürmüş olduğu bazı ifadelerinden hayatına dair elde ettiğimiz ip uçları da ilave edilerek şârihin hayatı ve eseri hakkında bilgi verilmiştir.

“Şerh-i Gülistân'ın İncelenmesi” başlıklı ikinci bölümümüzde *Şerh-i Gülistân*'ın sorumluluğumuz dahilindeki ilk yüz sayfası, klasik mensur metin şerhi kuralları çerçevesinde, Sûdî-i Bosnevî'nin *Şerh-i Gülistân*'ının bazı kısımları ile karşılaştırılarak incenmiş ve Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerh metodu ve *Gülistân*'ı şerh etme amacı tespit

²⁷ Tahsin Yazıcı, “Gülistân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14: 240.

edilmeye çalışılmıştır. Eserin incelenmesi sonucunda Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerh metodu ile ilgili ulaşılan bilgiler, şârihin şerh metodunun daha yalın bir şekilde görülebilmesi sağlamak amacıyla bu bölümün sonunda "Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in Şerh Metodu" başlığı altında maddeler halinde sıralanmıştır.

"Şerh-i Gülistân" başlıklı üçüncü bölümümüzde ilk olarak eser genel özellikleri itibarıyla tanıtılmıştır. Daha sonra *Şerh-i Gülistân* metninin kurulmasında takip edilen yöntem hakkında bilgi verildikten sonra Latin harflerine transkripsiyonlu olarak çevrilmiştir.

Çalışmamızın sonuç kısmında *Şerh-i Gülistân*'ın önemi ve Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Gülistân*'ı şerh etme amacı ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmanın Amacı

Yıllar boyunca hem eğitim ve öğretimde kullanılmış hem de insanın bulunduğu her yerde yoğun ilgi görmüş olan şerhler, içlerinde barındırdıkları konu zenginliği sebebiyle bir çok alandan araştırmacılara malzeme sunabilecek özelliklere sahip eserlerdir. Bu sebeple *Şerh-i Gülistân* üzerine yapmış olduğumuz ve yapılmaya devam edecek olan çalışmaların başta; şerh türünün 19. yüzyılda gelmiş olduğu son durumun tesbiti çalışmalarını olmak üzere pek çok alanda araştırmalara katkı sağlayacağı kanatındeyiz.

BÖLÜM 1: MAHMUD TÂ'Î BİN MUHAMMED VE ŞERH-İ GÜLISTÂN'I

1.1. Hayatı ve Şerh-i Gülistân'ı

Tam adı, Mahmud Tâ'î²⁸ bin Muhammed bin Âdem bin Abdullah el-Bağdadî el-Hanefî'dir. İsmâil Paşa (v.1920)'nin *Hediyetü'l-Ârifîn ve İzâhu'l-Meknûn* adlı eserlerinden elde ettiğimiz bilgilere göre, Mahmud Tâ'î bin Muhammed İstanbul'a sonradan gelmiş ve 19. yüzyılda muhtemelen III. Selim (1789-1807), II. Mahmud (1808-1839) ve Abdülmecid (1839-1861) dönemlerinde yaşamıştır. Ne zaman, nerede doğduğu ve eğitim hayatı hakkında yukarıda zikredilen kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak şerhinde özellikle dini ve şer'i meselelerle ilgili vermiş olduğu bilgilerden iyi bir medrese eğitimi almış olduğu ve başından geçen bir olayı anlattığı bölümden hayatının bir döneminde Mısır'ın Suyût-nâm beldesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. (132^a-132^b) Ayrıca yine şerhinde Abdü'l-Kâdir-i Geylânî Hazretleri ile ilgili "Meşâyih-i 'izâmîdan ve evliyâ-yı kirâmdan menâkıb-ı 'adîde kerâmet-i pesendîdeleriyle beyne'l-enâm maqbûl-i hâş u 'âm olan Kûtb-ı Rabbânî Ğavş-ı Şamedânî pîr u dest-gîrimüz Şeyh ' Abdü'l-Kâdir-i Geylânî -kuddise sirruhu'l-'azîz- Ğazretleri"(130^b) ifadeleri bir tarikat bağlantısı olduğunu düşündürmektedir. *Hediyetü'l-Ârifîn*'de geçen diğer bilgilere göre Mahmud Tâ'î bin Muhammed İstanbul'da Ziver Paşa (v.1862)'nin çocuklarına eğitim vermiş, daha sonra Büyükçekmece'ye taşınarak, vefat tarihi olan 1851 yılına kadar orada yaşayıp orada vefat etmiştir.²⁹

Hediyetü'l-Ârifîn'de Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in Şeyh Sa'dî'nin *Gülistân*'ını büyük bir cilt halinde şerh ettiği yazılıdır.³⁰ *İzâhu'l-Meknûn*'da ise aynı bilgilerle birlikte, eserin hamdelesinin ilk cümlesi de verilmiştir.³¹ Ancak Şerh-i *Gülistân*'ın ne zaman telif edildiği hakkında mezkur kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Eserin bugün Milli Kütüphane'de kayıtlı olan tek nüshası Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in vefatından 13 yıl sonra Kadı Ali b. Mustafa tarafından, 1280 (1864) yılında, istinsah edilen nüshadır.

²⁸ Şârih hakkında bazı bilgilere ulaşabildiğimiz tek kaynaklar, *Hediyetü'l-Ârifîn ve İzâhu'l-Meknûn*'da "Tâ'î" kelimesinin şârihin mahlası olduğu belirtilmektedir.

²⁹ İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetü'l-Ârifîn* (Beyrut:Dâru İhyâ'u't-Terâsi'l-Arabî.), 2:418.

³⁰ El-Bağdadî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, 2: 418.

³¹ İsmail Paşa el-Bağdadî, *İzâhu'l-Meknûn* (Beyrut:Dâru İhyâ'u't-Terâsi'l-Arabî.), 2:27.

BÖLÜM 2: ŞERH-İ GÜLISTÂN'IN İNCELENMESİ

Şârihler amaçları doğrultusunda şerh edecekleri metni ya da kitabı belirledikten sonra, eseri şerh etmeye başlamadan önce kaynak eser toplamak gibi bir takım hazırlıklar yaparlar. Şerh edilecek metnin daha önce yapılmış şerhlerini okumak da bu hazırlıklardan biridir.³² Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde ileri sürdüğü ifadelerden, kendisinden önce yapılmış *Gülistân* şerhlerini okumuş olduğu anlaşılır. Ancak bunlar arasında "Fâzıl Sûdî'ye ittibâ'an ihtiyâr eyledigim bu nüshadan evleviyyeti tãhirdür."(48^b) ifadesinden de anlaşıldığı üzere Sûdî-i Bonevî'yi³³ ciddi anlamda takip etmiştir. Nitekim şerhi boyunca diğer şârihlerden "Bazıları" ya da "Şurrâh" diye isim vermeden bahsederken Sûdî-i Bosnevî'nin ismini, "Fâzıl Sûdî" diyerek açıkça zikreder. Çalışmamızın bu kısmında Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı; klasik mensur metin şerhi kuralları çerçevesinde, klasik şerh metod ve usûlüne en yakın mahiyette olan ve şârihimiz tarafından ciddi anlamda takip edilen Sûdî-i Bosnevî'nin 16. yüzyılda yapmış olduğu *Şerh-i Gülistân*'ın bazı kısımları ile yer yer karşılaştırılarak Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde uygulamış olduğu şerh metodu ve amacı tesbit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Tarihi Unsurlar

Şerhlerin satır aralarında; tarihi, mitolojik, ansiklopedik, sosyal ve kültürel alana dahil edilebilecek bir çok bilgiye rastlamak mümkündür. Bu bilgiler şârihlerin ele aldıkları metni ya da kitabı şerh etme amaçları ve bilgi birikimleri doğrultusunda işlendiği için şerhden şerhe farklılık gösterebilir. Örneğin Sûdî'nin şerhinde İran mitolojisi, bazı tarihi

³² Hülya Canpolat, *Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi* (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2006), 115.

³³ Sûdî-i Bosnevî, Bosna'nın Çayniça kasabasına bağlı Sûdiçi köyün'de doğmuştur. 16. yüzyılda özellikle Fars dili ve edebiyatı konusunda dönemin en başarılı âlimlerinden biridir ve Türk Edebiyatında *Bostân*, *Gülistân* ve *Hafız Divan*'ına yapmış olduğu şerhlerle önemli bir yere sahiptir. (Muhammed Aruçi, "Sûdî Bosnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 466.) Sûdî'nin şerhleri üzerine yapılan incelemeler, aynı yüzyılda bu eserleri şerh eden diğer şârihler (Şem'î, Surûrî gibi) arasında klasik şerh anlayışına en uygun yöntemin Sûdî'nin takip ettiği usûl ve yöntem olduğunu ve O'nun şerhlerinde yapmış olduğu yorumların diğer iki şârihe göre daha isabetli olduğunu göstermiştir. (Yazar, *Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*, 45.) Bu özellikleri sayesinde kendisinden sonra gelen şârihleri ciddi anlamda etkilemiştir. Farsça'ya hakimiyeti dışında bazı Arapça eserlere tercüme ve şerh yazmış olması Arapça'ya da vakıf olduğunu göstermektedir. (Aruçi, "Sûdî Bosnevî", 37: 466.) Sûdî'nin bazı eserleri şunlardır: *Şerh-i Divân-ı Hafız* (1003/1594-5), *Şerh-i Gülistân* (1004/1595), *Şerh-i Bostân* (1006/1598), *Şerh-i Lugat-ı Şâhidî*, *Şerhü'l-Kâfiye*, *Terceme-i Şâfiye*, *Şerhü's-Şâfiye*, *Terceme-i Kâmilü't-Ta'bir*. Burada Sûdî'nin sadece en çok bilinen eserleri verilmiştir. Bunlar dışında kaynaklarda geçtiği halde kütüphanelerde bulunamayan eserleri de mevcuttur. Örneğin kaynaklarda Sûdî'nin *Şerh-i Mesnevî*'si olduğu belirtilmesine rağmen böyle bir eser henüz bulunamamıştır. Sûdî'nin tüm eserleri ve bu eserlerin nüshaları ve buldukları kütüphaneler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, *Şerh-i Divân-ı Hâfiz*, 31-44.

bilgiler, sosyal ve kültürel unsurlarla ilgili kapsamlı bilgi verilirken Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinin incelediğimiz kısımları boyunca bu tür bilgileri ayrıntıya inmeden kısaca açıkladığı görülür. Bu kısımda Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde verilen tarihi bilgiler; Peygamberler Tarihi, Türk Tarihi ve İslam Tarihi başlıkları altında incelenmiştir.

2.1.1. Peygamberler Tarihi

2.1.1.1. Hz. Mûsâ

Sa'dî-i Şirâzî *Gülistân*'ın bazı beyitlerinde; herkesçe bilinen bir olaya, bir kıssaya ya da önemli bir şahsiyete işaret etmek anlamında olan telmih sanatını³⁴ kullanarak geçmişte yaşanmış bazı olaylara ya da kişilere işaret etmiştir. Bu tür beyitler şârihler tarafından açıklanırken işaret edilen olay ya da kişiler hakkında uzun ya da kısa olmak üzere okuyucuya mutlaka bilgi sunulmuştur. Örneğin *Gülistân*'da geçen; "Eḳallu cibâli'l-'arzi Tûrun ve innehu - Le-a' zamu 'indellâhi ḳadren ve menzilâ"(48^a) bu beyitte Tûr dağının yer yüzündeki en küçük dağlardan olmasına rağmen Allah katında önemli bir yeri olduğu belirtilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Tûriseynâ, Tûrisinîn ve Tûr şeklinde geçen Sînâ dağı Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği dağdır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Sînâ dağı üzerine yemin eder (et-Tûr 52/1; et-Tîn 95/2) ve yine Kur'ân'da Tûr dağı ile ilgili olarak Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine Allah'ın bu dağa tecelli ettiği ve dağın parçalandığı bilgisi verilmektedir. (el-A'râf 7/143)³⁵ Bu beyit Mahmud Tâ'î bin Muhammed tarafından yorumlanırken okuyucuya Tûr dağının yeri, neden önemli olduğu bilgisi, Mûsâ Peygamberin hayatına dair Tûr dağında Allah Te'âlâ ile konuşması ve Kur'an'da Tûr dağı üzerine yemin edildiği bilgisi hatırlatılarak verilir:

“Yeryüzinde olan tağlaruñ eḳal ve azırak ya'nî aşğar ve küçügi Tûr-i Sinîn ki Medîne-i münevverede bir tağuñ ismidür. Hâlbuki Allah Te'âla Hâzretleri ḳatında ḳadr u mertebe cihetinden sâ'ir tağlardan uluraḳdur. Zîrâ Allah Te'âlâ Ḳur'ânda anuñla ḳasem eylemişdür. Ve Hâzret-i Mûsâ -'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi ve 'alâ âlihimâ's-şalât ü ves-selâm- Hâzretleriyle tekellüm ve añâ tecellî anda vâḳı' olmuşdur. (48^a)

³⁴ Numan Külekçi, “Telmih”, *Edebî Sanatlar*, 6. Baskı (Ankara: Akçağ, 2013), 170., Dilçin, “Telmih”, 461.

³⁵ Mustafa Sinanoğlu, “Sînâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37:222.

2.1.1.2. Hz. Yûsuf

Sa'dî-i Şîrâzî *Gülistân*'ın vezir Fahrüddîn Ebû Bekr bin Ebî Nasr'ı medhettiği kısmında vezir'in meclisinin kesret-i ilmden ilm deryası olmuş ulemânın ve ehl-i dil âriflerinin merkezi olduğunu (36^a-37^b) ve kendi kelamının vezirin meclisinde olan zü'l-fazl ü ehl-i irfânın indinde cevher satıcılar pazarında arpa gibi itibârsız olduğunu belirterek (38^a) “Ben naḥl-bendem emmâ bostânda degül - Maḥbûbem emmâ Ken'ânda degül” (38^b) beyitinde tevazuyla kendisinin de her ne kadar âlim olsada hass-ı havâss olan vezirin meclisinde ulûm u me'ârifden nutk etmege kudreti olmayup sâmt ü sükût kalacağını belirtir.(39^a) Mahmud Tâ'î bin Muhammed bu beyti yorumlarken ikinci mısraında, Sa'dî-i Şîrâzî'nin şâhid/ maḥbûb ve Ken'an kelimeleriyle Hz. Yûsuf'un güzelliğine ve doğduğu yere dair yapmış olduğu telmihi açıklar, Ken'an ili hakkında bilgi verir:

“Ben naḥl-bendem, ya'nî naḥıl bağlayıcıyam emmâ bostânda degül. Ve maḥbûbem emmâ Ken'ânda degül. Ya'nî Ḥâzret-i Yûsuf peygamber -'alâ nebiyyinâ ve'aleyhi ve'âlâ âlihimâ eş-şalâtü ve's-selâm- Ḥâzretleri'nüñ Kudüs şehriyle Dimaşk beyninde mevlüd olan Ken'ân-nâm beldede degülem. Zîrâ bir kimse ḥüsn-i cemâlde her nekadâr mümtâz ve ser-firâz maḥbûb-ı sâlim 'ani'l-'ayb ise ḥüsn-i Yûsuf -'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi ve 'alâ âlihimâ es-şalâtu ve's-selâm Ḥâzretleri'nüñ ḥüsnine münâsebeti lâ-şey mesâbesindedür.” (38^b-39^a)

2.1.1.3. Hz. Nûh

Gülistân'da Hz. Muhammed'in medh edildiği kısımda Sa'dî-i Şîrâzî Hz. Muhammed'in şefaath sahibi olarak ümmet duvarının arkasında muhkem bir dayanak olduğunu “Ne ğam ümmet dîvârına zîrâ senüñ gibi sened u arka şalıcı ya'nî zahîri vardır. Ḥâzret-i Nûh'un reîsi oldığı gemide bulunan kimseye deñiz mevcinden ne mübtelâ vardır” (8^a) beytiyle ifade eder. Bu beytin ikinci mısraında Nûh tufanına yapılan telmihle Hz. Nûh'a tabi olanların, yani Hz. Nûh'un arkasında muhkem bir duvar gibi durduğu kişilerin kurtuluşa ulaştığı vurgulanırken, Hz. Nûh'un 950 yıl kavmini Allah'a kulluğa davet ettiği uzun mücadeleler sonunda kavminin putperestlikten vazgeçmediğini görünce inananları cezalandırması için Allah'a dua etmesiyle (eş-Şuara 26/18-119; Nûh 71/1-28)³⁶ Hz. Muhammed'in ümmetine olan merhameti de ayrıca vurgulanmaktadır. Mahmud Tâ'î bin Muhammed bu beyti tercüme ettikten sonra; kaptanı Hz. Nûh olan kişile-

³⁶ Ömer Faruk Harman, “Nûh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33:226.

rin deniz dalgasında helak olmadığı gibi Hz. Muhammed'in şefaathçisi olduğu bir ümmetin de ceheennem azabından korkusu olmayacağı şeklinde yorumlar:

“Ne ğam ümmet dīvārına, ya'nī dīvār gibi metīn ve muhkem ümmetüñe ğam yok, zīrā senüñ gibi sened u arka şalıcı ya'nī zahiri vardır. Deñiz mevcinden ne mübtelā vardır. Hāşılı ħavf u mübālāt yokdur, ol kimse ki Hāzret-i Nūh -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihīmā's-şalātü ve's-selām- gibi gemici ola. Hāşılı Nūh Peyğamber -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihīmā's-şalātü ve's-selām- Hāzretleri'nüñ reisi olduğu gemide bulunan kimseye deñiz mevcinden ħavf yokdur, ya'nī korkmaz. Tamām-ı beytūñ hāşılı: Bir ümmetüñ ki senüñ gibi senedi ve şāfi'i ola, ol ümmet ceheennem 'azābından ne korkar, ya'nī korkmaz. Niteki Nūh Peyğamber -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihīmā's-şalātu ve's-selām- Hāzretleri'nüñ reisi olduğu gemide mevc"den" kimesne ašlā tūfān mevcinden bāk ey-lemez, ya'nī pervā çekmez. (8^a-8^b)

2.1.1.4. Hz. Lokmân

Sûdî ve Mahmud Tâ'î bin Muhammed *Gülistân*'da geçen şu cümlelerde “Lokmân-ı Hakîm-i Âdiyye didiler ki hikmeti kimden öğrendiñ? Lokmân-ı Hakîm didi ki görmeyenlerden ya'nī körlerden.”(39^a) bahsedilen Lokmân-ı Hakîm'in peygamber olup olmadığı hususunda ulemânın ihtilafa düştüklerini ancak Sa'dî-i Şirâzî'nin burada “hakîm” ifadesini kullanmasından dolayı bahsettiği kişinin peygamber değil kâmil ve fâzıl bir zat olduğunu belirtirler. Sûdî'ye göre iki tane Lokmân vardır birisi Lokmân-ı Âbiddür. Hazreti Hûd döneminde yaşamıştır.³⁷ Mahmud Tâ'î bin Muhammed ise Âd kavmine nisbetle burada bahsedilen kişinin Lokmân-ı Âdî olduğunu ve Hûd döneminde yaşadığını ileri sürer. Kaynaklara bakıldığında ise Lokmân Hakîm hakkında birçok farklı rivayetin ileri sürüldüğü görülür; ancak kısaca ifade etmek gerekirse; Kur'an'da Lokmân süresinde bahsedilen ve kendisine hikmet verilen kişi Davud Peygamber döneminde yaşamış, ancak vahye mazhar olmamış Lokmân aleyhisselamdır.³⁸ Diğerleri ise şârihlerin de ileri sürdükleri gibi Âd kavmine mensup olan Hûd Peygamber döneminde yaşamış ve Araplar arasında uzun ömrü ve bilgeliği temsil eden Lokman b. Âd'dır.³⁹

³⁷ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân*'ı, 402.

³⁸ Asım Köksal, “Lokman”, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007),2:231.

³⁹ Ömer Faruk Harman, “Lokman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 205.

“Hüd Peygamber -‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi ve ‘alā ālihimā’s-şalātu ve’s-selām-
Hâzretleri’nüñ zamânında olup beyne’l-‘ulemâ nübüvveti muhtelifun fih olan
Loğmân-ı Hakîm-i ‘Âdiy’ye didiler ki hikmeti kimden öğrendiñ? Şeyh -ğuddise sir-
ruhü- Hâzretleri’nüñ Loğmân-ı Hakîm buyurduğu Nebî olmayup velî kâmil ve hakîm-
i fâzıldur diyen ülemānuñ bu kavli, nebîdür diyen ‘ulemānuñ şu kavlinden eşahh u
ercah olduğına işâretdür.”(39^a)

2.1.2. İslam Tarihi

2.1.2.1. Zülfikar

Zülfikar, Hz. Peygamberin Bedir Gazvesinde ele geçirilen ganimetler arasından kendi-
sine ayırmış olduğu iki tarafı keskin ortası yivli kılıcın adıdır. Zamanı tam olarak bilin-
memekle birlikte Hz. Peygamberin zülfikarı Hz. Ali’ye Uhud Gazvesinde hediye etmiş
olduğu kabul edilir.⁴⁰ Zülfikar edebiyatta Hz. Ali’ye izafe edilerek efsanevi bir kılıç
olarak yer almıştır. En çok söz konusu edildiği metinlerin başında Hz. Ali cenkleri gel-
mektedir.⁴¹ *Gülistân*’da ise Sa’dî-i Şirâzi’nin ömrünün geri kalanını dünyadan el çeke-
rek şamt u sükût ile uzlet köşesine çekildiğini haber alan bir dostunun ağzından “Doğru
yolunuñ hilâfidur, ‘akıl şâhiblerinin re’yine ve fikrine ‘aksidür ki Zü’l-fekâr-ı ‘Ali kında
ve Sa’dî’nin lisânı damağında olmak”(24^b) şeklinde Hz. Ali cenkleri ve zülfikar’a yapı-
lan telmih, Mahmud Tâ’î bin Muhammed tarafından Zülfikar hakkında bazı bilgiler
verilerek; Zülfikâr-ı Ali kınından çıkmasaydı İslam âleminde büyük bir yeri olan Hz.
Ali cenkleri ilgili haberlerin nakl olunmayacağı gibi Sa’dî’nin lisânı, damağında kalıp
sâmit ü sâkit kalsa idi bu kadar bilgi açıklanmayıp saklı kalacaktı, şeklinde yorumlan-
mıştır:

“Hâzret-i İmâm ‘Ali -kerrema’llâhu Te‘âlâ vechehû ve rağıya’llâhu Te‘âlâ- Hâzretle-
ri’nüñ ve Rasû’l-i Ekrem -şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve ‘alâ ālihî ve şâhibihî ve sellim-
Hâzretlerinden aña hibe olan zü’l-fekâr-nâm seyf kında olmak, ya’nî ğilâfından
çıkılmamak. Zirâ İmâm-ı müşârun ileyh ve -rağıya’llâhu Te‘âlâ ‘anhu ve kerre-
ma’llâhu vechehû- sell-i seyf eylemeseydi bu kadar ğazavât idüp andan aşâr-ı ‘âcibe
vü aħbâr-ı ğaribe nakîl olunur vücüd bulmazdı.” Mâ-ğabline ma’tûfdur ki Erbâb-ı
‘uğûluñ re’yine ve fikrine ‘aksidür, Şeyh -ğuddise sirruhü- Hâzretleri’nüñ daħı lisânı

⁴⁰ Mustafa Öz, “Zülfikar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44:553.

⁴¹ Meliha Yıldırım Sarıkaya, “Zülfikar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayın-
ları, 2013), 44: 554.

damagında, ya'nî çenesinde olmak. Hâşılı Şeyh dahı terk-i tekellüm idüp sâkit olmak savâb-ı hilâf ve erbâb-ı 'ukûlûn re'yine ve fikrine 'aksidür. Zîrâ -kuddise sirruhû- Hâzretleri'nûñ lisânı damagında alup şâmit ü sâkit olmak olsa idi bu kadar ma'arif maşûr olmayup mestûr alurdı. Pes Şeyh -kuddise sirruhû- Hâzretleri irşâd u va'azdan h m ş olmak nice âbil-i âliblere h rm n ir ş ider." (24^b)

2.1.2.2. R f z ler

Mahmud T '  bin Muhammed'in Şerhine genel olarak bakıldığında onun bir ok yerde R f z ler hakkında bazı g r Őler ileri s rd ğ  ve bu g r Őlerin diğer *G list n* Şerhlerinde olmadığını belirttiği g r l r. Hatta onun bu ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla *G list n*'ı Şerh etme amalarından birisi R f z ler hakkında bu aıklamaları yapmak istemesidir. Bu y zden Mahmud T '  bin Muhammed'in Şerhine  zel olan bu kısmın R f z ler başlığı altında incelenmesi uygun g r lm Őt r.

“رَفْضٌ” l gatte terketmek anlamındadır.⁴² Bu fiilden t reyen “R f z ” terimi ise Őia tائفesinden bir fırkadır.⁴³ Bu terimin ilk olarak Zeyd b. Ali'nin Emevilere karşı baŐlattıđı isyan esnasında kendisini terk eden  m miler iin kullanıldığı g r l r. Daha sonra ilk   halifenin hilafetini reddedikleri iin b t n Őia gruplar ve daha sonra da Őii unsurları taŐıyan bazı batını gruplar iin kullanılmıştır.⁴⁴ Seluklu kaynaklarında neredeyse hi karŐılaŐılmayan bu terimin, Osmanlı resmi belgeleri ve ulem  eserlerinde “R f zi” veya oğul Şekli olan “Rav fiz” Şeklinde olduka sık kullanıldığı g r l r. Ancak Osmanlı kaynaklarında geen bu terimle doğrudan Őiiler değil Safevilerin tesirine aık Őii unsurlar taŐıyan Anadolu ve  randa bulunan Osmanlı muhalifi Kızılb Ő ve Kalenderi olmak  zere bazı gruplar anlaşılmalıdır.⁴⁵ Mahmud T '  bin Muhammed'e g re R f z ler, Őir z başta olmak  zere Fars toprağının ekserisini isti b etmiş en b y k bela ve musibetlerdendir. Sa'd -i Őir zi'nin en  nemli eseri olan *G list n*'a, Őir z'dan etrafa yayılmadan  nce R f z ler tarafından hem Sa'd -i Őir zi'nin  sl buna uymayan hem de ona nisbeti m mk n olamayacak bazı yerler eklenmiŐ ve bazı yerler de ıkarılmıŐtır. Dib cede ilki Őir z iin “Cem ' na ' iŐden m nezzeh   m berr  v  p k olan Ta rı Te' l  H zretleri!

⁴² Kadir G neŐ, “Rafeza”, *Arapa-T rke S zl k* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2015), 487.

⁴³ Ahter  Mustafa Efendi, “Rafz”, *Ahter -i Kebir* (İstanbul: D r tt b ati'l- mire, 1293),436.

⁴⁴ Mustafa  z, “R f z ler” *T rkiye Diyanet Vakfı  sl m Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34:396.

⁴⁵ Rifat T rkel, “Ahter 'nin  sl m Mezhepleri  le  lgili G r Őlerinin Eserleri erevesinde Değerlendirilmesi”, *e-mak l t Mezhep Araştırmaları* 8/2 (G z 2015): 190., Ahmet Yaşar Ocak, “T rk Heterodoksi Tarihinde Zındık, H ric , R fiz , M lhid ve Ehl-i Bid'at Terimlerine Dair Bazı D Ő nceler”, *Tarih Enstit s  Dergisi* 8 (1981- 982):514.

Şirâz'ın sınırını 'âdil hâkimlerün heybetiyle ve 'ilmiyle 'âmil 'âlimler himmetiyle kıyâmet zamânına dek emn ü selâmetde hıfz eyleye.“(16^a) yapılan bu duanın Sa'dî'nin açık, akıcı ve tatlı üslûbuna uymadığını ileri sürerek bazı mutasarrıflar ve muharrifler tarafından eklendiğini şu ifadeleriyle ileri sürer:

“Pes zann-ı gâlibe göre hıttâ-ı Şirâzda bu du'â Şeyh Hâzretlerinden olmayup belki ba'zı mutasarrıflar ve muharrifler derc ü ilhâk eylemişlerdür. Zîrâ te'sîr ü le'tâfetde Şey'hün selîs ü hâlâvetlü nuţkına mâ'il olmadığından mâ'adâ çok zamân murûr itmeden hıttâ-i mezkûre Râfîzîlere muqarrar olduğu buña şahid-i kavîdür. Te'emmel!”(16^a)

Yine dibâcedeki şu beyitte “Ey benüm Rabbüm! fitne yelinden Fârs toprağını hıfz u şiyânet eyle. Ol kâdr ki kürre-i hâk u hevânuñ beğâsı ola.” (17^b) Fars toprağının tamamına yapılan bu duanın da Şirâz'a yapılan dua gibi Râfîzîler tarafından eklendiğini ileri sürer:

Şirâz'a sebkat eylediği du'â gibi bu du'â dağı va'llâhu Te'âlâ a'lem Şeyh -kuddise sirruhü- Hâzretlerinden olmayup belki *Gülistân*'da bu iki du'â ile Şeyh Hâzretlerine nisbeti münâsib olmayan sâ'ir yirler *Gülistân* kitabı etrâfa kâble'l-intişâr ol diyârün ekşerisini gün-â gün bid' u rıfz ile mülevveş iden Râfîzîler ilhâk eylemişler. Zîrâ hâk-ı Fârs'ın ekşerine isti'âb iden bu televvüş-i eşidde ve a'zam-ı belâ vü muşibetlerdendir. Ve'l-'ilm 'inda'llâhi Te'âlâ.”(17^b-18^a)

Mahmud Tâ'î bin Muhammed *Gülistân*'ın “Dervişlerin Ahlakı” adlı ikinci bölümün üçüncü hikayesinin bir kısmının Râfîzîler tarafından eklendiğini ve bunun Sa'dî-i Şirâzî'ye yapılan bir iftira olduğunu ve bu iftiraları şerhinde açıkladığını şu sözleriyle anlatır: “Hikâyet-i mezkûre şerh olunup zeylinde ol ehl-i bid' atün iftirâlarını meydana çıkardım ki hiç bir kimse bu hikâye böyle tamâm-ı 'ibâretiyle *Gülistân*'dandur dimekle ol ehl-i şerre ortak olmaya ve şurrâhuñ hiç birisinden bu didigimüze bir cihetle ta'arruz olmayup bu iftirâdan gafletleri gâyet garîbdür.” (132^a) Burada anlatılan hikâye kısaca şöyledir: “Abdü'l-Kâdir-i Geylânî Hâzretleri harem-i muhterem Ka'be-i mükerremede yüzünü taş dökündisi üzerine koyup söylerdi: “Ey Tañrı Te'âlâ esirge, ya'nî rahmet ü 'afv eyle! Eger 'azâba lâyıq u müsteħâk isem, ya'nî 'uqûbet muqarrar ise bâri kıyâmetde beni a'mâ haşr eyle tâ kim iyüler ve maqbûl kullarun nazarında ve müvâcehesinde şermsâr u hacil olmayam.”(131^a) Mahmud Tâ'î bin Muhammed bu hikâye'ye Rafizîler

tarafından bazı kısımların eklendiğini ve bazı kısımlarında çıkarıldığını şu sözleri ile anlatır:

“Ma‘lûm ola Şeyh -kuddise sırrühü- Hâzretleri’nüñ kelâmını çokça mülâhaza idüp gayrinüñ kelâmundan farkına varana mahfi degüldür ki bu *Gülistân* kitabı etrâfa münteşir olmazdan muqaddem ekşeri bilâd-ı Fârs’ı isti‘âb iden Râfizîler’üñ bu hikâyete ziyâde vü noqşân ve ta‘bîr ü şî‘r ile dahl u taşarrufları qarîbü’l-ihtimâl ile muhtemeldür. Zirâ bu hikâyetüñ der harem-i ka‘be rûy ber-şaşâ nihâde ‘ibâretinden gayri bir yeri yok idi. Hâzreti Şeyh -kuddise sirruhü- mütekkaddimîn ve müte‘ahhîrîn ‘indinde kûtbîyyeti müsellemler ehl-i sünnet ve cemâ‘at olan Kûtb-i Rabbânî ‘Abdü’l-kâdir-i Geylânî -kuddise sirruhü- Hâzretlerini zîkr iderken zât-ı ‘âlîlerine lâyıq olan evşâf-ı cemîle ve elkâb-ı celîle ile zîkr idüp ‘avâmü’n-nâş gibi ‘Abdü’l-kâdir-i Geylânî diyüp isim ve memleketine münâsebetle zîkr eylemezdi. Zirâ ol zât-ı şerîf Hâzretleri’nüñ maqâmât-ı ‘âlîlerinin ‘izz-ı müşârina vâşıl olmayan nice kimseleri bu kitâbda fazîletlerine müş‘âr olan evşâf ile zîkr idüp ol mübârek zâtı ‘avâm gibi zîkr itmek muşannef-i Şeyh -kuddise sirruhü- Hâzretlerinden gâyetü’l-gâyet ba‘îddür... İmdi; ol Şî‘a-ı şenî‘a ve gurûh-ı mekrûha Râfizîler’üñ habâşetlerinden nâşî ol Kûtb-i Rabbânî Gavs-ı Şamedânî Hâzretlerine buğz u ‘adâvetlerine binâen bu hikâyete tebdîl ü ta‘bîrleriyle Şeyh Hâzretlerine iftirâları zann-ı gâlib ile maznûnumdur va’llâhu teâlâ a‘lem. Ve böylece her nazâr olana ma‘lûm olmak için Hikâyet-i mezkûre şerh olunup zeylinde ol ehl-i bid‘atüñ iftirâlarını meydana çıkardım ki hiç bir kimse bu hikâye böyle tamâm-ı ‘ibâretiyle *Gülistân*’dandur demekle ol ehl-i şerre ortak olmaya ve şurrâhuñ hiç birisinden bu didigimüze bir cihetle ta‘arruz olmayup bu iftirâdan gafletleri gâyet garîbdür.” (131^a-131^b-132^a)

2.1.3. Türk Tarihi

2.1.3.1. Salgurlular

Salgurlular 1148-1286 yılları arasında İran’ın Fars bölgesinde hüküm süren Türk-İslam hânedânıdır. Sa’dî-i Şirâzî bu dönemde yaşamış ve *Gülistân*’ı Salgurlu hükümdarı Ebû Bekr bin Sa’d adına kaleme almıştır.⁴⁶ Mahmud Tâ’î bin Muhammed Salgurlular hakkındaki tarihi bilgiyi “Merhûm Fâzıl Sûdî’nüñ taqrîri üzere” ifadesiyle Sûdî’nin vermiş olduğu gibi şerhine alır.

⁴⁶ Erdoğan Merçil, “Salgurlular”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 29-30.

“Merhūm fāzıl Sūdi’nūñ takrīri üzere Atabekān ya’nī Atabekler bir nice pādişāhlar-
dur ki cedd-i a’lāları Aḳsunğurdur ki Celālū’d-dīn Melikşāh-ı Selçuḳī’nūñ kulların-
dan idi. Mezḳūr Aḳsunğur, Muḥammed-nām oğluna lālā eyledi. İmdi Celālū’d-dīn
müteveffā olıcaḳ taht u salṭanata cülūs iden oğlı Muḥammed şāh lālāsı olan
Aḳsunğur’a Şāmı ve Halebı ve bi-‘l-cümle diyār-ı ‘Arabī ḥānlıḳ ṭarīḳıyle virdi. Ve
Zengī-nām oğluna Diyār-ı Bekri ve diyār-i Rebī’a ve Azerbaycānı babasına gibi,
ḥānlıḳ ṭarīḳıyle virdi. Allāh Te’ālā emriyle Sulṭān Muḥammed müteveffā olup yerine
cülūs iden vāriş-i salṭanatı ḳalmadı. Pes Aḳsunğur ile Zengī-nām oğlu ḥurūc eylediler
ve müteveccih oldukları yerlere bi-izni’llāhi Te’ālā fetih müyesser oldu. Pes
Aḳsunğur müteveffā olıcaḳ ümūr-ı salṭanata Zengī müstaḳil oldu, ve Zengīden soñra
Sa’d adlı büyük oğlu cülūs eyledi. Ba’dehu anuñ oğlı etā’z-zıkr Muḳafferū’d-dīn Ebū
Bekr ki *Gūlistān* anuñ ismine te’lif olunmuşdur cülūs eyledi. Ve bu Ebū Bekr teber-
rūken babasınūñ Sa’d ismiyle oğlını tesmiye eyledi. İmdi Ebū Bekr’ūñ pederi Sa’d
ve oğlu Sa’d’dur.”(13^a)

2.1.3.2. Celālî Takvimi

Celālî takvimi, Selçuklu Sultanı Celaleddin Melikşah'ın emri üzerine hazırlanmış bir takvimdir. Selçuklu idaresinde yer alan bugünkü İran'da kullanılan Yezdicerd takviminde her dört yılda bir yılbaşı değişiyordu. Bu değişikliğin yaşanmaması için bilginlerin çalışmaları da sonuçsuz kalmıştı. Selçuklu Sultanı Celaleddin Melikşah'ın takvimin düzeltilmesi emri üzerine Ömer Hayyam'ın başkanlığında bir kurul toplanmış Yezdicerd ve İskender takvimleri incelendikten sonra bunları düzeltmek yerine yeni bir takvim tertibine karar verilmiş ve sonuç olarak başlangıç günü 9 Ramazan 471 (15 Mart 1079) olan Celālî takvimi ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Mahmud Tâ’î bin Muhammed, Sûdî'nin *Gūlistān*'ın “Evvel-i Ürd-î behişt-māh-ı celālî” mısra'ını şerh ederken Celālî takviminin düzenlenmesi ve Nevrûzla ilgili verdiği tarihi bilgilerin bir kısmını şerhine şu ifadelerle almıştır:

“Yār-ı ḳadīm ile seyre çıḳdığımız zamān Celālū’d-dīn Melike menşüb Ürd-î Behişt-
nām māhuñ evveliydi. Ürd-i Behişt, faşl-ı bahāruñ ikinci ayıdur ki Sulṭān Celālū’d-
din Selçuḳī anda taht-ı salṭanata cülūs eyledi. Ve bahāruñ evvelki ayında aḥir-i
mülūk-i ‘Acem, Nūşirevān oğlu Yezid Cerd-nām cülūs eylediği Ferverdīn māh-nām
ki anuñ ibtidāsı günde şems re’s-i Ḥamele dāḥil olur. Ve Sulṭān Celālū’d-dīn ile

⁴⁷ A. Necati Akgür, “Celālî Takvimi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7: 257.

Yezîd geldi. İki sî cülûs aylarını târîh eylediler. Lâkin ikisi ibtidâ-yı sene Ferverdîn mâhuñ re‘ s-i şems Hamele dâhil olan ibtidâsı günden i‘ tibâr eylediler. Ya‘ nî Nevrûz didikleri gün Sulţân Celâlû‘d-dîn zamânında bu Nevrûz-nâm günde şenlikler ve şâdmânlık ‘ âdeti müstemir oldı.” (26^b)

2.1.3.3. Moğollar

Sûdî, Sa‘dî’nin Şîrâz’dan ayrılma nedenini anlattığı “Bilmez misin ki ben ğurbet iklimlerinde niçün bir zamân mekş eyledim? Şehr-i Şîrâzdan taşra gitdim, gördüm ki Hülâgû ‘askerinüñ ‘ârından zengî saçı gibi cihân halkı birbirine düşmüş” (16^a) bu beyitleri şerh ederken, “Tamâm-ı diyâr-ı ‘Aceme ve diyâr-ı ‘Araba Ğazze-nâm beldeye dek müstevlî olan Hülâgû ‘askeri”⁴⁸ ifadesiyle Moğolların hangi bölgelere kadar yayıldıkları bilgisini verir ve bu bilginin *Tevârih-i İlhânîde* yazılı olduğunu belirtir. Mahmud Tâ‘î bin Muhammed de Moğollar hakkında Sûdî’nin vermiş olduğu bilgilere, kaynak eseri almadan şerhinde yer vermiştir:

“Şehr-i Şîrâzdan taşra gitdim, ya‘ nî terk-i diyâr idüp ğarîb u kurbeti ihtiyâr eyledim. Ya‘ nî tamâm-ı diyâr-ı ‘Aceme ve diyâr-ı ‘Araba Ğazze-nâm beldeye dek müstevlî olan Hülâgû ‘askerinüñ ‘ârından, ya‘ nî nâ-ma‘kül-ı kâfirâne evzâ‘ vü cevr ü zulmünden ki gördüm cihân halkı birbirine düşmüş, ya‘ nî karışmış ve herc ü merc olmuş. Zengî saçı gibi; hâşılı bir diyârda ki Tatar kavmi düşe ol da kâfir ola, bi‘l-bedâhe ma‘lûmdur ol diyâruñ hâli ne olırsardur.” (16^b)

Sa‘dî’nin memleketine geri döndüğünde Şîrâz’ı rahat ve huzurlu bir halde gördüğünü tasvir ettiği beyitler, Mahmud Tâ‘î bin Muhammed tarafından Moğolların zamanla müs-lüman olduğu bilgisi verilerek açıklanmıştır:

“Çünkü iklim-i ğurbetden girü Şîrâz’a geldim. Memleket-i Şîrâz’ı âsüde-hâl ü müref-fehü‘l-bâl gördüm. Kaplanları kaplanlık hulq u hüyni terk eylemiş. Zîrâ murûr-ı zamân u eyyâm ile evlâd-ı Hulâgû İslâma geldi ve a‘yân u erkânı bi‘l-cümle şeref-i İslâm ile müşerref oldılar.” (16^b-17^a)

2.2. Mitolojik Unsurlar

Sûdî şerhinde İran tarihi ve mitolojisi hakkında oldukça fazla bilgi sunmakta ve daha fazla bilgiye sahip olmak isteyenleri “Ziyâde tafsîli murâd idinen Firdevsî Şâhnâmesine

⁴⁸ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân’ı*, 358.

mürâcât eylesün.”⁴⁹ şeklindeki ifadeleriyle bazı kaynaklara yönlendirmektedir. Mahmud Tâ’î bin Muhammed şerhinin incelediğimiz kısımlarında görüldüğü kadarıyla İran tarihi ve mitolojisi hakkında çok fazla bilgi vermemiştir. Sûdî’nin bu konuda vermiş olduğu bilgilerin ya çok azını almış ya da hiç almamıştır. Sadece Hümâ kuşu hakkında Sûdî den daha fazla bilgi verdiği görülür:

2.2.1. Ferîdûn

İran milli destan kahramanı olan Ferîdûn, Cemşîd’in soyundan gelen Atbîn’in oğludur. Efsaneye göre o dönemde zülmü ile tanınan ve babasını öldürerek beynini omuzlarındaki yılanlara yediren Dahhâk’ı yakalayarak Demâvend dağında bir mağarada zincire vurur.⁵⁰ Sûdî, *Gülistân*’da geçen “Ferîdûn-nâm-yâd şâhuñ eyvân tākınuñ üzerinde bu mazmûnda yazılmış idi: Ey birâder! Bu dünya kimseye bâkî kalmaz. Pes böyle olunca gönlüñi cihân yaradıcı Allâh Te’âlâ Hazretlerine bağla ancak.” (45^b) bu beyti açıklarken Ferîdûn hakkında ayrıntılı bilgi verir. Mahmud Tâ’î bin Muhammed ise bu bilgileri daha kısa alarak Ferîdûn’un rub’ı meskûn’a hükmetmek üzere beşyüz yıl yaşadığı ve katırın peyda olmasına sebep olan ilk kişi olduğu bilgisini vermekle yetinir:

“Rub’ı meskûnûñ hükm itmek üzre beşyüz yıl saltânat sürüp evvel merâtib u menâşib tertibini viren ve ibtidâ himarı kışrâ şıçradup katır peydâ olmasına sebep eski pâdişahlarından Ferîdûn-nâm-yâd şâhuñ eyvân tākınuñ ya’nî köşkinûñ üzerine bu mazmûnda yazılmış idi.(45^b)

2.2.2. Hümâ Kuşu

Mahmud Tâ’î bin Muhammed Sa’dî’nin *Gülistân*’da geçen “Dünyâda yümn ü mübâreklikle meşhûr olan Hümâ kuşu yok olsa da baykuş gölgesi altına kimse gelmez.” meşhur beytini şerh ederken Hümâ kuşu hakkında bazı açıklmalarda bulunmuştur. Hümâ kuşunun Arapçası “Bulah” Farsçası “Hümâ”dır.⁵¹ Kaynaklarda şekli, yaşadığı yer ve özellikleri ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Bazılarına göre Hint Okyanusu’ndaki adalarda yaşayan güvercin büyüklüğünde, yeşil kanatlı bir kuş olan Hümâ⁵² bazılarına göre ise

⁴⁹ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân’ı*, 412.

⁵⁰ Tahsin Yazıcı, “Ferîdûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 396.

⁵¹ Ahmet Talat Onay, “Hümâ”, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemal Kurnaz, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993).212.

⁵² Cemal Kurnaz, “Hümâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 478.

Çin cezayirine mahsus gıdası kemik olan efsanevî bir kuştur.⁵³ Hümâ'nın daima gök yüzünde yaşadığı, göğün yedi kat üzerinde felekler ve burçlar arasında dolaşıp Allah'a ulaştığına inanılır. Bundan dolayı Hüma'yı diğer kuşlardan ayıran en önemli özelliği cennet ve devlet kuşu olmasıdır. Bazen yere kırk arşın yaklaştığı zaman gölgesi kimin üzerine düşerse yahut başına konar veya pislerse o kişinin ya hükümdar ya da çok zengin olacağına inanılır.⁵⁴ Mahmud Tâ'î bin Muhammed Hümâ'nın bu özelliği ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Ma'lûm ola ki naql oldığı üzre yemn ü mübâreklikle meşhûr Hümâ kuşu her kimseye ki gölgesi düşe pâdişâh olur yâhud ziyâde ulu bir devletlü” (50^b) Ayrıca Hümâ'nın ayakları olmadığına, havada yumurtlayıp yavrusunun havada çıktığına, hiçbir kuşu incitmediğine ve onu bilerek öldürenin kırk gün içinde öleceğine inanılır.⁵⁵ *Şerh-i Gülistân*'da Hüma kuşunun yukarıda verilen özellikleri ile ilgili şu bilgiler sunulmaktadır: “...bundan ğayri bir hâşşasıda budur ki hevâda yumurtlar ve yavrusu hevâda çıkar çıktığı gibi uçar ve tırnaklı yırtıcı kuş toğan ve şâhin gibi kuşları şayd idüp âzâr u eziyyet eylemez belki kemikler ile kanâ'at ider dirler. Kemikleri yerden alur iken karîb ider ve kemik gördüğü yerden minkâr ile çapar hevâya eyledüp yir. Zirâ sâ'ir hayvânât gibi ayakları yokdur ki yerde yürüye ve'l'ilm 'inda'llâhi Te'âlâ.”(50^b)

2.2.3. Nigarhâne-i Çîn

Sa'dî-i Şirâzî, yazmış olduğu *Gülistân* kitabının hakikatiyle ancak Şehzâde Sa'd'ın nazar edip mütâla'a buyurmasıyla tamam olacağını, yani Şehzâde'nin makbûlü olursa herkesin makbûlü olacağını ifade ettiği kısımlarda “Eger iltifât-ı Hudâvendiyesh be-yârâyed - Nigârĥâne-i Çînî Nakş-ı Erjengîst” beytinde “*Gülistân*'ın Şehzâde Sa'duñ hüsn-i kabûliyle kabûl olursa Nigârĥâne-i Çîn gibi meşhûr ve Manî taşvîr-nâmesinüñ nuķuşı mişillü eķrâf u eknâfda müsellem ve maķbûl ” olacağını ifade ederken Çîn'de bulunduğu farzedilen içi resim ve heykellerle dolu bir hane olan⁵⁶ Nigarhâne-i Çîn ve Mânî-i Nakkaş'a telmihte bulunmuştur. Mahmud Tâ'î bin Muhammed bu beyti şerh ederken şu bilgileri sunar:

“Çîne mensûb nigârĥâne, ya'nî serĥad-i Hinde Çîn-nâm büyük şehre mensûb nakş evidür. Ya'nî şöhretde ve maķbûl olmaķda anuñ gibidür. Şehr-i mezkûra mensûb

⁵³ Asım Efendi, “Humây”, *Burĥân-ı Katı* 2. Baskı (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009),369.

⁵⁴ Kurnaz, “Hümâ”, 18:478.

⁵⁵ Kurnaz, “Hümâ”, 18:478.

⁵⁶ Onay, “Nigâr”,318.

olan nakkaşların her biri kendi istihrâc eylediği nuķûş-i ġarîbe ve tasâvîr-i ‘acîbe anda nakş eylemişdür.” (31^b)

2.2.4. Mânî-i Nakkâş

Mânî-i Nakkâş Zerdüşt diniyle Hristiyanlığı birleştirerek yeni bir din meydana getirmiş ve resimlerini mucize diye göstererek peygamberlik iddiasında bulunmuş olan Çinli bir nakkaştır. Miladi 274 yılında Behram Şâpûr zamanında İran’da öldürülmüştür. Onun resim mecmuasına; Erjeng denildiği gibi Erteng, Engelyûn ve Nigâr da denir.⁵⁷

“Nakş-ı Erjengîst Erjeng Mânî nakkaşın taşvîr-nâmesidür ki istihrâc eylediği taşvîr ü nuķûş anda mersûm eylemişdür. Ya‘nî Mânî nakkaşuñ Erjeng-nâm taşvîr-nâmesine mensûb olan nakışdur.”(31^b)

2.3. Sosyal ve Kültürel Unsurlar

Şerhler kendi dönemleri ve geçmiş dönemlere dair bir çok sosyal ve kültürel unsurları bünyelerinde barındırarak gelecek nesle aktaran eserlerdir. Geniş Osmanlı coğrafyası üzerinde yaşamış ve gerek ilim tahsili gerekse başka sebeplerle bu coğrafyada sürekli seyyahat edip bilgi alış verişinde bulunmuş, farklı toplumların adet, gelenek, görenek inanç ve gündelik yaşamlarına tanık olmuş yazar ve şârihlerin eserleri, Osmanlı coğrafyasının ortak kültürel unsurlarını takip etmek ve eski metinleri doğru bir şekilde anlamak açısından oldukça önemlidir. Sûdî şerhinde hem kendi dönemine hem geçmiş dönemlere hem de gezip gördüğü yerlerde şahit olduğu sosyal ve kültürel unsurlara dair pek çok bilgi aktarmıştır. Mahmud Tâ’î bin Muhammed’in şerhinin incelediğimiz kısımları içerisinde kendi dönemine dair sosyal ve kültürel herhangi bir unsura rastlanmamıştır; ancak beyit ve cümleleri açıklamak için geçmiş dönemlere ait unsurları, Sûdî’nin vermiş olduğu bilgileri onun kadar ayrıntılı olmamakla birlikte şerhine almıştır.

⁵⁷ Onay, “Mânî-i Nakkâş”, 282.

2.3.1. Nevrûz Hil'ati

Hil'at, padişah veya vezir tarafından beğenilen veya yeni bir görev verilen kimseye giydirilen kaftandır.⁵⁸ Aşağıdaki örnekte Nevrûz günü Celaleddin Melikşah döneminde devlet büyüklerine hil'at verilmesi adetinden bahsedilmektedir:

“Dağı dırahtlarıñ üzerine Nevrûz'a mensüb hil'at yeşil bayrak kaftanı eylemiş. Ya'nî Nevrûz hil'ati ağaçlarıñ üzerine kaftana müşâbih yeşil bayrak giydirmiş. Hâşılı Nevrûz mevsiminde 'Acem vilâyetinde Sultân Celâlü'd-dîn zamânından beri selâtin, erkân-ı devletine ve a'yân-ı saltanata virüp bağışladıkları elbise-i fâhireden kaftân gibi yeşil yaprağıla a'yân u ekâbir nâsa müşâbih ağaçları müzeyyen eylemiş.”(6^b)

2.3.2. Kasabu'l-Ceyb

Sûdî'de bu ibâre “kasabü'l-habîb” şeklinde geçer ve “kasabü'l-habîb”in ne olduğunu şu ifadeleriyle açıklar: “Zirâ kaşbü'i-ḥabîb oldur ki şeker kamışını ḥurde doğrarlar ya'nî iki boğum ortasını uvaḫ uvaḫ keserler. Andan soñra ol pâreleri taḫşir iderler. Ya'nî kabuğını şoyarlar ve bir tabak içine tertîb iderler, bu yerler ya'nî İslambolda meyveyi sellelere tertîb ü tezyîn eyledükleri gibi. Andan soñra üzerine gülâb ve bahûr şuyı serperler ve dostlar birbirine irsâl iderler. Pes bu üslûbda gönderilen şeker kamışına kaşabü'l-ḥabîb dirler.”⁵⁹ Sûdî'nin bu hususta yapmış olduğu reddiyeden şârihlerin bu ibâre üzerine ihtilafa düştükleri ve uzun uzun açıklamalarda buldukları anlaşılmalıdır. Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde bu ibâre “kasabu'l-ceyb” olarak geçer ve anlamını kısaca şöyle açıklamıştır:

“*Kaşabu'l-ceyb*, iki boğum ortasını ufaḫ ufaḫ kat' ve kabuğundan şoyulduktan soñra tabak içine vaż' olunup böylece tertîb ü tezyîn idilen şeker kamışudur.(12^a)

2.3.3. Nevrûz

Nevrûz, yeni gün demektir. Senede iki güne itlak olunur. Nevrûz-i amme: Ferverdinmahın ilk günü, yani güneşin Hamel burcuna girdiği gündür. Sözlüklerde bugün hakkıda âlem ve Âdem'in o gün yaratıldığı, yıldızların o gün devrana başladıkları ve Cemşid'in o gün tahta oturduğu ve bu günü kutlamanın adet olduğu yazılıdır. Nevrûz-i hasa: Mart'ın yirmi sekizinci günüdür. Cemşid o gün tahta çıkmış ve halkına kurallara

⁵⁸ İskender Pala, “Hil'at”, *Ansiklopedik Divan Şiri Sözlüğü*” 26. Baskı (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015),208.

⁵⁹ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevi Ve Şerh-i Gülîstân'ı*, 347.

riayet etmelerini, memurlara adaletten ayrılmamalarını ve o günü bayram olarak kutlamalarını emretmiş olduğu gündür.⁶⁰ Mahmud Tâ'î bin Muhammed Nevruz'u şu ifadeleriyle tanımlar: “Nevrûz, güneş burc-ı Hamele dâhil olduğu güne dirler. Niteki burc-ı Mîzâna dâhil olduğu güne Mihrcân dirler. Hâşılı Nevrûz bahârûñ ve Mihrbânicân güzûñ ibtidâsıdır, ya' nî evvel günüdür.”(6^b)

Burada ise verilen örnekte Nevrûz İran tarihinde geçtiği şekliyle değil Türk hükümdarı Celaleddin Melikşah'ın emri ile hazırlanan Celâlî takvim'in başlangıç günü olarak ele alınmakta ve bu günün kutlanması ile ilgili bazı dini açıklamalarda da bulunmaktadır:

“Nevrûz didikleri gün Sulţân Celâlû'd-dîn zamânında bu Nevrûz-nâm günde şenlikler ve şâdmânlık 'âdeti müstemir oldı. Ve bu Nevrûz ta' zîmi küfr olan Nevrûz-i Rûmî ki kızıl yumurta günüdür, degül. Ve Nevrûz-i Rûmiyye'ye Nevrûz ıtlâkı, taḥrîfâtı 'avâmiyyedendür ki bunun ism-i aşlısı Nîrûz-i Mecûsîdür. Ehl-i Fars Nîrûz-i ḥ'ârûmî dirler. Aşl-ı Nevrûz nişf-ı bahârda şems re's-i Hamele dâhil olan gündür ki Ferverdîn mâhuñ ibtidâsı günüdür. Ve bu nevrûzı ehl-i islâmdan işitmeyen kefereler bilmezler. İmdi bu Nevrûza murâd olmağ üzere Nevrûz gününde seyre varup ol güne ta' zîm eyleyen kâfir olur diyen ba' zî müftilerûñ bu fetvâsı ne muḥâldür. Zîrâ ta' zîmi memnû' olan Nevrûz-ı Rûmî'de kızıl yumurta günüdür ki niteki Ḥulâşa-i Fetvâ'da buyurur: “Men ehdâ beyzaten ile'l-mecûsi yevme'n-nîrûzi kefera” ve 'avâmuñ Nîrûzdan Nevrûza taḥrîf eyledikleri kızıl yumurta günü cemî' Naşâra 'indinde mu' teberdür, belki büyük bayramları ol gündür.”(26^b-27^a)

2.3.4. Kûs Çalmak

Kös, davulun 8-10 misli büyüklüğündedir. Harp meydanında zaferin ilan edildiği davuldur. Kûs-ı rihlet ise kâfile kalkacağı zaman çalınan göç davulu manasındadır.⁶¹

“Kûs, tabl-bâz şeklinde bir büyük âlet. Beyhüde isti'mâl-i zamânında bir 'asker yâ bir kâfile göçecek vaktinde çalarmış.”(18^b)

2.3.5. Kasıl/ Hasıl

Hasıl, yeni başak tutmaya başlamış ve yeşilken hayvanlara yem olarak verilmek üzere ekilmiş ekindir. Mahmud Tâ'î bin Muhammed *Gülistân*'da “kasıl” olarak geçen bu

⁶⁰ Onay, “Nevrûz”, 317.

⁶¹ Pala, “Kûs”, 279.

kelimenin Türkçede “hasıl “ şeklinde kullanıldığı bilgisini verdikten sonra kasîlin ne olduğunu açıklar: “Kaşîl ki Türkçe aña haşîl dirler. Ya‘nî tâze iken biçüp hayevâna yidirdikleri arpa.”(21^b)

2.3.6. Elmâs

Elmas kıymetli bir cevherdir, ancak bu isim keskin kılıç, bıçak, şişe ve sırçaya da ıtlak olunur. Yunanca’da aslı “azâmis” olup sert çelik manasınadır. Eski şiirlerde sert çelik, keskin kılıç anlamlarında da kullanılmıştır. Bugün yalnızca kıymetli bir taş anlamında kullanılmaktadır.⁶²

“Elmâs, bir kıymetlü cevher ki cemî‘-i cevâhiri anuñla delerler.”(18^a)

2.3.7. Meşşâta

Meşşâta gelin süsleyen kadın anlamındadır.⁶³ Mahmud Tâ‘î bin Muhammed bu kelimeyi “Meşşâta, taraıklı ‘avrat dimekdür. Bunda meşşâtadan düzgünci hatun murâddur. Ya‘nî kızlaruñ ve gelinleruñ yüzün yazup ve zülflerin tarayup ve rastıkların çeküp bezeyen ‘avtatdur.” şeklinde açıklar, bu kelimenin Farsça karşılığını ve bu açıklanan işi yapan kişiye neden *meşşâta* dendiği bilgisini verir: “ki *Fârsice aña zen-pîrâye-kerd* dirler. Bezekci ‘avrat dimekdür. Bu bezekci ‘avratuñ işi ve kâri muşt ile ya‘nî tarağla hâşıl olduğı-çün meşşâtâ didiler.”(36^a)

2.3.8. Mi‘râz

عَرَضَ mazî fiilinin ism-i alet kalıbına girmiş hali olup sözlükte; cariyenin kendini arz etmek için giydiğı elbise, bir nevi kaftan anlamındadır.⁶⁴

“Ma‘lûm ola ki ma‘raz, *mîmüñ* zammıyla if‘âl bâbından ism-i mef‘ûl ve ism-i zamân ve ism-i mekân beynlerinde müşterekdür ve feth-i mîm ile mücerreden maşdar-i mîmiyle ism-i zamân ve mekân beynlerinde müşterekdür... Ve kesr-i mîm ile ism-i âletdür ve bu ma‘nâdan şol kaftana itlâk iderler ki cāriyeyi anuñla bey‘a ‘arz iderler.”(34^b)

⁶² Onay, “Elmâs”, 144.

⁶³ Pala, “Meşşâta”, 311.

⁶⁴ Sarı, “Mi‘râz”, *el-Mevârid*, 990.

2.3.9. Nahlbend

Nahil (Nahl), düğün ya da sünnet merasimleri için gümüş veya balmumundan yapılarak dallarına yaprak ve meyve olarak süs eşyası takılan daha çok selviye benzeyen ağaç taklidi süsdür. Daha sonra gelinin önünden götürülüp gelin odasına konan nahiller, özellikle padişah düğünlerinde sokak gösterilerinde kullanılmıştır.⁶⁵ Mahmud Tâ'î bin Muhammed *Gülistân*'da geçen "Nahl-bendem velî ne der-bostân- Şâhidem men velî ne der-Ken 'ân" beytini açıklarken nahlin çiçekten ya da bal mumundan yapıldığı ve Türkçede tahrif edilerek "nakil" şeklini aldığını şu ifadeleri belirtir: "*Nahl*, Türkîde tahrîf idüp nakil didikleridür. Gerekse çiçekden gerekse bal mumundan olsun." (38^b)

2.4. Edebî Unsurlar

Mahmud Tâ'î bin Muhammed şerhinin incelediğimiz kısımlarında bazı beyit ve cümleleri açıklarken o kısımlarda kullanılan; istifhâm, irsâl-i mesel, teşbîh, kinâye, telmih gibi edebi sanatlar hakkında çok kısa bilgiler verir. Nazım biçimleri ile ilgili olarak şerhinin bir yerinde mısırâ: "Mısrâ', lügâtdе қаpu kenârına dirler, emmâ iştilâhda yarım beytine, ya'nî kelâm-ı manzûmeden bir beytüñ nişfına dirler."(40^a) şeklinde açıklar. Bu bölüm Mecazlar ve Mana İle İlgili Sanatlar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.4.1. Mecazlar

2.4.1.1. Teşbih

Teşbih, sözü daha etkili bir duruma getirmek için aralarında benzerlik kurulan iki şey veya şeylerden güçsüz durumda olanı güçlü olana benzetme sanatıdır.⁶⁶ Sa'di-i Şirâzî *Gülistân*'da geçen bir beyitte, ömrün çok kısa olduğunu ömrü, temmuz güneşinin erittiği kara benzeterek açıklar. Bu kısmı Mahmud Tâ'î bin Muhammed "Şeyh -kuddise sirruhü- 'ömri tîz geçmede kara teşbîh eyledi, tîz erimede."(20^b) şeklinde açıklamıştır. Bir diğer örnekte Sa'dî'nin "Ey şehir kuşu, ya'nî bülbül! 'Aşk, kendüni âteş-i şem'a uran pervâneneden öğren. Zirâ ol yanmış pervânenüñ cânânüñ âteş-i 'aşkıyla cânı gitdi ve andan âvâz ü şadâ ve feryâd u fiğân gelmedi." (11^a-11^b) beytinde kelebeyi gerçek aşığa, bülbülü de asılsız dava eyleyen iddiacıya benzettiği: "Hâzret-i Şeyh -kuddise sirruhü- Hâzretleri pervâneyi 'âşık-ı şâdıka ve bülbülü aşısız da'vâ eyleyen müdde'îye teşbîh eyledi."(11^a) şeklinde açıklanmıştır. Sa'dî-i Şirâzî memduhu olduğu vezirin meclisinde

⁶⁵ Pala, "Nahil", 347.

⁶⁶ Külekçi "Teşbih", 31.

bulunan âlimlere nisbetle kendi sözlerinin cevher satıcıların pazarında arpa gibi olduğunu, kandilin her ne kadar etrafı aydınlatsada güneş karşısında etkisiz kalacağını ve uzun bir minarenin Elvend dağının eteğinde kısa görüneceğini belirttiği kısımlar “Şeyh - kıddise sirruhū- Hâzretleri tevāzu’ buyurup kesr-i nefis eyledi ve a’yân-ı meclis-i vezîri, âftāba ve Elvend-nām tağa ve kendini çerāg ve mināreye teşbîh eyledi.”(38^a) şeklinde yorumlanmıştır.

2.4.1.2. İrsâl-i mesel

İrsâl-i mesel, söylenen bir düşünceyi pekiştirmek için söze bir atasözü ya da atasözü değerinde bir örnek getirmektir.⁶⁷ Sa’dî-i Şîrâzî padişah Ebû Bekr ve oğlu Sa’d bin Ebû Bekr’i medhettiği kısımlarda Şehzâde’nin merhamet, cömertlik ve asalet gibi pek çok yönden babasına benzediğini ifade eder. “Bir tâze nihâl ya’nî budâk boy çeküp uzamadur ki Ebû Bekr anuñ aşlı ve kökidür. Yerden biten otuñ iyüligi ve güzelligi tohumuñ iyiliğindendir.” Bu beyitte uygulanan irsâl-i mesel “Bu mışra-i şânîyi irsâl-i meşel idüp buyurur: Yerden biten otuñ iyüligi ve güzelligi tohumuñ iyiliğindendir. Hâşılı pâdişâh aşil olduğı-çün oğlu da kendi gibi aşâletlüdür.”(15^b-16^a) şeklinde açıklanmıştır.

2.4.1.3. Kinâye

Kinâye, gerçeği mecâz yoluyla dolaylı olarak anlatmaktır.⁶⁸ “İnsan ümitsiz hale geldiğinde dili uzar” mısraında geçen tûl-i lisân ifadesindeki kinâye Mahmud Tâ’î bin Muhammed tarafından “Tûl-i lisân, diline geleni söylemekden havf itmekden kinâyetdür.”(44^a) ifadeleriyle “Bir ayak kaldırmam ve bir adım atup bundan gitmezem.” Cümlesindeki kinâye ise “Hâşılı tuttuğı yerden gitmemekden kinâyetdür.”(23^b) şeklinde açıklanmıştır.

2.4.2. Mana İle İlgili Sanatlar

2.4.2.1. İstifhâm

İstifhâm, cevap almak amacı gütmeyen heyecan ve duyguların soru şeklinde ortaya çıkmasıdır. Bu sorulardan maksad dikkati, bazı varlıklar ve olaylar karşısında duyulan

⁶⁷ Dilçin, “İrsâl-i Mesel”, 464.

⁶⁸ Dilçin, “Kinâye”, 416.

şaşkınlık, hayranlık gibi duygu ve heyecanlar üzerine çekmektir.⁶⁹ Sa'dî-i Şirâzî “Arap atı zayıf da olsa yine eşekten daha makbuldür.” cümlesini vermeden önce “İşittin mi arık âlim semiz eblehe ne dedi?” şeklindeki sorusuyla gelecek cümle üzerine dikkat çekmektedir. Mahmud Tâ'î bin Muhammed bu kısmı “İstifhâm murâddur.”(48^a) şeklinde açıklamıştır. Bu hususda bir diğer örnekte ise olumsuz soru şekli olan istifhâm-ı inkârî açıklanmaktadır: “Ne ğam ümmet dîvârına istifhâm-ı inkârîdür, ya'nî dîvâr gibi metîn ve muhkem ümmetüñe ğam yok”(8^a)

2.4.2.2. Telmih

Telmih, ifade içinde zikretmeden herkesçe bilinen meşhur bir olaya, kıssaya, malum bir şahsa, ayet, hadis ya da atasözüne işaret etme sanatıdır. *Gülistân*'ın birinci bâbının birinci hikayesinde padişahın katline emreylediği esirin kendi diliyle padişaha sövmesi üzerine padişah, iyi huylu vezirine esirin ne söylediğini sorar. Vezir: “Ey ħudâvend Ey pâdişâh! Ve'l-kâzîmîne'l-ġayza ve'l-âfine 'ani'n-nâs, ya'nî bu ayet-i kerîmenüñ mazmûnını söyler.” (44^b) şeklinde “O kimseler öfkelerini yenenlerdir ve insanların yaptıkları kusurları afedenlerdir.” anlamındaki ayeti okur. Mahmud Tâ'î bin Muhammed bu kısmı şerh ederken bu ayetin yine Âl-i İmrân suresindeki “Rabbiniz'in mağfireti için koşun...” ayetine telmih olduğunu açıklar: “Bu telmihtür. Âl-i İmrân suresinde : و سَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ āyet-i kerîmesine.”(44^b)

2.5. Dini Unsurlar

2.5.1. Şer'i Unsurlar

Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde dini ve şer'i meseleler oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Şükür, tevbe, yemin, dua, iyi ve kötü amelde bulunmak gibi dini mevzular şerhinin incelediğimiz kısımlarında mevzubahis edilen konulardandır. Bazı yerlerde kulun mükellef olduğu hususlar ele alınır ve şer'i hükümler hakkında bilgi verir, bazı yerlerde uyarı ve açıklamalarda bulunarak nasihat ve tavsiyelerde bulunur.

2.5.1.1. Minnet

Mahmud Tâ'î bin Muhammed *Gülistân*'ın “Minnet Azîz ve Celîl olan Allah'adır” cümlesindeki minnet kelimesini açıklarken minnetin *tevbîh* ve *tenbîh* olmak üzere iki kul-

⁶⁹ Külekçi, “İstifhâm”, 109.

lanımı olduğunun ve bunlardan azarlama ve paylama anlamına gelen *tevbih*in şer'an makbul olmadığını şu ifadeleri ile açıklar:

“Ve ba'zıların takriri üzere minnet tevbihde ve tenbihde müsta'meldür. *Tevbih*î oldur ki, bir kimesneye bir nesne i'tâ eylesin sonra ezâ vü cefâ için başına kaçasın, pes bu minnet 'aklen ve şer'an mezmûndur. Ve *tenbih*î oldur, sevdiğüne ba'zı nesne in'âm eylesin sonra tahayyüz tarîkıyla ya'nî maḥabbet u meveddet cihetinden eylediğün 'âḫayayı ta'dîd eylesin ki aña maḥabbetüñ olduğına mütenebbih olmağičün. Ve bu minnet 'aklen ve şer'an makbûldür. Te'emmel!”(2^a-2^b)

2.5.1.2. Keffâret

“Dostları incitmek veyâ dostların incinmesi cehâletdür. Yemîn keffâreti sehl ü âsândur.” (23^b) Bu cümle şerh edilirken Mahmud Tâ'î bin Muhammed keffâretin günahı izâle için şeri'at ehlinin tayin ve takdir eylediği nesne olduğunu açıklar ve yeminin keffâretinin ne olduğu hakkında bilgi verir:

“Ma'lûm ola ki keffâret bunda günâhı izâle için ehl-i şer'î ta'yîn u taqdîr eylediği nesnedür. Keffâret-i yemîn üç gün oruç tutmaqdur veyâ on kişinüñ kırnını toyurmaqdur.”(24^a-24^b)

2.5.1.3. Şükr

Mahmud Tâ'î bin Muhammed, Sa'dî'nin *Gülistân*'ın dibâcesinde Allah'a hamd ve şükürde bulunduğu kısımlarda şükr ile ilgili her nefeste iki nimet bulunduğunu açıkladığı, “Her nefes ya'nî şoluk ki aşağı cevfe nüzül ider, dirilige imdâd u 'avn ve kuvvet viricidür. Nefes cevfden ḥaric olduğu vakit şoluk idenüñ zâtını müferriḥ, ya'nî sevindiricidür. İmdi her bir nefeste iki ni'met bulandı. Pes her bir ni'mete şükr vâcib oldı.” (3b-4a) bu kısımlarda “Pes her bir ni'mete şükr vâcib oldı “cümlesinde geçen *vâcibin* sabit manasında olduğunu şer'i manada olmadığını, “Ma'lûm ola ki *vâcib* bunda şâbit ma'nâsınadır. Ya'nî mün'imüñ ḥaqqı olduğu cihetden her bir ni'mete şükr şâbitdür. *Vâcib*, şer'î ma'nâsına degül.” (4^a) zira buradaki *vâcib* şer'i manada olsa idi kulun Allah'ın verdiği her bir nimete şükretmesinin takatinden hariç olduğunu, bir ayetten iktibas yaparak açıklamakta ve Sa'dî'nin “Kimüñ elinden ve dilinden gelir ki Allâh Te'âlâ'nuñ ḥaqqında olan şükrün ḥaqqından ve 'uhdesinden gele“ (4^b) beytiyle de Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in bu açıklamasını desteklediğini belirtmektedir: “Zîrâ her bir

ni‘mete şükür ‘abdüñ elinden gelmeyüp tākātinden hāricdür. Niteki Şeyh -ḳuddise sir-ruhū- gelecek beyitte taşrīḥ buyurur. Vācib, şer‘i oldığı takdirde ‘abde teklif mā-lā yuṭāḳ lāzım gelür. Hālbuki لا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا أَلًّا وَسَعَهَا naşş-ı celilüñ mantūḳ-ı şer‘i üzre Cenāb-ı Erḫamu’r-Rāḫimīn maḫz-ı merḫamet-i bī-pāyānından ḳullarını ḳudretlerinden hāric olup mā-fevḳa’t-tākātleri olan teklif buyurmamışdur.”(4^a)

Ancak, şükür istilahının: Kulun her azası ne için yaratılmışsa onun için kullanması olduğunu, her ne kadar insanın Allah’ın vermiş olduğu nimetlere hakkıyla şükretme gücü elinde olmasada, âkil ve bâlig olanların Allah’ı şükretmekle mükellef olduklarını ve mümkün mertebe Allah’a şükür etmekte kusur etmemeleri gerektiği hususunda nasihatlerde bulunur:

“Ma‘lūm ola ki Tañrı Te‘ālā’ya sezā vü lāyık bu ḫaḳīḳat şükri kemā yenbaḡi ve yelik, tākāt-i beşerden hāric olup kim edā eylemege kādir olmadığını ma‘lūm olduğundan ānifen zıkr-i sebḳat iden āyet-i kerīmenüñ mażmūn belāḡat-ma‘zūrı üzre ānuñla ki ‘ibāde teklifi ref‘ u ‘afv olındığı sebebiyle edā etmemelerinde be’s yoḡısa da lākin şükür iştilāḫı ki ‘abd a‘zāsından her ‘uzvı ne için ḫalk olundısa aña şarf itmekdür. Tavḳ-ı beşerden hāric olmayup ‘âkil u bâlig olanlar anuñla mükelleflü oldukları dā’iyesile herkesüñ mümkün olduğu mertebe edā eylemekte ḳuşūr itmek gerekdür.” (4^b)

Mahmud Tâ’î bin Muhammed “Ḳula hem ol yegdür ki kendinüñ ‘amel ü şükri eksikliğinden Allāh Te‘ālā’nuñ dergāhına ‘özü götüre.“ (5^a) beytini şerhettiği bu kısımda ise insanın Allah’ı hakkıyla hiç bir şekilde şükretmesinin mümkün olamayacağını vurgular ve insanın kendi ibadetlerini beğenmemesi gerektiği hususunda nasihatlerde bulunur:

“Ḥulāşa-i kelām mükellef olduğu şükür ile şākir olduğu hālide şükri beğenüp Ḥaḳ şükri edā itdim diyü kendini kemā hüva lāyık şākir olduğunu bilmeye. Belki, bu maḳūle-i ḫayāleti ‘aḳlına bile getürmekden kemāl-i ḫazer üzre olmak ve cemī‘ ömrinde bersecde ṭurup baş ḳaldırmazsa yine kendini ‘āciz ü ḳāşır bilüp ‘aciz ü ḳuşūrına iḳrār u i’tirāf gerekdür.”(5^a)

2.5.1.4. Dua

Gūlistān’da dervişler üzerine veli nimetlerinin in’am ve ihsanlarına şükür ve hayır duada bulunmalarının vācib olduğu, ancak bu hizmetin huzurda değil de gaybette olmasının da-

ha evla olduğu, çünkü in'am'ın yüzüne karşı yapılacak sena ve duanın riyaya hamlinin yakın, gaibane olan duanın ise gönülden olacağıın belirtildiği kısım Mahmud Tâ'î bin Muhammed tarafından açıklanırken gaibane olan duanın reddolunmayacağı bir hadis iktibasıyla açıklanır:

“Ammā ğā'ibāne olan du'a vü şükr ü şenā tekellüfden ba'îd ya'nî gönülden olmayup hemān dil ucından olmağdan uzağdur. Zîrā kaşdıını hafeza'llāhu Te'ālā bilür. Hāşılı ğā'ibāne du'ā vü şenā 'an-şamîmi'l-ğalb olur be-her hāl. İmdi riyā vü taşannu'a haml olunmaz zîrā gönüldendür. Dağı ğā'ibāne olan du'ā icābet ü kabüle mevşül ü mağründür. Ya'nî riyā u taşannu'dan ba'îd olduğı gibi icābet ü kabülede mağründür. Hāşılı 'inde'llāhi Te'ālā müstecābdur. Zîrā hadîş-i şerîfde vākı'dür ki zahr-ı ğaybda şādır olan du'ā red olunmaz.”(34^b-35^a)

2.5.1.5. Tevbe

Sa'dî-i Şîrâzî *Gülistân*'ın sebep-i telif bölümünde bir gece geçmiş günlerini teemmül ettiğini, telef ettiği ömür için üzöldüğünü ve ömründen elli yıl geçmesine rağmen hâlâ gaflet içinde olduğunu ifade ettiği “Ey ol kimse ki 'ömründen elli yaş gitdi dağı sen h'âb-ı ğafletdesin. Meger bu beş günde âhîretüñe lâzım olan esbâbı tedârik eyleyesin.” (18^b) bu beyit, Mahmud Tâ'î bin Muhammed tarafından “Ya'nî 'ömrün çoğı gidüp azı kaldı hâlbuki sen ğaflet uykusundasın. Mütenebbih ü âġāh olmazsın. İmdi âġāh ol! Ol ki bâkî kalan bir kaç gün var ise anda telâfi vü tedârik-i mâ-fât eyleyesin. Şebâbda ya'nî civānlık ve gençlik zamānı ve hâletinde lâzım olan zâd u zağîre-i âhîrini taşşîl idemediñ. Pes sa'y-ı belîġ ve cehd-i tām ile bâşed ya'nî ol ki hayr-i mâ-naşş eyleyesin.” şeklinde yorumlanarak, günahların sabunu olan tevbe kapısının Allah'ın lütfü ve merhametiyle açık olduğunu, eğer ömründen sadece bir dakika kalmış bile olsa samimi olarak tevbe ederse bütün günah kirlerinden Allah'ın merhametiyle temizlenebileceğini ifade eder:

“Zîrā Allāh Te'ālā Hâzretleri'nün kemāl-i lütf u merhametinden şâbünü'z-zünüb olan tevbenün kapısı açığdur. Ve 'ömründen kalan bir dakika sıdık u hulüşla tã'ib olanuñ cāme-i vücüdi hadîş ü kadîm-i günāh kirinden pāk ve temîz olmağ cenāb-ı Erhamu'r-Rāhîmîn Hâzretlerinden mercüdür.”(18^b)

2.5.1.6. İyi ve Kötü Amelde Bulunmak

“Ey bāzāra eli boş gitmiş kimse korkarım destmālūni ʔolu getürmezsin.” Mahmud Tā’î bin Muhammed bu beyti “Hāşılı Ey āhîret bāzārına hayrātsiz ve ḥasenātsiz ve a’ māl-i şāliḥāsız varan kimse! Korkarım ki cennet ni’metlerinden mahrūm olasın.” şeklinde yorumlamış, ancak burada iyi amelin karşılığının cennet ve kötü amelin karşılığının da cehennem olmadığını, mülkün sahibi olarak Allah’ın bu hususta istediği gibi hüküm vereceğini şu ifadeleri ile belirtmiştir: “Ancak ‘Allāmu’l-guyūb Allāh Te’ālā Hazretleri’nün ma’lūmidur; zīrā a’ māl-i şāliḥa mūcib-i cennet ve a’ māl-i seyyi’e mūcib-i cehennem degüldür. Belki Erḥamu’r-Rāḥimīn Allāh Te’ālā Hazretleri’nün meşiyetine menūtdur. Dilerse ‘ömrini ‘ibādetde şarf ideni ‘adlen cehenneme ve ‘ömrini me’āsīñ ifnā ideni fazlen cennete atar. Şevāb fazlıyla ve ‘ikāb ‘adli iledür. Mülk ‘alā itlāk yetşarrafu fī mülkihi keyfemā yeşā’u ve yeḥtāru ancak oldur. Hiç kimseye zerre kadar mecāl-i mu’arıza yokdur. (21^a)

Yukarıda vermiş olduğu açıklamanın akabinde Allah’ın cārî olan adeti üzere herkesin yaptığı amele göre karşılık bulacağını, iman ile ahirete giden ile küfr ile gidenin adetullah üzere ne tür durumlarla karşılaşacağını ayrıntılı olarak açıklar:

“Lâkin Allāh Te’ālā Hazretleri’nün cārî olan ‘ādet-i ‘aliyyesi üzere herkes a’ mālîyle müczā olunur. İne ḥayran fe-ḥayran ve inne şerran fe-şerran. Emmā bunda cezm u yakīn vardır ki imān ile āhîrete giden mü’min her ne kadar kabirde veyā bir müddet cehennemde ‘ādetu’llāh üzere a’ mālîyyesiyle müczā olup mu’azzeb olur ise elbette ‘azābda muḥalled olmayup Cenāb-ı Erḥamu’r-Rāḥimīn Hazretleri anı cezā vü ‘azābdan kırtarup ni’am-ı ebediyye ile mütene’im olmak üzere cennetde muḥalled ü mü’eddeb ider. Ve küfr ile āhîrete giden kāfir ma’āzā’llāhu Te’ālā elbette cehenneme idḥāl ider ve anda yakīnen ve cezmen ve muḥalleden ve mü’ebbeden ‘azāb-ı şedīd ile mu’azzeb olur.” (20^b-21^a)

2.5.2. Allah

Mahmud Tā’î bin Muhammed’in şerhine özel bölümlerden biri Allah Te’âlâ Hazretlerine takdis, tazim ve övgülerde bulunduğu cümlelerdir. Bu takdis tazim ve övgü cümlelerinde ve *Gülistân*’ın Allah Te’âlâ ile ilgili kısımları açıklanırken dikkat çekici olan husus Allah Te’âlâ’nın isim ve sıfatlarını oldukça fazla kullanmış olmasıdır. Bir diğer dikkat çekici husus Allah Te’âlâ’ya her nida ve hitab ettiği kısımlarda “Ey Allāhu

‘Azîmü’ş-şân!, Ey Tañrı Te’âlâ!, Yâ Rabbi!, Rabbü’l-‘âlemîn, Cenâb-ı Erhamu’r-Râhimîn, Hallâk-ı ‘âlem, Tañrı Te’âlâ Hazretleri, Allâh Te’âlâ Hazretleri” gibi farklı bir hitab şekli kullanmış olmasıdır.

2.5.2.1. Allah’ın İsim ve Sıfatları

Mahmud Tâ’î bin Muhammed *Gülistân*’ın beyit ve cümlelerini şerh ederken, Allah Te’âlâ’nın isim ve sıfatlarını yeri geldikçe kullanır. Allah Te’âlâ’nın kullarını işledikleri günahlar sebebiyle hemen cezalandırmadığını açıkladığı kısımda “es-Sabûr” ismini: “Dağı kullarınıñ yaramaz ve çirkin hañası sebebiyle rızıkları ve vazîfesini ya’nî vazîfe-i yevmiyyesini kaç’eylemez. Hâşılı Şabûrdur, dünyâda kullarını cerâyim-i şağâ’ir ü kebâ’ir sebebiyle ta’zîb eylemez. Emmâ âhiretde muñlakâ küffarı ve mü’minlerüñ ba’zı ‘âşîlerini ta’zîb idüp ba’zısını ‘afv ider.” (5^b), ömrü faydasız işlerle telef etmek yerine Allah’ın rızasını kazanacak işlerde harcamayı ifade ettiği bu kısımda, “Âh vâh niçün böyle fâ’idesiz ‘ömri telef idüp rızâ-yı Bârîde şarf itmekle hâne-i kab-rimi ‘imâr u eb-dân eylemedim. Kâşki enfâs-ı ‘ömrüme kabirde enîs u celis olacak a’mâl-i şâliha kesbinde kaç’ideydim.” (47^a) “el-Bârî” ismini, Allah’ın kullarına kaldıramayacağı yük vermediğini açıklarken, “Cenâb-ı Erhamu’r-Râhimîn mahz-ı merhamet-i bî-pâyânından kullarını kudretlerinden hâric olup mâ-fevka’t-tâkatleri olan teklif buyurmamışdur.”(4^a) “er-Rahîm” ismini, herşeyi ancak Allah’ın bildiğini ve mülk sahibi olarak mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunduğunu açıklarken “Allâmü’l-Guyûb” ve “Mâlikü’l-Mülk” isimlerini kullanmıştır. “Mülk ‘alâ itlâk yeteşarrafu fî mülkihi keyfemâ yeşâ’u ve yehtâru ancak oldur.”(20^b)

Mahmud Tâ’î bin Muhammed Allah Te’âlâ Hazretlerine takdis, tazim ve övgülerde bulunduğu cümlelerde Allah Te’âlâ’nın isimleri yanında bir çok sıfatına da vurgu yapmaktadır. Bir cümlede birden çok sıfatını kullandığı örnekler oldukça fazladır. Allah’ın kudretiyle bahar vaktinde dünyanın gülistân gibi olduğunu (6^b) ifade ettiği kısım ile “Egerçi Allah Te’âlâ Hazretleri’nün kudreti ‘âleme bir diğer vech ile nizâm virmege şâmildür, lâkin Fâ’il-i Muhtâr’uñ irâde-i ‘aliyyesi müte’allık olduğu câyını tercih ider.”(35^b) cümlesinde Allah’ın “kudret” ve “irâde” sıfatlarını kullanır. “Ya’nî eclinden Hudâ ‘Azze ve Celle ‘ibâretinden ma’nâ-yı murâd bu olur: Öyle Allâh ki dâ’imen ‘azîzdür ya’nî bî-mişldür yahud dâ’imen ‘azîz ve bî-mişldür. Ve dağı dâ’imen Celîl ü Müte’âlidür. Ya’nî Zât-ı pâkınıñ hakkında kâfirlerüñ olan aqvâl-i bâtıla ve nâ-sezâlarından muqaddes ü münez-zehdür.” (2^b) Allah’ı tazim ve takdis ettiği bu kısımda

açıklamasını yaptığı “Muhallefetün Li’l-Havâdis”, Allah’ın sıfatlarından sadece bir kaçına örnek olarak verilmiştir.

2.5.3. Hz. Muhammed

Mahmud Tâ’î bin Muhammed’in şerhine özel olan kısımlardan biri de Hz. Muhammed ve diğer Peygamberlerin adı geçince uzun uzun salavat getirmesidir:

“Âdem Peyğamber -‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi ve ‘alâ âlihime’ş-şalâtu ve’s-selâm-
Hâzretleri’nüñ...”(7^a)

“Hâşılı Nüh Peyğamber -‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi ve ‘alâ âlihimâ’ş-şalâtü ve’s-
selâm- Hâzretleri’nüñ reisi olduğu gemide bulunan kimseye deñiz mevcinden havf
yokdur.”(8^b)

“Muhammed Muştafâ -‘aleyhi ve ‘alâ âlihi ve şahbihi’şalâti ve’s-selâm- ya’nî bu
evşâf-ı mezķüre ile mevşûf ve elkâb-ı meşûra ile mülakķâb ve ma’rûf-ı âhir-zamân
peyğamberi Muhammed Muştafâ -‘aleyhi ve âlihî ve şahbihî mine’şalâti ve’s-selâm-
mâ hüve illâ hüve ve fî Hâzretleridür.”(7^b)

Şerhin incelediğimiz kısımlarında Hz. Muhammed’in faziletleri, mucizeleri, şemâili, delâi-i nübüvveti, Allah katındaki kadri ve değeri; Nebiyy-i mürsel, Hâtemu’l-Enbiyâ ve Rasûlu’s-Sekaleyn olması hakkında bilgiler vermektedir:

“Hâzret-i Muhammed Muştafâ şalla’llâhu Te’âlâ ‘aleyhi ve ‘alâ âlihî ve şahbihî ve
sellemüñ cemî‘-i ahlâķ ü etvârî güzeldür.”(8^b)

“Nebiyyün Şefâ’at ve itâ’at karînesiyle bunda nebî nübüvvet ve risâlet şıfatlarıyla
mevşûf olandır. Ya’nî Nebiyy-i mürseldür. Hâşılı şol zât-ı şerîf-i laţîfdür ki aña min-
‘indi’llâh-ı Te’âlâ tahrîf-i feshinden maħfûz bir şerî’at-i muţahhara nâzil ve ol şerî’at-
i şerîfimüz ile ins u cinne mürsel ve meb’ûş olmağıla dîni efđal u nâsıķ-ı edyân ve
kendisi Hâtemu’l-Enbiyâ ve Rasûlu’s-şekaleyn ya’nî Rasûl-i ins u cân olmuş-
dur.”(8^a)

“Cesîmun ‘Azîmü’l-ķadr ve’l-mertebedür. Hâşılı dünyâda ve âhiretde Allâh Te’âlâ
Hâzretleri ‘inde cemî‘ i maħlûķâtđan ķadr u mertebesî ‘azîm ve büyükdür.”(8^a)

“Didiler ki ol H azret’u n  ol mu‘cizesine i aretd ur ki i‘tid al-k ametle iken ya‘n i orta boylu iken her nede nl u uzun, ve g ovdeli kimsen u n yanında v aķı‘ olsa idi andan ‘ al i ve uzun ve ces im g or un urdi.”(8^a)

“Ves im Ya‘n i m ub arek ar aları m uhr-i n ub uvvetiyle ni anlanmı  idi y ahud n ur-ı n ub uvvetle. M ub arek cebhesi ya‘n i aln i m nevver idi ya‘n i m ub arek alnında n urdan n ub uvvetine del alet iden ‘al amet u ni an var idi.”(8^a)

2.5.4. Dualar

Mahmud T a‘i bin Muhammed’in  erhine  zel kısımlardan bir di eri de  erhinin bir  ok yerinde t vbe ve istigfar ederek afv ve ma fired talebinde bulundu u dualardır.  erhin inceledi imiz kısımlarında hem kendisine hem de b t n m sl manlara yapmı  oldu u dualar  unlardır:

“Ve Rabb m fa l-ı kerem-i b -p y nıyla Mu ammed Mu tafa  - alla‘ll hu te‘ al a ‘aleyhi ve ‘al   alibi ve  ah bihi ve sellim- H azretleri’n u n m ub arek y z  uyu h rmeti   n her ha anu n ba ı olan bu dostı ve f hi e d ny -yı b -vefanu n ma abbetinden  alplerimizi p k u mu ahhar eyleye. Ve n ur-i ma abbet u ha yetiyle m nevver eyleye. Am n.” (19^b)

“Y  rabbi! Ras l-i Ekrem - allall hu Te‘ al a ‘aleyhi ve ‘al   alibi ve  ah bihi ve sellim- H azretleri’n u n m ub arek y zi h rmeti  n  n t-ı  mr   hayatı men hi ve m -l -ya‘nide telef   z yi‘ olan bu n -b d u b -v c d Ma m d T a‘i‘  ullarına h sn-i h time na ib ve ha ķında ma b l ’d-du‘   ah b-dil n ma b l bir hayır du‘asını m yeser eyle.”(41^b)

“Ey cem i‘i na a‘i den p k   m nezzeh v  mu addes Rabb m -celle cel l h ve ‘amme nev l h- H azretleri! Ma z-ı fa l u kerem-i b -nih yet n ile cem i‘i ‘ mrini me‘a ide ve m -l -ya‘n i de ifn  v  telef iden bu zelil, ha kir   fa kir Ma m d T a‘i‘  ulu na h sn-i h time na ib eyle ve ev at-ı hayatında  a den ve ‘amden ve ha a‘en ve sehven ve sırran ve cehten ve ‘al niyyeten i ledigi b -pay n z n b u ta  ir tını ‘afv   ma fired eyle. Ve me‘a‘ - iddi in ve‘ -  hed  ve‘ - al ih n ve ha s ne  l ‘ike refi a cennete du  liyle  ad ve cennette her ni‘metden a‘z m u ef am olan li a-yi ‘ lilerin n ile ber-mur d eyle. Ve  b     mmeh t ve ihv n u e av t ve s ‘ir e ar b   ta‘allu at ve k ffe-i  st z ve evliy ‘u‘n-ne‘im ve m ‘min n u e ibb  v   ir gla

cemî'î mü'minîn ü mü'minât ve müslimîn ü müslimât ahyâ'u minhum ve'l-embvât min ehli's-sünne ve'l-cemâ'âti mağfûr bâ-ħuşûş ħalîfe-i zamân ve nâşîrân-ı ehli-îmân ve bu du'âmıza âmîn diyen ihvânımızı dârında ħuşûl-i emelleriyle mesrûru'l-fu'âd eyle. Âmîn.”(21^a-21^b)

2.6. Tasavvufi Unsurlar

2.6.1. Murâkabe

“Ehl-i meşâyihden birisi başını murâkabe yaķasına ve girîbânına eylemiş idi.” (10^a) cümlesinde; gözetlemek, korumak, Allah'ı kalp ile düşünmek, Allah'ı görür gibi ibadet etmek anlamlarında olan murâkabe kelimesi “Murâkabe, Allâh Te'âlâ Ĥazretlerinden feyze talib ü râġîb olmaġa dirler.”(10^a) şeklinde açıklanarak, murâkabenin tasavvuf okullarında bir ders olarak, gece yarısı hiç bir uzvu kıpırdatmadan, gözler kapalı, diz üstü oturarak sadece Allah'ın düşünülmesi sonucu dervişe manevi âlemden feyizler gelmesi anlamında,⁷⁰ cümlede geçtiġi muktezâ-yı hale göre manası açıklanmıştır.

2.6.2. Sülûk

Sülûk, yola girmek anlamındadır. Bir şeyhe bağlanan kişinin, belli bir terbiye metoduyla Allah'a doğru, yani kemalata doğru iç alaminde yaptığı yolculuġa “sülûk” denir.⁷¹ Mahmud Tâ'î' bin Muhammed bu manada Sa'dî'nin “Sa'dî'nün pendî ve naşîhatini cân kulaġıyla işid, ya'nî ġalbiñ ile ġabûl eyle. Yol buncılayındur. Er ol git.” beytini “Ya'nî benüm naşîhatüm ve şerî'ate ve ġarîķate ve ġaķîķate muvâfîķ ve muţâbîķ Allâh Te'âlâ için ġaķ ve şâdîķ naşîhati dosta murâd. İmdi sen de er ol murâdına yapış saña beyân eyledigim ġarîķ-i müstakîmüñ sâķinden ol zerre ġadar inġirâf eyleme ki bu sülûk sebebiyle maķşada vâşıl ve merâmîña nâ'il olasın.” (22^a) şeklinde yorumlamıştır.

2.6.3. Kurbet

Gülistân'ın “Tâ'ateş mücib-i ġurbîst” cümlesindeki kurb kelimesi Sûdî de kurbet şeklinde geçmektedir. İki de “yakın olmak” anlamını içermektedir; ancak bazı farklılıklar da söz konusudur. Kurbet; “Velinin sıfatları konusunda, Hakk'ın yerleşmesi ve bu suretle yakınlık makamına ermesidir.”⁷² Kurb ise; “Ezelden yani ruhlar aleminde, Allah ile

⁷⁰ Ethem Cebecioġlu, “Murâkabe”, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüġü*, 6. Baskı, (Ankara:OTTO, 2014), 343.

⁷¹ Cebecioġlu, “Sülûk”, 448.

⁷² Cebecioġlu, “Kurbet”, 295.

kul arasındaki ahde uymayı ifade eder. Kulun Hakk'a yakın olması, müşâhede ve mükâşefe ilemdir. Nafileler ve farzlarla olmak üzere iki türlü kurb vardır.⁷³ Yani farz ve nafile ibadetler Allah'a yaklaşmak için birer sebebedir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere "Tâ'ateş mücib-i kurbîst" cümlesinde kurb kelimesinin kullanımını kurbet kelimesine göre daha uygun görülmektedir. Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in bu husus ile ilgili açıklaması şu şekildedir:

"Kurbist Sîn ve tâ edât-ı haberdür. Kurb, nakîz-ı bu'd'dur. Lügatde ta'ayyünlük ma'nâsına. Bunda kurb-ı ma'nevî ki baş-ı ikrâm ve a'lâ-ı menzile ve icâbet-i da'vet ü teşrîf rütbesidür murâddur. Hissî olan kurb mekânı murâd degüldür. Zirâ Hak Te'âlâ sem'iyye ve 'akliyye olan berâhîn-i ka'îyye ile mekândan ve cihetden münezze ü muqâddes ü pâkdur. İmdi ki Tâ'ateş mücib-i kurbîst 'ibâretüñ ma'nâsı: Ancılayın Allâh Te'âlâ ki اسجد و اقترب و naşş-ı celîl ile ana tã'at ve inkıyâd kurb ve yakınlığa mücibdür. Ya'nî Allâh Te'âlâ'nun 'âdet-i cârîsi üzre kurb-ı ma'nevi işbât idicidür. Hâşılı tã'at idene kurb-ı ma'nevî hâşıl olur. Yâhud tã'at u inkıyâd-i meşrûh kurb ve yakınlığa sebebdür."^(3^a-3^b)

2.6.4. Vüsûl

Aşağıdaki beyitte Mahmud Tâ'î bin Muhammed; kulun seyrüsülûk neticesinde nihaî maksadı olan Hakk'a ulaşması, yani vâsıl-ı Hakk olması⁷⁴ manasında olan makâm-ı vüsûl'a ulaştığını idia eden kişiler hakkında şu açıklamaları yapar:

"İn müdde'iyân Bu vâşılız diyü da'vâ iden müdde'iler ve kezzâblar der- talebeş bî- haberânend 'aşk-ı haqîkî taleb ü taşşilinde habersizlerdür. Ya'nî henüz üslûb-ı taleb ü tarîk taşşilinde haberleri yokdur. İmdi makâm-ı vüsûl bunlara kanda müyesser olma ihtimali vardır. K'an-râ ki haber şod haberî bâz- ne-yâmed Zirâ vâşıl olup haber-dâr olandan haber gelmedi. Bu vâşılız diyü kezben 'aşk-ı haqîkî da'vâ iden müdde'ilere bir haber gelmedi. Hâşılı zehârif-i dünyeviyye için vâşıllarun kıyâfetlerine girüp vâşılız diyü kezzâben böyle iddi'â iden murâ'î kimesneler 'aşk-ı haqîkî taleb u taşşilinde hiç haberleri yokdur. Zirâ bu makûle yalancı riyâ idenlere. Şıdқан mâ-sivâ-yı terk idüp hâlişen ü mühlîşen rızâ-yı Te'âlâ'ya tâlib olmağla vâşıl olandan

⁷³ Cebecioğlu, "Kurb", 294.

⁷⁴ Semih Ceyhan, "Vüsûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 144., Cebecioğlu, "Vâsıl-ı Hakk", 518.

haber gelmedi. Gelse şıdk u hulüş erbâbına gelür. İşde bu maqâma lâzım olan bu tahkîk-i haqîkimüzden Sûdî şerhi bî-behredür.” (11^a)

2.6.5. Mâ-sivâ

Tasavvufta, Allah dışında her şey mâ-sivâdır ve gönülde Allah dışında ne varsa kişinin sevgilisi ve hatta ilahıdır. Bu yüzden gönlü mâ-sivâdan temizleyip sevginin Allah üzerinde yoğunlaştırılması büyük önem arz eder.⁷⁵ Mahmud Tâ’î bin Muhammed’in *Gülistân*’ın ikinci hikayesine yapmış olduğu tahkîk bir nevi nasihat niteliğindedir. İnsanın öldükten sonra nedâmet çekmemesi için henüz fırsatı varken gafletten uyanması, gönlünü mâ-sivâdan temizleyerek rızâ-yı Hakk’a ulaşmasını öğütler:

“Ve şimdi benim yerimde oturup saltanat süren benim gibi geçmişlerinden ‘ibret almayup gafletinden bî-vefâ dünyâ ve mülk ü saltanatına gönül virüp bîhüde ‘ömrünü telef itmekte. Der-i hâne-i vahdete varup girdigi vakitte benim gibi dağı bîhüde nedâmet ü hasret çeker. Lakin nedâmetde fâ’ide yok; ancak ol şimdi hayâtda olup böyle elinde fırsat var iken hvâb-ı gafletden teyakkuza mâ-sivâdan i’râz idüp hâşşaten rızâ-yı Haq Te’âlâdan baqiyye-yi ‘ömrünü şarfiyle âhirethânesini ma’mûr ider ise kendine ne büyük devlet ve sa’âdetdür.” (46^b-47^a)

“Hâşılı lezâ’iz-i dünyeviyyeye tevağğul ü inhimâk âhîret zâdınıñ iştiğâline mâni’dür. Ve eşbâbına mübâşeretü mu’avvıkdur.” (19^a)

2.7. Mahmud Tâ’î bin Muhammed’in Gülistân’ı Şerhetme Metodu

2.7.1. Kaynak Metnin Verilme Usûlü

Kâtip Çelebi *Keşfü’z-Zunûn*’un giriş kısmında üç çeşit şerh olduğunu söyler. Birincisi: *El-Makâsîd*⁷⁶ vb. şerhinde olduğu gibi metni “ O dedi”, “Ben dedim” ile şerh etmektir. Bu tür şerhlerde metin bazı nüshalarda tamamıyla yazılırken bazılarında metin, şerhin içine ayırmadan konduğu için yazılmaz. İkincisi: İbn Hacer, Kirmâni ve benzerlerinin

⁷⁵ Cebecioğlu, “Mâsiva”, 320.

⁷⁶ Asıl adı “*Makâsîdu’t-Tâlibîn fi ‘ilmi Usûli’d-Din*”olan eser Sa’deddin et-Taftâzânî (v.792/1390) tarafından 784(1382) yılında Semerkand’da tamamlanmıştır. Kelam ilmiyle ilgili olan eser zamanla bu ilmin önemli kaynaklarından biri haline gelmiş, özellikle Osmanlı medreselerinde rağbet gören kitaplar arasında yer almış ve üzerine birçok serh ve haşiyeler yapılmıştır. Mustafa Sinanoğlu, “el-Makâsud”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 420-421., Murat Kumbasar, “Taftâzânî (H.722-792/M.1322-1390)’nin Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Erzurum 2006):149-164.

*Buhârî şerhi*⁷⁷ gibi “ O’nun sözü” şeklinde yapılan şerhlerdir. Bu tür şerhte amaç sadece açıklanan yeri anlatmak olduğu için metin gerekli görülmez. Üçüncüsü ise, bir çok kişinin tuttuğu yol olan memzûc, yani iç içe geçmiş şerhtir. Bu tür şerhlerde metin ile şerh karıştırılır, sonra da *mîm* ya da *şîn* ile veya metin üzerine yazılan bir yazı ile metnin şerh metninden ayrılması sağlanır.⁷⁸ Bu usûlün klasik şerh üslûbunda fazlaca uygulandığı görülür. Mahmud Tâ’î bin Muhammed’in şerhinde kaynak metin şerh metnine dahil edilmiş ve bu kısımların şerh metni içinde kaybolmaması için üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Klasik şerh metodunda şerh edilecek kaynak metin, şârihin metne bakış açısına göre anlamlı birimlere bölünür. Bu bölünmeler genellikle; şerh edilecek metin mensur ise cümle ya da kelime grubu şeklinde, manzum ise beyit ya da mısra esasına bağlı olarak yapılır.⁷⁹ Klasik metin esas itibariyle kelime açıklamasına dayandığı için şerh edilecek metin parça parça ele alınır. Bununla beraber metinleri bir bütün olarak ele alıp incelemek gelenekten değildir.⁸⁰ Mahmud Tâ’î bin Muhammed kaynak metnin mensur kısımlarını bazen cümle olarak bazen kelime grupları şeklinde verir:

(*Ve şebeh der-bâzâr-ı cevheriyân cevî ne-yâred ve çerâğ piş-i âftâb pertevî ne-dâred.*)

“Ve şebeh der-bâzâr-ı cevheriyân cevî ne-yâred Pirinç boncuğ cevher satıcılar bâzârında bir dâne arpaca götürmez, ya’nî bir habbe şa’ir kıymet itmez...***Ve çerâğ piş-i âftâb pertevî ne-dâred*** Çerâğ ya’nî şem’ûñ fitilesinden yanan âteş dağı güneş katında pertev ya’nî ziyâ tutmaz.” (38^a)

(*Goftem gül-i büstân-râ çünân ki dâni beğâyî ne-bâşed ve ‘ahd-i gülistân-râ vefâyî ne.*)

⁷⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî (v.256/870) tarafından halk arasında *Sahîh-i Buhârî* adıyla tanınmış, Kur’ân-ı Kerim’den sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilen *el-Câmi’u’s-sahîh* yalnız sahîh hadislerin toplandığı ilk eserdir. Üzerine yapılmış çok fazla eser mevcuttur. Bunlardan, Şemseddin Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî’nin (v.786/1384) *El-Kevâkibü’-d-darârî* ve İbn Hacer el-Askalânî’nin (v.852/1449) *Fethu’l-bârî fi-şerhi Sahîhi’l Buhârî* adlı eserleri *Sahîh-i Buhârî* üzerine yapılmış şerh çalışmalarından sadece iki tanesidir. Muhammed Mustafa el-A’zamî, “Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 368-372., M. Yaşar Kandemir, “el-Câmiu’s-Sahîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7: 114-123.

⁷⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn ‘an Esâmi’l-Kütübi ve’l-Fünûn*, terc. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 1:39.

⁷⁹ Canpolat, *Sa’dî’nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi*,178. Yazar, *Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*,72.

⁸⁰ Mine Mengi, “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine”, *Dergâh Dergisi* 8 (Kasım 1997).

“Goftem gül-i büstān-rā Didim bostān gülünün çünān ki dānī şöyle ki bilürsin beḳāyī ne-bāşed beḳası olmaz, serī‘ü’z-zevāldür ve ‘ahd-i gülīstān-rā vefāyī ne ve gülīstān zamānının da vefası olmaz.” (28^b)

Kaynak metnin manzum kısımları üç şekilde şerh metnine dahil edilmiştir. İlki kaynak metni beyitler şeklinde bütün olarak metne dahil etmektir. Bu en az kullanılan şekildir:

“Ey berter ez-hayāl u kıyās u gümān u vehm - Ve’z her çe gofteend şenīdīm ü h’āndeīm Ey bu mezḳūrlardan ve cemī‘ şānuñda nā-sezā olan güft ü gū ḳīl ü ḳālin-den yücerek ya‘nī a‘lā vü münezzeh olan Allāh! Biz bunları işitmişiz ve okumışız. Ya‘nī firḳa-i dālle senün ḥaḳḳıñda nā-sezā söylediklerinün cemī‘inden münezzeh olduğunu okumışız ve işitmişiz ve delā‘il-i kat‘iyye ile ma‘lūmumuz olmuştur. Hāşılı ḥaḳīqatiyle seni bilen yine sensin. Senün bildigün gibi kimse bilmez.” (11^b)

İkincisi beyitleri mısra mısra metne dahil etme şeklindedir. Metinde en çok bu şeklin tercih edildiği görülür:

(*Meclis tamām geşt ü be-āḥīr resīd ‘ömr*
Mā hemçünān der-evvel-i vaşf-ı tu māndeīm)

“Meclis tamām geşt ü be-āḥīr resīd ‘ömr Yā Rabbi! Senün zāt u şifātuñda olan baḥş ve güft ü gū meclisi tamām oldu ve bu baḥşde ‘ömr-i āḥire irişdik. Mā hemçünān der-evvel-i vaşf-ı tu māndeīm Ve biz henüz ibtidā-yı meclisde gibi senün vaşfuñ ibtidāsında ḳalmışız.” (11^b)

(*Tā merd sūḥan ne-gofte bāşed*
‘Ayb u hūnerēş nüḥüfte bāşed)

“Tā merd sūḥan ne-gofte bāşed Mādemki kişi söz söylememiş ola ‘ayb u hūnerēş nüḥüfte bāşed ‘ayb u hūner ü ma‘rifeti maḥfī vü mestūr olur.” (48^b)

Üçüncü olarak mısralar ikiye bölünür ya da mısralardan biri ya da ikisi birden, ikiye veya daha fazla sayıya bölünerek metne dahil edilir. Bu yöntem de oldukça fazla kullanılmıştır:

(*Ömr berfest ü āftāb-ı temmüz*)

Endekī mānd u ḥ^vāce ğirre henūz)

“Ömr berfest İnsān ve ḥayvānuñ ‘ömri ħardur, ya‘nī tīz geçmekde ħar gibidür, tīz erimede ü āftāb-ı temūz ve temmūz ayınuñ güneşi ya‘nī şayf şehirlerinüñ orta şehri temmūz-nāmuñ güneşi endekī mānd berf-i ‘ömrden azıcık ħodı u ḥ^vāce ḥālbuki ḥ^vāce daḥı ğirre henūz ğāfildür.” (20^a)

(Gurbe şīrest der-ğirten-i mūş

Lik mūşest der-meşāf-ı peleng)

“Gurbe şīrest Kedi arslundur, ya‘nī arslan gibidür der-ğirten-i mūş fare tıtmakda. Lik mūşest Emmā faredür, ya‘nī fare gibidür der-meşāf-ı peleng ħaplan cenginde.”(40^a)

(Bes nām-ver be-zīr-i zemīn defn kerdeend

K’ez-hestiyeş be-rūy-ı zemīn ber-nişān ne-mand)

“Bes nām-ver be-zīr-i zemīn defn kerdeend: Çok şöhretli ve adlı kimseyi yer altına defn eylediler, ya‘nī gömdiler. K’ez-hestiyeş Ki anuñ varlığından be-rūy-ı zemīn yer yüzinde ber-nişān ne-mand nām u nişānı ħalmadı.”(47^a)

İstisnai olarak aşağıdaki ilk örnekte beytin ikinci mısra’ının bir kısmı birinci mısra’a dahil edilerek tercüme edilmiştir. Diğer örnek ise bir beytin en küçük parçalara ayrılarak şerh edilmesine istisnai bir örnektir:

(Dü çiz tīre-i ‘aklest dem fūrū-besten

Be-vaḳt-i goften ve goften-i be-vaḳt-i ḥāmūşī)

“Dü çiz tīre-i ‘aklest İki nesne ‘aklıñ ğazābına bī-ḥuzurlığına sebeptür. Dem fūrū-besten be-vaḳt-i goften Birisi tekellüm lāzım oldıħda sükūt idüp ḥāmūş olmak. Ve goften-i be-vaḳt-i ḥāmūşī Ve birisi sākıt ü ḥāmūş olacak vaḳtde tekellüm eylemek.”(25^a-25^b)

(Ebr ü bād ü meh ü ḥūrşīd ü felek der-kārend

Tā tu nānī be-kefārī vü be-ğaflet ne-ḥorī)

“*Ebr* Bulud *ü bād* ve yel *ü meh* ve ay *ü hürşid* ve güneş *ü felek* ve gök *der-kārend* işdedürler. Ya’ nî her birisi bir işde ve bir hizmetde şābitdür. Hāşılı her biri bir hizmete ta’yîn olmuşdur. *Tā tu* Ta kim sen *nānî* bir etmek *be-kef ārî* ele getüresin *vü be-ğaflet ne-horî* ve ol etmegi ğafletle yimeyesin.”(7^a)

Mahmud Tâ’î bin Muhammed’in kaynak metni verme usulu istisnai durumlar haricinde genel olarak bu şekilde incelendikten sonra metinde tutarlı bir ya da bir kaç usul kullanılmadığı görülür. Bu farklı kullanımlar, hem mensur hem de manzum kısımların tam olarak nerede başlayıp nerede bittiğini anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bu yüzden yukarıda verdiğimiz örneklerin üst kısımlarında bulunan ve tırnak içinde olmayan kısımlar orijinal metne dahil olmayıp beyitler ve mensur kısımların takibini kolaylaştırması için bizim tarafımızdan eklenmiştir.

2.7.2. Kelime Tahlili, Tercüme ve Yorum

Klasik şerh metodunda şerh edilecek metin yukarıda anlatılan biçimlerde verildikten sonra bu kısımlarda geçen kelime, terkip ya da ibareler tek tek ele alınarak öncelikle genel olarak; lügat, mecaz ve istilahî manaları verilir. Bazı kelimelerin etimolojileri ve zamanla uğramış olduğu değişimler hakkında da bilgiler verildiği görülür. Daha sonra kelime, terkip ya da ibârelerin gramer özellikleri şârihin amacı doğrultusunda uzun veya kısa bir şekilde açıklanır.⁸¹ Verilen gramer kuralı ile ilgili varsa reddiyeler yapılır ya da bu konuda ileri sürülen fikirler, tartışmalar varsa bunlardan bahsedilir. Klasik dönemde şerh edilen metinlerin çoğunlukla Arapça ve Farsça olması sebebiyle şârihler bu dillerdeki kelimeleri açıklarken düzgün telaffuz edilmeleri ve birbirine çok benzeyen kelimelerin karıştırılmaması için ayrıca irâb özelliklerini vermeyi de uygun görmüşlerdir. Ancak şerh edilen birimlerdeki kelimelerin tamamının irâbı verilmeyip sadece şârihin, okuyucunun daha önce karşılaşmadığı ya da duymadığını düşündüğü kelimeler⁸² ve bir hareke değişikliği ile birbirine karışma ihtimali olan kelimelerin irâbları verilmiştir. Yukarıda bahsedilen bütün bu izahlar bittikten sonra şârih; “Pes, ya’nî, mahsûl-i beyt, mahsûl-i terkîb, mahsûl-i fıkra, mahsûl-i fikrateyn ” gibi açıklama ve yorum başlatan kalıplaşmış ifadeleri kullanarak şerh ettiği parçanın Türkçe çevirisini ve yorumunu ya-

⁸¹ Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”,3., Mine Mengi, “Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili”, *Türkoloji Araştırmaları* 2/3 (2007):411-412.

⁸² Yazar, *Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*, 73.

par. Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde filolojik izahlar ve kelime manaları Sûdî'nin şerhindeki kadar yoğun olarak incelenmemektedir; ancak yinde bu hususlarda Sûdî ve diğer şârihlere reddiyeler gönderecek kadar açıklamalarda bulunmuştur.

2.7.2.1. Kelime Tahlili ve Filolojik İzahlar

Mahmud Tâ'î bin Muhammed kaynak metni yukarıda anlatıldığı şekillerde şerh metnine dahil ettikten sonra bazı yerlerde hiç bir kelime manası ve filolojik izahta bulunmadan direk tercüme ve yorum kısmına geçer:

“İmrüz Bugün kes kimse nişân ne-dehed nişân virmez der-basî-i hâk yeryüzünde. Mânend-i âstân-ı deret Kapuñ eşigine beñzer me'men-i rızâ, rızâ ile emîn olacak yer. Ya'nî rıza-yı kalb ve şafâ-yı hâtırla geçinmege maķâm-ı me'men ve hâvi-yi emîn, ya'nî emîn yer senüñ kapuñ eşigidür, ancak aña beñzer selâtin âsitânelerinden bir dahı yokdur.”(17^a-17^b)

“Bārân-ı rahmet bi-hisâbeş heme-râ resîde Hisâbsız ve nihâyetsiz rahmeti yağmür, ya'nî rahmeti cemî'-i kâinâta irişmiş. Hâşılı cemî'-i kâinât rahmeti deryâsına mustagraķdur. Ve h'ân-ı ni'met-i bi-dirîgeş Dahı Hudâ'nuñ dirîgsiz ni'met sofrası heme cā keşide cemî'-i yere, ya'nî her yere çekilmişdür. Ya'nî tamâm-ı dünyâda cemî'-i eşyâya ni'meti vaşıl u hâşıldur.”(5^b)

“Ākifân-ı ka'be-i Celâleş Allâh Te'âlâ Hâzretleri'nüñ 'azameti Ka'besine mülâzim ü nâzır olanlar be-takşîr-i 'ibâdet mu'terifend 'ibâdetleri eksikligine mu'terif ü ikrâr idicilerdür. Ki mâ 'abednâke hakka 'ibâdetike Ki Ey Tañrı Te'âlâ biz saña gerçek 'ibâdetle 'ibâdet idemedik diyü, ya'nî senüñ 'azamet ü ululuğña lâyıķ u şâyeste kulluk idemedik.”(9^b)

Bazı yerlerde kaynak metin verildikten sonra kelime anlamı ve irâb kaideleri verilir. Kelimenin önce lügat manası sonra o kelimenin muktezâ-yı hâl'e göre almış olduğu anlam “Bunda, böyle yerlerde, bunda murâd, murâd” şeklindeki ifadelerle açıklanır:

“Azze, lügatde bulunmadı dimekdür, böyle yerlerde mişli bulunmadı ma'nâsınadır. Ve Celle, lügatde celil oldı ya'nî 'azîm oldı dimekdür. Bunda te'âlâ ma'nâsına.” (2^b)

“Mevzi'i hoş u hürrem Hoş, güzel dimekdür ve hürrem, hımuñ zammı ve galebe-i isti'mâlden teşdîdi neş'et iden rânuñ fethiyle lügatde şâd ma'nâsınadır, emmâ bunda âb u çemen ü çiçekle müzeyyenât-ı mekân murâddur.”(27^b)

“*Tehevür*, bî-pervâ şeye duhûle dirler. Bunda hücum ve iktidam, ya‘nî bî-pervâ murâddur.”(50^a)

“Ve lafz-ı *ravza* egerçi lügatde çemene ve *ra‘nâ* iki yüzli güle ya‘nî gül-i nâşırıya dirler, emmâ bunda *ravzadan* murâd bāğçe ve *ra‘nâdan* murâd güzeldür. Hâşılı *ravza* ve *ra‘nâdan* güzel bāğçe murâddur.”(42^b)

Şerhin incelediğimiz kısımlarında manaları en kapsamlı şekilde verilen iki kelime *kutb* ve *tevfik* kelimeleridir. Bu kelimelerin hem lügat hem de istilâh manaları uzun uzun açıklanmıştır.

“*Kutb*, pergâr ile dâ‘ire çizdiğiñde dâ‘ire ortasında pergârüñ ayağı tûran noktaya kutb dirler. Ve degirmenüñ çarhına muttaşıl demir ki döner ve üst taşu döndürür, aña da kutb dirler. Ve felekde iki kutb vardır. Birisi tahte‘l-arzdur ki bu yirlerden görünmez, aña kutb-i cenübî dirler. Ve birisi de fevka‘l-arzdur ki görünür, aña kutb-i şimâl dirler. Demürkazık didikleri yıldızdur, anda tûlû‘ u gürüb olmaz. Ve ricâl-i ğaybdan birine ki taşarruf-ı ‘alem bi-izni‘llâhi Te‘âlâ aña müte‘allıkdur, ya‘nî medâr-ı dâ‘ire-i ‘âlemdür, aña kutb dirler.” (12^b)

“Faķat *tevfik*, tef‘il bâbından maşdardur. Lügatde uydurmaķ dimekdür, emmâ iştilâhda ma‘nâ-yı müte‘addideye itlâķ olunur. Biri Allâh Te‘âlâ Hâzretleri kuluñ murâdını kendi murâdına uydurmaķdur. Ve biri daķı Allâh Te‘âlâ Hâzretleri kuluña umûrı teshîl ü âsân itmekdür. Ve biri daķı Allâh Te‘âlâ Hâzretleri kullarınıñ hayrâta esbâb olan müseyyebâta muvâfıķ kılmaķdur. Ve biri daķı Allâh Te‘âlâ Hâzretleri kullarınıñ ef‘âlini rızâ-yı ‘aliyyesine muvâfıķ kılmaķdur.”(41^a)

Sûdî’nin vermiş olduğu bilgiler dahilinde *pâdişah* ve *şâhan* kelimelerinin geçirmiş olduğu değişimleri verir:

“*Pâdişâh*, aşlında şâh-ı pād idi, şâh-ı ulu ma‘nâsına ve pād-ı hâfız, mevşüfuñ şıfatına izâfeti kabîlinden idi. Şoñra şıfatı mevşüf üzerine taķdîm ve aña izâfet olunup pâdişâh didiler. *Hâfiz-ı ‘âzîm* ma‘nâsına hıfz idici ulu ve büyük zât dimekdür.” (12^a)

“*Şâhenşâh*, aşlında *şâhân* idi, pâdişâhlar pâdişâhı dimekdür, soñra muzâfun ileyhi olan *şâhân* lafzını taķdîm idüp *şâhân* oldu. Pes mütevassıta olan elifi hâzîf idüp *şâhenşâh* didiler.” (12^b-13^a)

Sûdî şerhinin bazı yerlerinde kaynak metni tercüme ederken Farsça ve Arapça kelime ve ibâreleri Türkçeye çevirmeden olduğu gibi alır. Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde bu kelime ve ibârelerin tamamı Türkçeye çevrilmiştir. Bu kelime ve ibârelerden bazıları şunlardır:

Şükûfe külâhını: Çiçek külâhını, Nāya mensûb şıķınıdı: amışa mensûb şıķınıdı, Di-raht-i gül: Gül ağacı, Defter-i zebānı: Dil defterini, Dāmen, Etek, Pelengler pelenglik hulk u hūyını terk eylemiş: aplanları aplanlık hulk u hūyını terk eylemiş. Bir gice geçmiş eyyāmumı fikr ü mülāhaza eylerdim: Bir gice geçmiş günlerimi fikr ü mülāhaza eylerdim.

Bir kelimenin ya da terkinin daha önce izah edilmiş olduğunu “Niteki imâ olundı” ifadesi ile belirtir:

“*Hunük ān kes* Devletlü ve sa‘âdetlü ol kimsedür *ki gūy-ı niki bord* ki iyilik topını dünyā meydānından iltidi. Ya‘nī dünyādan āhirete hayrāt u hasenātla hāşılı a‘māl-i şaliha ile gitdi...Bunda *gūy-ı nikinden* murād hayrāt u hasenāt ve a‘māl-i şālihadur, niteki imâ olundı.”(20^a)

“*Sirācü’l-milleti’l-bāhire* Din-i İslām ki sār-ir-i edyāna gālipdür. Anuñ ziyāsı vü nūrıdur. *Sirāc*, çerāğ, ya‘nī şem‘uñ fetilesinde yanan āteş dimekdür, emmā bunda ziyā ve nūr murāddur; niteki tefsīr-i ‘ibāretde imâ olundı.” (30^b)

Mahmud Tâ'î bin Muhammed gramer ve irâb kaideleri hakkında yeri geldiğince satır aralarında bazı açıklamalarda bulunduğ gibi bazı yerlerde “Ma‘lûm ola ki, nihân olma-ya ki, zann olunmaya” şeklindeki ifadelerle okuyucunun dikkatini çekerek önemli gramer açıklamalarında bulunur:

“*Bîşe, bāşı*’nuñ kesriyle lafz-ı ‘Arabīdür. ‘Acemce mişe dirler ve Türkice meşe ma‘rūfdur.(48^b)

“*Ravzatün*, mübtedā-yı mahzūfa haberdür, takdīri *hiye* ravzatündür. *Devhatün sec‘ü tayrihā mevzün* Ol dirāhtan dahı bir ağaçlık idi ki kuşlarınuñ āvaz-ı nağamātı laţif ü mevzün idi. *Devha*, ulu ağaca dirler. İsm-i cins olup keşir u muţlak āvāz ma‘nāsınadur.”(27^b) kalile şumūli cihetden ve maķām hasebiyle ağaçlıklardan ‘ibāretdür. *Sec‘*, gügercinuñ ve umrınıñ ve ğayri kuşlarınuñ ötmesine dirler.

“*Ki* Harf-i rābı̄t-ı sıfat *yā* harf-i ta’ lildür. *Tā’ateş* *Tā’at*, inkıyād ma’ nāsına. Muẓāfun ileyhisi olan *şin* zamiriniñ merci’i Hudā’dur. *Mūcib-i* Bāb-ı if’ālden ism-i fā’ildür. Müşbet ma’ nāsına, ya’nī ‘ādetu’llāh üzre işbāt, ya’nī şābit idici ve meksūru’l-āhır oldığı muẓāf olduğındandır. *Zirā* bu dilde böyledür, mā-ba’ dine izāfeti, ism-i fā’ ilüñ mef’ūline izāfetdür ve yāhud sebab ma’ nāsınadır.”(3^a)

“*Meşşāt*, *mīmüñ* fethi ve *şinüñ* teşdidiyle nisbet şığasıdur, *hammāl* u *lebbān* u *tebbān* nisbet şığaları olduğu gibi. Lüğatde *muşta*, ya’nī tarağa mensüb dimekdür, taraklı ma’ nāsına.”(3^a)

“Ma’lüm ola ki *ma’raz*, *mīmüñ* zammıyla if’āl bābından ism-i mef’ül ve ism-i zamān ve ism-i mekān beynlerinde müşterekdür ve feth-i *mīm* ile mücerreden maşdar-i mimiyle ism-i zamān ve mekān beynlerinde müşterekdür. Bunda murād ism-i mekān murāddur.”(34^b)

“*Güziret*, *tā* harf-i hı̄ṭāb *güzir* kâf-ı ‘Aceminiñ zammı ve *zānuñ* kesri ile zarüretsizlik ma’ nāsınadır. ‘Arabide büdd gibi edāt-ı nefy olan *nā* dāhıl olıcağ zarüret ma’ nāsını ifāde ider. *Yāgüriz*, *yā* harf-i ‘aṭfdur, ‘Arabide av gibi...”(26^a)

“Ma’lüm ola ki *evidda*’ *vedidüñ* cem’ idür, *aḥibbā*’, *ḥabībüñ* cem’ i olduğu gibi dostlar dimekdür. *Vülātihi*, *kuzāt* gibi *veliniñ* cem’ idür, ḥākimler dimekdür. *Ve şünātihi*, yine vezinde *kuzāt* ve *vülāt* gibi ‘adā’ ve düşmanlar dimekdür; ancak bunuñ aşlı mehmüzü’l-lāmdur, ‘alime bābından. Hemze tarafda mā-beķāsı meksūr olduğu-çün *yā*’ya ibdāl olundu. Pes hükm-i nākışa dāhıl olup nākış i’lāl ile i’lāl olundu.” (15^b)

“*Havālet*, *ḥānuñ* fethiyle ism-i maşdardur, tefvīz veyā ihāle ma’ nāsınadır. *Tā*, harf-i maşdardur. ‘Arabī kâ’ idesi üzre müdevvere yazılmayup Fārsī kâ’ idesi üzre muṭavvele ve uzun yazıldığından harf-i hı̄ṭāb zann olunmaya!” (43^b)

“Nihān olmaya ki taḥsīn-i kelām için gelen *mer* lafzıyla ismi’l-işāre olan lafz-ı *imüñ* hemzesinden lafzen ve ḥat’ en isti’ nā olmuşdur.” (42^b)

2.7.2.2. Tercüme ve Yorum

Mahmud Tâ’î bin Muhammed kaynak metni tercüme ve yorumlama kısmında “Ya’ni, hâsılı, hülâsa, netice-i murād” gibi bir çok özel kelime ve ibâre kullanmıştır. Metni tercüme esnasında “şu anlatılmak isteniyor ki, demek ki” anlamında “ya’nî” ifadesini, tercüme bittikten sonra tercüme edilen kısmı ayrıntıdan kurtararak özünü aksettirecek şe-

kilde en son varılan sonucu “hâsılı ve hülâsa” ifadeleriyle ve metnin daha da derinlerine inerek gerçekleştirdiği tahkikatleri neticesinde ulaşılmış olduğu tahkîk-i hakîki’yi, yani Sa’dî’nin beyit ve cümlelerde vermek istediği asıl mesajı ve manayı “zübde-i makâl zübde-i murâd, netice-i murâd, netîce-i murâdgâne, ‘ibâret-i mezkûrenün ma’nâsı, hakk-ı ma’nâ “ gibi ifadeleri kullanarak vermiştir. Mahmud Tâ’î bin Muhammed’in tahkikatleri sonucunda *Gülistân*’ın bazı kısımlarına vermiş olduğu manalar ve yapmış olduğu yorumlar Sûdî ve diğer şârihlerden oldukça farklıdır. Bu farklılıkların “İşte bu maqâmuñ tahkîk-ı hakîkî budur, tahkîki dahı hıfz eyle...” ifadeleriyle diğer şerhlerde olmadığını kendisi bizzat belirtir. Bu yüzden bu ifadeler en çok reddiyeler bölümünde kullanılmıştır. “Tahkîk” ve “tahkîk-i hakîkî” ifadeleriyle yapmış olduğu açıklamalar ayrıntılı olarak reddiyeler bölümünde incelenecektir.

“*Gurbe şirest* Kedi arslandır, *ya’nî* arslan gibidür *der-giriten-i mûş* fare tutmakta. *Lik müşest* Emmâ faredür, *ya’nî* fare gibidür *der-meşâf-ı peleng* kaplan cenginde. **Tamâm-ı beytüñ hâşılı:** Fareye nisbet kedi arslan gibidür. Ve kaplana nisbet kedi fare gibidür. **Netîce-i murâdgâne** Şeyh -kuddise sirruhu- buyurur: Eşyâ birbirine nisbet kimi za’if ve kimi kavî olduğundan ben dahı kendümden mübtedî ve za’iflere nisbet ‘âlim isem de emmâ ekâbir-i ‘ulemâya ve fuзалâya nisbet hiçbirşey degülem.”(40^a)

“*İzâ ye ise’l-insânu tâle lisânühû* Kaçan insân me’yûs u nâ-ümîd ola dili uzar. *Ṭûl-i lisân*, diline geleni söylemekden havf itmekden kinâyetdür. **Ya’nî** her ne diline gelse bî-pervâ söyler. **Hâşılı** faḥş ü ziyân söylemeden korkmaz. **Netîce-i murâd:** Her cānlı, *ya’nî* ruḥundan ümîdini kaṭ’iden her zî-ḥayât mümkinini olan işi işler.”(44^a)

“*Tâ merd sūh an ne-gofte bâşed* Mâdemki kişi söz söylememiş ola *‘ayb u hünereş nü-hüfte bâşed* ‘ayb u hüner ü ma’rifeti maḥfî vü mestûr olur. **Hâşılı** kişinüñ ‘ilmi ve ma’rifeti ve cehli ve ḥamâḳati kelimâtından añlanur”.(48^b)

“*Ey Kerîmî ki ez hızâne-i ğayb* Ey kerîmî ki yâḥud Ey Ḥudâ! Kerîmsin ki ğayb ḥazînesinden *gebr u tersâ vazîfe-ḥor dârî* ateşe tapanları ve şanem ve pûta tapanları vazîfe yiyici tatarsın. **Ya’nî** bunlara vazîfe yidirürsün. **Hâşılı** gebr u tersâ müşrik iken vazîfelerini kaṭ’ eylemezsin. Kanda kalur ki mü’min muvaḥḥidlerüñ.” (6^a)

“*Bende hemân bih ki zi-takşîr-i h’iş* Kula hem ol yegdür ki kendinüñ ‘amel ü şükri eksikliğinden *özr be-dergâh-i Hudây âvered* Allâh Te’âlâ’nuñ dergâhına ‘özr götür. **Ya’nî** ‘amel ü şükri kuşürına ikrâr u i’tirâf idüp Tañrı Te’âlâ’ya i’tizâr u ‘acz ‘arz

ide. **Hulāşa-i kelām:** Mükellef olduğu şükür ile şâkir olduğu hâlde şükürünü beğenüp Hâk şükri edâ itdim diyü kendini kemâ hüva lâyıķ şâkir olduğunu bilmeye. Belki, bu maķûle-i hayâleti ‘aķlına bile getürmekden kemâl-i hazer üzre olmak ve cemî ‘ömrinde bir secde tûrup baş ķaldırmazsa yine kendini ‘aciz ü ķaşır bilüp ‘acz ü kuşûrına iķrâr u i‘tirâf gerekdür.”(5^a)

“**Fıķranuñ ma‘nâsı:** Bu *ķitâb-ı Gülistân* haķıķatiyle ol vaķt tamâm olur ki Şehzâde Sa‘d şâhâne luţfi kirişmesiyle ve kûşe-i çeşm, ya‘nî göz ucıyla bakmaģıla **hâşılı** hüsn-i nazarıyla nazar idüp muţâla‘a buyura. **Hulāşa** Şehzâde’nüñ maķbûlı olursa herkesüñ maķbûlı olur ki anuñ kabûlı ğayrinuñ kabûline müstelzimdür.”(31^a)

Buraya dek neşrûñ hulāşası: Benüm fikrüm gelini ki *Gülistân* kitâbıdır, ziyâde ve mübâlağa ile tamâm u kâmil olmaz.”(32^b)

“**İmdi ki Tâ‘ateş mücib-i ķurbîst ‘ibâretüñ ma‘nâsı:** Ancılayın Allâh Te‘âla ki و اسجد و اقترب naşş-ı celîl ile ana tâ‘at ve inķiyâd ķurb ve yakınlığa mücibdür. **Ya‘nî** Allâh Te‘âlâ’nuñ ‘âdet-i cârîsi üzre ķurb-i ma‘nevi işbât idicidir. **Hâşılı** tâ‘at idene ķurb-i ma‘nevî hâşıl olur. Yâhud tâ‘at u inķiyâd-i meşrûh ķurb ve yakınlığa sebebdür.”(3^a-3^b)

“**İmdi ‘ibâret-i mezkûrenüñ ma‘nâsı:** Esîr, mezkûr lûğatiyle ki ol vilâyetün lûğati idi havf ü haşyetsiz herkesi fehmi itmek için şarih cümleyle pâdişâhı söğmege başladı ve nâ-ma‘ķûl ü nâ-sezâ söyledi. Zîrâ esîrüñ pâdişâhı söğmekden maķşûdı nev‘ammâ intikâmını almakdur. Ve bu maķşûd-ı vech-i meşrûh üzre söğmegele hâşıl olur.”(44^a)

“...**zûbde-i murâd:** Her iş ve kârüñ ibtidâ mübâşeretden muķaddem etrâfiyla âhîr u‘âķibetini güzelce fikr-i mülâhaza eyle, bi-hasebi’z-zâhir hayr u şerden ‘âķibeti ma‘lûmuñ olduķdan soñra hayr ise aña mübâşeret eyle degül ise eyleme. Ve bu ma‘nâya ķavl-i ķâ’il her işüñ ‘âķibeti ‘âķiledür. Piş gerek, ķâr-ı evvelde kişi ‘âķibet-i endîş gerek işâretdür.” (40^a)

“**Zûbde-i maķâl** va’llâhu Te‘âlâ a‘lem bi-haķıķati’l-hâl budur:...” (46^b)

“Bu maķamda kabûle şâyeste vü lâyıķ **haķķ-ı ma‘nâ** va’llâhu Te‘âlâ a‘lem bu ma‘nâdur ki:...”(34^b)

“Ve bu haķîr dirki: Va’llâhu Te‘âlâ a‘lem, zâhiren **haķķ-ı ma‘nâ** budur ki...”(39^b)

2.7.3. Reddiyeler

Katip Çelebi *Keşfü'z-Zünûn'un* giriş kısmında bir şârihin şerh ettiği metinde doğru bir yöne çekilmesi mümkün olmayan bir şeyin farkına vardığında adalet ve insaf eteğine yapışarak kapalı veya açık bir şekilde onun hakkında uyarıda bulunması gerektiğini söyler. Çünkü insan unutmayı helal sayar, kalem haddi aşmaktan korunmuş değildir. Bu yüzden yazar hatası sebebiyle kınanmamalı, uyarılar üstü kapalı hatta adres göndermeden; “sanıldı, şüphe edildi, itiraz edildi” gibi ifadelerle insafı bir şekilde yapılmalıdır.⁸³ Bu ifadelerden klasik şerh anlayışında eleştiri üslûbunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir şârih ele aldığı metni diğer şârihlerden daha iyi anlama ve yorumlama çabasında olduğu için diğer şerhleri eleştirel ve analizci bir bakış açısıyla derinlemesine inceler. Onlarda katılmadığı eksik ya da hatalı bulduğu yerleri reddeder. Bu reddiyeler sebebiyle klasik mensur metin şerhleri adeta, şârihlerin gramer, irâb, anlam ve belağat gibi alanlarda birbirleriyle hesaplaştıkları tartışmalara ev sahipliği yapan bir mekan gibidir ve şârihler tarafından ileri sürülen bilginin sağlam ilmi temellere dayandırılarak sunulmasını sağladığı da düşünülebilir. Reddiyeler Osmanlı âlimlerinin çalışma disiplinini, reddiyelere ve tartışmalara konu olan ilim dallarına hakimiyetlerini, şârihler arasındaki rekabeti görmemiz açısından önemli kaynaklardır.⁸⁴

Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı incelendiğinde onun şerhinde yapmış olduğu açıklamalardan kendisinden önce yapılan *Gülistân* şerhlerini okuyup incelemiş olduğu ve onlarda katılmadığı eksik ya da hatalı olduğunu düşündüğü yerleri reddiye geleneğini kullanarak bildirdiği görülür. İncelediğimiz sayfalar boyunca diğer şârihlerden “Bazıları” ya da “Şurrâh” diye bahsederken Sûdî'yi açıkça zikrederek reddiyelerini gönderir. Reddiyelerini gönderirken “redd-i” ifadesini kullandığı görülmemiştir; ancak *Şerh-i Gülistân*'ın geneline bakıldığı zaman üç yerde sonradan eklendiğini düşündüğümüz “Reddü Mu‘terizi’s-Sûdî” (3^b), “Reddü’l-Mu‘terizi ‘alâ’ş-Şeyh ve’s-Sûdî”(96^b) ve “Reddü’s-Sûdî”(101^b) ifadeleri kırmızı mürekkeple der-kenâra yazılmıştır. Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in yapmış olduğu reddiyeler genel olarak değerlendirildiğinde en fazla anlam ve yorum ile ilgili reddiyelerde bulunduğu görülür. Bu bölüm; gramer ve irâb, anlam ve yorum, verilen bilginin yanlışlığı ve gereksizliği ile ilgili olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

⁸³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1: 39.

⁸⁴ Taner Gök, “Sûdî-i Bosnevî'ye Reddiyeler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21 (2018): 237.

2.7.3.1. Gramer ve İrâbla İlgili Reddîyeler

Mahmud Tâ'î bin Muhammed şerhinin bazı kısımlarında Sûdî ve diğer şârihleri gramer ve irâb hususunda vermiş oldukları açıklamalardan dolayı eleştirir. Aşağıdaki örnekler Sûdî'ye ve bazıları ifadesiyle diğer şârihlere yapmış olduğu gramer ve irâbla ilgili reddîyelere örnek olarak verilmiştir:

“*Meşşâta*, taraklı ‘avrat dimekdür. Bunda *meşşâta*dan düzgünci hatun murâddur...İmdi *meşşâta* mübâlağa ile ism-i fâ'il olduğına kâ'il olan Sûdî'nün bu kavli ‘adem-i mülâhazadan neş'et itmişdür.” (36^a)

“İmdi merhûm fâzıl Sûdî'nün *qaddimü'l-ḥurûc kable'l-vülûc* ‘ibâretine virdiği ma'nâda be's yokdur, ancak *qaddim* lafzı fi'l-i emrdür dimesinde iş var. Te'emmell!” (39^b-40^a)

“Ve *ber* lafzı ba'zîlar zâ'iddür didiler; lâkin *bâ* nuñ ma'nâsı te'kid içündür yâhud 'alâ ma'nâsınadur dimek evlâdur.” (47^a)

“Ve fâzıl Sûdî'nün şerhinde zabt olundığı üzre bu kelimâtuñ, ya'nî *düvvüm u sivvim u çehârum* ilâ âhir kelimelerün âhîrinde bulunan *mîmüñ* mâ-ḳabli dâ'imâ mazmûm okunur, lâkin fetḫa ile olduğu tettebbu' idenden maḥfi degüldür. Va'llâhu Te'âlâ a'lem bi-ḥaḳîḳati'i-ḥâl ve ileyhi'l-merci' ve'l-me'al.” (43^a)

“*İltifât*, giderken başın ardına döndürüp bakmağa dirler. Ve *şîn* zamir-i zâhir ba'zîlaruñ didiği gibi şehzâde Sa'd'a râci'dur. Ve kitâb-ı *Gülistân*'a ircâ' iden fâzıl Sûdî ile pâdişâh Ebû Bekr'e ircâ' iden ba'zîlar ḫilâf-ı zâhire ircâ' itmişler... “(31^b)

Bu örnekte ise Mahmud Tâ'î bin Muhammed, Sûdî'nin “*Azze ve celle*” ibâresindeki atıf vâvı'nın okunması ile ilgili vermiş olduğu açıklamayı şerhine olduğu gibi alır ve Sûdî'nin onda muradının ne olduğunu açıklar ve bu açıklamayı şu şekilde reddeder:

“Merhûm fâzıl Sûdî'nün bu maḳâmda “vâv ḫarf-i 'atıfdur bunda kıyâs, vâv'la hemze beyninde mazmûm okunmaḳdur, emmâ 'Arabî gibi meftûḫ okunmaḳ-ıla şöhret bulmuşdur” diyü bu kelâmından murâd bu '*azze ve celle* fıkrası vâv-ı kâmil 'Arabî fıkralar, lisân-ı Fârsîye bi't-tettebbü'î kıyâs böyle okunmaḳdur. Emmâ ehl-i Fârs olmayanuñ beyninde 'Arabî gibi meftûḫ okunmaḳ ile şöhret bulmuşdur. Fârsîye kıyâs ile böyle okunmaḳdur dimek murâd degül. Ve bu yanımızdan ma'lûm u âşikâr oldu ki merhûmuñ dimesi ğarîb-i 'adem-i tettebbu' deryâsında ğarîḳdür.” (2^b-3^a)

Sûdî, aşağıdaki örnekte Mahmud Tâ'î bin Muhammed tarafından reddiye konusu olan *naẓar ne-koned* ve *i'râz koned* fiillerinin anlamını açıklarken ilim tahsîli için yapmış olduğu seyyahatler sırasında *Gülistân*'ın “Ki her geh ki yekî ez-bendegân-ı günehkâr-ı perîşân-rûzgâr dest-i inâbet be-ümmîd-i icâbet be-dergâh-ı Haḡ celle ve 'alâ ber-dâred. İzed Te'alâ der-vey naẓar ne-koned. Bâzeş be-ḡ^vaned. Bâz i'râz koned. Bâzeş be-tazarru' ü zârî be-ḡ^vaned. Haḡ sübhânehu ve Te'alâ güyed: Yâ melâ'iketî “ḡad” isteḡaytu min-'abdî ve leyse lehu rabbi ḡayrî fe-ḡad ḡafertu lehu.”⁸⁵ bu kısmının manasını, karşılaştığı âlim ve şeyhlere sorduğunu ve onlarında bu cümlenin manasını açıklarken bu fiiller hakkında: “Ma'lûm buyururlardı ki ' bu iki fiil, ya'nî *naẓar ne-koned* ve *i'râz koned* ma'nâ-yı şartiyyeti mütezammındur...”⁸⁶ dediklerini bildirir. Mahmud Tâ'î bin Muhammed bu görüşe katılmaz ve Sûdî'yi bu fiillere manayı şart vermesinden dolayı diğer şarihleri ise *be-ḡ^vaned* fiiline emr-i gaib demelerinden dolayı reddeder:

“Ma'lûm ola ki fâzıl Sûdî şerhinde “*naẓar ne-koned* ve *i'râz koned* ma'nâ-yı şartını mütezammındur” diyü bu iki fi'le ma'nâ-yı şartını taḡşîşi, bilâ muḡaşşîş-ı taḡşîş olduğu gibi iki *be-ḡ^vaned* muzârî' lerdür diyen ba'zınun bu ḡavli üzre evleviyetle iki yerde bile emr-i ḡâ'ib şîḡâları olduklarına zehâbı, ḡilâfa zehâbdur. Te'emmel!” (9^b)

2.7.3.2. Gramer ve İrâb Merkezli Olarak Verilen Anlamla İlgili Reddiyeler

Aşağıdaki örnekte şârihler “‘*Ale'l-ḡuşuş ki dibâce-i ḡümâyüneş - Be-nâm-ı Sa'd Ebî Bekr-i Sa'd bin Zengîst'*” beytini açıklarken Sa'dî'nin *Gülistân*'ın dibacesini tam olarak kime atfettiği hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Sûdî şerhinde bu görüşleri şöyle belirtir: “Ma'lûm ola ki şurrâḡ zâhib oldu ki *Gülistân* Sa'd bin Ebî Bekr nâmına ola ve ba'zısı Ebü Bekr adınadır didi... Lîkin ba'id degüldür ki ikisinüñ de nâmınadır dinilse.”⁸⁷ Mahmud Tâ'î bin Muhammed ise “Ma'lûm ola ki *Gülistân* kitabı pâdişâh Ebü Bekr nâmınadır. Oḡlı Sa'duñ nâmına degüldür. Ya'nî pâdişâh Ebü Bekr'e telîf olmuşdur oḡlu Sa'd'a te'lîf olunmamışdur. Lakin pâdişâh Ebü Bekr'e te'lîf etmekden murâd u ḡarâz oḡlı Sa'd, ol te'lîfe laḡife ve muḡâla'a idüp andan müstefid olmaḡdur.”(32^a) der ve şârihlerin Sa'd nâmında zâhip olmalarının sebebini, beyitte geçen

⁸⁵ “Her ḡâḡ ki aḡvâli perîşân ya'nî ḡaḡımuḡ ḡünâhkâr kullardan birisi tevbe ve istiḡfâr elini, ya'nî tevbe ve istiḡfâr için ḡabûl olmaḡ ümîdiyle Ḥudâ dergâhına elini ḡaldırma Tañrı Te'alâ aña naẓar eylemez ya'nî naẓar eylemez ise yine ol ḡünâhkâr ḡaleb-i maḡfîret eylese yine Tañrı Te'alâ i'râz eyler, ya'nî i'râz iderse ya'nî yine ol 'abd-i müznib tazarru' u zârîlikle da'vet-i 'afv u maḡfîret eylese ya'nî ḡünâhkâr 'abd üç def'a böyle tazarru' u zârîlikle 'afv-ı tevbe idince Tañrı Te'alâ dir: 'Ey benüm meleklerüm! Taḡḡik, kulumdan utandım. Ḥâlbuki anuñ benden ḡayrı efendisi yok. Taḡḡik ben anı yarlıḡadım...”(9^a)

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân*'ı, 339.

⁸⁷ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân*'ı, 389-390.

bā'yı musâhabeti *bā*'yı sıla zannetmelerinden ileri geldiğini söyler. Sûdî'nin *bā*'yı harf-i sıla olarak açıklamasına rağmen “Ba‘îd degüldür ki ikisinünde nāmınadır dinilse” ifadesinden, *bā*'nın hem *bā*'yı sıla hem de *bā*'yı musâhabet olamayacağını ve böyle bir durumu Sûdî'ye nisbet etmenin edep dışı olduğunu ileri sürerek Sûdî'nin görüşünü ki-bar bir tavırla reddeder:

“İmdi Sa‘d nāmına olduğına zāhib olan ekşer şurrāhuñ bu zehāb-ı nā-şavābları *dībāce-i hümayüneş be-nām-ı Sa‘d* ‘ibāretünde olan *bā*-yı muşāhabeti *bā*-yı şıla olduğına zu‘m eylediklerinden neş‘et itmişdür. “Ba‘îd degüldür ki ikisinünde nāmınadır dinilse” diyen merhūm Sûdî ‘ināyetü’l-gāyet ğarīb dimişdür ki ba‘îd ‘add itmediği bu şuret *bā*-yı mezkûre hem harf-i muşāhabet hem harf-i sıla olduğına müstelzimdür. Bu ise bir şeydür ki merhūma nisbet hılāf-i edebdür.” (32^a-32^b)

Aşağıdaki örnekte “*Āzurden-i düstān cehlest*” cümlesinde geçen *âzürden* fiiline lâzım ya da müteaddî olarak mana verilmesi sonucu cümlenin manası üzerine farklı fikirler ileri sürülmüştür. Bu fiili Sûdî: “*Āzürden*, lâzımla müte‘addî beyinde müşterekdür. Lâzım olunca düstān mef‘ül olur gene iştirak üzre. Likin sevk-i kelāma münāsib ü mülāyim olan müte‘addî olup fā‘ili Şeyh ola ve mef‘üli yār-ı kadīm ola. Fette‘emmel!”⁸⁸ şeklinde verir. Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere Sûdî *âzürden* fiilini müteaddî olarak alır ve inciten Şeyh incinen yār-ı kadim olur. Mahmud Tâ‘î bin Muhammed ise *âzürden* fiilini lâzım olarak almıştır ve ona göre inciten yār-ı kadim incinen Şeyhdir ve bunun tersini düşünmek de Şeyh’e karşı edebe aykırıdır. Sûdî’yi de bu sebepten dolayı eleştirir:

“Ve bu taḥkîkimüzden ma‘lūm olduğu gibi dostāndan murād Şeh Ḥazretleridür, yār-ı kadīm degüldür. Zirā yār-i kadīm murād olunur ise ḥāşılı ma‘nā böyle olur: Ben mezkûr eziyyeti çekerim. Pes Şeyh bu eziyyetüme rızā-mend olup ihtiyār ider ise benüm âzurdeligüm lâzım gelür. Eziyyetümi ihtiyār itmeyüp küll-i evvel ülfet ü muşāhabet ider ise aña keffāret virmek lâzım gelür, eger yemîn itmiş ise. İmdi Şeyh baña ki anuñ dost-ı kadīmi, eziyyet virmekden keffāret-i yemîn virmek evlādur ki dosları incitmek cehāletden nāşidür. Ya‘nī baña bu eziyyeti virir ise cehālet lâzım gelür bu ise şu‘übetlü maḥzûrdur ve keffāret-i yemîn virmek āsān bir şeydür. Ya‘nī dostları incitmekden lâzım gelen cehālete göre keffāret-i yemîn kolay ve sehīl bir şeydür. Ḥāşılı Şeyh beni incitmekden lâzım gelen cehāletden beni incinmekden ya‘nī

⁸⁸ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevi Ve Şerh-i Gülistân*’ı, 373.

dil-i hoş itmekden lâzım gelen keffâret-i yemîn kolaydur. İmdi hâşılı ma'nâ-yı zıkr eyledigimiz gibi sebebiyle, dostdan yâr-i kadîm ki tâhiren Şeyh'ün mürîd ü müştâklarındandır murâd olunur ise andan Şeyh Hâzretleri hakkında şu edeb lâzım gelür ise münâşib degül. Pes dostândan yâr-i kadîm murâd olmak üzere *âzurdenüñ* fâ' ili Şeyhdür diyen fâzıl Sûdî iyü dimemişdür. Te' emmel!" (24^a)

Mahmud Tâ'î bin Muhammed irâb merkezli olarak şârihlere yapmış olduğu reddiyede, *Gülistân*'ın "Melik-râ ber-û raḥm âmed. V'ez-ser-i ḥün-i ü der-gozeşt." cümlesini şerh ederken bu kısmı, "Ya'nî pâdişâh ve vezîrinüñ muhtaẓardan bu sözi işidince esîre raḥmi geldi, ya'nî anı esirgedi. Ve fi'l-hâl öcinden ve heves ü şamlinden geçdi. Ya'nî kalbinde katline meyl kalmayup katlinden ferâgat eyledi." şeklinde tercüme eder ve buradaki mananın bu cümlede geçen "سر" kelimesinin "ser" şeklinde okunması üzerine verildiğini, ancak bu kelimenin "sırr" şeklinde okunduğunda ise mananın "Çanı sebebinden ve ' illetinden geçdi, hâşılı katline bâ'ış olan cürm ü haḫâsını 'afv eyledi." olacağını ve birinci manadan daha iyi olan bu ikinci mananın diğer şârihlerin aklına gelmediğini şu ifadeleriyle belirtir: "Şürrâḫun hâtırlarına gelmeyen bu ma'nâ-i şânî ma'na-yı evvelden aḫreb u enseb oldığı erbâb-ı diḫkate ma'lumdur." (44^b-45^a)

2.7.3.3. Anlam ve Yorumla İlgili Reddiler

Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Gülistân*'ın bazı kısımları üzerinde gerçekleştirdiği tahkikatler neticesinde asıl manaya dair yapmış olduğu açıklama ve yorumlar Sûdî'nin ve diğer şârihlerin yapmış olduğu açıklamalardan oldukça farklıdır. Kendisi de bu farklılıkların diğer şârihlerde olmadığını şu ifadeleri kullanarak belirtir: "İşde bu maḫâma lâzım olan bu taḫḫîk-i ḫaḫîkimüzden Sûdî şerḫi bî-behredür, taḫḫîkate muhtaç olan böyle çok maḫâllerden merḫûm fâzıl Sûdî iḡmâzu'l-'ayn idüp şadiḫa-i şerḫinüñ şemeresinden tâlibleri maḫrûm itmişdür, taḫḫîki daḫı ḫıfz eyle ki başkada bulunmaz." Aşağıdaki örnekte Mahmud Tâ'î bin Muhammed, Sûdî'nin *Gülistân*'ın birinci bölümünün ikinci hikayesine vermiş olduğu: ⁸⁹ manayı tasavvufî bir bakış açısıyla tahkik ederek reddeder:

⁸⁹ Hikaye kısaca şöyledir: "Ḥorâsân memleketinüñ pâdişâhlarından birisi Sebüktigin-nâm kimsenüñ oğlu Sulṫân Maḫmûd-ı Gaznevî'yi düşünde gördi. Öldükden sonra yüz yıl, ya'nî mevtinden sonra yüz yıl geçdikden sonra. Cemî'-i a'zâsı çürüyüp toprak olmuşdı. Ya'nî her yeri çürüyüp toprak olmuşdı illâ göz ḫânesinde, ya'nî göz evinde ki ḫâlâ ḫayâtında gibi göz ḫânesinde çizginürdi, nazâr iderdi. Sâ'ir ḫukemâ o düşün 'ibâretinden, ya'nî ta'bîrinden 'âciz kaldılar. Ya'nî ta'bîr ü tefsîrine kâdir olmadılar. İllâ bir dervîş te'vilinden 'âciz kalmadı ki ḫizmeti, ya'nî mezkûr düşün ta'bîrini yerine getürdi. Ve didi: Ya'nî Sulṫân Maḫmûd el-ân nâzırdur. Zirâ mülk ü salṫanatı ḡayri kimselerdedür." (46^a-46^b) Sûdî'nin bu hikâye'ye vermiş olduğu mana şöyledir: "Ya'nî Sulṫân Maḫmud el-ân nâzır u nigerândur. Zirâ mülki ve salṫanatı

“ Zübde-i maḳāl va’llāhu Te’ālā a’lem bi-ḥaḳīḳati’l-ḥāl budur: Henüz bakup nazar idiyor ki bu mülk ü salṭanat benden evvel nice kimseden āḫara geḫüp kimseye ḳal-mayup vefā itmedi. Şoñra benüm elüme geḫti. Baña daḫı vefā itmeyüp başka kimse-nüñ eline ve andan diğere böyle elden ele geḫüp kimseye ḳalup vefā itmeyecegi ezharu mine’ş-şems ma’lüm u āşikār iken kemāl-i ğafletümden nāşī, böyle vefāsız dünyāya ve mülk ü salṭanatına gönül bağlayup müzahrefātıyla mesrūr oldum. Āh vāh niḫün böyle fā’idesiz ‘ömri telef idüp rızā-yı Bārīde şarf itmekle ḫāne-i ḳabrimi ‘imār u ebdān eylemedim. Kāşķī enfās-ı ‘ömrümi ḳabirde enīs u celis olacak a’māl-i şāliḫa kesbinde ḳaṭ’ ideydim. Ve şimdi benüm yerimde oturup salṭanat süren benüm gibi geḫmişlerinden ‘ibret almayup ğafletinden bī-vefā dünyā ve mülk ü salṭanatına gönül virüp bīhüde ‘ömrini telef itmekte. Der-i ḫāne-i vaḫdete varup girdigi vaḳitde benüm gibi daḫı bī-hüde nedāmet ü ḫasret çeker. Lakin nedāmetde fā’ide yok; ancak ol şim-di ḫayātda olup böyle elinde fırsat var iken ḫvāb-ı ğafletden teyaḳḳuzla mā-sivādan i’rāz idüp ḫāşşaten rızā-yı Ḥaḳ Te’ālādan baḳıyye-yi ‘ömrini şarfiyle āḫirethānesini ma’mūr ider ise kendine ne büyük devlet ve sa’ādetdür. Āh şimdi ben anuñ yerinde olsaydım ki böyle iderdim diyü böyle düşünüp āh u te’essüf ve ḫasret u nedāmet çekererek ḫayrān u müteḫayyir ḳaldığı sebebiyle nigerān u nāzırdur. İşte bu maḳāma lāzım olan bu taḫḳīkimüzden şerḫini maḫrüm iden merḫüm fāzıl Sûdi: “Pādişāh-lığından ḫasret ile ayrıldığıçün yine gözi andadur.” diyü ḳabüle ḳābiliyeti olmayan bu ḳavliyle iktifāsı muḫaḳḳaḳlığına münāfidür.” (46^b-47^a)

Mahmud Tâ’î bin Muhammed, “Īn müdde’iyān der-ṭalebeş bī-ḫaberānend- K’ān-rā ki ḫaber şod ḫaberī bāz-ne-yāmed” *Gülistān*’ın bu beytini “Bu vāşılız diyü da’vā iden müdde’iler ve kezzāblar ‘aşḳ-ı ḫaḳīḳī ṭaleb ü taḫşilinden ḫabersizlerdür. Ya’nī henüz üslüb-ı ṭaleb ü ṭarīḳ taḫşilinde ḫaberleri yokdur. İmdi maḳām-ı vuşul bunlara ḳanda mü-yesser olmak ihtimali vardur. Zīrā vāşıl olup ḫaber-dār olandan ḫaber gelmedi.” şeklinde tercüme ettikten sonra bu beyt ile ilgili yapmış olduğu şu taḫkīkin Sûdî’nin şerhinde olmadığını belirtir: “Ḥāşılı zehārif-i dünyeviyye için vāşıllarūñ ḳıyāfetlerine girüp vāşılız diyü kezzāben böyle iddi’ā iden murā’ī kimesneler ‘aşḳ-ı ḫaḳīḳī ṭaleb u taḫşilin-de ḫiç ḫaberleri yokdur. Zīrā bu maḳüle yalancı riyā idenlere. Şıdḳan mā-sivā-yı terk idüp ḫālīşen ü müḫlişen rızā-yı Te’ālā’ya ṭalib olmağla vāşıl olandan ḫaber gelmedi.

ğayri kimselerdedür. Ḥāşılı pādişāhlığından ḫasretle ayrıldığı-y-çün gene gözi andadur.” Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistān*’ı, 414.

Gelse şıdk u hulüş erbâbına gelür. İşte bu maķâma lâzım olan bu tahķik-i haķikimüzden Sûdî şerhi bî-behredür.” (11^a)

Bu örnekte ise Mahmud Tâ’î bin Muhammed Lokmân-ı Hakîm’in: Hikmeti kimden öğrendin? sorusuna verdiği cevabını tahkik eder ve Sûdî’nin o makama layık açıklamayı yapmayarak tâliblerini mahrum ettiğini belirtir:

“Loķmân-ı Hakîm-i ‘Âdiyye didiler ki hikmeti kimden öğrendiñ? Lokmân-ı Hakîm didi ki görmeyenlerden, ya’nî körlerden... Hâzret-i Loķmānuñ bu kelâmında va’llāhu Te’ālā a’lem murādı budur ki: ‘Âķil olan hikmeti körlerde öğrenür. Meşelā her işüñ evvel soñın fikr ü mülāhaza eylemek hikmetindendür ve bu hikmeti ehl-i ‘âķil körlerden de bilür. Zirā körlerüñ ibtidā ‘aşā ve degnek ile ayak başacak yeri arayup tedārik itmeleri fikr ü mülāhazalarına delil ü ‘alāmetdür. Pes bu hikmeti ki işün evvel soñın fikr ü mülāhaza itmekdür, ‘âķıl ve ehl-i başiret olan a’māllerden aħz u kesb ider. İşte bu maķāmuñ tahķik-ı haķiki budur ve tahķikate muhtāç olan böyle çok maħallerden merhūm fāzıl Sûdî igmāzu’l-‘ayn idüp şadīka-i şerhinüñ semeresinden tâlibleri maħrūm itmışdür. ‘Afā’llāhu Te’ālā ‘annā ve ‘anhu.” (39^b)

Mahmud Tâ’î bin Muhammed *Gülistân*’ın bölümlerinin tertib ve tehzibinden bahsedildiği “İm‘ân-ı nazār der-tertib-i kitāb ve tehzib-i ebvāb” kısmına dair yapmış olduğu aşağıdaki açıklamanın diğer şerhlerde olmadığını “Tahķiki daħı hıfz eyle ki başkada bulunmaz.” İfadesiyle belirtir:

“Püşide vü mestür olmaya ki kitābuñ tertibinden murād olan müşāhede olan tertib ki kitābuñ her bir cüz’i aña lāyık u münāsib olduğu maħalde vaż‘u zıkr itmekde. Meşelā bu kitāb-ı *Gülistānuñ* bāblarından birinci mertebeye lāyık u münāsib olan mülūk ü selātin bābıdır, anı anda vaż‘u zıkr. Ve mertebe-i şāniye lāyık u münāsib olan dervişān bābıdır, anı daħı anda vaż‘u zıkr itmekdür. Ve sâ’ir daħı bu kıyās üzredür. Ve kitābuñ tertibinde olan ihtişārdan murād eczā-yı mertebesini muhtāşar ve müfid-i kelām u ‘ibāret eylemekdür yāħud müşāhede olunan sekiz bābda haşr ile taķlil-i ebvāb olunur. Fuşül u ebvāb-ı mütekeşşireye müştemil ba’zı kitāblar gibi teksir itmektedir. Ve tehzib-i ebvābdan murād her bābuñ müştemil olduğu huşuşda lāyık u münāsib olan nevādir kelimāt ve letā’if hikāyātı intihāb u aħz ve anlardan bir bāb itmekdür. Meşelā bāb-ı evvelüñ şāmil olduğu sābık pādīşāhlaruñ siyer ü kânūnı huşuşı lā-yü‘ad ve lā-yuħşā hikāyāt ve ķil ü ķālden ‘ibāretdür, ol huşuşdan lāyık u münāsib ğarā’ib ü nevādir ke-

limâtı inhitâb u cem‘ ile bâb-ı evvel itmekdür. Ve ebvâbuñ tehzîbinde olan ihtîşârdan murâd her bâbuñ mütezammın oldığı hüşüşuñ hikâyât u nevâdirinden muhtaşarını ahz idüp zıkr itmekdür. Tahkîki dahı hıfz eyle ki başkada bulunmaz.”(42^a)

Bu örnekte ise Mahmud Tâ’î bin Muhammed, Sûdî’nin Şem’î’ye yapmış olduğu bir reddiyeyi reddeder: “Bunda melâleti kârilere şarf idüp “kârilere uşanmaya” ma‘nâsını kaşd iden murâd-ı muşannifi hilâfına şarf eylemiş (Redd-i Şem’î).” diyen fâzıl Sûdî haqq-ı muşannifüñ hilâf-ı murâdına şarf iden kendidür.” (42^b)

2.7.3.4. Verilen Bilginin Yanlışlığı ve Gereksizliğiyle İlgili Reddиейler

Mahmud Tâ’î bin Muhammed Sûdî’nin, *Gülistân*’ın birinci bölümündeki ikinci hikâyede geçen “Dahı ol lâşe kocayı ki yer altına teslim ve defn eylediler, toprak anı şöyle yaptı ki andan kemik bile kalmadı.” beytindeki *lâşe kocayı* Sultan Mahmûd-ı Gaznevî olarak açıklamsını yanlış bulur ve bir kaynak esere atıf yaparak bunu reddeder:

“Dahı ol lâşe kocayı, ya ‘nî Sultân Maḥmûd-ı Ğaznevî diyü şâriḥ Sûdî böyle tefsîr eyledi. Lâkin Şeyḥ-ü’l-kurra’ ve’l-muḥaddiṣin Muḥammed el-Cezerîi Ḥâzretleri *Zâtü’s-Şifâ-nâm* manzûme siyeriyyesinde ‘adaletle Sultân Ğaznevî’yi medḥ idüp Şeyḥ-i mûmâ ileyhüñ kelâmına nazaran bunda müstelzim zemm olan bir lâşeden murâd Sultân Maḥmûd murâd degül. Şeyḥ Ḥâzretleri’nüñ kelâmları beyinde münâfât olmamak içün va’llâhu Teâlâ a’lem murâd budur. (47^a)

Sûdî *Gülistân*’da geçen “İ‘ melû âle Dâvude şükran ve ḳalîlun min-‘ibâdiye’s-şekûr”(5^a) âyetini açıkladığı kısımda Dâvud Peygamber hakkında bazı bilgiler verir. Süyûtî’nin ‘*Ukûd-ı Cimân Şerh*’inde “abd” kelimesinin yirmi türlü çoğulunu verdiğiinden bahseder ve kıt’a kelimesinin açıklamasını yapar.⁹⁰ Mahmud Tâ’î bin Muhammed ise bu âyetle ilgili gerekli açıklamalarını yaptıktan sonra “Bu maḳâmda fâzıl Sûdî’nüñ naḳle lâyıḳ olmayan ba‘zı ḳîl u ḳâl-i bî-tâ’ilesi fazlına münâfidür.”(5^a) şeklindeki ifadesiyle Sûdî’nin gereksiz bilgi verdiğiini ileri sürmüştür.

Bu örnekte ise Sûdî; “Ḥâşılı şabâḥ vaḳtinde ki maḥallimize rücû‘ itmek bâğçede oturmaḳdan münâsib görüldi. Yâr-ı kadîmi gördüm bir etek gül ü reyḥân u sünbül ü devşirmiş, ya ‘nî cem‘ eylemiş.” (28^a) cümlesinde geçen çiçeklerin zamanı hakkında şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Ma’lûm ola ki gül ve sünbül ve reyḥân ve zaymurân

⁹⁰ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân*’ı, 328.

zamānları müteḥālifdür ki bir zamānda cem' olmazlar. Pes kelām taḥyīlī ola veyā taḡlīb ḡaşd oluna.⁹¹ Burada bahsedilen ve meāni tabirlerinden olan taḡlip: Birşeyi başkalarına galip addederek onu cemi' sîgasıyla îrâd ve diğerklerini de irâde eylemek anlamındadır.⁹² Mahmud Tâ'î bin Muhammed, Sûdî'nin burada belagatle ilgili yapmış olduğu açıklamasını şu ifadeleriyle reddeder: “İbâretde taḡlīb ḡaşdıyla zamānı muḡālîf olan şükûfenüñ zikrine vârid olan i'tirâz mündefi' dūr.”(28^b)

Sûdî *Gülistân*'ın “Pend-i Sa'dî be-güş-i cân bişnev- Reh çünînest merd bâş u be-rev” beytini şerh etmeden önce “Bu beyt ḡadîm nüşhalarda bulunmadı lîkin şâriḡler yazduğu-y-çün yazıldı.”⁹³ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Mahmud Tâ'î bin Muhammed Sûdî'nin bu açıklamasını şu ifadeleriyle reddeder:

“21b der-kenâr: Bu beyt ḡadîm nüşhalarda bulunmadı diyen fâzîl Sûdî'nüñ rast geldiği bir kaç nüşhada bulunmadığından bu beytüñ *Gülistân*dan olmadığı lazım gelmez ki Şeyh'üñ selîs-i nuḡkı olup ḡayrinüñ kelāmı olmadığına lafz u selâseti delâlet ider.” (21^b)

2.7.4. İktibaslar⁹⁴

Klasik mensur metin şerhinde şâriḡler ileri sürdükleri fikirleri, yaptıkları yorumları ispatlayarak sağlam temellere oturtmak veya bir kelimenin manasını ya da gramer kuralları ile ilgili bir hususu ispat etmek için; âyet, hadis, kelâm-ı kibar, şiir, atasözü ve kaynak

⁹¹ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân*'ı, 383.

⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, “Taḡlīb”, *Edebiyat Lüğatı*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994),140.

⁹³ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân*'ı, 369.

⁹⁴ İstişhad: İleri sürülen bir fikri, yapılan yorumu ya da bir kelimenin manasını ispat etmek, doğruluğunu kanıtlamak için; âyet, hadis, muteber şiir, atasözü, deyim vb. ile delil getirme, şâhit gösterme anlamında kullanılan bir edebi sanattır. (Mustafa Uzun, “İstişhâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23:398., Nusrettin Boilelli, “İstişhad”, *Belâgat* 8. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları,2013): 32.) Ancak Türk edebiyatında bir edebi sanat olarak istişhad-dan ziyade ona çok benzeyen "irsal-i mesel" veya "iktibas" tercih edilmiştir. (Uzun, “İstişhâd”, 23:398.) İktibas: Söze, anlamı pekiştirmek, ifadeyi süsleyip manayı kuvvetlendirmek amacıyla âyet, hadis ya da bunlardan parçalar almayı ifade eden bir Bedi' terimidir. (Cem Dilçin, “İktibas”, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013),465., Boilelli, “İktibas”, 435., Yekta Saraç, “İktibas”, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat* (İstanbul: Gökkuşbu,2015), 274.) Yukarıda istişhad ve iktibas ile yapılan tanımlardan anlaşıldığı kadarıyla; iktibas aslında sadece âyet ve hadislerden yapılan alıntılarını içermektedir. Nitekim iktibaslar: “*Türk edebiyatında yenileşme dönemine kadar âyet ve hadislerden seçilen ibarelerin aktarılması şeklinde kullanılmıştır. Daha sonra ise iktibas edilen metinler çok çeşitlenmiş ve hertürlü nakil bu kapsama dahil edilmiştir.* ve “*Türk edebiyatında bir edebi sanat olarak istişhad-dan ziyade ona çok benzeyen "irsal-i mesel" veya "iktibas" tercih edilmiştir.* “açıklamalarından da anlaşıldığı üzere iktibas, istişhad yerine de kullanılmaya başlanmıştır. (Mustafa Uzun, “İktibas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 52., Uzun, “İstişhâd”, 23:398.) Bu sebeple biz de çalışmamızda iktibas terimini, bu daha geniş kapsamıyla kullanmayı uygun bularak; âyet, hadis, şiir ,atasözü, vb. ile yapılmış olan her tür alıntıyı iktibas başlığı altında vermeyi uygun bulduk.

eserden alıntı yapmak üzere iktibas metodunu kullanırlar.⁹⁵ Bu yöntem şarihlerin ifadelerini güçlendirerek onların sıgılıktan kurtulmalarını sağladığı gibi bilgi ve kültür seviyelerini, alana hakimiyetlerini göstermesi açısından da oldukça önemlidir.⁹⁶ Şârihler bu metodu kendi amaç, bilgi, kültür ve birikimleri çerçevesinde yaparlar. Bu yüzden mensur metin şerhlerinde farklılıklar görülebilir.⁹⁷ Bazı şerhlerde konu genişletilmesine daha az gidilmesine rağmen bazılarında bir kelimenin bile sayfalarca açıklamasının yapıldığı görülebilir. Örneğin Sûdî'nin *Gülistân*'ı şerh etmesinin amaçlarından birisinin Fars dilini ve edebiyatını öğretmek olması sebebiyle şerhinde filolojik izahlar ağır basmakta, buna mukabil Farsça manzum eserlerden oldukça fazla iktibas yapılmaktadır. Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde ise aşağıda da görüleceği gibi hem filolojik izahlar hem de manzum iktibaslar oldukça az kullanılmıştır. Mahmud Tâ'î bin Muhammed şerhinde ileri sürdüğü fikirleri ve yapmış olduğu yorumları kuvvetlendirmek için; âyet, hadis, şiir, atasözü ve kaynak eserlerden iktibaslar yapmıştır.

2.7.4.1. Âyet İktibasları

“Dağı Ey Tañrı Te‘âlâ! Pâdişâh Ebû Bekr’ün hayrât-ı hasenesinün ve fi‘l-i cemîlinün şevâbını kat kat eyle. Ya‘nî güzel ef‘âl-i cemîlesinün cezâ u a‘vâzını kat kat eyle. Hâşılı *عَشْرُ امْتَالِهَا* âyet-i kerîmenün mâ-şadağı zümresine idhâl eyle. Şâd u mesrûru‘l-fu‘âd eyle.” (15^a)

(*Ve be-şükr endereş mezîd-i ni‘met*)

“Tamâm-ı ibâretün ma‘nâsı ve dağı kelâm-ı mecîdinde buyurduğu *لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ* âyet-i kerîmenün mañtûğ-ı münîfi üzre şükrinde olmak izdiyât-ı ni‘mete sebebdür. Hâşılı Allâh Te‘âlâ’nuñ virdiği ni‘mete şâkir olmak cedîd-i ni‘meti celb ider.”(3^b)

“İmdi ki *تَا‘ATEŞ MÜCİB-İ KURBİST* ‘ibâretün ma‘nâsı: Ancılayın Allâh Te‘âlâ ki *و اسجد و اقترب* naşş-ı celîl ile ana tã‘at ve inkiyâd kurb ve yakınlığa mücibdür.” (3^a-3^b)

“*Minnet*, cemî‘i şifât-ı kemâlî müstecmi‘ ve cemî‘i simât-ı noğşandan pāk u münezzezh vâcibu‘l-vücûd Allâh Te‘âlâ’nuñ zât-ı ‘azîmu’ş-şâna sezâ vü lâyıq ve mañşûşdur. Ve buña kavlıhü Te‘âlâ *بَلِ اللّٰهِ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ* burhân-ı kâtı‘dur. Ve Allâh Te‘âlâ Hâzretle-

⁹⁵ Yazar, *Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*, 85., Nusrettin Bolelli, “İktibas”, *Belâgat* 8. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları,2013): 32.

⁹⁶ Uzun, “İstîşhâd”, 23:398.

⁹⁷ Canpolat, *Lâmi‘i Çelebi’nin Şerh-i Dibâce-i Gülistân’ı*, 9.

rinden ğayri hiç bir kimseye lāyık u sezā ve cāiz ü devā olmadığına āyet-i mezkūre ile bu ayet-i kerīme لا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ hucceyyn-i sāṭı' ayndur.” (2^a)

“Çünkü her bir nefesde iki ni‘met mevcūd bulundu. Pes her bir ni‘mete şükr vācib oldu. Ma‘lūm ola ki *vācib* bunda şābit ma‘nāsınadır. Ya‘nī mun‘imūñ haqqı olduğu cihetden her bir ni‘mete şükr şābitdür. Vācib, şer‘ī ma‘nāsına degül. Zīrā her bir ni‘mete şükr ‘abdūñ elinden gelmeyüp tākātinden hāricdür... *Vācib*, şer‘ī olduğu taķdirde ‘abde teklīf mā-lā yuṭāķ lāzım gelür. Hālbuki لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا naşş-ı celīlūñ mantūķ-ı şer‘ī üzre Cenāb-ı Erḫamu’r-Rāḫimīn maḫz-ı merḫamet-i bī-pāyānından kullarını kudretlerinden hāric olup mā-fevķa’t-tākātleri olan teklīf buyurmamışdur.”(4^a)

Bu örnekte ise Nisā süresinin 69. āyetinin bir kısmı cümle içine alınarak āyet olduğu belirtilmeden iktibas yapılmıştır:

“Ey cemī‘i naķā’ışden pāk ü münezzeh vü muķaddes Rabbüm -celle celālūh ve ‘amme nevālūh- Ḥāzretleri! Maḫz-ı fazl u kerem-i bī-nihāyetūñ ile cemī‘i ‘ömrini me‘āşide ve mā-lā-ya‘nī de ifnā vü telef iden bu zelīl, ḫaķır ü faķır Maḫmūd Tā’ī‘ kuluña ḫüsn-i ḫātīme naşīb eyle ve evķāt-ı ḫayātında kaşden ve ‘amden ve ḫaṭā’en ve sehven ve sırran ve ceḫden ve ‘alāniyyeten işlediği bī-payān zūnūb u taķşirātını ‘afv ü mağfıret eyle. *Ve me‘a’s-şıddıķīn ve’s-şühedā ve’s-şāliḫīn ve ḫasūne ülā’ike refīķā* cennete duḫūliyle şād ve cennette her ni‘metden a‘zām u efḫam olan liķā-yi ‘ālilerinūñ ile ber-murād eyle. Āmīn.” (21^a)

2.7.4.2. Hadis İktibasları

“Daḫı ğā’ibāne olan du‘ā icābet ü kabüle mevşül ü maķrūndur. Ya‘nī riyā u taşannu‘dan ba‘īd olduğu gibi icābet ü kabülede maķrūndur. Ḥāşılı ‘inde’llāhi Te‘ālā müstecābdur. Zīrā ḫadīş-i şerīfde vāķi’dür ki *zahr-ı ğaybda şādır olan du‘ā red olunmaz.*(35^a)

“*Ve rahmet-i ‘ālemiyan* Ve ehl-i ‘ālemūñ rahmetinden *ve safvet-i ādemiyān* ve Ādemoğullarınıñ şāfi vü ḫāliş ve güzidesinden *ve tetimme-i devr-i zamān* ve devr-i zamānuñ tetimmesinden ya‘nī لا نُبَيِّعُ بَعْدِي hadīş-i şerīfūñ mantūķ-ı şerīfi dā’ire-i nübūvvet-i vücūd-ı şerīfleriyle tamām olduğu cihetden dā’ire-i zamān daḫı vücūd-ı şerīf-

leriyle tamām olan zāt-ı ‘azīmu’l-ı-kadr’dan Muhammed Muştafâ -‘aleyhi ve ‘alā ālihī ve şahbihī’şalāti ve’s-selām- Hâzretleridir. (7^b)

“Hasunet cemî’u hırsâlihî Hâzret-i Muhammed Muştafâ -şalla’llahu Te’alâ ‘aleyhi ve ‘alā ālihī ve şahbihī ve sellim’üñ- cemî’-i ahlāk ü etvârî güzeldür. Sallû ‘aleyhi ve ālihî Pes böyle olunca aña şalavât getürüñ, āline ve aşhâbına dağı zîrâ buyurmuşdur: اذا صَلَّيْتُمْ عَلَيَّ فَعَمَّمُوا (8^b)

“Hâşılı ecele nisbet ekâbirâne ve fakîrâne ölmek beraberdür. Belki fuķarānuñ mevti eħafdır. Zîrâ *Mevtü’l-fuķarā’ rāħatun*⁹⁸ dur ki mülk ü māl u ‘azz u cāh ħasretini çekmekle beraber degüldür.” (46^a)

“Ve şıyānet ve ri’āyetüñ içün saña şükr eylemek bizüm üzerimize vâcibdür veyâ senüñ gibi bir merħametlü pâdişāhı bize ħâkim eylediği-çün Allāh Te’alā’ya şükr bizüm üstümüze lâzımdur. Lâkin evlâ olan budur. Tañrı Te’alâ’ya hem saña şükr bizüm üzerimize vâcibdür. Zîrâ من لم يشكر الناس لم يشكر الله meşhürdür.” (17^b)

Mahmud Tâ’î bin Muhammed Sa’dî’nin bu cümlede “Ve toħm-ı ħurmâ be-terbiyyeteş nahl-i bâsık geşte” hurma ağacını özellikle zikrettiğini, Hazreti Muhammed’in “ Halanız olan nahleye saygı gösteriniz, çünkü bu ağaç Ādem aleyhisselâmın çamurundan kalan artıktan yaratılmıştır.”⁹⁹ hadisine değinerek açıklar:

“Ĥurmâ ağacı taħşîş-i bi’z-zıkr eyledi. Zîrâ tül u istiķâmet-i ķâmetde sâ’ir mîve ağaçlar üzre fazl u kerâmeti zâhir u bâhir oldığı gibi Ādem Peyğamber -‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi ve ‘alā ālihime’ş-şalātu ve’s-selām- Hâzretleri’nüñ maħlûķ oldığı tıynuñ baķıyyesinden ħalkı, menâfi’i dağı cümle ağaçlardan ziyâde ve keşreti sebebiyle ħaķîķatde dağı cümle ağaçlar üzre fazl u kerâmeti âşikârdur.” (6^b-7^a)

⁹⁸ Taradığımız hadis kaynaklarında böyle bir hadis bulamadık. Ancak Aclûnî’nin *Keşfü’l-ħafâ’* adlı eserinde "الفقر راحة، والغنى عقوبة..." şeklinde bir ifade mevcuttur. İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-ħafâ’ müzîlû’l-ilbâs*, 3.Baskı (Beyrut:Dârü’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 2009),80.

⁹⁹ Bu hadis İmam-ı Rabbânî’nin *Mektûbât* adlı eserinin 162.mektubunda geçmektedir. İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât Tercemesi*, trc. Hüseyin Hilmi Işık 5. Baskı (İstanbul: Işık Kitabevi,1975), 226.

2.7.4.3. Türkçe Atasözü ve Deyimlerden Yapılan İktibaslar

Sûdî şerhinde “Sezmedüğün taş baş yarar, Serçeden korkan darı ekmez, Barmagı diş almak” gibi pek çok Türkçe atasözü ve deyimlerden iktibaslar yapmıştır.¹⁰⁰ İncelediğimiz sayfalar boyunca Mahmud Tâ’î bin Muhammed’in, Sûdî’nin vermiş olduğu atasözlerinden sadece bir tanesini iktibas olarak kullandığı görülür:

“Niteki dimişler çok söyleyen çok yañılır.” (36^b)

2.7.4.4. Arapça İbârlere Yapılan İktibaslar

“Pes *es-selâmetü fi’l-vaḥdeti* kavliyle hâsıl olup kûşe-i vaḥdetde ve künc-i selâmetde ihtiyâr-ı ‘uzlet eylemek evlâ vü aḥrâdur.” (36^b)

“Nâ-çiz ü lâşin ü hiç mertebesinde olan balçık *eş-şoḥbetü mü’essiretün* fehvâsınca dir ki benümler mümtazic ü maḥlûṭ u sirişt olan hem-nişin ya’nî mücâlis ü muşâhib u refîk gülün kemâlidür baña te’şir eyledi”. (14^b)

“Daḥî Yâ Rabbi! Pâdişâh Ebû Bekr Sa’d ismiyle müsemmâ oğlunu da kâffe-i mekrûhât u derd-i belâdan şakla. *Zirâ el-veledü ‘alâ sîreti ebîhi* hasebince rahm-ı kerem ve inşâfda babası gibidür.”(15^b)

“Emmâ gâ’ibâne olan du‘a vü şükr ü şenâ tekellüfden ba’id ya’nî gönülden olmayup hemân dil ucından olmaḡdan uzaḡdur. *Zirâ kaşdını ḥafeza’llâhu Te‘âlâ bilür. Ḥâşılı gâ’ibâne du‘a vü şenâ ‘an-şamîmi’l-ḡalb* olur.”(35^a)

“Tamâm-ı beytün ma’nâsı: *Ey şifrü’l-yed* çârşuya giden fakîr! Ḳorḡarım sen boş gidüp boş gelesin. *Zirâ bâzâr ehli ‘âdetleri üzre kimse şemensiz nesne virmez.*”(20^b)

“Ḥâşılı kimse ki civânlık ve gençlik vaḡtinde ḡayrât u ḡasenâta ve a’mâl-i şâliḡaya ‘ömrünü şarf eylemeyüp lehv ü lu’bla ya’nî beyhüde ve mâlâya’niyle taẓyi’-i evḡât eyledi; pîrlük ve ḡocalık zamânında yarî ḡâdir oldıḡı mertebe âḡiret yolına sa’y eylemek gerek tâ ki başaḡ devşirmek ile eyyâm-ı şitâda ḡuvvet-i lâ-yemûtühü mâlik olan gibi. Fi’l-cümle: *Āḡiret yolu zaḡîresine mâlik ola. Zirâ küllü mâ lâ yüdraku küllühü lâ-yütraku küllühu.*”(21^b)

¹⁰⁰ Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân’ı*, 222.

“Orta arık esb ya‘nī at işe ve şavāşa gelür ya‘nī yarar; orta arık at, ya‘nī ne kıatı semīn ve semīz ve ne kıatı arık ve za‘īf at. Hāşılı *hayru‘l-umūr evsaṭuhā* fehvāsınca semizlik ve zebūnluk beyninde mu‘tedil ve mütevassıt olan at cenk için yarar.”(49^b)

“Hāşılı Ey āhiret bāzārına hayrātsiz ve hasenātsiz ve a‘māl-i şāliḥāsız varan kimse! Korkarım ki cennet ni‘metlerinden mahrūm olasın. Korkarım anuñçündür ki bu huşuşda kimse hakkında cezāz yokdur. Ancak ‘Allāmu‘l-guyūb Allāh Te‘ālā Hāzretleri’nüñ ma‘lūmıdır; zīrā a‘māl-i şāliḥa mūcib-i cennet ve a‘māl-i seyyi‘e mūcib-i cehennem degüldür. Belki Erḥamu‘r-Rāḥimīn Allāh Te‘ālā Hāzretleri’nüñ meşiyetine menūtdur Dilerse ‘ömrini ‘ibādetde şarf ideni ‘adlen cehenneme ve ‘ömrini me‘āsiñ ifnā ideni fazlen cennete atar. Şevāb fazlıyla ve ‘ikāb ‘adli iledür. *Mülk ‘alā iṭlāk yeteşarrafu fī mülkihi keyfemā yeşā‘u ve yeḥtāru* ancak oldur.”(20^b)

“Hāşılı lisān ve kıalb belki cemī‘ a‘zāmı *mā-ḥalāka li-hüve* ya‘nī ne için halk oldılar ise aña şarf idem.” (22^a)

“Ve ol devḥa bi‘l-kuvve dürlü dürlü mīvelerden toptolu idi. İşte Merhūm Fāzıl Sūdī şöylece mīyve-i bi‘l-kuvve olan mīveye ḥaml eyledi. Lākin mīve-i bi‘l-fi‘le daḥı ḥamli merḥūmuñ zu‘m eylediği maḥzūra müstelzim degül. Zīrā añla şāliḥ olmayan şāliḥ olanuñ aşlı ve ‘aynıdır. Ve añla ‘adem-i şalāḥati ḥaḳıqate mīve ismi iṭlākına māni‘ degül. *Kemā lā yaḥfā ‘alā men te‘emmele ḥaḳḳahū.*” (28^a)

“Zīrā Allāh Te‘ālā Hāzretleri’nüñ kemāl-i lüṭf u merḥametinden *şābūnü‘z-zünüb* olan tevbenüñ kıapısı açıkdur.”(18^b)

“Lākin Allāh Te‘ālā Hāzretleri’nüñ cārī olan ‘ādet-i ‘aliyyesi üzre herkes a‘māliyle müczā olunur. *İnne ḥayran fe-ḥayran ve inne şerran fe-şerran.*”(21^a)

“...Şoñra benüm elüme geṭti baña daḥı vefā itmeyüp başka kimsenüñ eline ve andan dīgere böyle elden ele geṭüp kimseye kıalup vefā itmeyecegi *eḫharu mine‘ş-şems* ma‘lūm u āşikār iken kemāl-i ğafletümden nāşī böyle vefāsız dünyāya ve mülk-ı salṭanatına göñül bağlayup müzehrefātıyla mesrūr oldum.” (47^a)

2.7.4.5. Arapça-Farsça Manzum Parçalardan Yapılan İktibaslar

Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhine genel olarak bakıldığı zaman bazı manzum iktibaslar yaptığı görülür.¹⁰¹ Ancak incelediğimiz sayfalar boyunca biri Arapça diğeri Farsça olmak üzere sadece iki manzum iktibas yapmıştır:

“Ve vāşifān-ı hilye-i cemāleş be-tehayyür mensūb gūyend Dağı Allāh Te'ālā Hazretleri'nün zīneti ya'nī güzelliğini vaşf idiciler hayrete mensūblardur, ya'nī mütehayyir olup söyleyicilerdür. Ki mā 'arafnāke hakka ma'rifetike Ki biz seni sana lāyık u sezāvār bilgi ile bilemedik. Hāşılı seni lāyık bilgiyle bilen sensin, beşerde bu kudret yokdur. Niteki İbn Sīnā hakīm dir:

İ'tişāmü'l-verā bi-ma'rifetik

'Ācizü'l-vāşifüne'an şıfatik

Tüb'aleynā fe-innenā beşerun

Mā-'arafnāke hakka ma'rifetik”(9^b-10^a)

“Zīrā lisān-ı Fārsuñ gelecek kıt'ada mecmū' ola sekiz harf yokdur. Bir kelimedede birisi mevcūd ise taḥrīfāt-ı 'avāmiyyeden yā āḥar dilden menḫūldür. Kıt'a budur:

Heşt harfest ān ki ender Fārsi ne-yāyed hemī

Tā ne-yāmūzī ne-bāşī enderīn ma'nā mu'āf

Bişnev ez-men īn ḥurūf ve yād-gīr ey ehl-i dil

¹⁰¹ Örneğin *Gülistân*'ın dördüncü bölümünün sekizinci hikâyesinin özünü “Hāşılı pādīşāhuñ esrārını ifşā eylemek helāka sebebdür.” şekilde açıkladıktan sonra Erzurumlu İbrāhim Hakkı'nın Mârifet-nâne'sinde geçen şu şiiri iktibas olarak getirir: (vr.244^b-245^a) Erzurumlu İbrāhim Hakkı, *Divân-ı İlâhiyât*, haz. M. Kayahan Özgül (Ankara: DİB Yayınları, 2013),484.

Açma râzı ki zâr olmayasın
Miḥnet ü derde yâr olmayasın

Şakla sırrı ki selāmet ola
Sırrı izhār iden melāmet ola

Nice sır var ki ger zebāna gele
Nice cānlar var dehāna gele

Dil ḳafes rāz murg-i vaḫşīdür
Murg-i vaḫşī ḳafesde yaḫşīdür

Rāh-ı devletde kim ki gence irer
Şaklamazsa hezār rence irer

Ṣā vü ḥā vü ṣād u ḍād u ṭā vü ṣā vü ‘ayn ü ḵāf“(25^a-25^b)

2.7.4.6. Kaynak Eserlerden Yapılan İktibaslar

Sûdî şerhi boyunca *Mesâdir*, *Fütûhât-ı Mekki*, *Kâfiye Risâlesi*, *Miṣkât-ı Envâr*, *Hulâsa-i Fetvâ* gibi pek çok kaynak eserlerden iktibaslar yapmıştır.¹⁰² İncelediğimiz sayfalar boyunca Mahmud Tâ’î bin Muhammed, ikisi Sûdî’nin vermiş olduğu kaynaklarla aynı olmak üzere üç yerde kaynak eserlerden iktibas yapmıştır.

“*Kerem bîn u luṭf-ı Hudâvendigâr* Allâh Te’âlâ Hâzretleri’nün kerem-i luṭfını gör. **“*Güneh bende kerde’est u ü şermsâr*** Kûl günâh eylemişdür hâlbuki O, utanandır. Niteki Yahyâ bin Mu’âz-ı Râziden rivâyet olunur ki eşnâ-yı va’zda buyurmuş ki: **“*Sübḥâne men yeznebû’l-‘abdü yestehî hüve*”(9^b)**

“Aṣl-ı Nevrûz nıṣf-ı bahârda şems re’s-i Hamele dâhil olan gündür ki Ferverdîn mâhuñ ibtidâsı gündür. Ve bu nevrûzı ehl-i islâmdan işitmeyen kefereler bilmezler. İmdi bu Nevrûza murâd olmak üzere Nevrûz gününde seyre varup ol güne ta’zîm eyleyen kâfir olur diyen ba’zı müftilerün bu fetvâsı ne muḥâldür. Zîrâ ta’zîmi memnû olan Nevrûz-ı Rûmî’de kızıl yumurta gündür ki niteki *Hulâsa-i Fetvâ*’da buyurur: **“*Men ehdâ beyzaten ile’l-mecûsî yevme’n-nîrûzi kefera*”** ve ‘avâmuñ Nîrûzdan Nevrûza taḥrîf eyledikleri Kızıl yumurta günü cemî‘ Naşâra ‘indinde mu‘teberdür belki büyük bayramları ol gündür.”(26^b-27^a)

“Daḥı ol lâşe ḵocayı ya’nî Sulṭân Maḥmûd-ı Ğaznevî diyü şâriḥ Sûdî böyle tefsîr eyledi. Lâkin Şeyḥ-ü’l-ḵurra’ ve’l-muḥaddisîn Muḥammed el-Cezerî Hâzretleri *Zâtü’ş-Şifâ-nâm* manzûme siyeriyyesinde ‘adaletle Sulṭân Ğaznevî’yi medḥ idüp Şeyḥ-i mûmâ ileyhüñ kelâmına nazaran bunda müstelzim zemm olan bir lâşeden murâd Sulṭân Maḥmûd murâd degül.” (47^a)

2.8. Nüsha Farklarının Değerlendirilmesi

Bütün şerhlerde geçerli olmamakla birlikte Klasik şerh edebiyatında şâriḥler bir metni şerh etmeye başlamadan önce o metnin ya da eserin diğer nüshalarını inceleyerek bir nevi edisyon kritik yaparlar. Bu şekilde şerh edilecek metin belirlenir ve diğer nüshalarla ilgili değerlendirmelere de şerhlerinde yer verirler. Mahmud Tâ’î bin Muhammed’in şerhinde ileri sürdüğü ifadelerden *Gülistân*’ın farklı nüshalarını incelemiş olduğu anlaşılır.

¹⁰² Yılmaz, *Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân*’ı, 274.

lr. Bunlar arasında “Fāzıl Sûdi’ye ittibā‘an ihtiyār eyledigim bu nüshadan evleviyeti t̄ahirdür.”(48^b) açıklamasından anlaşılacağı üzere Sûdî’nin şerh ettiği nüshayı şerh etmeye uygun görmüştür. Diğer nüsha farklılıkları ile ilgili değerlendirmeleri Sûdî’nin şerhinde vermiş olduklarıyla tamamen aynıdır:

“*Bîşe*, *bāşı*’nuñ kesriyle lafz-ı ‘Arabîdür. ‘Acemce *mîşe* dirler ve Türkîce *meşe* ma’rûfdur. Ba’zı nüshada *bîşe* yerine *bā*-yı ‘Acemle ve *sîn*-i mühmele ile alaca ma’nāsına olan lafz-ı *pîşe* vākı’dür ve *hālîst* ‘ibâreti yerine *nûn*’un fethi ve kesriyle kaplan derisi şeklinde *kālîçe* ma’nāsına olan lafz-ı *nihālî* düşmüş... Bu nüshada *meşe* ki esed ya’nî arslan meskenidür qarînesiyle kaplandan ki hāvîsi t̄āğlardur murād aslandur. İmdî mezkûr ba’zı nüsha bu teklîfden huluvi sebebiyle merhûm Fāzıl Sûdi’ye ittibā‘an ihtiyār eyledigim bu nüshadan evleviyeti t̄ahirdür.”(48^b)

“*Ve hâcetes-râ ber-âverdem* Ve hâcetini dağı hâşıl eyledim. *Ki ez-bisyârî du’â vü zârî-i bende* Zirâ kuluñ çoklık du’â vü zârlığından *şerm hemî dârem* utanıram. Ba’zı nüshada *hâ*-yı te’kîd ile edât-ı hâl olan *mî* gelmesinden mürekkeb *hemî* lafzı *şerm* lafzından muqaddem olup *hemî şerm dârem vākî* olmuşdur.”(9^a)

“Ba’zı nüshada *emn ü selâmet* vāv-ı ‘atf ile düşmüşdür. Ya’nî ‘atf-ı tefsîri vākı’ olmuşdur.”(16^a)

“Ekşer nüshada *der-hemân rûz* vākî’dür. Ya’nî hemân ol günde böyle oldu.”(29^b)

“Dağı Allâh Te’âlâ Hâzretleri her hayra kılsun me’âl ve merci’lerini ve ba’zı nüshada *âmâlehümâ* düşmüş, ya’nî Allâh Te’âlâ Hâzretleri ümitlerini hayrata meyl ü rağbetlerini hasenâta teveccüh eyleye.”(31^a-31^b)

“Ba’zı nüshada *yümnü’l-mülük* vākı’dur. *Mülk*, *mîmûn* zammıyla memleket ü salţanat dimekdür diğeri ile şahsuñ mâlik olduğu emvâl u işkâle dirler.”(33^a)

“Ba’zı nüshada mîşrâ’ı şânî böyle vākı’dür: *H’îştin-râ be-gerden endâzed* ya’nî kendini boynı üzerine atar..”(38^a)

“*İn melik-râ düşnâm dâd* Bu esîr pâdişâha hücûm idüp ya’nî sögdi *u nâ-sezâ goft* nâlâyık ya’nî lââyık olmayan söz söyledi. Ba’zı nüshada *in hod* ve ba’zında *in merd* vākı’ olmuşdur.”(45^a)

“Ba’zı nüsha *tâ* yerine *yâ* vākî’dür ve *ne-pûşîd* yerine *be-pûşîd* düşmüşdür.”(49^b)

Özet: Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in Şerh Metodu

Tezimizin “Şerh-i Gülistân'ın İncelenmesi” başlıklı üçüncü bölümünde Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı klasik mensur metin şerhi kuralları çerçevesinde, usûlünü ciddi olarak takip etmiş olduğu Sûdî-i Bosnevî'nin *Şerh-i Gülistân*'ının bazı kısımları ile karşılaştırılarak ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bölümde incelemelerimiz neticesinde ulaşılmış olduğumuz bilgiler, Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerh metodunun daha yalın bir şekilde görülmesini sağlamak amacıyla maddeler halinde kısaca açıklanacaktır:

1. Kaynak metin şerh metnine dahil edilmiş ve bu kısımların üzeri kırmızı mürekkeple çizilerek şerh metni içerisinde kaybolması engellenmiştir.
2. *Gülistân*'ın mensur kısımları cümle ya da kelime grupları şeklinde, manzum kısımları beyit, mısra ya da daha küçük parçalara bölünerek tercüme ve şerh edilmiştir.
3. Bazı beyit ve cümleler hiç bir kelime manası ve filolojik izahla bulunulmadan direkt tercüme edilerek yorum kısmına geçilmiştir.
4. Bazı yerlerde kaynak metin verildikten sonra kelime anlamı ve irâb kaideleri verilmiş, kelimenin önce lügat manası sonra o kelimenin müktezâ-yı hâl'e göre almış olduğu anlam “Bunda, böyle yerlerde, bunda murâd, murâd” şeklindeki ifadelerle açıklanmıştır.
5. Bir kelimenin ya da terkinin daha önce izah edilmiş olduğu “niteki îmâ olundu” ifadesi ile belirtilmiştir.
6. Gramer ve irâb kaideleri ile ilgili yeri geldiğinde satır aralarında bazı açıklamalarda bulunulduğu gibi bazı yerlerde “Ma'lûm ola ki, nihân olmaya ki, zann olunmaya” şeklindeki ifadelerle okuyucunun dikkati çekilerek önemli gramer açıklamalarında bulunulmuştur.
7. Kaynak metnin tercüme ve yorumlanma kısmında “ya'ni, hâsılı, hülâsa, netîce-i murâd” gibi bir çok özel kelime ve ibâre kullanılmıştır. Metni tercüme esnasında “şu anlatılmak isteniyor ki, demek ki” anlamında; “Ya'ni” ifadesi, tercüme bittik-

ten sonra, tercüme edilen kısmın özünü aksettirecek şekilde en son varılan sonuç; “Hâsılı ve hülâsa” ifadeleriyle ve tercüme edilen beyit ve cümlelerde verilmek istenen asıl mesaj ve mana; “Zübde-i makâl, zübde-i murâd, netice-i murâd, netice-i murâdgâne, hakk-ı ma’nâ “ gibi ifadeler kullanılarak verilmiştir.

8. Şârih diğer *Gülistân* şerhlerinde katılmadığı, yanlış ya da eksik bulduğu yerleri reddiye geleneğini kullanarak bildirir. En fazla anlam ve yorum ile ilgili reddiyeler başta olmak üzere; gramer ve irâb, verilen bilginin yanlışlığı ve gereksizliği ile ilgili reddiyeler, diğer şârihlere “Bazıları” ya da “Şurrâh” ifadeleri ile Sûdî’nin ismi açıkça zikredilerek gönderilir.
9. Şerhde ileri sürülen fikirler, yapılmış yorumlar desteklenmek ve kuvvetlendirilmek için; âyet, hadis, şiir, atasözü, Arapça ibâreler ve kaynak eserlerden şahid getirilerek iktibas yöntemi kullanılmıştır.
10. Şerhin satır aralarında; tarihi, mitolojik, sosyal ve kültürel bilgiler verilerek konu genişletilmesine gidilmiştir.
11. Bazı beyit ve cümleler açıklanırken o kısımlarda kullanılan; istifhâm, irsâl-i mesel, teşbih, kinâye, telmih gibi edebi sanatlara çok kısa değinilmiştir.
12. *Gülistân* Nüshalarının değerlendirilmesi yapılarak diğer nüshalardaki farklılıklara değinilmiştir.
13. Tasavvufi mana içeren beyit ve cümleler yorumlarken bazı tasavvufî açıklamalar yapılmıştır.
14. Dini ve şer’i meselelerle ilgili; şükr, tevbe, yemin, dua, iyi ve kötü amelde bulunmak gibi mevzular yeri geldikçe mevzubahis edilerek bazı dini hususlarda; uyarı, açıklama, nasihat ve tavsiyelerde bulunulmuştur.
15. Şerhin bir çok yerinde Allah Teâlâ’nın isim ve sıfatları kullanılarak Allah Teâlâ Hazretlerine takdis, tazim ve övgülerde bulunulmuştur.

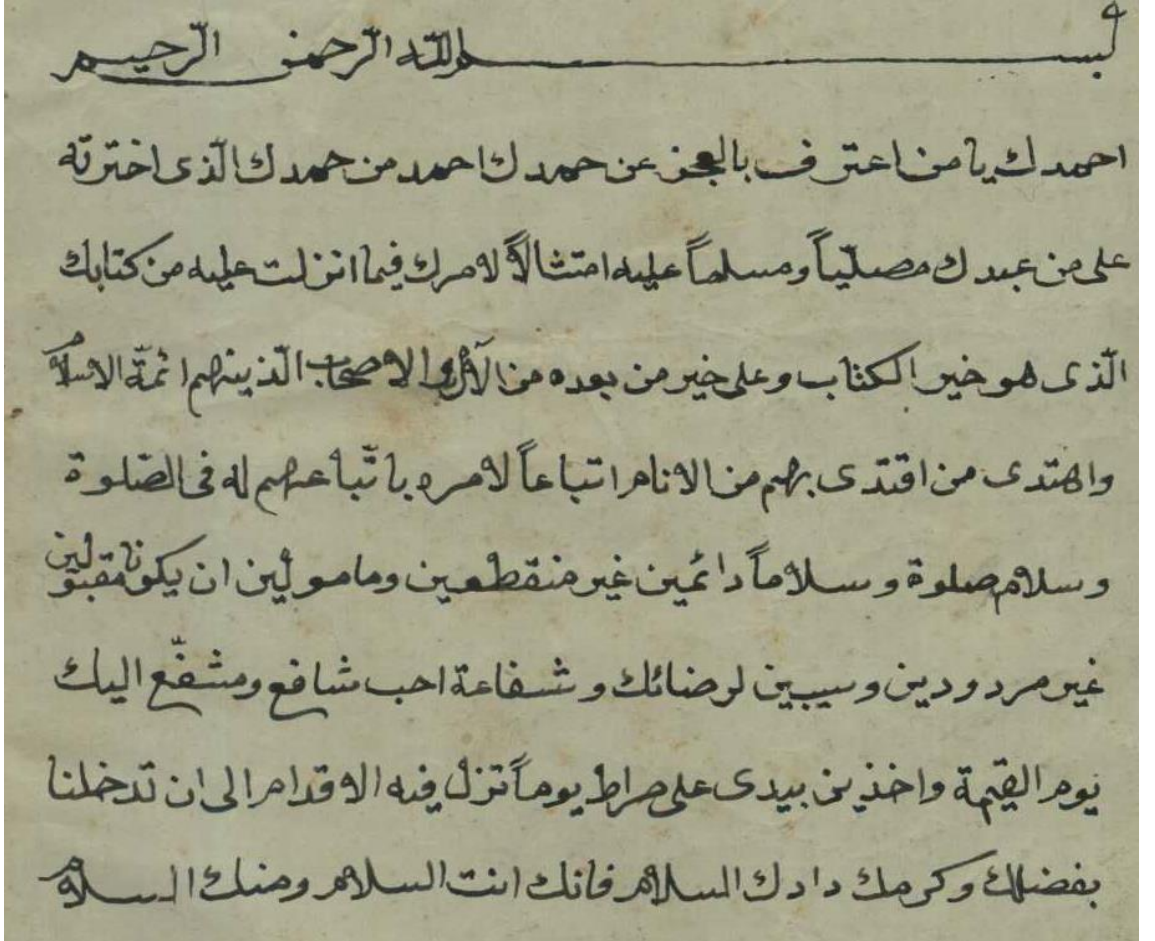
16. Hz. Muhammed'in faziletleri, mucizeleri, şemâili, delâi-i nübüvveti hakkında bilgiler verilmiş, peygamberlerin adı geçince uzun uzun salavatlar getirilmiştir.

17. Şârih, şerhin bazı yerlerinde tövbe ve istigfarla afv ve mağfîret talebinde bulunarak hem kendisi hem de bütün müslümanlar için dualar etmiştir.

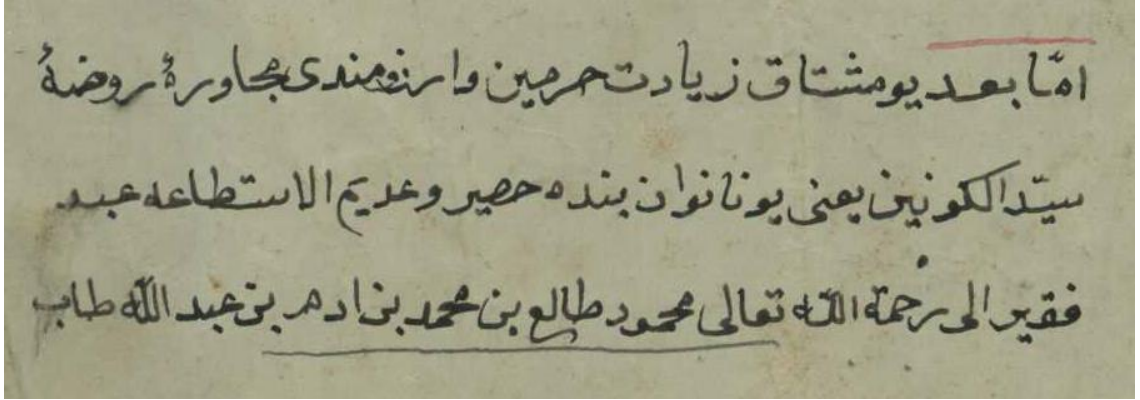
Burada verilen bilgiler Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ının sadece ilk yüz sayfasının incelenmesi neticesinde varılan sonuçlardır. Eser üzerinde yapılan çalışmalar devam ettikçe eksiklerimizi tamamlayacak yeni bilgilerin bu maddelere eklenmesi ihtimal dâhilindedir.

BÖLÜM 3: ŞERH-İ GÜLİSTÂN

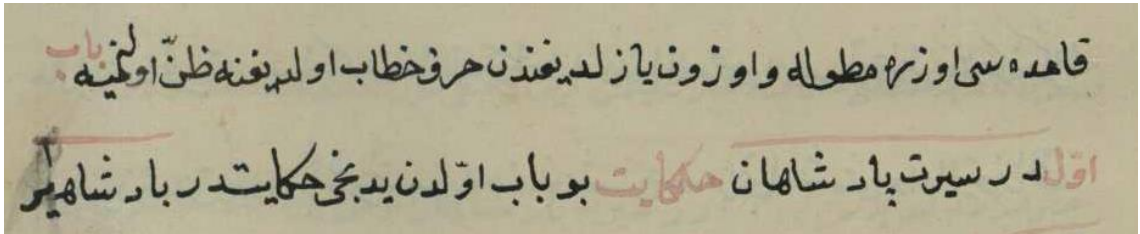
Şerh-i Gülistân'ın ne zaman telif edildiği hakkında bir bilgi mevcut değildir. Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in vefatından 13 yıl sonra Kadı Ali b. Mustafa tarafından, 1280 (1864) yılında, Çakmaklı köyünde istinsah edilen, ulaşabildiğimiz tek nüshası Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 9036 numarada kayıtlıdır. Eser, sırtı ve sertabı vişne rengi meşin, alt ve üst kapak üstü aşınmış ebru kağıt kaplı, miklebli mukavva cilt içindedir. Eserin dili Türkçedir. Krem rengi sayfa üzerine nesih hattı kullanılmış olup 404 varaktan oluşur ve sayfalar 17 satırdan müteşekkildir. Eser, klasik üslûp üzere; besmele, hamdele, salvele ve hatime bölümlerinden oluşur.

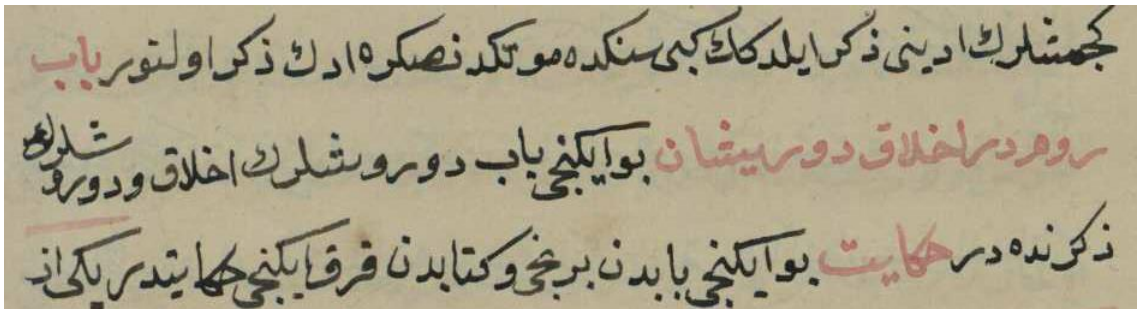
Yazar hamdele ve salveleden sonra kendi acizliğini, Peygambere olan sevgisini ve Allah'ın rahmetine muhtaç olduğunu belirterek kendi ismini zikreder. Şârihin mahlası olan طالع burada yanlışı yazılmıştır. Yazmanın bu kısımdan (1b) sonra birkaç sayfası eksiktir. Bu yüzden eksik olan sayfalarda bir sebep-i telif ya da mukaddimenin olup olmadığı bilinmemektedir. (1^b)

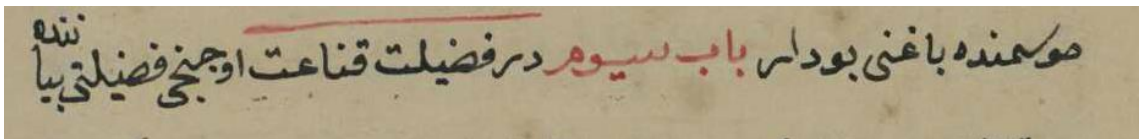
Yazmada; beyt, kıt'a, bâb-ı evvel, hikâyât, hâtimetü'l-kitâb gibi söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Eser dibâceden sonra *Gülistân*'ın sekiz bâbını da barındırmaktadır. **Bâb-ı evvel:** Der-sîret-i pâdişâhân: Padişahların hayat tarzı hakkında olan birinci bölüm 44^a ile 126^b varakları arasında 41 hikayeden oluşur. Ancak bu hikâyelerden üçüncü hikâyenin (51^a) son beytinin ikinci mısraı ile dördüncü hikâyenin baş kısımlarını içeren satırlar eksiktir.

Bâb-ı düvvüm: Der-ahlâk-ı dervîşân: Dervişlerin ahlakı hakkında olan ikinci bölüm 126^b ile 196^b varakları arasında 50 hikayeden oluşur.

Bâb-ı sıvvüm: Der-fazîlet-i kanâ'at: Kanaatin fazileti hakkında olan üçüncü bölüm 196^b ile 239^b varakları arasında 30 hikayeden müteşekkildir.

بِسْمِ اللَّهِ قِيَامِي قَدْرُ مَا كَمُولَ وَمَشْرُوبِي دُنَى إِجْمَعُ كَرَمَكَ كَرِيمًا **بَابُ چهارم** در فدا ندها
موشی دور و بنجی با اسم اوطق یعنی صامت و ساکت اوطق فائده لری بیاننده

Bāb-1 çehārum: Der-fevā'id-i hāmūş: Susmanın faydaları hakkında olan bu bölüm 239^b ile 250^a varakları arasında 14 hikayeden oluşmaktadır.

کدن صالم اولیده **بَابُ پنجم** در عشق و جوانی بشنخی باب عشق و جوانلق پیا
ندر **حکایت** بو بشنخی بابدن برنجی و کتابدن یوزاوتوزا التخی حکایتدر حسن خندیا

Bāb-1 pencüm: Der-ı şıḡ u cevānī: Aşk ve gençlik hakkında olan bu bölüm 250^a ile 292^a varakları arasında 21 hikayeden müteşekkildir.

بَابُ ششم در ضعف و بیری التخی باب ضعف و بیری التخی بیاننده در **حکایت**

Bāb-1 şeşüm: Der-za'f u pīrī: Zayıflık ve ihtiyarlık hakkında olan bu bölüm 292^a ile 302^b varakları arasında 9 hikayeden oluşur.

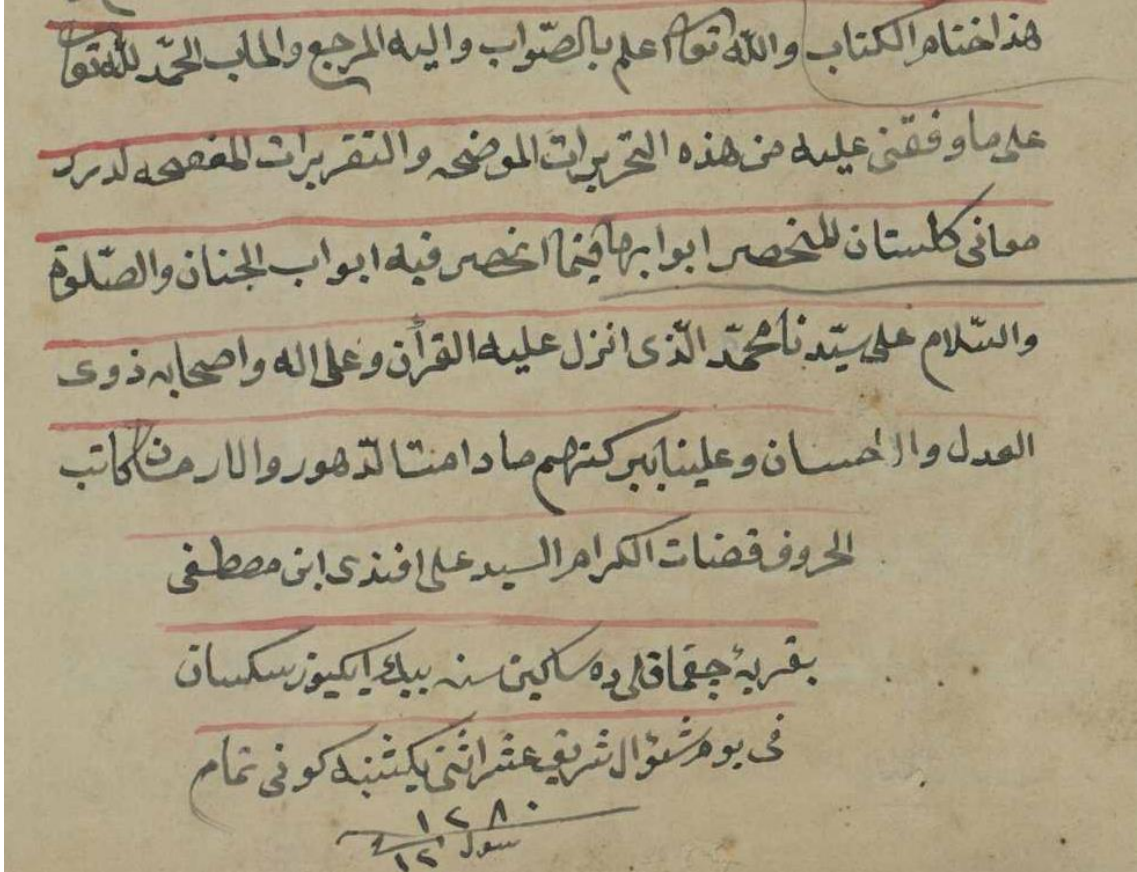
لطافت وار در **بَابُ هفتم** در تأثیر تربیت یدنجی باب تربیتک
تأثیری بیاننده در **حکایت** بو یدنجی بابدن و کتابدن یوزا التخی التخی

Bāb-1 heftüm: Der-te'sīr-i terbiyyet: Eğitimin etkisi hakkında olan bu bölüm 302^b ile 348^a varakları arasında 19 hikayeden oluşmaktadır.

سیدنا محمد و علی الله واصحابه اجمعین **بَابُ هشتم** در اداب
صحبت سکرنجی باب خلقه اختلاط و مصاحبت ایملک اداب

Bâb-1 heştüm: Der-âdâb-ı şoḥbet: Sohbet adabı hakkında olan bu bölüm 348^a ile 401^b varakları arasında 37 tane hikmetten oluşur.

Mahmud Tâ'î bin Muhammed *Gülistân*'ı tamamen şerh ettikten sonra şerhini, Allah Te'âlâ'ya O'nu, *Gülistân*'ın bâblarını daha özlü hale getirerek, mana incilerini fasih bir kelam ve açık bir kitabetle yazmasında başarıya ulaştırdığı için hamd ederek bitirir.

Hatimede geçen diğer bilgilere göre eser, kuzâtü'l-kirâm es-seyyid Ali Efendi ibn Mustafa tarafından 12 Şevval 1280 Pazar günü, Çakmaklı köyünde istinsah edilmiştir. (404^b)

3.1. Şerh-i Gülistân Metninin Kurulmasında Takip Edilen Yöntem

3.1.1. Kelimelerin İmlasıyla İlgili Hususlar

Bir yazma üzerinde asıl çalışmaya geçmeden önce yapılması gereken en önemli hazırlıklardan biri, ele alınan metnin dikkatlice incelenerek müstensihin kendine has imla özelliklerini ve metni anlayarak yazma derecesini tesbit etmektir. Böylece yanlış imla edilmiş kelimeler doğru bir şekilde onarılabilir ve metni anlayarak okuma eylemi daha

kolay gerçekleştirilir.¹⁰³ İncelemiş olduğumuz varaklara genel olarak bakıldığında kelimelerin imlası ile ilgili söylenmesi gereken bazı hususlar şu şekildedir:

- a. Metnin Farsça kısımlarının tamamında “Kâf-i Fârsî” çizgisiz olarak yazılmıştır.
- b. Kelime başlarındaki eliflerin üzerine getirilen “medde” işareti bir kaç örnek dışında yazılmamıştır.
آمد: āmed (22^b), آید: āyed (30^a)
- c. Metinde tâ-i merbûta (yuvarlak te’ler) şu şekillerde imla edilmiştir:
الويئة: elviyet (15^b), لينئة: lînetün (15^b), درجه: derecete (15^a), دوحة: devḥatün (27^b)
- d. Metinde incelediğimiz varaklar dahilinde yazarın lakabı olan “Ṭā’î” kelimesi: طالع (1^b), طابع (21^a,150^b), طانع (41^b) olmak üzere üç şekilde imla edilmiştir. Bu kelimenin, yazar hakkında bilgiye ulaştığımız *Hediyyetu’l-Ârifîn* ve *Îzâhu’l-Meknûn* adlı eserlerde de طائع şeklinde geçmesinden dolayı bu üçüncü imla doğru olarak kabul edilmiştir.
- e. Metinde “hıdmet” kelimesi خدمت ve خدمت olmak üzere iki şekilde imla edilmiştir. Bu kelime *Gülistân*’ın Farsça kısımlarında خدمت şeklinde geçmiş ise خدمت şeklinde düzeltilmiştir.
- f. Metinde “bulud” kelimesi bir yerde بلود üç yerde بلورد şeklinde imla edilmiştir. (6^a-6^b)
- g. Metinde “and” kelimesi iki yerde اند şeklinde yazılmıştır. (33^a)
- h. Metinde bazı seslerin birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Bunlar:

پ ve ب değişimi:

Farsçada kullanılan ب ve پ edatları metnin bir çok yerinde پ ve پ şeklinde imla edilmiştir. Bunlar dışında diğer bazı örnekler şu şekildedir:

پرسد (porsed) yerine برسد (10^a), پشتیبان (puštībān) yerine پشتیبان (8^a)

¹⁰³ Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul*, Baskı(Istanbul: Çizgi Kitabevi,2017),47-48.

(16^b) بلنكان (pelengān) yerine پلنگان (12^b) اتابك (Atabek) yerine اتابك

ج ve چ değişimi:

Metinde چنان, چون ve چه gibi kelimeler birçok yerde “ج” sesi ile ve جهان kelimesi metnin tamamında جهان şeklinde imla edilmiştir. Bunlar dışında diğer bazı örnekler şu şekildedir:

(32^b) چمالان (cemālān) yerine چمالان (23^b) چهلست (cehlest) yerine چهلست

(48^b) جهانيد (cehānīd) yerine چای (39^a,41^a) جای (cāy) yerine چای

ح ve خ değişimi:

(27^b) دوخه (devḥatūn) yerine سخن (sūḥan) yerine سخن (23^a,29^b)

(18^b) نساخت (ne-saḥt) yerine خیال (ḥayāl) yerine خیال (11^b),

(23^a) حوادث (ḥavādiṣ) yerine خالد (ḥālīd) yerine خالد (19^b),

د ve ت değişimi:

(16^a) دارت (dāred) yerine بیندیشد (be-yendiṣed) yerine بیندیشد (37^a),

(23^b) ارشات (irṣād) yerine ارشاد

ر ve ز değişimi:

(32^b) بریور (be-zīver) yerine زسید عمز (11^b), رسید عمر (resīd ‘ōmr) yerine رسید عمر

(4^a) کر (k’ez) yerine مزن (mezen) yerine مزن (37^b),

ر, د, ذ ve ز değişimi:

Bazı kelimelerde yanlış okumaya imkan verecek şekilde “ر ve ز”ye ”ر ve ذ: د” harfi de ”د” harfine çok benzer bir şekilde yazılmıştır:

(5^b) بدان (bārān) yerine زیادت (ziyādet) yerine زیادت (50^a),

(5^b) دوری (rūzī) yerine زوائد (zevā’id) yerine زوائد (18^b),

(50^b) ادین (ezīn) yerine زمین (zemīn) yerine زمین (47^a),

(18^b) باد (bār) yerine بار (bār)

و ve ر: Bazı kelimelerde de "و" ve "ر" harfleri birbirine çok benzer şekilde yazılmıştır:

(16^b) رها (rehā) yerine فرزند (ferzend) yerine فرزند (35^a),

رسد (resed) yerine رسد (23^a),

دو (du) yerine دو (4^a)

س ve ش değişimi:

بوش (boş) yerine بوس (20^b),

چشمان (çeşmān) yerine چسمن (46^a)

غ, ع ve ق değişimi:

معانی (me‘ānī) yerine معانی (10^b),

اعلالری (a‘lālārī) yerine اغلالری (13^a)

قناعت (qanā‘at) yerine قناغت (42^b),

لقب (laqab) yerine لغاب (32^b)

غضاب (ġažāb) yerine قضاپ (25^b),

مقدم (muqaddem) yerine معدم (39^b)

ق ve ك değişimi:

اورمقله (urmaqla) yerine اورمكله (1^b)

ق ve ف değişimi:

رفعه (ruk‘a) yerine رقعہ (12^a),

خلاقنه (ḥilāfina) yerine خلافتنه (42^b)

استحقاف (istiḥfāf) yerine استحقاف (47^b),

اقواء (efvāh) yerine افواه (12^a)

i. Kelime içinde bazı sesler yerleri değiştirilerek yazılmıştır:

مكامله (mükāleme) yerine مکامله (38^b),

ملكه (mülkühü) yerine مکله (12^a)

بنات (benāt) yerine نبات (6^a),

ايزد (īzed) yerine ازید (8^b)

j. Metinde Arapça ve Farsça kelimelerin bir çoğunda bulunan uzun ünlü düşürülürken bir çoğuna da uzun ünlü eklenmiştir:

مستجمع (müstecmi‘) yerine مستجمع (1^b),

داخل: (dāḥil) yerine دخل (3^b)

پيشتر (pīšter) yerine پیشتر (47^b),

چهارم (çehārum) yerine چهاریم (42^b)

Yukarıda açıklanan imla hususiyetleri genelde her yazma eserde görülebilecek türden hususlardır. Burada önemli olan, bir çalışmanın ilmi neşir sayılabilmesi için bu hususiyetlerin dikkatlice incelenerek açıklanması ve yapılan düzeltmelerin belirtilmesidir. Çalışmamızda bahsedilen bütün bu kelimeler metinde doğru şekilleri ile yazılmış ve gerekli görüldüğü durumda bazılarının metindeki imla şekilleri dipnotta gösterilmiştir.

3.1.2. Türkçe Eklerin İmlasıyla İlgili Hususlar

a. Görülen geçmiş zaman eki, -dı, -di üçüncü şahıslarda düz ünlülü olarak okunmuştur.

نوشروان قالمدی یعنی اولدی : Nüşirevân almadı ya‘ nî öldi. (47^b)

قبودن ایجرو کیردی : apudan içeri girdi. (22^b)

حمد ایلدی و بیوردی : amd eyledi ve buyurdu. (2^a)

اجل کوسنی جالدیلر : Ecel kūsını aldılar. (19^a)

ظفر بولدیلر : afer buldılar. (50^a)

دفن ایلدیلر : Defn eylediler. (47^b)

یوکنی دوزمدی : Yüknü düzmedi. (18^b)

باقی قومدی : Bāı omadı. (19^b)

b. Görülen geçmiş zaman, birinci ve ikinci şahıs ekleri metinde, düz ve yuvarlak ünlüleri gösterilerek yazılan eylemlerde imlasına uygun olarak, ünlüleri gösterilmeyen eylemlerde dudak uyumuna balı kalınarak okunmuştur.

بر شاهزاده ایشیتدم : Bir ŗāhzāde iŗitdim.(47^b)

ازی قالمش کوردم : Azı almıŗ gördüm. (18^a)

قولمدن اوتاندم : ulumdan utandım. (9^a)

مفتون اولدم : Meftūn oldum. (14^a)

اكا جواب ویرمدیم : Aa cevāp virmedim. (22^b)

مناسب کورمدیم : Mūnāsib görmedim. (25^b)

محاوریه کلدیك : Muāvereye geldik. (26^b)

امر ایلدك و ددیك : Emr eyledik ve didik (26^a)

طاشره کتدوك : aşra gitdük. (26^a)

نه ارماغان کتوردك : Ne armaan getürdüñ. (10^b)

اخترتنى تحصيل ايده مدك : Āhīretini taḥṣīl idemediñ. (18^b)

c. Anlatılan geçmiş zaman eki “-mıŝ,-miŝ” dudak uyumuna göre okunmuştur.

بىز بونلرى ايشتميشىز و اقومشىز : Biz bunları işitmişiz ve oĝumuŝuz. (11^b)

رحمتى جميع كائناته ايرشمش : Raḥmeti cemī^c-i kâinâta irişmiş. (3^a)

جهان خلقى برى برينه دوشمش : Cihân ḥalkı biribirine düşmüş. (16^b)

رافضيلر الحاك ايلمشلىر : Rāfiẓiler ilḥāk eylemişler. (18^a)

شهرت بولمشدر : Ŗöhret bulmuşdur. (3^a)

d. Geniş zaman eki -r,-ar,-er,-ır,-ir,-ur,-ür metindeki imlaları üzere birkaç örnekle dışında dudak uyumuna baĝlı kalınarak okunmuştur.

بىر دورلو كورينور : bir dürlü görinür. (28^a)

تيز اريدور : tīz eridür (20^b)

تصريح بيورر : taŝriḥ buyurur (4^a)

لازم كلور : lâzım gelür (4^a)

اذيت چكريم : Ezīyet çekirim (23^b)

قورقورم قورقريم : ħorħarım (20^b)

نظر طوتارسن : naẓar tūtarsın (6^a)

محروم ايدرسن : maḥrūm idersin (6^a)

e. Metinde gelecek zaman eki olarak -ısar, -iser kullanılmıştır.

انسانك ايو بختلو او يرامز بختلوسى اوليسردر : İnsanun iyü baḥtlu av yaramaz baḥtlusı öliserdür. (19^b)

دنياهه كيمسه قالميوب اولوب كيديسردر : Dünyâda kimse ħalmayup ölüp gidiserdür. (20^a)

اول ديارك حالى نه [اوليسردر] : Ol diyârün ḥâli ne olısardur. (16^b)

f. Ad durum eklerinden tamlayan durum eki, ünlüleri gösterilerek imla edilmiş bir kaç kelime dışında yuvarlak ünlülü okunmuştur.

جهانك حالى : cihānuñ ḥāli (17 ^a),	انك سعادتى : Anuñ sa‘ ādeti (15 ^b)
صاوغك شدتى : şavuguñ şiddeti (26 ^a),	ارمغنك صوبى : Iрмагинуñ şuyı (27 ^b)
ماهيك اوليدى : māhiñ evveliydi (27 ^b),	باشيك : başıñ (23 ^a)
قبوك ايشكيدر : қапуñ işigidür (17 ^b),	شيخيك : Şeyhiñ (23 ^b)
بيچاره لريك : bīçāreleriñ (17 ^b),	قلبيك : qalbiñ (21 ^b)

g. İyelik eklerinden üçüncü şahıs iyelik ekleri, iki farklı imla ile yazılan “oğlu” (اوغلو ve اوغلى) kelimesi gibi istisnai kullanımlar dışında metindeki imlaları üzere düz ünlülü olarak okunmuştur.

تاتار قومى : Tatar qavmi (16 ^b),	هوانك بقاسى : hevānuñ beqāsı (17 ^b)
قرداشلرى : qardaşları (50 ^a)	بابالرى : babaları (51 ^a)
انك ضيباسى : anuñ ziyāsı (30 ^b)	سعدك اوغلو : Sa’d’uñ oğlu (32 ^a)
زنكينك اوغلى : Zengi’nüñ oğlu (32 ^a)	بادشاهك اغلو : pādişāhuñ oğlu(17 ^a)

h. Birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleri, dar ünlüsü gösterilerek imla edilen bazı kelimeler hariç yuvarlak ünlülü olarak okunmuştur.

بنم نصيحتم : benüm naşihatüm(21 ^b),	بنم ملكريم : benüm meleklerim (9 ^a)
شاهزاده مز : Şāhzādemüz (30 ^b),	عقليك : ‘aqlıñ (25 ^a)
سنك وصفك : senüñ vaşfuñ (11 ^b),	سنك قبوك : senüñ қапуñ (17 ^b)
قوللريم : qullarım (4 ^b),	قوللرم : qullarum (4 ^b)

i. Zarf fiil eki -up, -üp metindeki imlası: üzere yuvarlak ünlülü olarak okunmuştur.

كليبوب : gelmeyüp (20 ^a),	اتميوب : itmeyüp (24 ^a),	قالميوب qalmayup (20 ^a)
---------------------------------------	--------------------------------------	-------------------------------------

j. İsimden isim yapma eki +lık,+lik, iki farklı imla ile yazılan“iyilik” kelimesi dışında dudak uyumuna bağlı kalınarak okunmuştur.

قابلانلق : қапланlıқ (16 ^b),	кенجлик : gençlik (21 ^b),	ايлик : iyilik (2 ^a)
اولولق : ululuk (16 ^a),	قوللق : qulluқ (22 ^b),	ايولوك : iyülük (2 ^a)

k. İsimden isim yapma eki +lı metindeki لی ve لو imlası üzere okunmuştur.

مرحمتلو : merḥametlü (17^b), دولتلو : devletlü (20^a), سعادتلو : sa' ādetlü (15^b),

گوده لی : gövdeli (49^b), خویلی : ḥuyli (16^b), بسلی : besili (49^b),

قوڭولی : қоқулу (14^a), قوڭولی : қоқулу (14^a),

3.1.3. Arapça ve Farsça Tamlama, Kelime ve Eklerle İlgili Hususlar

a. Arapça tamlamalar şu şekilde yazılmıştır:

سید الکونین : Seyyidu'l-Kevneyn (1^b) 'Adīmu'l-istitā'a : عديم الاستطاعة (1^b)

عبد الله : 'Abdu'llāh (1^b) جلال الدين : Celālū'd-dīn (6^b)

b. Farsça tamlamalar ile ilgili hususlar şöyledir:

Farsça izafet kesresiyle kurulan tamlamalarla ilgili örnekler:

مرغ سحر : Murğ-i seḥer (10^b) دایه ابر بهار : Dāye-i ebr-i bahār (6^a)

از خزانه غیب : ez-ḥizāne-i ḡayb (5^b) واطیفه روزی : Vāzīfe-i ruzī (5^b)

Muzâfin” ” ya da “و” ile bittiği tamlamalarla ilgili örnekler:

بوی گلم : Bū-yi gulem (10^b) قباى سبز ورق : Qabā-yı sebz-i varaḡ (6^b)

حکمای هند : Ḥukemā-yı Hind (36^a) زاری بنده : Zāri-yi bende (9^a)

Farsça maktûb ve maktû' tamlamalarla ilgili örnekler:

نیک محضر : Nīk-maḥẓar (44^b) جهان آفرین : Cihān-āferīn (17^b)

تهی دست : Tehī-dest (20^b) خوب روی : Ḥūb-rūy (47^b)

گرانمایه : Girān-māye (40^b) صاحب جمالان : Şahib-cemālān (32^b)

دلbestگیرا : Dil-bestegī-rā (28^b) ذره خاک : Zerre-ḡāk (41^a)

c. Arapça kelime başına gelen ön ek ve edatlar kısa çizgi ile ayrılarak gösterilmiştir.

ما عرفناك : mā-ʿ arafnāke (19^b), من آیاته : min-āyātihi (15^a), بيكمله : bi-kemālihi (8^b),

کما هو حقه : kemā-hüve ḡaḡḡahu (4^b), علی خیر : ʿalā ḡayrin (1^b), لامرك : li-emrike (1^b),

Zamirlerle birleşen harf-i cerler birleşik yazılmıştır.

عليهم: aleyhim (1^b), بهم: bihim (1^B), له: lehu (1^B), فيه الاقدام: fihi'l-aqdām (1^b)

d. Farsça kelime başına gelen ön ek ve edatlar kısa çizgi ile ayrılarak gösterilmiştir.

در مهد زمین : der-mehd-i zemīn (6^a), از دست : ez-dest (4^a)
نظر نکند : naẓar ne-koned (9^a), بر آید : ber-āyed (4^a)
باز اعراض کند : bāz-i' rāz koned (8^b), اندر حکم : ender-ḥūkm (22^a)
بدرخت گل : be-diraḥt-ı gul (10^b), سر گشته : ser-gešte (8^a)
با دشمنان : bā-düşmenān (6^a), نتواند : ne-tevāned (5^b)
فرو برده : fūrū-borde (10^a), هم چنین : hem-çünīn (19^a)

e. Farsça kelimelerin sonlarına gelen son ek ve edatlar kısa çizgiyle ayrılan ve ayrılmayan olmak üzere iki şekilde gösterilmiştir.

سزاوار : sezāvār (5^a) درگاه : dergāh (8^a), کشتیبان : keštībān (8^a),
کنهکار : günehkār (8^b), خردمند : ḥiredmend (25^a), آنگاه : āngāh (10^a)
عبدناک : abdnāk (9^b), خداوند : ḥudāvend (31^b), پایدار : pāydār (19^b)
سخندان : sūḥan-dān (37^a), گلستان : gülistān (40^b), دوستان را : dūstān-rā (6^a)
فرمان بردار : fermān-ber-dār (7^a), پروردگار : Perverdigār (30^a)

f. Farsçada ismin sonuna gelerek ismi sıfat yapan bazı fiil kökleri son ek olarak kullanıldıkları isimlerden kısa çizgiyle ayrılarak gösterilmiştir.

فتنه انگیز : fitne-engīz (45^b), مصلحت آمیز : maşlaḥat-āmīz (45^b), دلآرام : dil-ārām (35^b)
دلآویز : dil-āvīz (14^a), جنگ آوری : ceng-āverī (25^b)

g. Tekrarlanan kelimeler arasına giren ek ve edatlar kısa çizgi ile ayrı yazılarak gösterilmiştir.

رنگارنگ : reng-ā-reng (27^b), گوناگون : gūn-ā-gūn (27^b)

h. Farsçada anlamca birbirine yakın ya da zıt kelimeler arasında kullanılan atıf vavı “u,ü,vu,vü” sesleriyle, bağlaç olan vav, mensur metinlerde daima “ve” şeklinde okunur kuralı üzere -manzum parçalarda istisnaları görülmesiyle beraber- “ve” şeklinde okunmuştur.

اختصار از نوادر و آثار و حکایت و اشعار و سیر ملوک ماضی

İhtişār ez-nevādir ü āşār ve hikāyet ü eş‘ār ve seyr-i mulūk-i māzī... (40^b)

i. Farsça üçüncü tekil şahıs zamirinin atıf vâvı ile karıştırılmaması için atıf vâvı “u,ü,vu,vü” şeklinde, üçüncü tekil şahıs zamiri ise (او) “ū” şeklinde gösterilmiştir.

بر کمال فضل و بلاغت او

ber-kemāl-i faẓl u belāgat-i ū (12^a)

k. Farsça yazıda gösterildiği halde okunmayan vâv-ı ma’düle “خواب: ḥ^vān”, “خواب: ḥ^vāb” şeklinde yazılarak gösterilmiştir.

3.1.4. Şerh-i Gülistân Metninin Kurulmasıyla İlgili Genel Hususlar

a. Arapça ve Farsça kelime ve kelime gruplarının yazımında İsmail Ünver’in “Çeviri-yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”¹⁰⁴ adlı makalesi esas alınmıştır.

b. Eserde şerh edilen *Gülistân*’ın Farsçası hem metnin şerh edilen kısımlarının takip edilmesini kolaylaştırmak hem de şerh edilen *Gülistân* metnini ortaya çıkarmak amacıyla Arap harfleri ve transkribe edilmiş şekli ile ayrıca gösterilmiştir.

c. Eserde şerh edilen *Gülistân* metni, Halil Hatip Rehber’in¹⁰⁵ hazırlamış olduğu *Gülistân* ve Sûdî-i Bosnevî’nin şerh etmiş olduğu *Şerh-i Gülistân* metni ile karşılaştırılarak çıkarılmış ve bunlar arasında gerekli görülen farklılıklar; Sûdî: **S**, Rehber: **R** şeklinde gösterilerek dipnotta belirtilmiştir.

d. Eserde şerh edilen Farsça kısımların şerh metni içinde kaybolmaması için bu kısımlar altı çizili, kalın puntolu ve italik olarak, metin içinde anlamı açıklanan kelimeler ise sadece italik olarak gösterilmiştir. Örneğin:

هر نفسی که فرو میرود ممدّ حیاتست

¹⁰⁴ İsmail Ünver, “Çeviri-yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Dergisi* 6/1 (1993):1-46.

¹⁰⁵ Halil Hatip Rehber, *Gülistân’ı Sa’dî*, Tahran: İntişârât-ı Safâ Alişâh, 1376.

(*Her nefes̄i ki furū-mī-reved*)

“*Her nefes̄i ki furū-mī-reved* Furū, böyle yerlerde aşğılık ma‘nāsını ifāde ider ħarf-dür.” (4^a)

d. Metinde geçen âyetler Latin harfleriyle gösterilmeyip orijinal şekilleri ile yazılmış, anlamları dipnotta verilmiştir.

e. Metinde okunamayan kelimelerin fotoğrafları verilmiş, eksik olan kelime ve cümleler “<...>” içinde gösterilmiştir.

f. Metinde anlatılan konuyla alakalı der-kenârlar parantez içine “(...)” alınarak metne dahil edilmiş, bazı kelime açıklamalarının yapıldığı der-kenârlar ise metnin bütünlüğünün bozulmaması için dipnotta gösterilmiştir.

Tablo 1: Transkripsiyon Harfleri Tablosu

ء: ʾ	د: D,d	ع: ʿ
آ: Ā,ā	ذ: Z̄,z̄	غ: Ğ,ğ
ا: A,a,Ā,ā,e	ر: R,r	ف: F,f
ب: B,b	ز: Z,z	ق: Q,q
پ: P,p	ژ: J,j	ك: K,k, G,g,Ñ,ñ
ت: T,t	س: S,s	م: M,m
ث: Ṣ,ṣ	ش: Ş,ş	ن: N,n
ج: C,c	ص: Ş,ş	و: V,v, o,ö,u,ū,ü
چ: Ç,ç	ض: Ż,ż	ه: H,h,e
ح: H,h	ط: T,t	ی: Y,y,ı,i,İ,î
خ: H,h	ظ: Z,z	

3.2. METİN

Bİ'SMİ'LLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHİM

(1b) Aḥmedüke yā men i' terafe bi'l-‘ aczi ‘ an-ḥamdike, aḥmedü min-ḥamdike’llezī iḥter-tehū ‘alā-min-‘abdike muşalliyen ve musellimen ‘aleyhi imtişālen li-emrike fī-mā en-zelte ‘aleyhi min-kitābıke’llezī hüve ḥayru’l-kitāb ve ‘alā-ḥayrin min-ba‘ dihī mine’l-āli ve’l-aşḫābi’llezīnehüm e’immetü’l-islām ve ihtedā men iḳtedā bihim mine’l-enāmi it-tibā‘ an li-emrihī bi’ttibā‘ ihim lehū fi’ş-şalāti ve’s-selām şalāten ve selāmen dā’imīne ḡayra munḳati‘īne ve me’mūline en-yekūne maḳbūline ḡayra merdūdīne ve seyübeyyīnu li-rizā’ıke ve şefā‘ati eḫabbe şāfi‘in ve müşeffi‘in ileyke yevme’l-ḳıyāmeti ve āḫizīne bi-yedī ‘alā şırāṭi yevmen tezillü fihi’l-aḳdām ilā-en-tudḫilenā bi-fazlıke ve keremike dāruke’s-selām fe-inneke ente’s-selām ve minke’s-selām.¹⁰⁶

Ammā ba‘d, bu müştāk-ı ziyādet-i ḥarameyn ve ārzūmendī-i mücāvere-i ravza-i Seyyidü’l-Kevneyn, ya’nī bu nā-tüvān-ı bende-i ḥaşır ve ‘adīmu’l-istitā’a ‘abd-i faḳīr ilā-Raḫmeti’llāhi Teālā Maḫmūd Ṭā’i’ bin Ādem bin ‘Abdi’llāh ṭābe <şerāhu ...>¹⁰⁷

(2a) Allāh Te‘ālā’nuñ şıfāt-ı kemāliyyesine delālet ider. Ḥaḳīkat-i ḥamd oldur ki gerekse lafz-ı ḥamdī veyā ya’nī müştākḳātını zıkr eylemekle olsun ve gerekse olmasun ve gerekse ‘Arabī lisānla olsun ve gerekse ḡayriyle. Şeyḫ -ḳuddise “sirruhū”- Ḥāzretleri tesmiyeden şoñra ma‘nen Allāh Te‘ālā Ḥāzretlerine ḥamd eyledi ve buyurdı:

منت خدايرا

(*Minnet Hudāy-rā*)

Minnet *Minnet* oldur ki meşelen bir kimsenüñ ḥaḳḳında in‘ām ve iḫsān idinmek ola. Şoñra fülān vaḳtde fülān nesneyi saña virdim veya fülān tārīḫde saña fülān iyilik itdim. Ve bu şiveyle, itdügüñ iyilik ve iḫsānuñ ol kimsenüñ yüzine urmaḳla, üzerine iyülük ve

¹⁰⁶ Sana en çok hamdeden, seni hamdetmekten aciz olduğumu itiraf eden Peygamberimiz Muhammed (s.a.v)’dir. Ben de sana, O’na indirmiş olduğum en hayırlı kitapta (“Allah ve melekleri Peygambere salat ve selam ederler; Ey İman edenler sizde ona salat ve selam edin.”33/56) emrine uyarak beni, Peygamberimiz’e ve ondan sonra en hayırlı olan aline ve ashabına salat ve selam eyleyici seçtiğin için hamdederim. Onlar ki İslamın imamlarıdır. Peygamberimiz’in (“Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olursanız hidayete erersiniz.”) emrine uyarak insanlardan kim onlara tâbi olursa hidayete ulaşır. Salat ve selam O’na’dır. Bizi senin rızana ve kıyamet günü, sırat köprüsünde ayakların kaydığı o gün, elimizden tutarak senin fazlın ve kereminle Daru’s-selâmına girmemize vesile olacak, senin katında en sevilen Şefâatçi’nin şefâatine ulaştıracak olan, reddedilmeyip kabul edilen, hiç kesilmeyip sürekli devam eden salat ve selam Peygamberimiz Muhammed (s.a.v)’in üzerine olsun. Şüphesiz ki sen selamsın ve selamet de sendendir.

¹⁰⁷ Eserde 1b’den sonra bazı varaklar eksiktir.

ihsānuñı şayup ta‘dād eyleyesin. Hudūy-rū: Ya‘nī cemī‘i şifāt-ı kemāli müstecmi‘ ve cemī‘-i simāt-ı noķşāndan pāk ü münezzeħ vācibu‘l-vücūd Allāh Te‘āla’nuñ zāt-ı ‘aẓīmu’ş-şāna sezā vü lāyık ve maħşūşdur. Ve buña ķavlühü Te‘ālā ¹⁰⁸بَلِ اللّٰهِ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ لا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى¹⁰⁹ burhān-ı ķātı‘dur. Ve Allāh Te‘ālā Hāzretlerinden ğayri hiç bir kimseye lāyık u sezā ve cā‘iz ü devā olmadığına āyet-i mezkūre ile bu āyet-i kerīme¹⁰⁹ لا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى huccey-ni sātı‘ayndur. Ve ba‘zıların takriri üzre minnet tevbīħde ve tenbīħde müs-ta‘meldür. *Tevbīħī* oldur ki, bir kimesneye bir nesne i‘tā eyleyesin şoñra ezā vü cefā içün başına ķaķasın, pes bu minnet ‘aķlen ve şer‘an mezmūmdur. Ve *tenbīħī* oldur, sev-dügüñe^(2b) ba‘zı nesne in‘ām eyleyesin şonra taħayyüz tarīķıyla ya‘nī maħabbet ve me-veddet cihetinden eyledigüñ ‘aṭāyāyı ta‘dīd eyleyesin ki aña maħabbetüñ olduğına müte-nebbih olmağıçün. Ve bu minnet ‘aķlen ve şer‘an maķbūldür. Te‘emmel! Emmā *im-tinān* ki minnet ķabūl itmekdür; ‘ibāda maħşuşdur. Ve Allāh Te‘ālā Hāzretleri andan pāk ü muķaddesdür. İmdi Şeyħ -ķuddise sirruhū- Hāzretleri Hāķ Te‘ālā’ya muṭlaķā minnet işbāt eylemek i‘tirāf ve iķrār tarīķı-yiledür ve ya‘nī bunca ni‘am-ı celīle-i lā-tu‘add ü tuḫşā ki bize i‘tā eylemişdür ve her dem ve her ān i‘tā ider. Eger bile minnet ile lāyık u sezāvārdur dimekdür; iħbār tarīķıyla degüldür. Ya‘nī bize minnet eyledi yā eyler dimek degüldür.

عزه و جل

(‘Azze ve Celle)

‘Azze Lüğatde bulunmadı dimekdür, böyle yerlerde mişli bulunmadı ma‘nāsınadır. Ve Celle Lüğatde celīl oldı ya‘nī ‘aẓīm oldı dimekdür. Bunda *te‘ālā* ma‘nāsına yā ‘azze ‘aṭf-ı tefsīrdür. Ma‘nā-yı istimrāri murād olur. Ya‘nī eclinden *Hudā* ‘Azze ve Celle ‘ibāretinden ma‘nā-yı murād bu olur: Öyle Allāh ki dā‘imen ‘azīzdür ya‘nī bī-mişldür yāħud dā‘imen ‘azīz ve bī-mişldür. Ve daħı dā‘imen Celīl ü Mute‘ālīdür. Ya‘nī Zāt-ı pākinüñ ḥaķķında kāfirlerüñ olan aķvāl-i bāṭıla vü nā-sezālarından muķaddes ü münez-zehdür. Merħūm Fāzıl Südi’nüñ bu maķāmda vāv ḥarf-i ‘aṭıfdur bunda ķıyās, vāv’la hemze beyninde maẓmūm^(3a) okunmaķdur, ammā ‘Arabī gibi meftūħ okunmağ-ıla şöh-ret bulmuşdur diyü bu kelāmından murād; bu ‘azze ve celle fikrası vāv-ı kāmīl ‘Arabī fıķralar, lisān-ı Fārsīye bi’t-tetebbü‘i ķıyās böyle okunmaķdur. Ammā ehl-i Fārs olma-yanuñ beyninde ‘Arabī gibi meftūħ okunmaķ ile şöhret bulmuşdur. Fārsīye ķıyās ile

¹⁰⁸ “...Allah sizin başınıza kakar...”. (el-Hucūrāt 49/17).

¹⁰⁹ “Sadakalarınızı başa kakarak ve gönül kırarak boşa çıkarmayın.” (el-Bakara 2/264).

böyle okunmaktadır demek murād degül. Ve bu yanımızdan ma'lüm u āşikār oldu ki merhūmuñ dimesi ġarīb-i 'adem-i tetebbu' deryāsında ġarīkdür.

که طاعتش موجب قریبست¹¹⁰

(*Ki t̄ā'ateş m̄ucib-i k̄urbīst*)

Ki Harf-i rābıt-ı şıfat¹¹¹ yā harf-i ta'līldür. ***Tū'ateş*** *Tā'at*, inkıyād ma'nāsına. Muzāfun ileyhisi olan şin zamīrinūñ merci'i Hūdā'dur. ***Mūcib*** Bāb-ı if'alden ism-i fā'ildür. Müşbet ma'nāsına ya'nī 'ādetu'llāh üzre işbāt ya'nī şābit idici. Ve meksūru'l-āhır olduğu muzāf olduğındandır. *Zirā* bu dilde böyledür, mā-ba'dine izāfeti, ism-i fā'ilūñ mef'ūline izāfetdür ve yāhud sebab ma'nāsınadır. ***Kurbist*** *Sin* ve *tā* edāt-ı haberdür. ***Kurb***, nakīz-ı bu'd'dur. Lüğatde ta'ayyünlük ma'nāsına. Bunda k̄urb-ı ma'nevī, ki baş-ı ikrām ve a'lā-i menzile ve icābet-i da'vet ü teşrif rütbesidür, murāddur. Hissī olan k̄urb-i mekānī murād degüldür. *Zirā* Hāq Te'ālā sem'iyye ve 'aqliyye olan berāhīn-i kaḫ'iyye ile mekāndan ve cihetden münezzeh ü muḫaddes ü pākdür. İmdi ki *Tā'ateş m̄ucib-i k̄urbīst* 'ibāretūñ ma'nāsı: Ancılayın Allāh Te'āla ki¹¹² و اسجد و اقترب¹¹² naşş-ı celil ile ana t̄ā'at ve inkıyād k̄urb^(3b) ve yakınlığa m̄ucibdür. Ya'nī Allāh Te'ālā'nuñ 'ādet-i cārīsi üzre k̄urb-i ma'nevi işbāt idicidür. Hāşılı t̄ā'at idene k̄urb-i ma'nevī hāşıl olur. Yāhud t̄ā'at u inkıyād-i meşrūh k̄urb ve yakınlığa sebebdür.

و بشکر اندرش مزید نعمت.

(*Ve be-şükr endereş mezīd-i ni'met.*)

Ve be-şükr endereş *Bā*, 'Arabī' de *fī* gibi. ***Şükr***, mün'ime in'ām için ta'zīm ma'nāsını viren fi'ildür. ***Ender***, bānuñ zarfiyyet ma'nāsını te'kīd ider. ***Mezīd-i ni'met*** *Mezīd*, *mīm*uñ fethiyle maşdardur. *Ziyāde* ma'nāsına, bunda edāt-ı haber muḫadderdür. Tamām-ı 'ibāretūñ ma'nāsı ve daḫı kelām-ı mecīdinde buyurdığı¹¹³ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ¹¹³ āyet-i kerīmenūñ mañṭūḫ-ı münīfī üzre şükürinde olmaḫ izdiyād-ı ni'mete sebebdür. Hāşılı Allāh Te'ālā'nuñ virdiği ni'mete şākir olmaḫ cedīd-i ni'meti celb ider.

هر نفسی که فرو میرود ممد حیاتست

(*Her nefesī ki furū mī-reved mūmidd-i ḫayātest*)

¹¹⁰ Kurbet: **S** ve **R**.

¹¹¹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹¹² "Allah'a secde et ve ona yaklaş." (el-Alak 96/19).

¹¹³ "Eğer şükrederseniz kesinlikle size nimetimi ziyadeleştiririm." (İbrāhīm 14/7).

Her nefesî ki furû mî-reved *Furû*, böyle yerlerde aşağılık ma'nāsını ifāde ider harfdür. *Furūd*'dan maḥzūf degül *zîrā furūd* ismdür. Ya'nî her nefes ya'nî şoluḡ ki aṣaḡı gider ya'nî cevfe nüzül ider, **mümid-i hayūtest** ḡayāta ya'nî dirilige imdād u 'avn ve kuvvet viricidür. Ḥāşılı ḡayāta imdād u 'avn ve kuvvet virir. *Zîrā* nefes mādemki cevfdede ise müteneffisün ḡayātı bāḡidür.

و چون بر می آید مفرح ذات.

(*Ve çün ber-mî-āyed müferriḡ-i zāt.*)

Ve çün ber-mî-āyed müferriḡ-i zāt Ve çünki mezkūr nefes cevfdeden ḡaric ola ya'nî çıḡa müteneffisün ya'nî şoluḡ idenün zātını müferriḡ ya'nî sevindiricidür. Ḥāşılı zātına feraḡ u sürür virir. *Zîrā* hevā ḡāricden gelüp cevfi ḡayevāna duḡul ile ḡayāta meded ü kuvvet^(4a) virirse de cevfdede 'ādetden ziyāde ḡalup inḡibāsı şıḡlet ü tazyiḡ ve ḡalaḡ u iztirāb virir. Pes duḡūliyle ḡayāta 'avn u kuvvet virdiḡi gibi ḡurūcı daḡı müferriḡ-i zātdur, ya'nî sevindiricidür. *Zîrā* ḡurūcı sebebiyle cevfdede ḡāşıl olan ıştirāb u şıḡleti def', zāta müriş-i feraḡ u sürür olan ḡıffet ḡāşıl olur.

پس در هر نفسی دو نعمت موجودست

(*Pes der-her nefesî du ni'met mevcūdest*)

Pes der-her nefesî du ni'met mevcūdest Vaktā ki hevā-yı dāḡil u ḡāricün vaz'ı mezkūr gibi oldısa imdi her bir nefesde iki ni'met bulundı. *Zîrā* imdād-ı ḡayāt bir ni'met ve tefriḡ-i zāt bir ni'met oldı. Ve bu iki vaşfuñ birisi mündefi' olsa zāta helak lāzım olur.

و بر هر نعمتی شکر واجب

(*Ve ber-her ni'metî şükrî vācib*)

Ve ber-her ni'metî şükrî vācib Çünki her bir nefesde iki ni'met mevcūd bulundı. Pes her bir ni'mete şükr vācib oldı. Ma'lūm ola ki *vācib* bunda şābit ma'nāsınadır. Ya'nî mün'imün ḡaḡkı oldıḡı cihetden her bir ni'mete şükr şābitdür. *Vācib*, şer'î ma'nāsına degül. *Zîrā* her bir ni'mete şükr 'abdün elinden gelmeyüp tḡākatinden ḡāricdür. Niteki Şeyḡ -ḡuddise sirruhü- gelecek beyitte taşriḡ buyurur. *Vācib*, şer'î oldıḡı taḡdirde 'abde teklif-i mā-lā yuḡāḡ lāzım gelür. Ḥālbuki ¹¹⁴ لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا أَلًّا وَسَعَهَا

¹¹⁴ "Allah hiç kimseye gücünün yetmeyeceği şeyi teklif etmez." (el-Bakara 2/286).

şer‘i üzere Cenāb-ı Erḥamu’r-Rāḥimīn maḥz-ı merḥamet-i bī-pāyānından kullarını kudretlerinden ḥāric olup mā-fevka’t-tākatleri olan teklīf buyurmamışdır.

بیت: از دست و زبان که بر آید کز عهده شکرش بدر آید

(*Ez-dest ü zebān ki ber-āyed*)

(*K’ez ‘uhde-i şükreş be-der āyed*)

Beyt: *Ez-dest ü zebān ki ber-āyed* *K’ez ‘uhde-i şükreş be-der āyed* Bu beyit maḳām-ı (4b) istidrākte ya‘nī her bir ni‘mete şükür vācib ü şābitdür, lākin kimüñ elinden gelür. Ya‘nī kim kādir ki Allāh Te‘ālā’nuñ ḥaḳḳında olan şükri ḥaḳḳından ve ‘uhdesinden gele. Ya‘nī kimse Tañrı Te‘ālā Ḥāzretleri’nüñ şükri kemā hüve ḥaḳḳahü ve yenbağī edā idemez. Bu kemā yenbağī ḥaḳīkat-ı şükri kimse edā eylemekte kudreti olmadığına taşriḥ iden bu beyitle Şeyḥ -ḳuddise sirruhū- irād-ı müdde‘ā eyledi. Zirā her nefese iki şükür lāzım olucaḳ, sā‘ir ni‘metlere ne kadar şükür lāzım geleceği ancak Mevlā-yı Te‘ālā Ḥāzretleri bilür. Ma‘lūm ola ki Tañrı Te‘ālā’ya sezā vü lāyık bu ḥaḳīkat-ı şükri kemā yenbağī ve yelik, tākat-i beşerden ḥāric olup kim edā eylemege kādir olmadığını ma‘lūm olduğundan ānifen zikri sebḳat iden āyet-i kerīmenüñ mażmūn-ı belāgat-ma‘zūrı üzere anuñla ki ‘ibāda teklifi ref‘ u ‘afv olındığı sebebiyle edā etmemelerinde be’s yoğısa da lākin şükür iştilāḫı ki ‘abd a‘zāsından her ‘uzvı ne için ḥaḳ olundısa aña şarf itmekdür, tavḳ-ı beşerden ḥāric olmayup ‘āḳil u bāliḡ olanlar anuñla mükelleflü oldukları dā‘iyesile herkesüñ mümkün olduğu mertebe edā eylemekte ḳuşūr itmemek gerekdür.

اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشُّكُورِ¹¹⁵

(*İ‘melū āle Dāvude şükran ve ḳalilun min-‘ibādīye’s-şekūr*)

İ‘melū āle Dāvude şükran ve ḳalilun min-‘ibādīye’s-şekūr Ya‘nī biz Āl-i Dāvud’a emr eyledik ve didik: Ey Āl-i Dāvud! Şükri Ḥaḳ Te‘ālā’ya ‘amel ve tā‘at eyleñ şākir olduğunuz ḥālde veyā şükreane için veyā ‘amel-i şükür eyleñ. Ḥālbuki benüm mübālağa ile şükür iden kullarım azdır. Ya‘nī şākir kullarım çokdur ammā mübālağa ile şekūr kullarım azdır.^(5a) Şeyḥ -ḳuddise sirruhū- bu āyet-i kerīme ile beyt-i mezkūruñ şerḫ ü beyānında şükür iştilāḫı tavḳ-ı beşerden ḥāric olmayup didigimiz müdde‘ā ile irād eyle-

¹¹⁵ “Ey Davūd ailesi şükredin! Kullarımdan şükreden azdır”. (Sebe 34/13).

digi müdde ‘āyī işbāt buyurdu. Zīrā Allāh Te‘ālā’nuñ bu lafz-ı¹¹⁶ celilinde buyurduğu üzre tavq-ı beşerden hāric olmayup anuñla ‘ibād mükellef olan şükr ıstılāhınuñ mübālağasıla şekür kulları kalil olduğıçün bu şüretde Şeyh -quddise sirruhū- Hazretleri’nüñ buyurduğu gibi Cenāb-ı Haqq’a lāyık olan haqıkat-ı şükrüñ ‘uhdesinden hiçbir kimse gelemeyecegi ma‘lumdur. Ve bu maqāmda fāzıl Sūdī’nüñ naqle lāyık olmayan ba‘zı kıl u kāl-i bī-tā’ilesi fazlına münāfidür.

قطعه: بنده همان به که ز تقصیر خویش عذر بدرگاه خدای آور

(*Bende hemān bih ki zi-takṣīr-i ḥ’īṣ*
)*Özr be-dergāh-i Hudāy āvered*)

Qıṭ‘a: Bende hemān bih ki zi-takṣīr-i ḥ’īṣ Kula hem ol yegdür ki kendinüñ ‘amel ü şükri eksikliğinden *özr be-dergāh-i Hudāy āvered* Allāh Te‘ālā’nuñ dergāhına ‘özr götüre. Ya’nī ‘amel ü şükri kuşūrına ikrār u i’tirāf idüp Tañrı Te‘ālā’ya i’tizār u ‘aciz ‘arz ide. Hülāşa-i kelām mükellef olduğu şükr ile şākir olduğu hālde şükrini begenüp Haqq-ı şükri edā itdim diyü kendini kemā hüve lāyık şākir olduğunu bilmeye. Belki, bu maqūle hayāleti ‘aqlına bile getürmekden kemāl-i hazer üzre olmağ ve cemī‘-i ‘ömrinde bersecde turup baş kaldırmazsa yine kendini ‘aciz ü kāsır bilüp ‘aciz ü kuşūrına ikrār u i’tirāf gerekdür.

ور نه سزاوار خداوندیش کس نتواند که بجای آورد

(*V’erne sezāvār Hudāvendiyeş*
)*Kes ne-tevāned ki be-cāy āvered*)

V’erne sezāvār Hudāvendiyeş Kula ol yegdür ki Tañrı Te‘āla Hazretlerin’e ‘aciz ü hıdmetde kemāl-i takşirini izhār eyliye yoğsa cenāb-ı Rabbü’l-‘Ālemīn Hazretleri’nüñ şahibiyyet ü mālikiyyetine lāyık ‘amel ü tā‘atini ya’nī aña lāyık ‘amel ü hizmeti^(5b) *kes ne-tevāned ki be-cāy āvered* kimse edāya kadir degüldür ki yerine getüre. Hāşılı Tañrı Te‘āla Hazretleri’nüñ ulūhiyyet ü ‘azamet ü kibriyāsına lāyık ‘ameli kimse edā edemez.

باران رحمت بی حسابش همه را رسیده و خوان نعمت بی دریغش همه جا کشیده.

¹¹⁶ Metinde نقض şeklinde yazılmıştır.

(*Bārān-ı rahmet bî-hisābeş heme-rā resīde ve h^vān-ı ni‘met-i bî-dirīgeş heme cā keşīde.*)

Bārān-ı rahmet bî-hisābeş heme-rā resīde Hisābsız ve niḥāyetsiz rahmeti yağmur, ya‘nī rahmeti cemī‘-i kā‘ināta irişmiş. Hāşılı cemī‘-i kā‘ināt rahmeti deryāsına mustağraqdur. **Ve h^vān-ı ni‘met-i bî-dirīgeş** Daḥı Hudā’nuñ dirīgsiz ni‘met sofrası **heme cā keşīde** cemī‘-i yere ya‘nī her yere çekilmişdür. Ya‘nī tamām-ı dünyāda cemī‘-i eşyāya ni‘meti vaşıl u hāşıldur.

پرده ناموس بندگان بگناه فاهش نه درد

(*Perde-i nāmūs-ı bendegān be-günāh-ı fāhiş ne-dered*)

Perde-i nāmūs-ı bendegān Tañrı Te‘āla kullarınıñ ‘ırz “ve” nāmūsını **be-günāh-ı fāhiş ne-dered** yaramaz günāh sebebiyle yırtmaz. Ya‘nī āşikār u tenhālarında işledikleri me‘āşī sebebiyle kulları rüsvā eylemez. Hāşılı ḳabīḥ işlerini izḥār idüp kullarını rü-siyāh eylemez.

ووظیفه روزی بخطای منکر نبرد

(*Ve vazīfe-i rūzī be-ḥaṭā-yı münker ne-bured*)

Ve vazīfe-i rūzī be-ḥaṭā-yı münker ne-bured Daḥı kullarınıñ yaramaz ve çirkin ḥaṭāsı sebebiyle rızıqları ve vazīfesini, ya‘nī vazīfe-i yevmiyyesini ḳaṭ‘ eylemez. Hāşılı Şabūr-dur, dünyāda kullarını cerāyim-i şağā‘ir ü kebā‘ir sebebiyle ta‘zīb eylemez, emmā āḥiretde muṭlaḳā küffārı ve mü‘minlerüñ ba‘zı ‘āşīlerini ta‘zīb idüp ba‘zısını ‘afv ider. Ma‘lūm ola ki Şeyḥ -ḳuddise sirruhū- Ḥāzretleri’nüñ bu kitābda de‘b ü ‘ādeti budur ki kelām-ı menşūrını kelām-ı manzūm ile takrīr ü tenvīr ider. Nitekim bunda böyle ider.

قطعه: ای کریمی که از خزانه غیب گبر و ترسا وظیفه خورداری

(*Ey Kerīmī ki ez ḥızāne-i ḡayb*

Gebr u tersā vazīfe-ḥor dārī)

Ḳıṭ‘a: Ey Kerīmī ki ez ḥızāne-i ḡayb Ey kerīmī ki yāḥud Ey Ḥudā! Kerīmsin ki ḡayb ḥazīnesinden **gebr u tersā vazīfe-ḥor dārī**^(6a) ateşe ṭapanları ve şanem ve puṭa ṭapanları vazīfe yiyici ṭatarsın. Ya‘nī bunlara vazīfe yidirürsün. Hāşılı gebr u tersā müşrik iken vazīfelerini ḳaṭ‘ eylemezsin, ḳanda ḳalur ki mü‘min muvaḥḥidlerüñ!

دوستانرا کجا کنی محروم تو که با دشمنان نظر داری

(*Dūstān-rā kocā konī maḥrūm*

Tu ki bā-düşmenān nazar dārī)

Dūstān-rā kocā konī maḥrūm Tu ki bā-düşmenān nazar dārī Ey Kerīm Ḥudā! Doslarını bāde-i rahmetünden ve ḥ^vān-ı ni‘metünden kanda maḥrūm idersin, ya‘nī eylemezsin. Pes ki gebr ü tersā gibi müşriklere nazar tatarsın. Ya‘nī senüñ ki buncılayın düşmanlara nazar<uñ> var, pes mü‘min ü muvaḥḥid doslarını kanda maḥrūm idersin. Ḥāṣā şümme ḥāṣā.

فراش باد صبا را [گفته] تا فرش زمردین بگسترد

(*Ferrāş-ı bād-ı şābā-rā gofte tā ferş-i zümürüdīn be-gustered*)

Ferrāş-ı bād-ı şābā-rā gofte Mübālağa döşeyici şabā yeline ya‘nī gün ile gice berāber olduḡda maşriḡ tarafından esen yeke Ḥudā söylemiş: ***Tā ferş-i zümürüdīn be-gustered*** *Tā*, zümürüde mensüb ya‘nī zümürüd ismi ile ma‘rūf çok ḥāşşiyetli yeşil taşā mensüb, ya‘nī aña yeşillikde müşābih ferşi ya‘nī döşek döşeye. Murād yeryüzini yeşil nebātāt ile setr ide. Ḥāşılı yeryüzini yeşil çayır ve çimen ile tezyīn eyleye.

و دایه ابر بهاریرا فرموده تا بنات نبات را در مهد زمین بپرورد

(*Ve dāye-i ebr-i bahārī-rā fermüde tā benāt-ı nebāt-rā der-mehd-i zemīn be-pervered*)

Ve dāye-i ebr-i bahārī-rā fermüde Daḡı Tañrı Te‘ālā bahār buludı dāyesine ya‘nī çocuġını emziren çaya ‘avrata müşābih bahār buludına: Ey bulud! Buyurmuş: ***Tā benāt-ı nebāt-rā*** Ya‘nī kızoġlancıklara müşābih yaş otları ***der-mehd-i zemīn be-pervered*** yer¹¹⁷ beşiġinde besleyüp terbiye eyleye. Ya‘nī beşiġe müşāhebetiyle yerde besleye.^(6b) Ḥāşılı bahār buludına buyurmuş ki yağmur yağdurup kış şiddetinden otları iḥyā eyleye.

و درختانرا بخلعت نوروزی قباى سبز ورق در بر کرده

(*Ve dirāḡtān-rā be-ḡil‘at-i nev-rūzī kabā-yı sebz-i varāḡ der-ber-kerde*)

¹¹⁷ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Ve dirah̄tān-rā be-ḥil'at-i nev-rūzī kabā-yı sebz-i varak der-ber-kerde Daḥı dirah̄tlarıñ üzerine Nevruz'a¹¹⁸ mensüb ḥil'at yeşil bayrak kaftānı eylemiş. Ya'nī Nevruz ḥil'ati ağaçlarıñ üzerine kaftāna müşābih yeşil bayrak giydirmiş. Hāşılı Nevruz mevsiminde 'Acem vilāyetinde Sulṭān Celālū'd-dīn zamānından beri selāṭīn, erkān-ı devletine ve a'yān-ı salṭanata virüp bağışladıkları elbise-i fāhireden kaftān gibi yeşil yaprağıla a'yān u ekābir-i nāsa müşābih ağaçları müzeyyen eylemiş.

و اطفال شاخ را بقدم موسم ربیع کلاه شکوفه بر سر نهاده

(*Ve etfāl-i ṣāḥ-rā be-ḫudūm-ı mevsim-i rabī' kŭlāh-ı ṣŭkŭfe ber-ser nihāde*)

Ve etfāl-i¹¹⁹ ṣāḥ-rā be-ḫudūm-ı mevsim-i rabī' kŭlāh-ı ṣŭkŭfe ber-ser nihāde Daḥı Tañrı Te'ālā Hāzretleri yedi yaşında olan oğlancıklar gibi dal ve budaklarıñ yaz gelmek sebebiyle çiçek kŭlāhını ya'nī kŭlāha müşābih çiçegi başı üzre ḳomuş. Hāşılı Allāh Te'āla Hāzretleri'nüñ ḳudretiyle bahār vaḳtinde dŭnyā gülistān gibi olmuş.

و عصاره نایی بقدرتش شهد فائق شده

(*Ve 'uṣāre-i nāyī be-ḳudreteş şehd-i fā'ik ṣode*)

Ve 'uṣāre-i¹²⁰ nāyī be-ḳudreteş şehd-i fā'ik ṣode Daḥı ḳamışa mensüb şıḳındı yā bir dŭr-lŭ ḳamıuşñ şıḳındısı, Allāh Te'ālā Hāzretleri'nüñ ḳudret-i kemāliyyesiyle gömeç bal olmuş.

و تخم خرما بتر بیتش نخل باسق گشته

(*Ve toḥm-ı ḥurmā be-terbiyyeteş nahl-i bāsıḳ geşte*)

Ve toḥm-ı ḥurmā be-terbiyyeteş Daḥı Allāh Te'ālā Hāzretleri'nüñ terbiyesiyle ḥurmā çekirdegi *nahl-i bāsıḳ geşte* uzun ḥurmā ağacı olmuş. Ḥurmā ağacı taḥşīş-i bi'z-zıkr eyledi. Zirā ṭŭl u istiḳāmet-i ḳāmetde sā'ir mīve ağaçlar üzre faẓl u kerāmeti zāhir u bāhir oldığı gibi^(7a) Ādem peygamber -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihime's-şalātu ve's-selām- Hāzretleri'nüñ maḥlŭḳ oldığı tıynuñ baḳiyyesinden ḥalkı, menāfi'i daḥı cümle ağaçlardan ziyāde ve keşreti sebebiyle ḥaḳıḳatde daḥı cümle ağaçlar üzre faẓl u kerāmeti āşıkārdur.

¹¹⁸ 6b der-kenār: Nevruz, güneş burc-ı Hamele dāḥil oldığı güne dirler. Niteki burc-ı Mızāna dāḥil oldığı güne Mihrcān dirler. Hāşılı Nevruz bahāruñ ve Mihrbānīcān güzŭñ ibtidāsıdır, ya'nī evvel gŭnidŭr.

¹¹⁹ 7a der-kenār: *Etfāl*, tıflun cemī' dur. *Tıfl*, yedi yaşına dek oğlancığa dirler, andan sonra şabī dirler.

¹²⁰ 6b der-kenār: '*Uṣāre* 'aynun zammıyla şıḳınduya dirler. Ya'nī bir nesneyi şıḳmaḳdan ḥāşıl olan şey'e dirler. Niteki zeytŭnı şıḳmaḳdan zeyt "yağı" ḥāşıl olur.

قطعه: ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری

(Ebr ü bād ü meh ü hūrşid ü felek der-kārend

Tā tu nānī be-kefārī vü be-ğaflet ne- ħorī)

Kit‘a: Ebr Bulud *ü bād* ve yel *ü meh* ve ay *ü hūrşid* ve güneş *ü felek* ve gök *der-kārend* işdedürler. Ya‘nī her birisi bir işde ve bir hizmetde şābitdür. Hāşılı her biri bir hizmete ta‘yīn olmuşdur. *Tā tu* Tā kim sen *nānī* bir etmek *be-kefārī* ele getüresin *vü be-ğaflet ne-ħorī* ve ol etmegi ğafletle yimeyesin. Etmek ele getürmekden murād kesb ü taḥşildür. Ya‘nī Allāh Te‘ālā bunları saña hizmetkār ta‘yīn eylemişdür, tā kim sen bu vāsīta ile Allāh Te‘ālā’ya mümkün olduğu meretebe ‘ibādet ü ṭā‘at eyleyesin.

همه از بهر تو سر گشته و فرمان بردار شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبیری

(Heme ez-behr-i tu ser-geşte vü fermān ber-dār

Şart-ı inşāf ne-bāşed ki tu fermān ne-berī)

Heme Beyt-i evvelde mezkūr olan iş işleyiciler cümlesi *ez-behr-i tu* senünçün *ser-geşte* başın dutmuş müteḥayyir u bī-ķarārdurlar *vü fermān ber-dār* buyruk ṭutucu ya‘nī kaldırıcı ve götürici ve hizmetkede-i bī-ķarār u bī-şebātdur. Ya‘nī Allāh Te‘ālā bunları saña hizmetkār eylemişdür ki sen anuñ hizmetinde şābit ü kām olasın. *Şart-ı inşāf ne-bāşed* Pes inşāf şartı degüldür *ki tu fermān ne-berī* ki sen buyruk ṭutmayup fermān-peżir olmayasın. Hāşılı Cenāb-ı Rabbü’l-‘Ālemīn gökleri yıldızlar ile yerleri ḥayvānāt ve otlar ve ma‘denler ile saña ṭufeyl u tābi^(7b) ḥalk eylemişdür. İmdi bunu ‘azīm-i ni‘met bilüp Ḥālīķ’uñ emrine imtişāl u inķıyād idüp mümkünüñ olduğu derece ‘āmil olmaķ gereksin.

در خبرست از سرور کائنات و مفخر موجودات و رحمت عالمیان و صفوت آدمیان <و> تتمه دور زمان محمد مصطفی علیه و علی آله و صحبه الصلوة و السلام.¹²¹

(Der-ħaberest ez-server-i kā’ ināt ve meḥar-i mevcūdāt ve raḥmet-i ‘ālemiyan ve şafvet-i ādemiyān <ve> tetimme-i devr-i zamān Muḥammed Muştafā ‘aleyhi ve ‘alā ālihī ve şaḥbihi’şalātü ve’s-selām)

R. علیه الصلوة والسلام, S. صلی الله علیه و سلم¹²¹

Der-haberest Hadîsde vârid ü şâbit olmuştur. Ez-server-i kâ'inūt Maḥlūkāt başından ya'nî ulusından ve mefḥar-i mevcūdūt mefḥardan ya'nî ol zāt-ı celilü's-şıfâtdan ki mevcūdāt anuñ ile faḥr iderler ya'nî nâzlanurlar. Ve rahmet-i 'âlemiyân Ve ehl-i 'âlemüñ rahmetinden ve safvet-i âdemiyân ve Âdemoğullarınuñ şâfi vü ḥālîş ve güzîdesinden <ve> tetimme-i devr-i zamân ve devr-i zamânuñ tetimmesinden ya'nî لا نبيّ بعدى¹²² hadîş-i şerîfüñ mantûk-ı şerîfi dâ'ire-i nübüvvet vücūd-ı şerîfleriyle tamâm oldığı cihetden dâ'ire-i zamân daḥı vücūd-ı şerîfleriyle tamâm olan zāt-ı 'azîmu'l-ḳadr'dan Muḥammed Muştafâ 'aleyhi ve 'alâ 'âlihî ve şahbihi'salâtü ve's-selâm ya'nî bu evşâf-ı mezkûre ile mevşûf ve elkâb-ı meştûre ile mülakḳâb u ma'rûf âḫir-zamân Peyğamberi Muḥammed Muştafâ -'aleyhi ve âlihi ve şahbihi mine'salâti ve's-selâm mâ hüve illâ hüve ve fi- Ḥâzretleridür.

بیت: شفيع مطاع نبی کریم قسیم جسيم بسيم وسيم

(*Şefî'un muṭâ'un nebiyyün kerîm*

Ḳasîmun cesîmun besîmün vesîm)

Beyt: Şefî'un Şâhib-i şefâ'at bi'l-maḳbûli's-şefâ'atdır. *Muṭû'un* Şefâ'at i'tâ' olunmuştur. Ya'nî ins ü cin aña iṭâ'at eylemiş ve emrine muṭî' olmuştur. *Nebiyyün* Şefâ'at ve iṭâ'at ḳarînesiyle bunda nebî nübüvvet ve risâlet şıfatlarıyla mevşûf olandır. Ya'nî nebiyy-i mürseldür. Ḥâşılı şol zāt-ı şerîfi-i laṭîfdür ki aña min-'indi'llâh-i Te'âlâ taḥrîf-i feshinden maḥfûz bir şerî'at-i muṭahhara nâzil ve ol şerî'at-i şerîfimiz ile ins^(8a) ü cinne mürsel ve meb'ûş olmağıla dîni efdal ü nâsıḥ-ı edyân ve kendisi Ḥâtemu'l-Enbiyâ ve Rasûlü's-şekaleyn ya'nî Rasûl-i ins ü cân olmuştur. *Kerîm* İyidür, ya'nî aḥlâk-ı merzîyye vü eṭvâr-ı seniyye ile mücellâ vü müzeyyendür. *Kasîmun* Ḥüsnü'l-vech ya'nî mübârek yüzi ḥüsnli ve güzeldür yâḫud ḳısmet idicidür. Ya'nî dünyâda 'ulûm u ma'rifeti ve ḫikmeti beyninde ve âḫiretde rahmet ü şefâ'ati taḳsîm idicidür. *Cesîmun* 'Azîmu'l-ḳadr ve'l-mertebedür. Ḥâşılı dünyâda ve âḫiretde Allâh Te'âlâ Ḥâzretleri 'indinde cemî'i maḥlūkâtdan ḳadr ü mertebesi 'azîm ve büyükdür. Didiler ki ol Ḥâzret'üñ şol mu'cizesine işâretdür ki i'tidâl-ḳâmetle iken ya'nî orta boylu iken her ne deñlü uzun, ve gövdeli kimsenüñ yanında vâḳı' olsa idi andan 'âlî ve uzun ve cesîm görünürdi. *Besîmün* Ḥandân, ya'nî güleç yüzlidir ve mütebessim ma'nâsına olmağda

¹²² "Ey Ali! Senin bana olan konumun ve menziletin Harun'un Musa'ya olan konumu ve menziletidir, sadece benden sonra nebi yoktur." Müttaki el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* (Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 1985), 11:599.

cā' izdür. **Vesīm** Ya'nī mübārek arkalari mühr-i nübüvvet ile nişānlanmış idi yāhud nūr-ı nübüvvetle. Mübārek cebhesi, ya'nī alnı münevver idi ya'nī mübārek alnında nūrdan nübüvvetine delālet iden 'alāmet ü nişān var idi.

بیت: چه غم دیوار امت را که باشد چون تو پشتیان چه باک از موج بحر آنرا که باشد نوح کشتیان

(Çe ğam dīvār-ı ümmet-rā ki bāşed çün tū püştibān
Çe bāk ez-mevc-i bahr ān-rā ki bāşed Nūh keştibān)

Beyt: **Çe ğam dīvār-ı ümmet-rā** Ne ğam ümmet dīvārına istifhām-ı inkārīdür, ya'nī dīvār gibi metīn ve muhkem ümmetüñ'e ğam yok, **ki bāşed çün tū püştibān** zīrā senüñ gibi sened ve arka şalıcı ya'nī zāhīri vardır. **Çe bāk ez-mevc-i bahr ān-rā** Deñiz mevcinden ne mübtelā vardır. Hāşılı ħavf ü mübālāt yokdur, **ki bāşed Nūh keştibān** ol kimse ki Hāzret-i Nūh -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihīmā'ş-şalātü ve's-selām-^(8b) gibi gemici ola. Hāşılı Nūh Peyğamber -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihīmā'ş-şalātü ve's-selām- Hāzretleri'nüñ reisi oldığı gemide bulunan kimseye deñiz mevcinden ħavf yokdur, ya'nī korkmaz. Tamām-ı beytün hāşılı: Bir ümmetüñ ki senüñ gibi senedi ve şāfi'i ola, ol ümmet cehennem 'azābından ne korçar, ya'nī korkmaz. Niteki Nūh Peyğamber -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihīmā'ş-şalātu ve's-selām- Hāzretleri'nüñ reisi oldığı gemide mevc<den> kimesne aşlā tūfān mevcinden bāk eylemez, ya'nī pervā çekmez.

نظم: بلغ العلى بكماله كشف الدجى بجماله

(Beleġa'l-'ulā bi-kemālihī
Keşefe'd-ducā bi-cemālihī)

Nazm: **Beleġa'l-'ulā bi-kemālihī** Hāzret-i Muḥammed Muştafā -'aleyhi ve 'alā ālihi'ş-şalātü ve's-selām- kemāliyle derecāt u merātib-i 'ulāya irişdi. Ya'nī ser-ḥalka-i enbiyā olmağ merātibine vaşıl oldı. **Keşefe'd-ducā bi-cemālihī** Küfr zulümātında cemāl-i imān u İslām ile keşf eyledi.

حسنات جميع خصاله صلوا عليه و آله

(*Haşunet cemî' u hıřālihî*
Şallū 'aleyhi ve ālihî)

Haşunet cemî' u hıřālihî Hāzret-i Muḥammed Muşţafā -şalla'llāhu Te'ālā 'aleyhi ve 'alā ālihî ve şahbihî ve sellem'ühñ- cemî' -i aḥlāk ü eṭvārî güzeldür. *Şallū 'aleyhi ve ālihî* Pes böyle olunca aña şalavāt getürühñ, āline ve aşḥābına daḥı zīrā buyurmuşdur: إذا صَلَّيْتُمْونِي فَعَمَّمُوا¹²³

که هر گه که یکی از بندگان گنهکار پریشان روزگار دست انابت بامید اجابت بدرگاه حق جلّ و علی بردارد ایزد تعالی در وی نظر نکند بازش بخواند باز اعراض کند بازش بتضرع و زاری بخواند. حق سبحانه و تعالی گوید: یا ملائکتی <قد> استحیت من عبدی و لیس له ربّ غیرى فقد غفرت له. دعوتش را اجابت کردم و حاجتش بر آوردم که از بسیاری دعا و زاری بنده شرم همی دارم.

(*Ki her geh ki yekî ez-bendegân-ı günehkâr-ı perişân-rûzgâr dest-i inâbet be-ümmîd-i icâbet be-dergâh-ı Hâk celle ve 'alâ ber-dâred, İzed Te'alâ der-vey nazar ne-koned, bâzeş be-ḥ'aned bâz i'râz koned, bâzeş be-tazarru' ü zârî be-ḥ'aned Hâk sübhânehu ve Te'alâ güyed: Yâ melâ' iketî <kad> isteḥaytu min-'abdî ve leyse lehu rabbi ğayrî fe-ḳad ğafertu lehü. Da'veteş-râ icâbet kerdem ve ḥâceteş-râ ber-âverdem ki ez-bisyârî du'â vü zârî-i bende şerm hemî dârem.*)

Ki her geh ki *Ki*, bunda ḥarf-i rābıt mübtedâ bi'l-ḥaberdür. *Zîrâ der-ḥaberest* muḳaddem ḥaber ve *her ki* mu'aḥḥar mübtedâ. *Her*, iḥâṭa-i efrād için olan "küll" ma'nāsınâdur. Ve *geh*, ğāhdan muḥaffefdür. Ve *ki*, ḥarf-i beyân ya'nî *der-ḥaberest ki* her vaḳt ki *yekî ez-bendegân-ı günehkâr-ı perişân-rûzgâr* aḥvâli perişân ya'nî taġınuḳ günāhkâr ḳullardan birisi *dest-i inâbet be-ümmîd-i icâbet be-dergâh-ı Hâk celle ve 'alâ ber-dâred* tevbe ve istiġfâr elini ya'nî tevbe ve istiġfâr için ḳabûl olmaḳ ümîdiyle Hudâ dergâhına elini ḳaldırırsa *İzed Te'alâ* Tañrı Te'alâ^(9a) *der-vey nazar ne-koned* aña nazar eylemez ya'nî nazar eylemez ise *bâzeş be-ḥ'aned* yine ol günāhkâr taleb-i maġfîret eylese *bâz i'râz koned* yine Tañrı Te'alâ i'râz eyler ya'nî i'râz iderse *bâzeş be-tazarru' ü zârî be-ḥ'aned* ya'nî yine ol 'abd-i müznib tazarru' u zârîlikle da'vet-i 'afv u maġfîret eylese *Hâk sübhânehu ve Te'alâ güyed* ya'nî günāhkâr 'abd üç def'a böyle tazarru' u zârîlikle 'afv-

¹²³ "Bana salavat getirdiğiniz zaman umumileştiriniz." el-Hindî, "*Kenzü'l-'ummâl*", 7:483. Burada hadis iktibas şekliyle verilmiştir. Hadisin aslı şöyledir: إذا صَلَّيْتُمْ عَلَيَّ فَقُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدَ النَّبِيِّ الْأَمِيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَيَّ إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَيَّ إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارَكْتَ عَلَيَّ مُحَمَّدَ النَّبِيِّ الْأَمِيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَيَّ إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

1 tevbe idince Tañrı Te‘ālā dir: Yā melā’ iketī <kad> istehaytu min-‘abdī ve leyse lehu rabbi gayrī Ey benim meleklerim! Taḥkīk, kulumdan utandım. Ḥālbuki anuñ benden gayrı efendisi yok. Fe-kad gafertu lehü Taḥkīk ben anı yarlıgadım. Ma‘lüm ola ki *ḥayā*, ‘ayb u zemm korkusından insāna ‘arız olan tazir ü inkisārdur. İmdi Tañrı ḥaḳkında ḥayā, ‘abdi nā-ümmīd eylemegi terk eylemekden mecāzdur. Ya‘nī ben kulumı nā-ümmīd eylemezem. Ḥāşılı ‘uḳūbete müsteḥaḳ olmuş iken terk-i ‘uḳūbet eyledim. Da‘vetes-rā icābet kerdem Du‘āsımı ḳabūl eyledim. Ve ḥācetes-rā ber-āverdem Ve ḥācetini daḫı ḥāşıl eyledim. Ki ez-bisyārī du‘ā vü zārī-i bende Zārā kuluñ çoḳlık du‘ā vü zārılığından serm hemī dārem utanırım. Ba‘zı nüshada *hā-yı* te‘kīd ile edāt-ı ḥāl olan *mī* gelmesinden mürekkeb *hemī* lafzı şerm lafzından muḳaddem olup *hemī şerm dārem vāḳī*¹²⁴ olmuşdur. Pes Şeyḫ -ḳuddise sirruhū- Ḥāzretleri bu ḥadīs-i ḳudsiyeyi¹²⁵ terceme itmeyüp belki te‘diben ‘Arabī ‘ibāresini ba‘de‘z-zikr mezkūr ‘ibāret-i Fārsiyyesiyle feḥvāsını^(9b) ta‘bir eyledi. Ma‘lüm ola ki fāzıl Sūdī şerḫinde “*naẓar ne-koned ve i‘rāz koned* ma‘nā-yı şartını müteẓammındur” diyü bu iki fi‘le ma‘nā-yı şartını taḥşīş-i bilā muḥaşşış-ı taḥşīş oldığı gibi iki be-ḥ‘āned muzārī‘lerdür diyen ba‘zınun bu ḳavli üzre evleviyetle iki yerde bile emr-i ḡā‘ib şigāları olduklarına zehābı, ḫilāfa zehābdur. Te‘emmel!

بيت: كرم بين و لطف خداوندگار گنه بنده کرده ست <و> او شرمسار

(*Kerem bīn u luṭf-ı Ḥudāvendigār*)

Güneh bende kerde’est <u> ü şermsār)

Beyt: Kerem bīn u luṭf-ı Ḥudāvendigār Allāh Te‘ālā Ḥāzretleri’nüñ kerem-i luṭfını¹²⁶ gör. *Güneh bende kerde’est <u> ü şermsār* Ḳul günāh eylemişdür ḥālbuki O, utanandır. Niteki Yaḥyā bin Mu‘āz-ı Rāziden rivāyet olunur ki eṣnā-yı va‘ẓda buyurmuş ki: *Sübḥāne men yeznebū’l-‘abdü yesteḥī hüve*¹²⁷

عاکفان کعبه جلالش بتقصیر عبادت معترفند که ما عبدناک حق عبادتک

(*‘Ākifān-ı ka‘be-i Celāleş be-taḳşīr-i ‘ibādet mu‘terifend ki mā ‘abdnāke ḥaḳḳa ‘ibādetike*)

¹²⁴ R ve S: همی شرم دارم

¹²⁵ S ve R’de bu kısmın hadis olduğu belirtilmemiştir. Hadis için bkz. Ebû Davûd, *Sünen-i Ebû Davûd Terceme ve Şerhi*, haz. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988), 5:484.

¹²⁶ Metinde لفظینی şeklinde yazılmıştır.

¹²⁷ “Cenāb-ı Allāh’ın kulu günāh işler, O utanır.”

'Ākifān-ı ka'be-i Celāleṣ Allāh Te'ālā Ḥāzretleri'nüñ 'azāmeti Ka'besine mülāzim ü nāzır olanlar be-takṣīr-i 'ibādet mu'terifend 'ibādetleri eksikliğine mu'terif ü ikrār idicilerdür. Ki mā 'abednāke ḥakka 'ibādetike Ki Ey Tañrı Te'ālā biz saña gerçek 'ibādetle 'ibādet idemedik diyü, ya'nī senüñ 'azāmet ü ululuğun'a lāyık u şāyeste kulluk idemedik.

و واصفان حليه جمالش "بتحیر" منسوب <گویند> که ما عرفناک حق معرفتک

(*Ve vāşıfān-ı ḥilye-i cemāleṣ be-teḥayyür mensüb <güyend> Ki mā 'arafnāke ḥakka ma'rifetike*)

Ve vāşıfān-ı ḥilye-i cemāleṣ be-teḥayyür mensüb <güyend> Dağı Allāh Te'ālā Ḥāzretleri'nüñ zīneti ya'nī güzelligini vaşf idiciler ḥayrete mensüblardur, ya'nī müteḥayyir olup söyleyicilerdür. Ki mā 'arafnāke ḥakka ma'rifetike Ki biz seni sana lāyık u sezāvār bilgi ile bilemedik. Ḥāşılı seni lāyık bilgiyle bilen sensin, beşerde bu kudret yokdur. Niteki İbn Sīnā ḥakīm dir: ^(10a)

اعتصام الوری بمعرفتک

عاجز الواصفون عن صفتک

تب علینا فایننا بشر

ما عرفناک حق معرفتک

İ'tiṣāmü'l-verā bi-ma'rifetik

('Ācizü'l-vāşıfūne'an şıfatik

Tüb'aleynā Fe-innenā beşerun

Mā-'arafnāke ḥakka ma'rifetik)¹²⁸

قطعه: گر کسی وصف او ز من پرسد بی دل از بی نشان چه گوید باز

(*Ger kesī vaşf-ı ü zi-men porsed*

Bī-dil ez-bī-nişān çe güyed bāz)

Ḳıṭ'a: Ger kesī vaşf-ı ü zi-men porsed Eger bir kimse Allāh Te'ālā Ḥāzretleri'nüñ vaşfını benden şorarsa, ya'nī ḥakīkatıyla Tañrı Te'ālā'yı vaşf eyle dirse bī-dil ez-bī-nişān çe

¹²⁸ Bu kısım Gülistān metnine dāhil değıldir.

Veraya ulaşmak senin marifetinledir Vāşıfların āciz kalması senin sıfatın sebebiyledir.
Tövbemizi kabul et, çünkü biz beşeriz Biz seni sana layık bilişle bilemeyiz.

gūyed bāz ‘āşık-ı vālih ü hayrān cānān-ı bī-nişāndan ya‘nī künhü ve haqīkati kimseye ma‘lūm olmayandan ne diye ve ne haber söyleye ve ne nişān vire. Ya‘nī kemā yenbağī zāt-ı ‘azīmini vaşf idemez.

عاشقان کشتگان معشوقند بر نیاید ز کشتگان آواز

(*‘Āşıkān küştegān-ı ma‘şūkend*
Ber-ne-yāyed zi-küştegān āvāz)

‘Āşıkān küştegān-ı ma‘şūkend Ma‘nā cihetinden beyt-i evvelüñ mazmūnını te‘kīd idüp buyurur: ‘Āşıklar ma‘şūkuñ maqtülleridür. ***Ber-ne-yāyed zi-küştegān āvāz*** Pes maqtül-lerden āvāz çıkmaz ki anı vaşf ideler, ya‘nī vaşfına kâdir degüller. Hāşılı maqtül āvāzda kâdir olmadığı gibi kimse ke-mā hüve haqquhü Allāh Te‘ālā Ḥāzretleri’nüñ vaşfına kâdir degül.

یکی از صاحب دلان سر بجیب مراقبه فرو برده بود و در بحر مکاشفه مستغرق شده.

(*Yekī ez-şāhib-dilān ser-be-ceyb-i murākabe fūrū-burde būd ve der-bahr-i mükāşefe müstağrak şode.*)

Yekī ez-şāhib-dilān Ehl-i meşāyihden birisi ***ser-be-ceyb-i murākabe fūrū-burde būd*** başını murākabe yaqasına ve girībānına eylemiş idi. *Murākabe*, Allāh Te‘ālā Ḥāzretleri’nden feyze talib ü rāğīb olmağa dirler. ***Ve der-bahr-i mükāşefe müstağrak şode*** ‘Ādetleri üzere dağı mükāşefe deryāsına müstağrak olmuş idi. Ya‘nī ‘ālem-i keşf deryāsına talmış idi.

آن گاه که ازان حالت باز آمد یکی از اصحاب بطریق انبساط گفت: ازان بوستان که تو بودی ما را چه تحفه کرامت آوردی؟

(*Āngāh ki ez-ān hālet bāz-āmed yekī ez-aşhāb be-tarīk-ı inbisāt goft: Ez-ān būstān ki tu būdī mā-ra çe tuhfē-i kerāmet āverdi?*)

Āngāh ki ez-ān hālet bāz-āmed Ol vaqt ki ol şāhib-dil ‘ālem-i mükāşefeden ya‘nī ahvāl-i gayba ittilā‘ından ve anda müstağrak olmağdan girü geldi. ^(10b) ***Yekī ez-aşhāb be-tarīk-ı inbisāt goft***. Muşāhib yāhud mürīdlerden birisi kemāl-i edeb üzre anı, ya‘nī şāhib-dili münbasit ü sürür iden vechle söyledi. ***Ez-ān būstān ki tu būdī*** Ol bostāndan ki sen anda idiñ ***mā-ra çe tuhfē-i kerāmet āverdi*** bize ne tuhfē, armağan getürdüñ. Ya‘nī kerāmet ü ‘aṭyādan bize ne kerāmet getürdüñ.

گفت: بخاطر داشتم که چون بدرخت گل برسم دامنی پر کنم هدیه اصحاب را. چون برسیدم بوی گلم چنان مست کرد که دامنم از دست برفت

(Goft: *Be-ḥāṭır dāstem ki çün be-dirāht-i gül be-resem dāmenī pür-konem hediyye-i aṣḥāb-rā. Çün be-resīdem büy-i gülem çünān mest kerd dāmenem ez-dest be-refṭ.*)

Goft: Sāhib-dil didi: ***Be-ḥāṭır dāstem*** Ḥāṭırumda ve niyyetümde tutdum idi ***ki çün be-dirāht-i gül be-resem*** ki çün dirāht-ı güle ya'nī gül ağacına irişüp vāşıl olam ***dāmenī pür-konem hediyye-i aṣḥāb-rā*** ol gülden bir etek talduram aṣḥāb u aḥbāba armağan için, ya'nī ol 'ālemde baña keşf ü fetḥ olan me'ānī vü esrār-ı ilāhiyyeden bu 'ālemde aṣḥāb u aḥbāba keşf ü beyān eylemesi cā'iz olanı şerḥ ü izāḥ idem. Ḥāşılı kaşdum bu idi ki baña keşf olan esrārdan keşf ü beyānı mümkün olanı yārāndan dirīğ eylemeyüp söyleyem. ***Çün be-resīdem*** Çünki gül ağacına vāşıl oldum ***büy-i gülem*** gülün rā'ıḥa-i ṭayyibesi beni ***çünān mest kerd*** şöyle mest ü medhūş eyledi ki ***dāmenem ez-dest be-refṭ*** etek elümden gitdi. Ya'nī baña bir hāl oldu ki gül degül etek bile yādumdan ve fikrümünden gitdi. Ḥāşılı baña vuşlat müyesser oldu; emmā andan ḥaber virmege mālīk degülem. Zīrā beni benden aldılar.

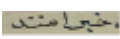
قطعه: ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز کان سوخته را جان شد و آواز نیامد

(*Ey murğ-i seḥer! 'Işq zi-pervāne be-yāmūz*
K'ān sūḥ te-rā cān şod ü āvāz ne-yāmed)

Ḳıṭ'a: ***Ey murğ-i seḥer!*** Ey seḥer kuşu ya'nī ey bülbül! ***'Eşq zi-pervāne be-yāmūz*** 'Aşkı, kendüni āteş-i şem'a uran pervāneden^(11a) öğren ve andan taḥşīl eyle. ***K'ān sūḥ te-rā cān şod ü āvāz ne-yāmed*** Zīrā ol yanmış pervānenün cānānuñ āteş-i 'aşkıyla cānı gitdi ve andan āvāz ü şadā ve feryād ü fiğān gelmedi. Ya'nī 'aşq-i cānānla yandı ve kül oldu. Ḥālbuki andan kimse nāle vü şadā işitmedi. Ḥāzret-i Şeyḥ -ḳuddise sirruhū- Ḥāzretleri pervāne"yi" 'āşık-ı şādīka ve bülbülü aşılız da'vā eyleyen müdde'ıye teşbīh eyledi.

این مدعیان در طلبش بی خبر اندند¹²⁹ کان را که خبر شد خبری باز نیامد

(*Īn müdde'iyān der-ṭalebeş bī-ḥaberānend*
K'ān-rā ki ḥaber şod ḥaberī bāz- ne-yāmed)

¹²⁹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

İn müdde'iyān Bu vāşılız diyü da'vā iden müdde'iler ve kezzāblar *der-talebeş bî-haberānend* 'aşk-ı haqīkī taleb ü taḥşilinde ḥabersizlerdür. Ya'nī henüz üslüb-ı taleb ü tarīk taḥşilinde ḥaberleri yokdur. İmdi maḳām-ı vuşul bunlara ḳanda müyesser¹³⁰ olmak ihtimali vardur. *K'ān-rā ki ḥaber şod ḥaberī bāz- ne-yāmed* Zīrā vāşıl olup ḥaber-dār olandan <ḥaber gelmedi>. Bu vāşılız diyü kezben 'aşk-ı haqīkī da'vā iden müdde'ilere bir ḥaber gelmedi. Hāşılı zehārif-i dünyeviyye için vāşıllaruñ kıyāfetlerine girüp vāşılız diyü kezzāben böyle iddi'ā iden murā'ī kimesneler 'aşk-ı haqīkī taleb ü taḥşilinde hiç ḥaberleri yokdur. Zīrā bu maḳūle yalancı riyā idenlere, şıdḳan mā-sivā-yı terk idüp ḥālīşen ü muḥlişan rızā-yı Te'ālā'ya ḫālib olmaḡla vāşıl olandan ḥaber gelmedi. Gelse şıdḳ u ḫulūş erbābına gelür. İşde bu maḳāma lāzım olan bu taḥḳīk-i haqīkimüzden Sūdī şerḫi bî-behredür.

قطعه دیگر: ای برتر از خیال و قیاس گمان و وهم وز هر چه گفته اند شنیدیم و خواندہایم

(*Ey berter ez-ḫayāl u kıyās u gümān u vehm*
Ve'z her çe gofteend şenīdīm ü ḫ'āndeīm)

Kıı'a-i dīger^(11b) *Ey berter ez-ḫayāl u kıyās u gümān u vehm - Ve'z her çe gofteend şenīdīm ü ḫ'āndeīm* Ey bu mezkūrlardan ve cemī' şānuñda nā-sezā olan güft ü gū ḳīl "ü" ḳālinden yücerek ya'nī a'lā vü münezzeh olan Allāh! Biz bunları işitmişiz ve oğumışız. Ya'nī firḳa-i ḫālle senüñ ḫaḳḳıñda nā-sezā söylediklerinüñ cemī'inden münezzeh oldıḡını oğumışız ve işitmişiz ve delā'il-i ḳat'ıyye ile ma'lūmumuz olmuşdur. Hāşılı ḫaḳīkatiyle seni bilen yine sensin. Senüñ bildiḡüñ gibi kimse bilmez. Ve ba'zı nüşhada da "*ve şenīdīm*", vāv-ı 'atfla oğınur. Pes işitdiḡimizden ve oğudıḡımızdan ya'nī ehl-i ḫālılūñ işitdiḡimiz ve oğudıḡımız ḳīl u ḳāl-i bāḫılasınuñ cemī'inden münezzehsin demekdür

مجلس تمام گشت و بآخر رسید عمر ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم

(*Meclis tamām geşt ü be-āḫir resīd 'ömr*
Mā hemçünān der-evvel-i vaş f-ı tu māndeīm)

Meclis tamām geşt ü be-āḫir resīd 'ömr Yā Rabbi! Senüñ zāt u şıfātuñda olan baḫş ve güft ü gū meclisi tamām oldı ve bu baḫşde 'ömr-i āḫire irişdik. *Mā hemçünān der-evvel-*

¹³⁰ Metinde şeklinde yazılmıştır.

i vaşf-ı tu mändeim Ve biz henüz ibtidā-yı meclisde gibi senüñ vaşfuñ ibtidāsında almışız. Hāřılı evvelde Lā ilāhe illallāh dirdik, āhırinde de “Lā ilāhe illallāh” diriz.

محامد پادشاه الاسلام خلد ملکه

(*Meāmid-i pādiřāhü’l-İslām hıullide mülkühü*)

Meāmid-i pādiřāhü’l-İslām *Meāmid*, cemī’-i mamidetdür, evřāf-ı cemīle ma’nāsınadır. Ya’nī bu İslām pādiřāhınuñ evřāf-ı cemīlesini zıkr ve beyānındadır. *Pādiřāh*, aşlında *řāh-ı pād* idi, řāh-ı ulu ma’nāsına ve *pād-ı* hāfız, mevřūfuñ şıfatına izāfeti abilinden idi. řoñra şıfatı mevřūf üzerine tadīm ve aña izāfet olunup pādiřāh didiler. *Hāfız-ı ‘āzīm* ma’nāsına hıfz idici ulu ve büyük zāt dimekdür. ^(12a) ***Hıullide mülkühü*** Memleket ü salanatı mü’ebbed olsun.

ذکر جمیل سعدی که در افواه عوام افتاده است و صیت سخنش که در بسیط زمین رفته

(*Zıkr-i cemīl-i Sa’dī der-efvāh-i’avām üftādeest ve řıyt-ı sūhaneř ki der-basıř-i zemīn refte*)

Zıkr-i cemīl-i Sa’dī Sa’dī’nüñ güzellekle mezkūr olması ya’nī añılması ki ***der-efvāh-ı’avām üftādeest*** ki ‘ālem hāınuñ aızlarına ey aza düřmüřdür. Ya’nī anı herkes ki ‘ilm ü kemālle ve fazl u ‘irfānla añar. Hāřılı mabūl ü mergūb-ı ālemdür. ***Ve řıyt-ı sūhaneř ki der-basıř-i zemīn refte*** Daı anuñ neř ü nazm kelimelerınuñ řıyt u řayhası ve āvāzı ki tamām-ı dūnyāya mūnteřir olmuř, ya’nī yayılmıř.

و قصب الحبيب حدیثش که همچو شکر میخوردند

(*Ve aşabu’l-ceyb hadışeş ki hemü şeker mī- hıorend*)

Ve aşabu’l-ceyb hadıřeř ki hemü řeker mī-hıorend Daı Sa’dī’nüñ aşabu’l-ceyb gibi mabūl ü mergūb kelimātını ya’nī nazm u neř sözlerini ki hūsn-i abulle abūl idüp anuñla mūntefi’ u telezzüz olurlar. Hāřılı sözleri ki herkesüñ atında mu’azzez ü müsellemdür. *aşabu’l-ceyb*, iki boum ortasını ufa ufa at’ ve abuundan řoyulduktan řoñra taa iine vaż’ olunup böylece tertīb ü tezyīn idilen řeker amıřıdır.

و رقعه منشآتش که چون کاغذ زر می برند

(*Ve ru’a-i mūnře’āteř ki ün kāaz-ı zer mī-berend*)

Ve ruk' a-i münşe' âteş ki çün kâğaz-ı zer mî-berend Dahı Sa'dî'nün nazm u neşr yazdığı kâğıd pâreleri ki ey akçe taşlı için olan hatt-ı hümayün ve emr-i şerîf-i şâhâne gibi mu'azzez ü mükerrem tûp her cânibe ve memlekete iledirler.

بر کمال فضل و بلاغت او حمل نتوان کرد بلکه خداوند جهان <و> قطب دائره زمان

(*Ber-kemâl-i fazl u belâgat-i ü haml ne-tevân kerd belki Hudâvend-i cihân u kuṭb-i dâ'ire-i zamân*)

Ber-kemâl-i fazl u belâgat-i ü haml ne-tevân kerd Sa'dî'nün mezkûr ahvâl u evşâfını kendinün kemâl-i fazl u belâgatına haml eylemek olmaz. Ya'nî mezkûr ahvâl u evşâf kendi zâtınıñ istihkâkından belki Hudâvend-i cihân ya'nî Sa'dî'nün mezkûr ahvâlini kendinün kemâl-i fazl u belâgatına haml eylemek olmaz. Belki cihân pâdişâhı U kuṭb-i dâ'ire-i zamân ^(12b) dahı dâ'ire-i zamânın kuṭbı. *Kuṭb*, pergâr ile dâ'ire çizdiğiñde dâ'ire ortasında pergârın ayağı tûran noktaya *kuṭb* dirler. Ve degirmenün çarhına muttasıl demir ki döner ve üst taş döndürür, aña da *kuṭb* dirler. Ve felekde iki kuṭb vardır. Birisi tahte'l-arzdur ki bu yirlerden görünmez, aña *kuṭb-i cenûbî* dirler. Ve birisi de fevka'l-arzdur ki görünür, aña *kuṭb-i şimâl* dirler. Demürkazık didikleri yıldızdır, anda tûlu' u gürüb olmaz. Ve ricâl-i gaybdan birine ki taşarruf-ı 'âlem bi-izni'llâhi Te'âlâ aña müte'allıkdur, ya'nî medâr-ı dâ'ire-i 'âlemdir, aña *kuṭb* dirler. Ve selâṭin-i İslâmiyye'ye *kuṭb*, teşbîh-i tarîkle itlâk olunur diyü fazıl Sûdî mezkûr 'ibâresiyle lafz-ı *kuṭb* ma'nâsını böyle güzelce tahrîr ü takrîr buyurmuşdur; ancak lafz-ı *kuṭb* aşıl ma'nâsı ki şey'ün medâridur, ma'nâ-yı mezkûrenün cümlesine şâmil ve lafz-ı *kuṭb* her birine itlâkı iştirâk-ı ma'neviyye iledür, iştirâk-ı lafzıyye ile degüldür. Niteki selâṭin-i İslâmiyye'ye *kuṭb*, teşbîh-i tarîkle itlâk olunur dimesinden fehm olunur. Te'emmell!

قائم مقام سلیمان ناصر اهل ایمان شاهنشاه معظم اتابک اعظم

(*Kâ'im-makâm-ı Süleymân nâşır-ı ehl-i imân şahensâh-ı muazzam Atabek-i a'zam*)

Kâ'im-makâm-ı Süleymân Ve Süleymân Peygamber -'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi ve 'alâ âlihi ve aşhabihî's-şalâtü ve's-selâm- Hazretleri'nün kâ'im-makâmı nâşır-ı ehl-i imân ve İslâmın nâşırı ya'nî yardım idici mu'ini şahensâh-ı muazzam Atabek-i a'zam ve a'zam atabek-i mu'azzam pâdişâhlar pâdişâhı ya'nî dünyâ pâdişâhlarınıñ ulusu. *Şahensâh*, aşlında şâhân idi, pâdişâhlar pâdişâhı dimekdür, sonra muzâfun ileyhi olan şâhân lafzı takdîm idüp şâhân ^(13a) oldu. Pes mütevassıta olan elifi hâzif idüp şahensâh didiler. Ve

atabek, lālā ma‘nāsınadır. Merhūm fāzıl Sūdī’nün taqriri üzere Atabekān ya‘nī Atabekler bir nice pādīşāhlardur ki cedd-i a‘lāları Aqsungurdur ki Celālū’d-dīn Melikşāh-ı Selçukī’nün kullarından idi. Mezkr Aqsungur, Muhammed-nām oğluna lālā eyledi. İmdi Celālū’d-dīn müteveffā olıcağ taht u saltanata cülüs iden oğlu Muhammed şāh lālāsı olan Aqsungur’a Şāmı ve Halebi ve bi-‘l-cümle diyār-ı ‘Arabī hānlık tārīkıyla virdi. Ve Zengī-nām oğluna Diyār-ı Bekri ve diyār-i Rebi‘a ve Azerbaycānı babasına gibi, hānlık tārīkıyla virdi. Allāh Te‘ālā emriyle Sultān Muhammed müteveffā olup yerine cülüs iden vāriş-i saltanatı kalmadı. Pes Aqsungur ile Zengī-nām oğlu hüruc eylediler ve müteveccih oldukları yerlere bi-izni’llāhi Te‘ālā fetih müyesser oldu. Pes Aqsungur müteveffā olıcağ ümür-ı saltanata Zengī müstakıl oldu, ve Zengīden soñra Sa‘d adlı büyük oğlu cülüs eyledi. Ba‘dehū anuñ oğlu etā‘z-zıkr Muẓafferü’d-dīn Ebū Bekr ki *Gūlistān* anuñ ismine te‘līf olunmuşdur cülüs eyledi. Ve bu Ebū Bekr teberrüken babasınıñ Sa‘d ismiyle oğlunu tesmiye eyledi. İmdi Ebū Bekr’ün pederi Sa‘d ve oğlu Sa‘d’dur.

مظفر الدين ابو بكر بن سعد بن زنگی ظل الله في ارضه <يا> رب ارض عنه و ارضه بعين عنایت نظر کرده است

(*Muẓafferü’d-dīn Ebū Bekr bin Sa‘d bin Zengī zıllu’l-lāhi fī-ırzahū. Yā Rabbi! İrza ‘anhu ve arzihı be-‘ayn-ı ‘ināyet nazar kerdeest*)

Muẓafferü’d-dīn Ebū Bekr bin Sa‘d bin Zengī Ya‘nī evşāf-ı mezküre ile mevşūf Muẓafferü’d-dīn lakabıyla ve Ebū Bekr künyesiyle meşhūr u ma‘rūf olan zātdur ki Zengī oğlu Sa‘d’ün oğludur. Ya‘nī pederi Sa‘ad ve pederinün pederi Zengīdür. **Zıllu’l-lāhi fī-ırzahū** Yeryüzünde Allāh Te‘ālā Hāzretleri’nün gölgesi. **Yā Rabbi ırza ‘anhu ve arzihı** Yā Rabbi! Sen andan^(13b) rāzī ol ve anı da rāzī eyle. **Be-‘ayn-ı ‘ināyet nazar kerdeest** Bu ‘ibāreti sebkat iden bilki pādīşāh-ı cihān ‘ibāretine haberdür ğaflet olunmaya. Ya‘nī mezkūr evşāfla mevşūf ve meşhūr elķābıyla mülakķab pādīşāh, Sa‘dī’ye ‘ināyet ü merħamet gözle nazar eylemişdür. Hāşılı Sa‘dī’nün vech-i muharrer üzre herkesün ‘indinde kabūli kendi liyāķat ü isti‘dādından degül, belki Muẓafferü’d-dīn Ebū Bekr bin Sa‘d bin Zengī padişāhuñ ‘indinde maķbūl olduğındandır.

وتحسين بليغ فرموده و ارادت صادق نموده لا جرم كافة انام از خواص و عوام بمحبت او گرايیده اند كه الناس على دين ملوكهم.

(*Ve tahsīn-i belīğ fermūde ve irādet-i şādık nümūde. Lā-cerem kāffe-i enām ez-havāşş u ‘avām be-muħabbet-i ü ki en-nāsu ‘alā-dīni mülūkihim*)

Ve taḥsîn-i belîğ fermûde Ve mübâlağa ile âferîn ü taḥsîn buyurmuşdur. Ve irâdet-i şâdık nümûde Ve ḥüsn-i i'tikâd ve şıdık u irâdât göstermişdür. Hâşılı ke-ennehü Şeyḥ-kuddise sirruhü- Hâzretleri buyurur: Bu mertebe maḳbûl ü mergûb olduğına sebep iltifât-ı şâhânedür yoḥsa bende bu derece bâ'ış-i ḳabûl ü rağbet olan evşâf yoḳdur. Lâ-cerem kâffe-i enâm ez-ḥavâşş u 'avâm Ya'nî çünki Sa'dî bu mertebe-i kemâl-i luḳf-ı şâhâne<ye> maḫzar olmuşdur. Bi'z-zarûri ya'nî şekk yoḳ ki ḥavâşş u 'avâmdan cemî' maḫlûkât be-muḥabbet-i ü Sa'dî'nüñ muḫabbetine girâyideend¹³¹ meyl eylemişler. Hâşılı herkes aña maḫabbet ider. Ki en-nâsu 'alâ-dîni mülûkihim Zîrâ nâs pâdişâhlarınuñ 'âdeti üzredür. Ya'nî pâdişâhlarınuñ 'âdet ü ḳânun u ḫılâfetlerine tâbi'dür. Hâşılı zamân pâdişâhı Sa'dî'ye ziyâde tâlib ü râğıb olduğıçün cihân ḫalkı da aña bi't-taḳlîd ziyâde tâlib ü râğıblardur.

رباعی: زانگه که ترا بر من مسکین نظرست
آثارم از آفتاب مشهورترست

(Z'ân geh ki turâ ber-men-i miskîn nazarest

Âşârem ez-âftâb meşhürterest)

Rubâ'î: Z'ân geh ki turâ ber-me n-i miskîn nazarest Ol vaḳtten berü ki senüñ ben miskîn ya'nî derviş ü fakîre nazâr u iltifât u ḥüsn-i 'inâyetüñ vâқи'dür. Ya'nî baña ḥüsn-i nazâr u 'inâyetüñ olalıdan berü âsârem ya'nî te'lifât u taşnifâtum ḫâşılı manzûm u menşûrum ez-âftâb^(14a) güneşden meşhürterest meşhür-raḳdur. Ya'nî tamâm-ı dünyâda şöhret bulmuşdur.

گر خود همه عیبا بدین بنده درست
هر عیب که سلطان بیسندد هنرست

(Ger ḫod heme 'aybhâ bedîn bende derest

Her 'ayb ki sulṫân be-pesended hünerest)

Ger ḫod heme 'aybhâ bedîn bende derest Egerçi ki cemî'-i 'uyûb bu bendede ḫâşıl u mevcûddur. Ya'nî başdan ayağa dek ma'yûbum. Her 'ayb ki sulṫân Lâkin her 'ayb ki pâdişâh be-pesended begenür hünerest ol 'ayb hünerdür. Hâşılı ben ki pâdişâhuñ maḳbûli ve mergûbı ola her 'aybum gözine hüner görünür. Zîrâ muḫib, maḫbûbdan hünerden ğayri görmez.

¹³¹ 13b der-kenâr: Girâyide olan kâf-ı 'Acemînüñ kesriyledür.

قطعه: گلی خوش بوی در حمام روزی رسید از دست محبوبی بدستم

(*Gilī hoş būy der-ḥammām rūzī*
Resīd ez-dest-i maḥbūbī be-destem)

Kıt'a: Gilī hoş būy der-ḥammām rūzī Bir gün bir ḥammāmda bir güzel kokuylu bir pāre gil yani kefe gili didikleri balçık *resīd* irişdi *ez-dest-i maḥbūbī* bir maḥbūbuñ eliñden *be-destem* elüme

بدو گفتا که مسکی یا عبیری که از بوی دلاویز تو مستم

(*Be-dū goftem ki miskī yā 'abīrī*
Ki ez-būy-ı dilāvīz-i tu mestem)

Be-dū goftem Terdīd tārīkıyle o gil-i hoş-buya didim: *Ki miskī yā 'abīrī* Sen misksin yā 'anbersin ya'nī bu ikisinüñ birisin elbette lakin misk misin yā 'anber misin? 'Anberī vezīr vezninde güzel kokuylu eczādan mürekkeb bir gūne terkībe dirler. *Ki ez-būy-ı dilāvīz-i tu mestem* Zīrā senüñ gönül aşıcı ya'nī senüñ gönli kendine veyā gönlümi kendine müte'allık u meftūn idici kokuñdan mest oldum. Ḥāşılı senüñ güzel kokuña müte'allık u meftūn oldum.

بگفتا من گل ناچیز بودم و لیکن مدتی با گل نشستم

(*Be-goftā men gil-i nāçiz būdem*
Velīkin muddetī bā-gül nişestem)

Be-goftā men gil-i nāçiz būdem Gil-i hoş-būy ya'nī güzel kokuylu balçık didi. Ya'nī ehl-i nuṭk olaydı böyle dirdi yāḥud lisān-ı ḥāl ile cevāp virdi ki ben lā-şey mertebesinde ya'nī bī-kadr ve i'tibārsız balçık idim. Ḥāşılı sār balçıklar gibi hiç i'tibārum yoğıdı. *Velīkin muddetī* Emmā bir zamān *bā-gül nişestem*^(14b) gül ile oturdum. Ya'nī gül ile muḳārin olup anuñla hem-nişīn ü mücālīs ü muşāḥīb oldum. Ḥāşılı bir zamān gül ile berāber bulundum.

کمال همنشین در من اثر کرد وگر نه من همان خاکم که هستم

(*Kemāl-i hem-nişīn der-men eşer kerd*)

Ve ger-ne men hemān hākem ki hestem)

Kemāl-i hem-nişin der-men eser kerd Nāçiz ü lā-şey ü hīç mertebesinde olan balçık eş-şoḥbetü mü' eṣṣiretün¹³² feḥvāsınca dir ki benümle mümtezic ü maḥlūt u sirişt olan hem-nişin ya'nī mücālis ü muşāhib ü refīk gülün kemālidür baña te'şir eyledi. Ya'nī bu kemāl benüm degül gülün kemālidür. Bana te'şir idüp bu laṭif büy-ı kesb eyledim. Hāşılı bu rā'ihā-i ṭayyibeyi gülden kazandım. **Ve ger-ne men hemān hākem ki hestem** Yoḥsa ben şimdi evvelde olan zelil-ḥāk ve ḥākīr-turāb ve i'tibārsız toprağım. Ya'nī bu kemāl, refīk u muşāhibün şoḥbet ü refākatinden evvel i'tibārsız toprak idim yine el-ān andan kaṭ'-ı nazar zelil ü ḥākīr toprağım. Hāşılı memdūh-ı pādişāhuñ kemāl-i iltifātı ve ḥüsn-i nazarı sebebdür ki bu mertebe-i kemāl, şeref ü i'tibāra nā'il olup maḥbūl-i ḥāşş u 'āmm oldum. Yoḥsa benüm zātumda yoḥdur. Şeref ü i'tibāra sebep olan evşāf u aḥvālüm yoḥdur. Şeyḥ -ḳuddise sirruhū- zemm-i nefis idüp tevāzu' buyurmuş ve illā Şeyḥ'ün şöhretgīr-i āfāk olan fezā'il-i 'adīde ve āsar-i ḥamīdesi maḥbūl-i ḥāşş u 'āmm ve müselim-i mu'āşirīn ü müte'aḥirīn-i ehl-i İslām oldığı beyāndan mustağnīdür.

اللهم متّع المسلمين بطول حياته

(Allāhümme metti' i'l-müslimīne bi-ṭūli ḥayātihī)

Allāhümme metti' i'l-müslimīne bi-ṭūli ḥayātihī EyAllāhu 'Azīmü'ş-şān! Maḥz-ı faẓl u keremünle sen müslümanları pādişāh Ebū Bekr'ün 'ömri ve ḥayātı uzunluğu sebebiyle fā'idelendür. Hāşılı pādişāh Ebū Bekr'ün devām-ı 'ömr ü salṭanatı sebebiyle her cihetden ehl-i İslāma rāḥat ve ḥüsn-i ḥāl <ve> kerem ü 'ināyet eyle. Zīrā merḥametlü^(15a) pādişāhdur ve sāye-i ḥimāyetinde herkes ḥoş-ḥāldür.

و ضاعف ثواب جميل و حسناته

(Ve zā' if sevābe cemīli ve ḥasenātihī)

Ve zā' if sevābe cemīli ve ḥasenātihī Daḥı Ey Tañrı Te'ālā! Pādişāh Ebū Bekr'ün ḥayrāt-ı ḥasenesinün ve fi'l-i cemīlinün şevābını kat kat eyle. Ya'nī güzel ef'āl-i cemīlesinün cezā u a'vāzını kat kat eyle. Hāşılı¹³³ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ امْتَالِهَا āyet-i kerīmenün mā-sadaḳı zümresine idḥāl eyle. Şād u mesrūru'l-fu'ād eyle.

و ارفع درجة اودائه و ولاته و دمر على اعدائه و شناته

¹³² "Sohbet tesir eder."

¹³³ "Kim bir iyilik ile gelirse ona on misli verilir." (el-En'am 6/160).

(*Ve erfā' derecete eviddā' ihī ve vülātihī ve demmir 'alā a' dā' ihī ve şünātihī*)

Ve erfā' derecete eviddā' ihī ve vülātihī Dağı Yā Rabbi! Ehibbasın ve vāliler ve hükām u ümerasınıñ dünyāda ve 'uqbāda menzil ü mertebelerini ref' eyle, ya'nī 'izz u şerefle-
rini dünyāda ve āhiretde tıbku'l-murād izdiyād eyle. Zīrā merḥametlü pādişāh maḥabbe-
tiyle müşahḥaş ve 'ināyetlü pādişāh tarafından velilik ve hikmete maḥşuş kimseler dağı
merḥametlü ve 'ināyetlülerdür. **Ve demmir 'alā a' dā' ihī ve şünātihī** Dağı Yā Rabbi!
Düşmanlarını aña buğz idenleri ḳahr u helāk eyle.

بما تلى في القرآن من آياته

(*Bi-mā tüliye fi'l-Ḳur'āni min-āyātihī*)

Bi-mā tüliye fi'l-Ḳur'āni min-āyātihī Ya'nī Yā Rabbi! Mezkūr du'ālarımızı ḳabül eyle.
Ḳur'ānda şol okunan āyetler ḥaḳḳıçün. Yāḥud mādemki Ḳur'ān āyetleri okunur ya'nī
Ḳur'ān āyetleri okundukça pādişāh Ebū Bekr ḥaḳḳında du'ālarımızı ḳabül idüp müs-
tecāb eyle. Ma'lūm ola ki *eviddā'* vedidūñ cem'idür, *eḥibbā*, ḥabībūñ cem'i oldığı gibi
dostlar dimekdür. *Vülātihī*, ḳuzāt gibi velinūñ cem'idür, ḥākimler dimekdür. Ve
şünātihī, yine vezinde ḳuzāt ve vülāt gibi a' dā' ve düşmanlar dimekdür; ancak bunuñ
aşlı mehmüzü'l-lāmdur, 'alime bābından. Hemze tarafda mā-beḳāsı meksūr olduğı-çün
yā'ya ibdāl olundu. Pes hük-m-i nāḳışa dāḥil olup nāḳış i'lāl ile^(15b) i'lāl olundu.

اللهم آمن بلده و احفظ ولده

(*Allāhümme āmin beledihū Va'ḥ fez veledihū*)

Allāhümme āmin beledihū Yā Rabbi! Şehrini yāḥud cemī' beldelerini, ya'nī taht-ı
taşarrufında olan cemī'-i beledini cemī'-i āfāt ü 'āhāt ve derd-i belādan emīn eyle. Ya'nī
ḥarāb olmaḳdan şaḳla. **Va'ḥ fez veledihū** Dağı Yā Rabbi! Pādişāh Ebū Bekr Sa'd ismiy-
le müsem mā oğlunu da kāffe-i mekrūhāt u derd-i belādan şaḳla. Zīrā *el-veledü 'alā sīreti
ebihī*¹³⁴ ḥasebince raḥm-ı kerem ve inşāfda babası gibidür.

نظم: لقد سعد الدنيا به دام سعده و ايده المولى بالوية النصر

(*Le-ḳad sa'ide'd-dünyā bihi dāme sa'duhū*)

Ve eyyedehü'l-mevlā bī-elviyeti'n-naşri)

¹³⁴ “Çocuk babasının sireti üzeredir.”

Nazm: Le-kad sa'ide'd-dünyâ bihi dâme sa'duhû Cevâb-ı kâsem-i¹³⁵ mahzûfda , ya'nî Allâh Te'âlâ hâkîkî-çün tahkîk Allâh Te'âlâ dünyâyı mes'ûd eyledi. Ya'nî sa'âdetlü ve iyü bahtlu eyledi, pâdişâh Ebû Bekr'ün sebebiyle, ya'nî anuñ sa'âdeti sebebiyle. Sa'd¹³⁶ ve yâhud sa'âdeti sebeb olan dünyâ sa'âdeti yâ Sa'd-nâm oğlu dâ'im ü bâkî olsun. Müdde-i medîdeye dek bu maħalde tahkîk budur, bundan ziyâde baş ağrısını îrâş ider. *Ve eyyedehû'l-mevlâ bi-elviyeti'n-nasri* Dağı Allâh Te'âlâ pâdişâh Ebû Bekr'i nuşret ü zafer sancaqlarıyla muhkem eylesün. Ya'nî kağı dîn-i düşmâna yâhud tâğî vü bâğîye kim livâ vü sancağ açup 'asker çekerse hayru'n-nâşırın Allâh Te'âlâ nâşırı ve yardım idicisi olsun. Hâşılı ümür-ı hayriyyede hâzarda ve seferde muhâlif olanlaruñ üzerlerine ğâlib ü menşür olsun.

و حسن نبات الارض من كرم البذر كذلك تنشأ ائنة هو عرقها

(*Kezâlike tenşe'u lînetün hüve 'ırkuhâ*
Ve hüsñü nebâti'l-arzi min-keremi'l-bezri)

Kezâlike tenşe'u lînetün hüve 'ırkuhâ Yine Ebû Bekr gibi bir tâze nihâl ya'nî budâk boy çeküp uzamadadır. Ya'nî kendine şâyeste¹³⁷ bir oğlu büyüyüp yetişmedür ki Ebû Bekr^(16a) anuñ aşlı ve kökidür. *Ve hüsñü nebâti'l-arzi min-keremi'l-bezri* Bu mışra-i şânîyi irsâl-i meşel idüp buyurur: Yerden biten otuñ iyüligi ve güzelliği tohumuñ iyiliğindendir. Hâşılı pâdişâh aşil olduğıçün oğlu da kendi gibi aşâetlüdür.

ایزد تعالی و تقدس خطه پاک شیراز <را> بهیبت حاکمان عادلان¹³⁸ و همت عالمان عاملان تا زمان قیامت در
امان سلامت نگه دارد

(*İzed Te'âlâ ve tekaddes hıttâ-i pâk-i Şîrâz- <râ> be-heybet-i hâkimân-ı 'âdilân ve himmet-i 'âlimân-ı 'âmilân tâ zamân-ı kıyâmet der-emân-ı selâmet nîgeh dâred*)

İzed Te'âlâ ve tekaddes hıttâ-i pâk-i Şîrâz- <râ> Cemî'-i nakâ'ışden münezzeh ü müberrâ vü pâk olan Tañrı Te'âlâ Hâzretleri Şîrâz'uñ sınırını¹³⁹ *be-heybet-i hâkimân-ı 'âdilân* 'âdil hâkimleruñ heybetiyle, mehâbet ma'nâsınadır, ya'nî celâl ü mehfâfet ve ululuk ve kôrku dimekdür. *Ve himmet-i 'âlimân-ı 'âmilân* Ve 'ilmiyle 'âmil 'âlimler

¹³⁵ Metinde نسم şeklinde yazılmıştır.

¹³⁶ 15b der-kenâr: Ya'nî sa'âdeti

¹³⁷ Metinde شایه şeklinde yazılmıştır.

¹³⁸: R ve S: حاکمان عادل

¹³⁹ Metinde صفوریی şeklinde yazılmıştır.

himmetiyle. *Himmet*, hānuñ kesri ve fethiyle irādet ü kaçd ma'nāsınadır. *Tā zamān-ı kıyāmet* Kıyāmet zamānına dek *der-emān-ı selāmet nıgeh dāred* emn ü selāmetde hıfz eyleye. *Emn ü emānet*, emīn olmağ ma'nāsınadır. Ba'zı nüshada emn ü selāmet vāv-ı 'atf ile düşmüşdür. Ya'nī 'atf-ı tefsīri¹⁴⁰ vākı' olmuşdur. Pes zann-ı gālībe göre hıttā-ı Şirāzda bu du'ā Şeyh Hāzretlerinden olmayup belki ba'zı mutaşarrıflar ve muharrifler derc ü ilhāk eylemişlerdür. Zirā te'sīr ü leṭāfetde Şey'hūñ selīs ü ḥalāvetlü nuṭkına mā'il olmadığından mā'adā çok zamān murūr itmeden hıttā-i mezkūre Rāfīzilere maḳarr olduğu buña şāhid-i ḳavīdür. Te'emmel!

قطعه: ندانی که من در اقالیم¹⁴¹ غربت
چرا روزگاری بکردم درنگی

(*Ne-dānī ki men der-ekālīm-i ğurbet*
Çerā rūzgārī be-kerdem direngī)

Ḳıttā'a: Ne-dānī ki men Bilmez misin ki ben *der-ekālīm-i ğurbet* iklimlerinde, *Çerā rūzgārī* Niçün bir zamān *be-kerdem direngī* meḳş eyledim, ya'nī eglendim.

برون رفتم از ننگ ترکان که دیدم
جهان در هم افتاده چون موی زنگی

(*Birūn refthem Ez-neng-i Türkān ki dīdem*
Cihān der-hem üftāde çün müy-ı zengī)

Birūn refthem Şehr-i Şirāzdan ṭaşra gitdim,^(16b) ya'nī terk-i diyār idüp ğarīb u kürbeti ihtiyār eyledim. *Ez-neng-i Türkān* Ya'nī tamām-ı diyār-ı 'Aceme ve diyār-ı 'Araba Ğazze-nām beldeye dek müstevlī olan Hülāgū 'askerinūñ 'ārından, ya'nī nā-ma'ḳūl-ı kāfirāne evzā' vü cevır ü zulminden *ki dīdem cihān der-hem üftāde* ki gördüm cihān halkı biribirine düşmüş, ya'nī ḳarışmış ve herc ü merc olmuş. *Çün müy-ı zengī* Zengī saçı gibi; ḥāşılı bir diyārda ki Tatar ḳavmi düşe ol da kāfir ola, bi'l-bedāhe ma'lūmdur ol diyāruñ ḥālī ne olırsardur.

همه آدمی داده بودند لیکن
چو گرگان بخون خوارگی تیز چنگی

(*Heme ādemizāde būdend līkin*
Çü gürgān be-ḥūn-ḥ vāregī tīz-çengī)

¹⁴⁰ Metinde تغییر şeklinde yazılmıştır.

¹⁴¹ Metinde افتالیم şeklinde yazılmıştır.

Heme ādemizāde būdend Mez-kūr ‘asker-i Tātār hep evlād-ı ādem idiler. Ya‘nī anlar daḥı bizüm gibi ādemoḡlı insān idiler ***likin*** emma ***çü gürgān*** kırtlar gibi ***be-ḥ ün-ḥ āregī*** kan içicilikde ***tiz-çengī*** keskin kıaynaqlı idiler. Bu ***tiz çengī***, ya‘nī keskin tırnaqlı idiler ‘ibāreti, şūreti insān sīreti yırtıcı ḥayevānuñ kıabilinden idiler dimekdür, ta‘bīrdür.

درون مردمی چون ملک نیک محضر برون لشکری چون هزبران¹⁴² جنگی

(*Derūn merdūmī çün melek nīk-maḥzar*
Birūn leşkerī çün hizebrān-ı cengī)

Derūn merdūmī Daḥı ol zamānda şehrüñ içerüsi ādemleri ***çün melek nīk-maḥzar*** ferişte gibi nīk sīret ve iyi ḥuyılı idi. ***Birūn leşkerī*** Şehrüñ taşrasında Tātār ‘askeri ***çün hizebrān-ı cengī*** şavař arslanları gibi idi. Ya‘nī şehrüñ ḥalkı mazlūm u ‘āciz ü zebūn idi ve ‘asker-i kefare-i Tātār zālīm ü kıāhir ü dūn idi.

چو باز آمدم کشور آسوده دیدم پلنگان رها کرده خوی پلنگی

(*Çü bāz āmedem kışver āsūde dīdem*
Pelengān rehā kerde ḥūy-ı pelengī)

Çü bāz āmedem Çünkü iklīm-i ġurbetden ġirü Şirāz’a geldim ***kışver āsūde dīdem*** memleket-i Şirāz’ı āsūde-ḥāl ü müreffehü’l-bāl ġördüm. ***Pelengān rehā kerde ḥūy-ı pelengī*** Kıaplanları kıaplanlık^(17a) ḥulq u ḥūyını terk eylemiş. Zīrā murūr-ı zamān u eyyām ile evlād-ı Hulāġü İslāma ġeldi ve a‘yān u erkānı bi’l-cümle şeref-i İslām ile müşerref oldılar.

چنان بود در عهد اول که دیدم جهان پر ز آشوب و تشویش تنگی

(*Çünān būd der-‘ahd-i evvel ki dīdem*
Cihān pūr zi-āşūb u teşvīş-i tengī)

Çünān būd der-‘ahd-i evvel ki dīdem Ol zamān-ı evvelde ki ġördüm ancılayın idi. ***Cihān*** dūnyā ***pūr*** toptolu ***zi-āşūb u teşvīş-i*** kıarışıklıktan ***tengī*** ve tārlıktan ya‘nī zamān-ı evveldeki ġördüm ancılayın idi. Dūnyā fitne vü belā vü müşibetden toptolu idi.

چنین شد در ایام سلطان عادل اتابک ابو بکر سعد بن زنگی

¹⁴² Metinde **هزبران** şeklinde yazılmıştır.

(*Çünîn şod der-eyyām-ı Sultān-ı ‘ādil*
Atabek Ebū Bekr Sa’d bin Zengī)

Çünîn şod der-eyyām-ı Sultān-ı ‘ādil Evvel cihānuñ hāli didigüm gibi idi, emmā Sultān-ı ‘ādilūñ zamānında ziyāde böyle hūb ve güzel oldu. Atabek Ebū Bekr Sa’d bin Zengī Ol Sultān-ı ‘ādil Atabek Ebū Bekr bin Sa’d bin Zengī’dür. Ya’nī Atabek lakabıyla mü-lakḳab selāṭinden Zengi-nām pādişāh oğlu Sa’d-nām pādişāhuñ oğlu Ebū Bekr’dür. Sa’d’dan ibn lafzı mahzūfdur, zīrā lisānlarda ḥazfı cārīdür.

قطعه: اقلیم پارس را غم از آسیب دهر نیست تا بر سرش بود چو تویی سایه خدا

(*İklīm-i Pārs-rā ğam ez-āsīb-i dehr nīst*
Tā ber-sereş būd çü tūyī sāye-i Hudā)

Ḳıṭ‘a: İklīm-i Pārs-rā Fārs iklīmine ya’nī Fārs memleketine ğam ez-āsīb-i dehr dehrūñ fitnesinden ya’nī rūzgār u zamānuñ ālām u şedā’id ü muşibetlerinden ğam nīst yok. Tā ber-sereş Mādemki anuñ başı üzerinde ya’nī anuñ üzerinde būd ola çü tūyī bir senūñ gibi sāye-i Hudā Allāh Te‘ālā gölgesi ya’nī mādem ki iklīm-i Farsuñ senūñ gibi zıllu’llāh pādişāhı ola, fitne-i rūzgārdan ve zamānuñ şedā’id ü muşibetlerinden ğam görmez.

امروز کس نشان ندهد در بسیط خاک مانند آستان درت مأمن رضا

(*İmrüz kes nişān ne-dehed der-basīṭ-i ḥāk*
Mānend-i āstān-ı deret me’men-i rızā)

İmrüz Bugün kes kimse nişān ne-dehed nişān virmez der-basīṭ-i ḥāk yeryüzünde. Mānend-i āstān-ı deret Kapuñ eşigine beñzer me’men-i rızā rızā ile^(17b) emīn olacak yer. Ya’nī rıza-yı ḳalb ve şafā-yı ḥāṭırla geçinmege maḳām-ı me’men ve ḥāvi-yi emīn ya’nī emīn yer senūñ kapuñ eşigidür, ancak aña beñzer selāṭin āsitānelerinden bir daḥı yokdur.

بر تست پاس خاطر بیچارگان و شکر بر ما و بر خدایجهان آفرین جزا

(*Ber-mā vü ber-Hudā-yı cihān-āferīn cezā*
Ber-tüst pās-ı ḥāṭır-ı bī-çāregān u şükr)

Ber-tüst pās-ı hātır-ı bî-çāregān Pādişāha hitāben: Senüñ üzerine bî-çāreleriñ hātırın ri‘āyet ü şıyānet eylemek lāzımdır. ***U şükr ber-mā*** Ve şıyānet ve ri‘āyetüñ için saña şükr eylemek bizüm üzerimize vācibdür veyā senüñ gibi bir merḥametlü pādişāhı bize ḥākım eylediği-çün Allāh Te‘ālā’ya şükr bizüm üstümüze lāzımdır. Lākin evlā olan budur. Tañrı Te‘ālā’ya hem saña şükr bizüm üzerimize vācibdür. Zīrā من لم يشكر الناس لم يشكر الله¹⁴³ meşhūrdur. ***Vü ber-Hudā-yı cihān-āferīn cezā*** Ve daḡı cihān Yaradıcı ya’nī Ḥallaḡ-ı ‘ālem Allāh Te‘ālā’nuñ cārī-yi‘ādet-i ‘aliyyesi üzre ol Ḥallaḡ-ı ‘ālem maḡz-ı kerem ü fazīletüñden senüñ fuḡarā vü bîçārelere eyledigüñ rıfḡ u ‘ināyet ve merḥamet-i ḥālīşāneyi dergāh-ı ‘azīmetinde aḡsen-i ḡabūl ile ḡabūl idüp saña cezā vü şevāb u ‘ivaż vermek me’mūldür. Ḥāşılı ‘ādetu’llāh üzre Allāh Te‘ālā maḡz-ı fazīletde ‘ādil ḡullarına ecr-i cezīl ü şevāb-ı cemīl virir. Ve saña daḡı virmek me’mūl ü müstercāmızdır.

یا ربّ ز باد فتنه نگه دار خاک پارس چندانکه خاکرا بود و باد را بقا

(Yā Rabbi zi-bād-ı fitne nigeh-dār ḡāk-i Pārs

Çendān ki ḡāk-rā buved u bād-rā beḡā)

Yā Rabbi! Ey benüm Rabbüm! Ya’nī beni tertīb idici yāḡud Ey benüm şāḡībüm ve mālīküm Allāh Te‘ālā ***zi-bād-ı fitne*** fitne yelinden ***nigeh-dār ḡāk-i Pārs*** Fārs topraḡını ḡıfz u şıyānet eyle. ***Çendān ki*** Ol ḡadar ki ***ḡāk-rā buved u bād-rā beḡā*** kürre-i ḡāk u hevānuñ beḡāsı ola. Ya’nī kürre-i ḡāk u hevā sābit ü pāy-dār^(18a) oldıḡça, ḡāşılı dūnyā ḡarābına dek. Şirāz’a sebḡat eylediği du‘ā gibi bu du‘ā daḡı va’llāhu Te‘ālā a‘lem Şeyḡ-ḡuddise sirruhū- Ḥāzretlerinden olmayup belki *Gūlistān*’da bu iki du‘ā ile Şeyḡ Ḥāzretlerine nisbeti münāsib olmayan sā’ir yirler *Gūlistān* kitābı, eḡrāfa ḡable’l-intişār ol diyāruñ ekşerisini ḡün-ā ḡün bid’ u rıfz ile mülevveş iden Rāfīziler ilḡāk eylemişler. Zīrā ḡāk-i Fārs’uñ ekşerine isti‘āb iden bu televvüş-i eşidde ve a‘zām-ı belā vü muşibetlerdendir. Ve’l-‘ilm ‘inda’llāhi Te‘ālā.

سبب تألیف کتاب

Sebeb-i te’lif-i kitāb: Bu *Gūlistān* kitābınuñ bā’iş-i taşnīf ve sebeb-i te’lif olunañ zıkr ü beyānındadır.

¹⁴³ “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah’a da şükretmez.” Tirmizî, “Birr”, 35.

یک شب تامل ایام گذشته می کردم و بر عمر تلف کرده تأسف می خوردم و سنگ سراچه دل بالماس (آب دیده می سقتم) <و این بیتها مناسب حال خود می گفتم>¹⁴⁴

(*Yek şeb te'mmül-i eyyām-ı gozeşte mī-kerdem ve ber-ömr-i telef-kerde te'essüf mī-ğordem ve seng-i serāçe-i dil be-elmās-ı āb-ı dīde mī-süftem <ve in beythā münāsib-i hāl-i ħod mī-goftem.>*)

Yek şeb te'mmül-i eyyām-ı gozeşte mī-kerdem Bir gice geçmiş günlerimi fikr ü mülāhaza eylerdim. ***Ve ber-ömr-i telef-kerde te'essüf mī-ğordem*** Dahı telef ü zāyi' eyledigüm 'ömrē ğuşsa yirdim. ***Ve seng-i serāçe-i dil be-elmās-ı (āb-ı dīde mī-süftem*** Dahı ğöñül hānesinüñ taşını elmās) gibi āb-ı çeşmümle ya'nī gözüm yaşıyla delerdim. *Serāçe*, ev ma'nāsına olan sarāydan muħaffef serānuñ taşğirleridür. *Elmās*, bir kıymetlü cevher ki cemī'-i cevāhiri anuñla delerler." ***Ve in beythā münāsib-i hāl-i ħod mī-goftem***"

مثنوی: هر دم از عمر میروند نفسی چون نگه می کنم نماند بسی

(*Her dem ez-ömr mī-reved nefesī*
Çün nıgeh mī-konem ne-mānd besī)

Meşnevī: ***Her dem*** Her ān ve her zamān ***ez-ömr*** 'ömürden ***mī-reved nefesī*** bir nefes gidüp ya'nī sā'at be-sā'at 'ömür gidüp azalmadadır. ***Çün nıgeh mī-konem*** Çünkü bu hāl ü keyfiyyete nazār ü te'emmül idem ***ne-mānd besī*** gördüm, ya'nī bildim 'ömr çok kalmadı. Ya'nī bu zamānda olan a'mār-ı 'ādiyyeye kıyāsen çoğı gidüp azı kalmış gördüm.

ای که پنجاه رفت و در خوابی مگر این پنج روز در یابی

(*Ey ki pencāh reft ü der-ğ'ābī*
Meger in penc rüz der-yābī)

Ey ki pencāh reft ü der-ğ'ābī^(18b) Ey ol kimse ki 'ömrüñden elli yaş gıtdi dahı sen ħ'āb-ı ğafletdesin, yāħud hālbu ki sen ħ'āb-ı ğafletüñsin. ***Meger in penc rüz der-yābī*** *Meger*, bunda temennī ma'nāsını ifāde eder. Ya'nī meger bu beş günde āħiretüñe lāzım olan esbābı tedārik eylesesin. Ya'nī 'ömrüñ çoğı gidüp azı kaldı hālbu ki sen ğaflet uykusundasın. Mütenebbih ü āğāh olmazsın. İmdi āğāh ol! Ol ki bākī qalan bir kaç gün var ise anda telāfi vü tedārik-i mā-fāt eylesesin. Tamām-ı beytün hāşılı: Şebābda ya'nī civānlık

¹⁴⁴ Metinde bu cümle <و این بیتها مناسب حال خود می گفتم> eksiktir.

ve gençlik zamānı ve hāletinde lāzım olan zād u zaḥīre-i āḥireti taḥṣīl idemediñ. Pes sa'y-ı belīg ve ceḥd-i tām ile bāṣed ya'nī ol ki ḥayr-i mā-naqş eylesesin. Zīrā Allāh Te'ālā Ḥazretleri'nüñ kemāl-i lütf u merḥametinden şābūnü'z-zūnūb olan tevbenüñ ka-pısı açıktır. Ve 'ömründen kalan bir dakika şıdık u ḥulūşla t̄ā'ib olanuñ cāme-i vücūdı ḥadīş ü ḫadīm günāh kirinden pāk ve temīz olmaḫ cenāb-ı Erḥamu'r-Rāḥimīn Ḥazretle-rinden mercūdur.

خجل آنکس که رفت و کار نساخت کوس رحلت زدند و بار نساخت

(*Ḥacil ānkes ki reft ü kār ne-sāḥt*)

(*Kūs-ı rihlet zedend u bār ne-sāḥt*)

Ḥacil ānkes Bu mısrā' ihbāra ve inşāya müteḥammildür. Ya'nī şermende vü müteḥayyir ü medhūşdur yāḥud şermende vü müteḥayyir ü medhūş olsun, ol kimse **ki reft ü kār ne-sāḥt** ki dünyādan gitdi ve işini düzmedi. Ya'nī dünyā mezra'sınuñ ḥayrāt dānesini ekme-yüp gitdi. Hāşılı dünyāda beyhūde naqd-i 'ömrini şarf-ı 'amel-i ḥayrdan eli boş āḥirete gitdi. **Kūs-ı rihlet zedend** *Kūs*, taḅl-bāz şeklinde bir büyük ālet. Beyhūde isti'māl-i zamānında bir 'asker yā bir ḫāfile göçecek vaḫtinde çalarmış. **U bār ne-sāḥt** yükünü düzmedi.^(19a) Ya'nī ecel ḫūsını çaldılar ḫālbuki ol āḥiret esbābı tedārikine mübāşeret eylemedi. Hāşılı ihmālinden fāşī zād u zaḥiresin tedārik eylemeksizin baḡteten ya'nī ḡafleten zād u zaḥiresiz āḥiret yolına revān oldı. İmdi böyle kimse 'ādeten şermende vü müteḥayyirdür.

باز دارد پیاده را ز سبیل

خواب نوشین بامداد رحیل

(*H'āb-ı nūşīn-i bāmdād-ı rahīl*)

(*Bāz dāred piyāde-rā zi-sebīl*)

H'āb-ı nūşīn-i bāmdād-ı rahīl İrtihāl şabāḫınuñ ya'nī göç irtesinüñ taḫlu uyḫusı **Bāz dāred piyāde-rā zi-sebīl** Piyādeyi yoldan māni'dür. Ya'nī yola gitmeden alıḫor. Hāşılı lezā'iz-i dünyeviyyeye tevaḡḡul ü inhimāk āḥiret zādınuñ iştiḡāline māni'dür. Ve eşbābına mübāşeretı mu'avvıktır.

رفت و منزل بدیگری پرداخت

هرکه آمد عمارتی نو ساخت

(*Her ki āmed 'imāretī nev sāḥt*)

Reft u menzil be-digeri perdāht)

Her ki āmed Her kimse ki dünyāya geldi ***‘imāreti nev sāht*** bir yeñi bināyı, binā yaptı. Ve bir cedid ‘imāret peydā eyledi ve ***reft*** ol bānī ve ol cedid ‘imāreti peydā iden āhirete gidüp ***u menzil be-digeri perdāht*** yaptığı ‘imāreti ğayrıya yaptı, ya‘nī ğayrı için yapmış oldu. Zīrā lābud bir kimse zīrā lābud bir kimse yerine gelse gerek; pes gūyā ḥaḳīkateñ ol gelene yapmış imiş. Ma‘lūm ola ki tamām-ı dünyānuñ bānīleri bu kelāmın mā-şadaḳıdur. Zīrā bir ferdūñ yaptığı bākī ḳalmaz. Belki ol gidüp yerine āḫir kimse gelse gerek. İmdi gūyā anuñçün yapmış olur.

وان دگر پخت همچنين هوسى وين عمارت بسر نبرد كسى

(V‘ān diger puht hem-çünin hevesi

V‘in ‘imāret be-ser ne-bord kesī)

V‘ān diger puht hem-çünin hevesi Evvelki bānīnūñ ‘imāretine gelen de anuñ gibi heves pişirdi. Ya‘nī ol da muḳtezā-yı ṭāb‘ı üzre ba‘zı yerine binā ilḥāk eyledi. Ḥāşılı ba‘zı yerini yaptı ve ba‘zı yerini yıḳdı. Niteki ‘ālemde müşāhededür. ***V‘in ‘imāret*** Emmā bu ‘imāreti^(19b) ***be-ser ne-bord kesī*** bir kimse nihāyete ve āḫirine iltmedi. Ya‘nī hiç kimse dünyāda bākī vü ḥālid ḳalmadı veyā bu ‘imāret-i dünyā kimseyi nihāyete iltmedi. Ya‘nī öldürmeyüp mü‘ebbed ü bākī ḳomadı, ḥāşılı herkesi fenāya virdi. Ḥaḳīkatle fā‘il-i muṭlaḳ Allāh Te‘ālādur. Cihāna ve zamāna ve ğayrine isnād mecāzīdür.

يار نا پايدار دوست مدار دوستى را نشايد اين غدار

(Yār-i nā-pāy-dār dūst medār

Dūstī-rā ne-şāyed in ḡaddār)

Yār-i nā-pāy-dār ‘Āmme ḫiṭāben: Şābit ü bākī olmayan yāri ***dūst medār*** dost ṭutma. Ya‘nī eglenüp ṭurmayan nesneyi sevme, ḥāşılı fāniye meyl ü muḥabbet eyleme. Maḳşūd budur ki dünyā bī-şebāt ü bī-ḳarārdur. Aña ve müzahrafātına gönül bağlayup ta‘aşşuḳ eyleme. ***Dūstī-rā ne-şāyed in ḡaddār*** Zīrā bu dünyā-yı ḡaddār, ya‘nī mubālaḡa ile vefāyı terk iden bu dünyā, ḥāşılı ziyādesiyle vefāsız bu dünyā dostluḡına lāyık degül; bir mekkāredür ki kimsenūñ ‘aḳd-i nikāḫında ḳarār eylemeyüp her bir ḳaç günde bir ḳocadan diġer ḳocaya varır. Ve Rabbüm fażl-ı kerem-i bī-pāyāniyla Muḥammed Muşṭafā -

şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve 'alā ālihī ve şahbihī ve sellem- Hāzretleri'nūñ mübārek yüz suyu hürmeti-çün her haṭānuñ başı olan bu dostı ve fāhişe dünyā-yı bī-vefānuñ maḥabbetinden qalblerimizi pāk ü muṭahhar eyleye. Ve nūr-i maḥabbet u haṣṣetiyle münevver eyleye. Amīn. Ve mıṣrā'-ı şānī, maḳām-ı ta'lilde oldıgına şadr-ı beyānda *zīrā* lafzıyla imā eyledik; gafllet olumaya!.

نیک و بد چون همی بیاید مرد خنک آنکس که گوی نیکی برد

(*Nik u bed çün hemī be-bāyed mord*)

Hunük ān kes ki gūy-ı nīkī bord)

Nik u bed çün hemī be-bāyed mord Çünki insānuñ iyi baḥtlu ve yaramaz baḥtluşı öli-serdür. Fi'l-i māzī şīgası üzre olan bu lafza mord maşdarı olan morden ma'nāsınadır ki ^(20a)mużārī'e muḳārin olan māzī maşdar ma'nāsınadır. Mıṣrā' nun ḥāşılı: Çünki dünyāda kimse qalmayup ölüp gidiserdür. ***Hunük ān kes*** Devletlü ve sa'ādetlü ol kimsedür ***ki gūy-ı nīkī bord*** ki iyilik topını dünyā meydānından iltidi. Ya'nī dünyādan āhirete ḥayrāt u ḥasenātla ḥāşılı a'māl-i şāliḥa ile gitdi. *Hunük*, *ḥānuñ* ve *nūnuñ* zammı ve ḳāf-i 'Arabī lafz-ı müştarekdür şovuqla mübārek ma'nası beyninde. Ve *gūy* tobudur ki 'Arapça kürredirler. Bunda *gūy-i nīkīnden* murād ḥayrāt u ḥasenāt ve a'māl-i şāliḥadur, niteki imā olundu.

برک عیسی بگور خویش فرست کس نیارد ز پس ز پیش فرست

(*Berg-i 'ayşī be-gūr-ı ḥ'īş firist*)

Kes ne-yāred zi-pes zi-piş firist)

Berg-i 'ayşī Ḥayāt-ı ebedī yarağını ve esbābını *berg*, *bānuñ* fethi ve *rānuñ* sükünü ve ḳāf-ı 'Acemile yarağ ve esbāb ma'nāsına geldigi gibi ağaç yaprağı ma'nāsına daḥı gelmişdür. ***Be-gūr-ı ḥ'īş*** *H'īş*, vāv-ı resmī ve revm-i kesr ile bunda kendi ma'nāsınadır. Ya'nī ḳabriñe ***firist*** gönder, ya'nī āhretine lāzım olan ḥayrāt u ḥasenāt ve a'māl-i şāliḥa-yı ilerü gönder. Ḥāşılı kendi elüñle irsāl eyle. ***Kes ne-yāred zi-pes*** Zīrā kimse senden soñra götürmez. ***Zi-piş firist*** Sen ilerden gönder ya'nī sen sağılğıñda āhretüñ ḳayır zīrā senden soñra aḳārib u vereşe seni ḳayırmaz.

عمر برفست و آفتاب تموز اندکی ماند و خواجه غره هنوز

(*Ömr berfest ü āftāb-ı temūz*
Endekī mānd u ḥ^vāce gırre henūz)

‘Ömr berfest İnsān ve ḥayevānuñ ‘ömri kırdur, ya‘nī tīz geçmekde kırdur gibidür, tīz erime-
mede ü āftāb-ı temūz ve temmūz ayınuñ güneşi ya‘nī şayf şehirlerinüñ orta şehri
temmūz-nāmuñ güneşi endekī mānd berf-i ‘ömrden azıcık kırdı u ḥ^vāce hālbuki ḥ^vāce
dağı gırre henūz gāfildür. *Gırre*, *gaynuñ* kesri ve *rā*-yı müşeddede^(20b) ile gāflet
ma‘nāsına isimdür. Gāfil te‘viliyle başda olan *ḥ^vāce* beytün ḥaberidür. *H^vāce* ḥāda
revm-i zamme ile ekābir ü vūzerāya dirler. Bunda dūnyā maḥabbeti bādesiyle mest olan
gāfil murātdur. Tamām-ı beytün ma‘nāsı: Āftāb-ı temmūz kırdı, niceki tīz eridürse,
mürür-ı eyyām u ezmine ‘ömri ancılayın azaldur ve eksildür. Hālbuki ‘ömr şāhibi olan
gāfile ‘ömrün geçmesinden ḥaberi yok. Şeyḥ -kıddise sirruhū- ‘ömri tīz geçmede kırdı
teşbih eyledi tīz erime.

ای تهی دست رفته در بازار ترسمت پر نیآوری دستار

(*İy tehi-dest refte der-bāzār*
Tersemet pür ne-yāverī destār)

İy tehi-dest refte der-bāzār Ey bāzāra eli boş gitmiş kimse tersemet kırdırım pür¹⁴⁵ ne-
yāverī destār destmālūni ḥolu getürmezsin. Tamām-ı beytün ma‘nāsı: Ey şıfrū‘l-yed
çārşūya giden fakīr! Kırdırım sen boş gidüp boş gelesin. Zīrā bāzār ehli ‘ādetleri üzre
kimse şemensiz nesne virmez. Hāşılı ey āḥiret bāzārına ḥayrātsiz ve ḥasenātsiz ve
a‘māl-i şālihāsız varan kimse! Kırdırım ki cennet ni‘metlerinden maḥrūm olasın.
Kırdırım anuñçündür ki bu ḥuşuşda kimse ḥakkında cezāz yokdur. Ancak ‘Allāmu‘l-
guyūb Allāh Te‘ālā Ḥāzretleri’nüñ ma‘lūmıdır; zīrā a‘māl-i şāliḥa mūcib-i cennet ve
a‘māl-i seyyi‘e mūcib-i cehennem degüldür. Belki Erḥamu‘r-Rāḥimīn Allāh Te‘ālā
Ḥāzretleri’nüñ meşiyetine menūtdur Dilerse ‘ömrini ‘ibādetde şarf ideni ‘adlen ce-
henneme ve ‘ömrini me‘āsīñle ifnā ideni fazlen cennete atar. Şevāb fazlıyla ve ‘ikāb
‘adli iledür. *Mülk ‘alā iḥlāk yeteşarrafu fi mülkiḥi keyfemā yeşā‘u ve yeḥtāru*¹⁴⁶ ancak
oldur. Hiç kimseye zerre kırdar mecāl-i mu‘arıza yokdur.^(21a) Lâkin Allāh Te‘ālā Ḥāzret-
leri’nüñ cārī olan ‘ādet-i ‘aliyyesi üzre herkes a‘māliyle mūczā olunur. *İnne ḥayran fe-*

¹⁴⁵ 20b der-kenār: *Bā*-yı ‘Arabıyle muḥtemel olan lafz-ı bür i‘tibār oldığı şuretda *ne-yāverīyi* te‘kiddür
ve destārdan murād şarık olur.

¹⁴⁶ “Mülk ona ıtlak olur mülkünde istediğini ve seçtiğini yapar.”

*hayran ve inne şerran fe-şerran.*¹⁴⁷ Emmâ bunda cezm ü yakîn vardır ki imân ile âhirete giden mü'min her ne kadar kabirde veyâ bir müddet cehennemde 'âdetu'llâh üzere a'mâliyyesiyle müczâ olup mu'azzeb olur ise elbette 'azâbda muhalled olmayup Cenâb-ı Erhamu'r-Râhimîn Hazretleri anı cezâ vü 'azâbdan kırtarup ni'am-ı ebediyye ile mütena'im olmak üzere cennette muhalled ü mü'ebbed ider. Ve küfr ile âhirete giden kâfir ma'âzâ'llâhu Te'âlâ elbette cehenneme idhâl ider ve anda yakînen ve cezmen <ve> muhalleden ve mü'ebbeden 'azâb-ı şedîd ile mu'azzeb olur. Ey cemî'-i nakâ'ışden pāk ü münezzeh ü muqaddes Rabbüm -celle celâlüh ve 'amme nevâlüh- Hazretleri! Mağz-ı faẓl u kerem-i bî-nihâyetüñ ile cemî'-i 'ömrini me'âşide ve mâ-lâ-ya'nî de ifnâ vü telef iden bu zelîl, haķîr ü faķîr Mağmûd Tâ'î' kuluña ħüsni ħâtîme naşîb eyle ve evķât-ı ħayâtında kaşden ve 'amden ve ħaĥâ'en ve sehven ve sırran ve cehden ve 'alâniyyeten işledigi bî-payân zünüb u taķşîrâtını 'afv ü mağfîret eyle. Ve me'a's-şiddîķîn ve's-şühedâ ve's-şâlihîn ve ħasüne ülâ'ike refîķâ cennete duĥûliyle şâd ve cennette her ni'metden a'zam u efĥam olan liķâ-yi 'âlîlerinüñ ile ber-murâd eyle. Ve âbâ ü ümmehât ve ihvân u eĥavât ve sâ'ir akârîb ü ta'allukât ve kâffe-i üstâz ve evliyâ'ü'n-ne'im ve mü'minîn ü eĥibbâ vü ħîrâġla cemî'î mü'minîn ü mü'minât ve müslimîn ü müslimât aĥyâ'u minhüm ve'l-embât min ehli's-sünne ve'l-cemâ'âti mağfûr bâ-ĥuşuş^(21b) ħalîfe-i zamân ve nâşîrân-ı ehl-i imân ve bu du'âmıza âmîn diyen ihvânımızı dârında ĥuşûl-i emelleriyle mesrûru'l-fu'âd eyle. Âmîn.

هر که مزروع خود بخورد بخويد وقت خرمنش خوشه بايد چيد

(Her ki mezzû'-ı ĥod be-ĥord be-ĥ'îd

Vakt-i ĥırmens ĥûşe bâyed ħîd)

Her ki mezzû'-ı ĥod be-ĥord be-ĥ'îd Her kimse ki kendinüñ ekinini ħigle yidi, ya'nî kaşîl iken yidi, ĥâşılı ĥaşîl ya'nî tâze iken yidi. *Be-ĥ'îd*, *bâ* ĥarf-i muşâĥabet ve *ĥ'îd* vâv-ı resmiyle *ĥ'îş* **وزمنك** *kaşîl* ki Türkçe aña ĥaşîl dirler. Ya'nî tâze iken biçüp ĥayevâna yidirdikleri arpa. ***Vakt-i ĥırmens ĥûşe bâyed ħîd*** Ol kimse ĥırmen zamânınuñ başak devşirmek gerek. Ĥâşılı kimse ki civânlık ve gençlik vaktinde ĥayrât u ĥasenâta ve a'mâl-i şâlihaya 'ömrünü şarf eylemeyüp lehv ü lu'bla ya'nî beyhüde ve mālâya'niyle taẓyî'-i evķât eyledi, pîrlîk ve kocalık zamânında yarı kâdir olduġı mertebe âĥîret yolına sa'y eylemek gerek tâ ki başak devşirmek ile eyyâm-ı şîtâda kuvvet-i lâ-

¹⁴⁷ “Şüphesiz ki hayrın karşılığı hayır, şerrin karşılığı şerdir.”

yemütühū mālik olan gibi. Fi'l-cümle: Āhîret yolu zahîresine mālik ola. *Zîrā küllü mā lâ yüdrakü küllühū lâ-yütrakü küllühu.*¹⁴⁸

پندی سعدی بگوش جان بشنو ره چینیست مرد باش <و> برو

(*Pend-i Sa'dî be-güş-i cān bişnev*

Reh çünînest merd bâş <u> be-rev)

Pend-i Sa'dî¹⁴⁹ Sa'dî'nün pendî ve naşîhati yâhud sa'ade ya'nî sa'âdete menşüb pendî hâşılı sa'ad ve iyü pend ve naşîhati ***be-güş-i cān bişnev*** cān kulağıyla işid, ya'nî kalbiñ ile kabûl eyle. ***Reh çünînest*** Yol buncılayındur. ***Merd bâş <u> be-rov*** Er ol git. Ya'nî benüm naşîhatüm ve şerî'ate ve tarîkate ve hâkîkate muvâfık ve muṭâbık Allāh Te'âlā için hâk ve şâdık naşîhati dosta murād. İmdi sen de er ol murādına yapış saña beyân eyledigim tarîk-i müstakîmün sâkinden ol zerre kadar inhirâf eyleme ki bu sülûk sebebiyle maḳşada vâşıl ve merāmıña nâ'il olasın. (22a)

بعد از تأمل این معنی مصلحت آن دیدم که در نشیمن عزلت نشینم و دامن صحبت فرا <خود> چینم

(*Ba'd ez- te'emmül-i in ma'nā maşlahat ān دیدم کی در-نیشیمن-ی 'uzlet nişinem ve dāmen-i şohbet ferā <hod> çinem*)

Ba'd ez- te'emmül-i in ma'nā Bu ma'nâyı, ya'nî mezkûr ma'nâyı ki ebyât-ı sâbıkānuñ mazmûnidur, te'emmül ü tefekkür eylemeden sonra ***maşlahat ān دیدم*** anı maşlahat ve münâşib gördüm ***ki der-nişimen-i 'uzlet nişinem*** ki 'uzlet oturağında oturam ***ve dāmen-i sohbet ferā <hod> çinem*** ve şohbet etegini kendüme devşirem ya'nî tarîk-i Hâk sülûkında baña mu'în ve yardımcı olmayan hâşş u 'ām agyāruñ şohbet ü ülfet ve ihtilâṭ u mecâlislerini bi'l-küllîye terk idem. *Ferā*, bunda bā'-i şıla ma'nâsınadur.

و دفتر از گفتهای پریشان بشویم و من بعد پریشان نگویم

(*Ve defter ez-goftehâ-yı perişân be-şüyem ve min ba'd perişân ne-güyem*)

Ve defter ez-goftehâ-yı perişân be-şüyem Ve dil defterini perişân kelimâtdan, ya'nî luğaviyyet, âhîrete fâ'idesi olmayan mā-lā-ya'nî kîl ü kâlden yuyam. Yâhud kalb ve defterini veşâ'is ü hayâlât-ı bâṭıladan yuyam. Hâşılı defter-i zâhire ve levḥ-i bâṭını mā-

¹⁴⁸“Tamamı idrak olunmayan şey tamamen terk edilmez.”

¹⁴⁹ 21b der-kenâr: Bu beyt kadim nüshalarda bulunmadı diyen fâzıl Sûdî'nün rast geldiği bir kaç nüshada bulunmadığından bu beytün *Gülistān*dan olmadığı lazım gelmez ki Şeyh'ün selîs-i nuṭkı olup gayrinün kelâmı olmadığına lafz u selâseti delâlet ider.

sivā te'alluķı ve pas kirinden pāk ve temīz idem. *Defter*, bir bir vezninde birbirine munzam evrāka dinür, gerekse اور ذنك hesābı yazılsun ve gerekse diğeri nesne ve min ba'd perişān ne-güyem ve bundan sonra perişān söylemeyem. Ya'nī dünyā kelimātını terk idem. Hāşılı lisān ve alb belki cemī'-i a'zāmı mā-alaqa li-hüve, ya'nī ne için halk oldılar ise aña şarf idem.

بیٔت: زبان بریده بکنجی نشسته صم بکم به از کسی که نباشد زبانش اندر حکم

(*Zebān-bürīde be-künci nişeste şummün būkm*
Be ez-kesī ki ne-bāşed zebāneş ender hūkm)

Beyt: Zebān-bürīde be-künci nişeste şummün būkm Dili kesik, bucada oturmuş şağırlar ve dilsizler. *Şumm*, şāduñ zammı ve mīm-i müşeddedle aşamuñ cemī'idür ve şağırlar dimekdür. Ve *būkm* da bānuñ zammıyla ebkemüñ cemī'dür, dilsizler dimekdir. *Be ez-kesī ki ne-bāşed zebāneş ender hūkm* Yegdür bir kimseden ki ^(22b) dili kendi hūkminde olmaya, ya'nī diline zabtı olmaya. Belki gönölüne geleni diline götüre. Ya'nī şağırlıa ve dilsizlige urup halkdan münatı' olan kimseler zebānı zabtınıñ olmayan perişān ve zā'id söyleyici kimseden yegdür.

تا یکی از دوستان که در کجاوه انیس من بودی و در حجره جلیس من برسم قدیم از در در آمد. چندانکه نشاط و ملاعبت کرد و بساط مداعبت گسترد.

(*Tā yekī ez-dūstān ki der-kecāve enīs-i men būdī ve der-hücre celīs-i men be-resm-i kadīm ez-der der-āmed. Çendān ki neşāt u mülā'abet kerd ve bisāt-ı müdā'abet güsterd.*)

Tā yekī ez- dūstān Ya'nī sābıan zıkr eyledigüm maşlahat üzre idim. Ya'nī halk¹⁵⁰ dan münatı' olup bir buca ihtiyār eyledim. Ol vate dek ki dostlardan birisi *ki der-kecāve enīs-i men būdī* ki acc yolında benümile miħaffedaş olurdu *ve der-hücre celīs-i men* Ve diyār-ı ğurbette hem-hücre ve hem-nişinüm idi. Hāşılı yār-ı kadīmüm idi. *Be-resm-i kadīm* Ādet-i sābıan ile ya'nī teklifsiz mübālātsiz *ez-der der-āmed* apudan içerü girdi. *Çendān ki neşāt u mülā'abet kerd* Ol adr sürür u şādmānlı eyledi. *Ve bisāt-ı müdā'abet güsterd* ve şetāret ü mübāsatāt düşdi, ya'nī gösterdi. Ya'nī beni ğamgān ü azān zānn idüp envā'-ı mülā'afāt ve eşnāf-ı muāyebāt ile beni söyletmek murād idin-

¹⁵⁰ Metinde حق şeklinde yazılmıştır.

di. Zīrā bu zamāna dek böyle hālüm vākī‘ olmamış idi ve yanuma geldikçe teklīfsiz ülfet ve muşāḥabetümle me’nūs idi.

جوابش نگفتم و سر از زانوی تعبد بر نگرفتم رنجیده نگه کرد و گفت:

(*Cevābeş ne-goftem ve ser ez-zānū-yı ta’abbüd ber-ne-giriftem. Rencīde nıgeh kerd u goft:*)

Cevābeş ne-goftem Bu kadar aḥvāl ki eyledi ašlā aña cevāb virmedim. **Ve ser ez-zānū-yı ta’abbüd ber-ne-giriftem** Başumı murāḳabe rükbesinden ya’nī kulluk dizinden ḳaldırdım. Hāşılı anuñ ile hıç muḳayyed olmadım. Ve bu kadar ḥaşarılığına iltifāt eylemedim. Böyle olıcaḳ **rencīde nıgeh kerd** baña incinüp nazār eyledi. **U goft** ve didi. Ya’nī bu gelecek ḳıṭ‘ anuñ maẓmūnı āḫir ‘ibāretiyle idüp söyledi:

قطعه: کنونت که امکان گفتار هست بگو برادر بلطف و خوشی

(*Künūnet ki imkān-ı güftār hest*
Be-gū ey birāder be-luṭf u ḥūşī)

Ḳıṭ‘a: Künūnet ki imkān-ı güftār hest Şimdi ki^(23a) senūñ kelāma ve tekellūme ḳudretūñ ve ṭāḳatūñ vardır. **Be-gū ey birāder be-luṭf u ḥūşī** İmdi ey birāder lüṭfla ve iḥsān ile söyle ya’nī lüṭf u iḥsān idüp tekellūme ve nuṭḳa gel.

که فردا چو پیک اجل دررسد بحکم ضرورت زبان در کشی

(*Ki ferdā çü peyk-i ecel der-resed*
Be-ḥükm-i żarūret zebān der-keşī)

Ki ferdā çü peyk-i ecel der-resed Ey ḳarındaş luṭf eyle ve söyle zīrā yarın ki ecel peyki erişe ya’nī mevt ü fevt ki müte‘ayyin ola. *Peyk* ‘Arapça berīd dirler, ecel’e izāfeti beyāniyyedür veyāḥud lāmiyyedür ki Ḥāzret-i ‘Azrā’il, -‘alā nebiyyinā ve ‘alā ālihi ve ‘aleyhi’ş-şalatü ve’s-selām- ola. **Be-ḥükm-i żarūret** Bi’ż-żarūre ya’nī ihtiyārsız ve nāḳār **zebān der-keşī** dilüñi tekellūmden çekersin.

یکی از متعلقان منش بر حسب واقعه مطلع گردانید که فلان عزم کرده ست <نیت جزم>¹⁵¹ که بقیه عمر در دنیا معتکف نشیند و خاموشی گزیند

(*Yekī ez-müte‘allikān-ı meneş ber-haseb-i vākı‘a muṭṭali gerdānīd ki fülān ‘azm kerde-est <niyyet-i cezm> ki bakıyye-i ‘ömr der-dünyā mu‘tekif nişined u hāmūşī güzined.*)

Yekī ez-müte‘allikān-ı meneş ber-haseb-i vākı‘a muṭṭali gerdānīd Benüm¹⁵² müte‘alıklarumdan birisi yār-i kādīmi aşl-ı każıyyeye miqdār-ı vākı‘aya muṭṭali‘ eyledi. Ya‘nī ḥālī ve keyfiyyeti aña şöyle nakl ü hikāyet eyledi ***ki fülān ‘azm kerdeest*** ki Şeyḥ kaşd u ‘azimet eylemişdür ve daḥı kaṭ‘-ı niyyet ṭutmuşdur ***<niyyet-i cezm> ki bakıyye-i ‘ömr der-dünyā mu‘tekif nişined*** ki ‘ömrüñ bākisi dünyāda mu‘tekif otura ***u hāmūşī güzined*** şamt u süküt ihtiyār eyleye.

تو نیز اگر توانی سر خویش گیر و راه مجانبت پیش¹⁵³

(*Tu nīz eger tevānī ser-i ḥ‘iş gīr ve rāh-ı mücānebet pīş*)

Tu nīz eger tevānī Sen de kādīr iseñ ***ser-i ḥ‘iş gīr ve rāh-ı mücānebet pīş*** başıñ kaydını gör yā sevdā-yı nefsanüñi ver ve ārzū-yı ṭab‘uñı ṭut, ya‘nī zābṭeyle. Ḥāşılı hevā-yı nefes ve ārzū-yı ṭab‘uñdan geç. Maḡlūb-ı ḥavādiş-i nefes olmayasın. Ve ḥalkdan ınkītā‘u ‘uzlet idüp tecennüb ṭarīkını ve tebā‘ūd yolunu öñüñe ṭut. Ḥāşılı mā-sivādan ihtilāṭı kaṭ‘ eyle.

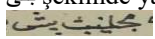
گفتا بعزت عظیم و صحبت قدیم که دم بر نیارم و قدم بر ندارم مگر آنگه که سخن گفته شود بر عادت مألوف و طریق معروف

(*Goftā: Be-‘izzet-i‘azīm u şohbet-i kadīm ki dem ber-ne-yārem ve kadem ber ne-dārem. Meger āneḡ ki sūḡan gofte şevēd ber-‘ādet-i me‘lūf u ṭarīk-ı ma‘rūf*)

Goftā: Ol yār-i kādīm bu takrīri işidüp bu beyānı dīñleyince didi: ***Be-‘izzet-i‘azīm*** Ḥudā‘nuñ ‘izzeti ḥaḡkıçün ***u şohbet-i kadīm*** ve Şeyḡ ile vākı‘ olan şohbet-i kādīm ḥaḡkıçün ***ki dem ber-ne-yārem***^(23b) ki nefes çıkarmam, ya‘nī ārām u qarār eylemezem, bir nefes almazam ***ve kadem ber ne-dārem*** ve bir ayak kaldırmam ve bir adım atup bundan gitmezem. Ḥāşılı ṭutdıḡı yerden gitmemekden kināyetdür. ***Meger āneḡ ki sūḡan gofte şevēd*** İllā ol vaḡt ki söz söyleye ***ber-‘ādet-i me‘lūf u ṭarīk-ı ma‘rūf*** ‘ādet-i me‘lūf u me‘nūs ve ṭarīk-ı ma‘rūf ü ma‘lūm üzre. Ya‘nī beynimüzde olan resm-i kādīm ve

¹⁵¹ Bu kısım نیت جزم metinde mevcut değildir; ancak şerhi “kaṭ‘-ı niyyet” şeklinde yapılmıştır.

¹⁵² Metinde بنی şeklinde yazılmıştır.

¹⁵³ Metinde şeklinde yazılmıştır.

‘âdetleri üzre mukâleme vü şohbet olursa fe-bihâ ve ni‘metün; ve illâ ben de hemen Şeyh’üñ yanında i‘tikâf idüp kendinüñ katında şâmit ü sâkit olup halkdan münkaṭı‘ olurum; yâhud ve illâ ben de hemen cānum kabz olincaya dek ekl ü şurb ve nevmsiz ayak üzre ṭurup vâkı‘at oldıgım yerden bir kadem tecāvüz itmem. Hâşılı kabzına yâhud Şeyh’üñ resm-i kadīm üzre mukâleme vü muşâhebetine dek ayak üzre ṭurup eziyet çekerim gidüp ilhâḥ-ı külli-yile Şeyh Ḥazretlerine eziyet virmem ve benüm hâlime münâsib böyle kendüm eziyet çekerim ve gidüp ilhâḥ-ı külli-yile Şeyh Ḥazretlerine eziyet virmem.

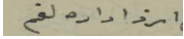
که آزدن دوستان جهلست و کفارت یمین سهل¹⁵⁴

(*Ki âzürden-i düstân cehlest u keffâret-i yemîn sehl*)

Ki âzürden-i düstân cehlest Zîrâ dostları incitmek veyâ dostlarıñ incinmesi cehâletdür. Ya‘nî cehâletden nâşîdür. Hâşılı gidüp ilhâḥ-ı külliyle Şeyh’e¹⁵⁵ eziyet itmem. Zîrâ idersem cehâletümden neş’et itmiş olur. ***U keffâret-i yemîn sehl*** ve yemîn keffâreti sehl ü âsândur. Ya‘nî benüm hâlime lâyıḳ u münâsib zıkr oldıgı gibidür. Ammâ Şeyh -ḳuddise sirruhü- Ḥazretleri irşâd u ifâdda kâmil bir zât-ı fâzıl oldıgı sebebiyle anuñ ‘uzlet ü inkıṭâ‘ı herkese ‘ale’l-ḥuşuş kâbil-i tâliblere külli ziyândur. Bu ise müfid ü mürşîd Şeyh Ḥazretlerine lâyıḳ budur ki külli ol hâşş^(24a) u ‘âm bā-ḥuşuş kâbil-i tâlib ü mürîdleri ifâde vü istifâdeden maḥrûm itmekdür. Her ne kadar yemîn idilse zîrâ keffâret-i yemîn kolay ve sehîldür. Ve bu taḥkîkimüzden ma‘lûm oldıgı gibi dostândan murâd Şeyh Ḥazretleridür, yâr-ı kadīm degüldür. Zîrâ yâr-i kadīm murâd olunur ise hâşılı ma‘nâ böyle olur: Ben mezkûr eziyyeti çekerim Pes Şeyh bu eziyyetüme rızâ-mend olup ihtiyâr ider ise benüm âzurdeligüm¹⁵⁶ lâzım gelür. Eziyyetümi ihtiyâr itmeyüp külli ol ülfet ü muşâhabet ider ise aña keffâret virmek lâzım gelür, eger yemîn itmiş ise. İmdi Şeyh baña ki anuñ dost-ı kadîmi eziyyet virmekden keffâret-i yemîn virmek evlâdur ki dostları incitmek cehâletden nâşîdür. Ya‘nî baña bu eziyyeti virir ise cehâlet lâzım gelür bu ise şu‘ûbetlü maḥzûrdur ve keffâret-i yemîn virmek âsân bir şeydür. Ya‘nî dostları incitmekden lâzım gelen cehâlete göre keffâret-i yemîn kolay ve sehîl bir şeydür. Hâşılı Şeyh beni incitmekden lâzım gelen cehâletden beni incinmekden ya‘nî dil-i hoş itmekden lâzım gelen keffâret-i yemîn kolaydur. İmdi hâşılı ma‘nâ zıkr eyledigimiz gibi se-

¹⁵⁴ سهل است S:

¹⁵⁵ Metinde مشينه şeklinde yazılmıştır.

¹⁵⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

bebiyle dostdan yār-i qadīm ki t̄ahiren Şeyh'ün mürīd ü müştāklarındandır murād olunur ise andan Şeyh Hāzretleri hāqqında şū edeb lāzım gelür ise münāşib degül. Pes dostāndan yār-i qadīm murād olmak üzere āzurdenuñ fā'ili Şeyhdür diyen fāzıl Sūdi¹⁵⁷ iyü dememişdür. Te' emmel! Ma'lūm ola ki *keffāret* bunda günāhı izāle için ehl-i şer'ī ta'yīn u taqdīr eylediği nesnedür. Keffāret-i^(24b) yemīn üç gün oruç tutmaqdır veyā on kişinüñ karnını toyurmaqdır. *Yemīn* ki Fārsice sügenddür, Türkçe and dirlir.

و خلاف راه صوابست و عكس رأى اولو الالباب¹⁵⁸ ذو الفقار على در نيام و زبان سعدى در كام

(Ve hilāf-ı rāh-ı şavābest ü 'āks-i re'y-i ülü'l-elbāb zū'l-fekār-ı 'Ali der-niyām u zebān-ı Sa'dī der-kām)

Ve hilāf-ı rāh-ı şavābest Dahı şevāb ya'nī toğrı yolnuñ hilāfidur veyā hālbuki toğrı yolnuñ hilāfı ve naqzıdır. **Ü 'āks-i re'y-i ülü'l-elbāb** Ve erbāb-ı 'uqūluñ ya'nī 'aql şāhiblerinüñ re'yine ve fikrine 'aksidür. *Hilāf*, muqaddem haber ve 'aks, aña ma'tūf ve muqaddem mübtedā budur: **Zū'l-fekār-ı 'Ali der-niyām** Hāzret-i İmām 'Alī -kerrema'llāhu Te'ālā ve chehū ve rađıya'llāhu te'ālā- Hāzretleri'nüñ ve Rasū'l-i Ekrem-şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve 'alā ālihī ve şāhbihī ve sellem- Hāzretlerinden aña hibe olan Zū'l-fekār-nām seyf kında olmak, ya'nī gılāfindan çıkmamak. Zīrā İmām-ı müşārun ileyh ve -rađıya'llāhu Te'ālā 'anhu ve kerrema'llāhu ve chehū- sell-i seyf eylemeseydi bu kadar gāzavāt idüp andan āsār-ı 'ācibe vü aḥbār-ı gārībe naql olunur, vüçüd bulmazdı. **U zebān-ı Sa'dī der-kām** Mā-kabline ma'tūfdur, ya'nī 'Alī -rađıya'llāhu Te'ālā 'anhu ve kerrema'llāhu Te'ālā ve chehū- Hāzretleri'nüñ seyfi kınından çıkmamak soñ hilāfidur. Erbāb-ı 'uqūluñ re'yine ve fikrine 'aksidür, Şeyh -kuddise sirruhū- Hāzretleri'nüñ dahı lisānı damağında ya'nī çenesinde olmak. Hāşılı Şeyh dahı terk-i tekellüm idüp sākıt olmak şavāb-ı¹⁵⁹ hilāf ve erbāb-ı 'uqūluñ re'yine ve fikrine 'aksidür. Zīrā -kuddise sirruhū- Hāzretleri'nüñ lisān-ı damağında qalup şāmit ü sākıt olmak olsa idi bu kadar ma'arif mastūr olmayup mestūr qalurdı. Pes Şeyh -kuddise sirruhū- Hāzretleri irşād u va'aẓdan ḥāmūş olmak nice kābil-i tāliblere ḥırmān^(25a) irāş ider. İmdi tekellüm eylemek gerek mürīdān müstefid ü müstefiz olalar.

¹⁵⁷ Metinde سودایی şeklinde yazılmıştır.

¹⁵⁸ Metinde اولوالباب şeklinde yazılmıştır.

¹⁵⁹ Metinde صوتيك şeklinde yazılmıştır.

قطعه: زبان در دهان ای خردمند چیست کلید در گنج صاحب هنر

(Zebān der-dehān ey ḥiredmend

Kilīd-i der-i genc-i šāhib-hüner)

Ḳıṭ‘a: Zebān der-dehān ey ḥiredmend Ey ‘aқıllı! Ağızda dil *çist* nedir? Ya‘nī su‘āl ider iseñ ağızda dil ne dür? Senüñ cevābında derim: *Kilīd-i der-i genc-i šāhib-hüner* Şāhib-hünerinüñ ḥazīnesi ḳapusınuñ kilīdi, ya‘nī miftāh ve anahtarıdır.

چو در بسته باشد چه داند کسی که جواهر فروشتست¹⁶⁰ یا پيله ور

(Çü der-beste bāşed çe dāned kesī

Ki cevāhir-fürüşest yā pilever)

Çü der-beste bāşed Çünkü şāhib-hünerüñ ḥazīnesi ḳapusu bağlu ola. Ya‘nī lütf u tekellüm itmeye *çe dāned kesī* kimse ne bilür *ki cevāhir-fürüşest* mezkür şāhib-hüner cevāhir şatıcı mıdır? Ya‘nī ehl-i ‘ilm ü ma‘ārif ve nüktedān mıdır? *Yā pilever* Yoḥsa çerçici mi? Ya‘nī cehl ü herze-gü ve mā-lā-ya‘nī söyleyici mi? Ḥāşılı herkesüñ ‘ilm ü cehli ğayrisine nuṭḳ u tekellüm ile ma‘lüm olur. Nuṭḳ u tekellüme gelmeyenüñ ‘ālim midür cāhil midür kimsenüñ ma‘lümü olmaz. İmdi ekşer herkesüñ ‘ilm ü ma‘rifeti ve cehli ve ḥamāḳati kelāmından ma‘lümdür. Ekşer didik, zīrā aña muḥarrekāt u sekenātından da ma‘lüm.

قطعه: اگر چه پیش خردمند خاموشی ادبست بوقت مصلحت آن به که در سخن کوشی

(Egerçi piş-i ḥiredmend ḥāmuşī edebest

Be-vakt-i maşlahat ān bih ki der-sūḥan kūşī)

Ḳıṭ‘a: Egerçi piş-i ḥiredmend Egerçi ‘aқıllı kimesne ḳatında ve önünde *ḥāmuşī edebest* ebsem olmak ya‘nī süküť eylemek edebdür, ḥāşılı mürā‘ātı müstaḥsen ve güzeldür. *Be-vakt-i maşlahat* Emmā maşlahat vaktinde *ān bih* ol yegdür *ki der-sūḥan kūşī* ki söze çalışasın. Ya‘nī süküť memdüh u maḳbüldür, emmā her yerde degül. Belki tekellüm eylemekden zarüriyyāt ve noḳşān müretteb olsa yāḥud tekellümden zāhir bir ḥayr ve nef‘a tertib itse anda süküť mezmüm ve nā-maḳbüldür. Kelām memdüh u maḳbüldür.

¹⁶⁰جواهر فروشتست: S ve R.

دو چیز طیره عقلست دم فرو بستن بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی

(*Dü çiz tîre-i 'aklest dem fûrû-besten*
Be-vaqt-i goften ve goften-i be-vaqt-i hāmūṣī)

Dü çiz tîre-i 'aklest İki nesne 'aklıñ ğazābına bî-ḥuzurlığına sebeptür. *Tîrenüñ* aşlı ğazābla bulanık beyninde^(25b) müşterek olan *tîre dü* iltibāsı lāzım gelmesün diyü ğazāb olanı ṭayla yazdılar. *Zirā* lisān-ı Fārsuñ gelecek kıt'ada mecmū' ola sekiz ḥarf yokdur. Bir kelimedede birisi mevcūd ise taḥrīfāt-ı 'avāmiyyeden yā āḥar dilden menḳūldür. Kıt'a budur:

هشت حرفست آن¹⁶¹ که اندر فارسی نیاید همی

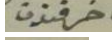
تا نیاموزی نباشی اندرین معنی¹⁶² معاف

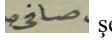
بشنو از من این خروف و یادگیر ای اهل دل

ثا و حا و صاد و ضاد و طا و ظا و عین و قاف¹⁶³

Dem fûrû-besten be-vaqt-i goften Birisi tekellüm lāzım oldıḳda sükût idüp hāmūṣ olmak. ***Ve goften-i be-vaqt-i hāmūṣī*** Ve birisi sākit ü hāmūṣ olacak vaqtde tekellüm eylemek. Hāşılı söyleyecek vaqtde söylememek, söylemeyecek vaqtde söylemek. *Zirā* maḥallinde olmayan nesne zarār u ziyāna ḳarībū'l-iḥtimāl oldıḳından mā'ādā ikisinde¹⁶⁴ işleyen 'aḳıllı; 'āḳıbet, nedāmet çeker.

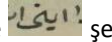
في الجملة زبان از مکالمه او در کشیدن قوت نداشتم و روی از محاوره او گردانیدن مروت ندانستم¹⁶⁵ که یار موافق بود و محب صادق.

¹⁶¹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹⁶² Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹⁶³ Bu kıt'a Gülistân metnine dahil değildir.
Heşt [ḥarfest ān] ki ender Fārsi ne-yāyed hemī
Tā ne-yāmūzī ne-bāṣī enderīn ma'nā mu'āf
Bişnev ez-men in ḥurūf ve yād-gīr ey ehl-i dil
Ṣā vü ḥā vü ṣād u ḍād u ṭā vü zā vü 'ayn ü kāf

Sekiz harf odur ki tamamı Farsça'da olmaz
Eğer öğrenmezsen bu hususta muaf olamazsın
Bu harfleri benden duy ve öğren Ey Ehl-i dil !
Sâ vü hâ vü sâd u dâd u tâ vü zâ vü 'ayn ü kâf

¹⁶⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁵ S: نداشتم

(*Fi'l-cümle: Zebān ez-mükāleme-i ū der-keşiden kuvvet ne-dāstem ve rūy ez-muḥāvere-i ū gerdāniden mürüvvet ne-dānistem ki yār-ı muvāfik būd u muḥibb-i şādık*)

Fi'l-cümle: Hāşıl-ı kelām: ***Zebān ez-mükāleme-i ū der-keşiden kuvvet ne-dāstem*** Yār-ı kādīm ile söyleşmeden dilümi çekmege kuvvet dutmadım. Ya'nī anuñla mükālemeden sākit olup söylememege kādır olmadım. Hāşılı ma'kūl ü münāsib görmedim. ***Ve rūy ez-muḥāvere-i ū gerdāniden mürüvvet ne-dānistem*** Dahı anuñla ülfet ü muşāḥabet eylemekden yüzüm döndürmegi mürüvvet bilmedim. Hāşılı muşāḥabetinden külliyyen i'rāz eylemegi ādemlik ve racüliyyetden 'add eylemedim ***ki yār-ı muvāfik būd u muḥibb-i şādık*** zīrā muvāfik yārim ve şādık muḥibbüm¹⁶⁶ idi.

بیٹ: چو جنک آوری با کسی بر سنیز کہ از وی گزیرت بود یا گریز

(*Çü ceng-āverī bā-kesī ber-sitiz*
Ki ez-vey güziret buved yā güriz)

Beyt: Çü ceng-āverī Çünki cenk āverisin, ya'nī savaş erisin ve elüñden nizā' vü cidāl gelür ***bā-kesī ber-sitiz*** bir nev'i kimse ile nizā' vü cidāl eyle ***ki ez-vey güziret buved*** ki^(26a) andan ihtiyācsızlıguñ ve zārüretsizligüñ ola, ya'nī aña hiç bir vechle ihtiyācuñ ve zārüretiñ olmaya, hāşılı her ḥuşuşda andan istignāñ ola ***yā güriz*** ve nefretüñ ola ya'nī andan kaçınmañ ve i'rāzuñ ola. Emmā bu baña gelen yār-i kādīm benüm zārüretli ve nā-güriz ve muhtācun ileyh dostum ve muḥibbüm idi ve andan hiç bir vechle güriz ü nefret ü i'rāzum yok idi. *Güziret*, *tā* ḥarf-i ḥitāb *güzir* kāf-ı 'Acemīnūñ zammı ve *zānuñ* kesri ile zārüretsizlik ma'nāsınadır. 'Arabīde *büdd* gibi edāt-ı nefy olan "nā" dāḥil olıcaķ zārüret ma'nāsını ifāde ider. *Yā güriz*, *yā* ḥarf-i 'atfdur, 'Arabīde *ev* gibi, *güriz* bununı ism-i maşdar<ıdur> kaçma ma'nāsına nefret dimekdür.

بحکم ضرورت سخن گفتم <و> تفرجکنان بیرون رفتیم در فصل ربیع کہ صولت برد آramیده بود¹⁶⁷ و اوان دولت ورد رسیدہ.

(*Be-ḥük-m-i zārüret süḥan goftem <ve> teferrüc-künān bīrūn refīm der-faşl-i rabī' ki şavlet-i berd 'ārāmīde būd ve evān-ı devlet-i verd resīde*)

Be-ḥük-m-i zārüret süḥan goftem Vaktā ki gelen dostum benüm nā-gürizem ve muhtārun ileyhi oldısa ve andan hiç bir vechle isti'nā vü i'rāz ma'kūl görölmediyse bi'z-zārüre

¹⁶⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁷ Metinde şeklinde yazılmıştır.

anuñla mükâlemeye <ve> muhavereye geldik. < Ve teferrüc-künân bîrûn reftîm Ve seyr iderek taşra gitdik. Ya'nî bâğlar ve bâğçeler cānibine gitdik. Der-fâsl-i rabî' Taşra gittimiz zamân rabî', ya'nî bahâr faşında ve mevsiminde idi ki şavlet-i berd 'ārāmide būd ki müşeddîd-i sermâ ya'nî şavugun şiddeti sâkin olmuşdı. *Şavlet*, lügatde bir kimsenüñ üzerine şıçrayup hücum eylemeye dirler emmâ bunda şiddetden 'ibâretdür. Ve evân-ı devlet-i verd resîde Ve gülüñ devlet-i vakti irişmişdi, ya'nî gül açılmışdı.

بیت: پیراهن برک بر درختان چون جامه عید نیک بختان

(*Pirāhen-i berg ber-dırahtān*)

(*Çün cāme-i 'îd-ı nîk-bahtān*)

Beyt: Pirāhen-i berg ber-dırahtān Bahâr mevsimi tavşif idüp buyura: Ağaçlar üzre yaprak gömlegi, ya'nî gömlege müşābih yaprağı Çün cāme-i 'îd-ı nîk-bahtān Erbāb-ı devletüñ bayram libāsı gibi idi. Ya'nî yeni ve taze, şolmuş degül idi. Fuğara libāsı gibi hāşılı^(26b) ısıcağdan ve şovukdan pejmürde degül idi dimekdür.

قطعه: اول اردبهشت ماه جلالی بلبل گوینده بر منابر قضبان

(*Evvel-i Ürd-iî behişt-māh-ı celālî*)

(*Bülbül-i güyende ber-menābir-i kuzbān*)

Kıt'a: Evvel-i Ürd-iî behişt-māh-ı celālî Yār-ı qadīm ile seyre çıkdığımız zamân Celālü'd-dīn Melike menşüb Ürd-iî Behişt-nām māhuñ evveliydi. Ürd-i Behişt, faşl-ı bahāruñ ikinci ayıdır ki Sulţān Celālü'd-dīn Selçuqî anda taht-ı salţanata cülüs eyledi. Ve bahāruñ evvelki ayında ahir-i mülük-i 'Acem, Nüşirevān oğlu Yezîd Cerd-nām cülüs eylediği Ferverdīn māh-nām ki anuñ ibtidāsı günde şems re's-i Hamele dāhil olur. Ve Sulţān Celālü'd-dīn ile Yezîd geldi. İkiisi cülüs aylarını tārîh eylediler. Lākin ikisi ibtidā-yı sene Ferverdīn māhuñ re's-i şems Hamele dāhil olan ibtidāsı gündən i'tibār eylediler. Ya'nî Nevrüz didikleri gün Sulţān Celālü'd-dīn zamānında bu Nevrüz-nām günde şenlikler ve şādmānlık 'ādeti müstemir oldı. Ve bu Nevrüz ta'zîmi küfr olan Nevrüz-i Rūmî, ki kızıl yumurta gūnidür, degül. Ve Nevrüz-i Rūmiyye'ye Nevrüz itlākı, taħrîfāt-ı 'avāmiyyedendür ki bunun ism-i aşlısı Nîrüz-i Mecūsîdür. Ehl-i Fars Nîrüz-i ħ'ārūmî¹⁶⁸ dirler. Aşl-ı Nevrüz nışf-ı bahārda şems re's-i Hamele dāhil olan gündür ki

¹⁶⁸ S: "ĥārezmî", Metinde خوارومی şeklinde yazılmıştır.

Ferverdīn māhuñ ibtidāsı gündür. Ve bu nevrūzı ehl-i İslāmdan işitmeyen kefereler bilmezler. İmdi bu Nevrūza murād olmağ üzere Nevrūz güninde seyre varup ol güne ta‘zīm eyleyen kāfir olur diyen ba‘zı müftīlerūñ bu fetvāsı ne muḥāldür. Zīrā ta‘zīmi memnū‘ olan Nevrūz-ı Rūmī’de kızıl yumurta gündür ki niteki *Ḥulāṣa-i Fetvā* da buyurur: “*Men ehdā beyzaten ile’l-mecūsi yevme’n-nīrūzi kefera*” ve ‘avāmuñ Nīrūzdan Nevrūza taḥrīf eyledikleri^(27a) Kızıl yumurta günü cem‘-i Naşāra ‘indinde mu‘teberdür belki büyük bayramları ol gündür. ***Bülbül-i güyende ber-menābir-i kuzbān*** Budaklar minberleri üzere bülbül, güyende ya‘nī söyleyici idi. *Ḳazībūñ* cem‘i olan *kuzbān*, *ḳāfuñ* zammı ve kesriyle, lākin fetḫiyle oğurlar ki *ḍāduñ* mā-ḳabli meftūḥ olmada beyt-i ātiyede olan lafz-ı ḡazbāna muvāfiḳ ola.

بر گل سرخ¹⁶⁹ از نم او فتاده لالی همچو عرق بر عذار شاهد غضبان

(*Ber-gül-i surḫ ez nem-i üftāde le’ālī*)

Hemçü ‘arāḳ ber-‘izār-ı şāhid-i ḡazbān)

Ber-gül-i surḫ ez nem-i üftāde le’ālī Kırmızı gülüñ üzerine nedāvetden ya‘nī çiden incüler düşmüş idi, ya‘nī incüler gibi kaçreler düşmüş idi. ***Hemçü ‘arāḳ ber-‘izār-ı şāhid-i ḡazbān*** Hışmnāk¹⁷⁰ ve ḡazablı maḥbūbuñ ‘izār u ruḥsārına ya‘nī yanağına dürr düşdüğü gibi. Tamām-ı ḳıṭ‘anuñ ḥāşılı: Seyre gitdigimiz zamān Celālū’d-dīn tāriḫi ḥesābınca Ürd-i behişt māhuñ evveliydi ki bülbül minberler gibi aḡşān u dal ve budaklar üzere naḡme-ḥ‘ān idi. Kırmızı gülüñ üzerinde çiden incüler düşmüş idi. Ya‘nī incü gibice kaçreleri düşmüşdi, kaçımış dilberūñ ve maḥbūbuñ yanağına ‘arāḳ ve ter düşdüğü gibi.

شب را ببوستان یکی از دوستان اتفاق مبیبت¹⁷¹ افتاد.

(*Şeb-rā be-būstān-ı yekī ez-dūstān ittifāḳ mebīt üftād.*)

Şeb-rā be-būstān-ı yekī ez-dūstān Gice ya‘nī seyre çıktığımız günūñ gicesi dostlardan birininūñ bostānında ***ittifāḳ mebīt üftād*** ittifāḳ gicelemek vāḳı‘ oldı. Ḥāşılı seyre gitdigimizde gice taşrada ḳalmaq niyyeti yok idi lākin ittifāḳ dostlar<uñ> birinūñ bostānında aḫşamladık.

موضعی خوش و خرم و درختان دلکش درهم.

¹⁶⁹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁰ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹⁷¹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

(Mevzi'î hoş u hürrem ve dirah-tân-ı dil-keş-i derhem)

Mevzi'î hoş u hürrem Hoş, güzel dimekdür ve hürrem, hmuñ zammı ve galebe-i isti-mâlden teşdidi neş'et iden rānuñ fethiyle lügatde şād ma'nāsınadır, emmā bunda āb u çemen ü çiçekle müzeyyenāt-ı mekân murāddur. Ya'nî giceledigimiz bostānuñ ba'zı yerleri çayır ve çemen ile müzeyyen^(27b) idi **ve dirah-tân-ı dil-keş-i derhem** ve ba'zı yerleri gönül çekiciliğini ya'nî gönül alıcı mîve ağaçlarından memlū' vü meşhūn ve toptolu idi. *Derhem*, feth-i dal ile lügatde qarış muruş ma'nāsınadır, lākin bunda ağaçlaruñ sıklığından ve dal ve budakları birbirine qarışmağdan 'ibāretdür.

گفتی که خرده مینا بر خاکش ریخته¹⁷² و عقد ثریا از تارکش در آویخته.

(Gofti ki hurde-i minā ber-hākeş rihte vü 'ıkd-ı Süreyyā ez-tārekeş der-āvih̄te)

Gofti ki hurde-i minā ber-hākeş rihte Eger sen o laṭif mevzi'î ve ağaçları göreydiñ dirdiñ ki ol mevzi'nün ḥākı üzre yeşil şırça ufağı dökülmüş, ya'nî leme'ānda yeşil şırça gibi idi. **Vü'ıkd-ı Süreyyā ez-tārekeş der-āvih̄te** Ve ol ağaçlaruñ depesinden pervān ya'nî Ülker dizisi ve boğumu aşılımış ve şarkmış envā'-ı mîve vü fevākihlen top top olan çiçegini 'ıkd-i Süreyyā, ya'nî Ülker dizisine teşbîh eylemiş. Feth-i rā ile depe ma'nāsına olan *tārek* lafzına muttaşıl zamir-i *şin* dirah-tāna rāci'dur. Ve *der*, ḥarf-i te'kid.

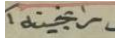
قطعه: روضة ماء نهرها سلسال دوحه سجع طيرها موزون

(Ravzatün mā'ü nehrihā selsāl

Devhatün sec'ü tayrihā mevzūn)

Kıṭ'a: Ravzatün mā'ü nehrihā selsāl Ol mevzi' merğzār u hoş ve laṭif mevzi' idi ki ırmağınuñ şuyı ḥafif sebükci idi ya'nî ne kadar içseñ zarar u ziyān eylemez idi belki fevren ḥazm olurdu. *Ravzatün*, mübtedā-yı mahzūfa ḥaberdür, taḳdīri hiye ravzatündür. **Devhatün sec'ü tayrihā mevzūn** Ol dirah-tan daḥı bir ağaçlık idi ki kuşlaruñ āvaz-ı nağamātı laṭif ü mevzūn idi. *Devḥa*, ulu ağaca dirler. İsm-i cins olup keşir u [kalile] şumūli cihetden ve maḳām ḥasebiyle ağaçlıklardan 'ibāretdür. *Sec'*, gügercinuñ ve kumrīnuñ ve ğayri kuşlaruñ ötmesine dirler. Lākin tayra izāfeti sebebiyle bunda muṭlak āvāz ma'nāsınadır.

آن پر از لاله های رنگارنگ وین پر از میوه های گوناگون

¹⁷² Metinde şeklinde yazılmıştır.

(*Ān pūr ez-lālehā-yı reng-ā-reng*
V'in pūr ez-mīvehā-yı gūn-ā-gūn)

Ān pūr ez-lālehā-yı reng-ā-reng Ol ravza rengāreng ya' nī muhtelif renkli lāleler toptolu idi. ***V'in pūr ez-mīvehā-yı gūn-ā-gūn*** ^(28a) Ve ol devha bi'l-kuvve dürlü dürlü mīvelerden toptolu idi. İşte Merhūm Fāzıl Sūdī şöylece mīveyi bi'l-kuvve olan mīveye haml eyledi. Lākin mīve-i bi'l-fi'le daḥı hamli merhūmuñ zu'm eylediği maḥzūra müstelzim degül. Zīrā añla şālih olmayan şālih olanuñ aşlı 'aynıdır. Ve añla 'adem-i şalāhati ḥaḳīkate mīve ismi iṭlākına māni' degül. *Kemā lā yaḥfā 'alā men fe-te'emmele ḥaḳḳahū.* ¹⁷³

گسترانیده فرش بوقلمون باد در سایه درختانش

(*Bād der-sāye-i dirāḥ tāneş*
Güsterānide ferş-i bükalemūn)

Bād der-sāye-i dirāḥ tāneş Ol bostānuñ veyā ol mīvenūñ ağaçları sāyesinde bād ***Güsterānide ferş-i bükalemūn*** Bād, *gūlistānī kemḥā* didikleri kumāş şekli ferş döşemiş. *Bükalemūn*, imā eylediğimiz gibi *gūlistānī kemḥā* didikleri kumāşdur ki her ne cāyından nazar eylesen bir dürlü görünür, ḥāşılı elvān-ı muhtelif şeklen gösterir. Ḥāşılı bād hareketle yeşil çimen üzre sukūṭ iden mīve ağaçlarınıñ çiçegi elvān-ı muhtelif göstermekde ferş-i bükalemūn gibidür.

بامدادان که خاطر باز آمدن بر رأی نشستن غالب آمد. دیدمش دامنی گل و ریحان و سنبل و ضمیران فراهم آورده
و عزیزمت شهر کرده. ¹⁷⁴

(*Bāmdādān ki ḥāṭır-ı bāz āmeden ber-re'y-i nişesten gālib āmed. Dīdemeş dāmenī gül ü reyḥān u sūnbül ü zaymurān ferāhem āverde ve 'azīmet-i şehre kerde*)

Bāmdādān ki ḥāṭır-ı bāz āmeden ber-re'y-i nişesten gālib āmed Bugün bağçede oturalım yoḥsa şehre gidelim ortasında mütereddid oldum. 'Āḳıbet gitmek fikri oturmak fikri üzre gālib geldi. Ḥāşılı şabāḥ vaktinde ki maḥallimüze rücū' itmek bağçede oturmağdan münāsib görüldi. ***Dīdemeş*** Yār-ı qādīmi gördüm ***dāmenī*** bir etek ***gül*** ma' rüfdür ***ü reyḥān*** ya' nī fesleyen ***u sūnbül*** bu daḥı ma' rüfdür ***ü zaymurān*** dāduñ fethi ve yānuñ sukūnı ve

¹⁷³ "Onu hakkıyla düşünenden gizli kalmadığı gibi."

¹⁷⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

mīmuñ zammıyla, sulṭān bergi didikleri bir dürlü fesleyendür ***ferāhem āverde*** devşirmiş, ya'nī cem' eylemiş. Hāşılı şehre gitmek fikri oturmak fikri üzere gālip gelicek yār-i kādīmi gördüm ki bir etek envā' i şükūfe cem' eylemiş ***ve 'azīmet-i şehr kerde*** şehre kaşd eylemiş. 'İbāretde tağlīb kaşdıyla ^(28b) zamānı muḥālif olan şükūfenūñ zıkrine vārid olan i'tirāz mūndefi' dūr.

گفتم: گل بوستان را چنانکه دانی بقایى نباشد و عهد گلستان را وفایى نه و حکما گفته اند: هر چه نیاید دل بستگی
<را> نشاید.

Goftem gül-i būstān-rā çünān ki dānī beḳāyī ne-bāşed ve 'ahd-i gülīstān-rā vefāyī ne. Ve ḥukemā gofteend: Herçi ne-pāyed dil-bestegī-<rā> ne-şāyed.

Goftem gül-i būstān-rā Didim bostān gülünūñ ***çünān ki dānī*** şöyle ki bilürsin ***beḳāyī ne-bāşed*** beḳası olmaz, serī' ü'z-zevāldür ***ve 'ahd-i gülīstān-rā vefāyī ne*** ve gülīstān zamānı-nuñ da vefası olmaz. *Ne*, ḥarf-i nefydür, ne-bāşed dimekdür. ***Ve ḥukemā gofteend:*** *Ve erbāb-ı 'aql ya'nī 'aql şāḥibleri dimişlerdür: Herçi ne-pāyed* Her nesne ki pāydār degül ya'nī şübütü ve qararı yokdur ***dil-bestegī-<rā> ne-şāyed*** gönül bağlamağa lāyık degül. Hāşılı rabṭ-ı ḳalb ve ta'alluḳ-ı ḥāṭıra sezāvār degül.

گفتا: پس طریق چیست؟

(Goftā pes ṭarīḳ çīst ?)

Goftā pes ṭarīḳ çīst ? Ben böyle diyincek yār-i kādīm didi: "Pes ṭarīḳ nedür? Ya'nī bāḳī vü şābit nedür ki aña rabṭ-ı ḳalb idüp gönül eglencesi idelüm."

گفتم: برای نزهت ناظران و فسحت خاطران کتاب گلستان توانم تصنیف کردن که باد خزان را برورق او دست
تطاول¹⁷⁵ نباشد و گردش زمان عیش ربیعش <را> بطیش خریف مبدل نکند.

(Goftem: Berāy-ı nūzhet-i nāzırān u fūşat-ı ḥāṭırān kitāb-ı Gülistān tevānem taşnīf kerden ki bād-ı ḥazān-rā ber-varaḳ-ı ü dest-i teṭāvül ne-bāşed ve gerdeş-i zamān 'ıyş-ı rebī'eş-<rā> be-ṭayş-ı ḥarīf mübeddel ne-koned)

Goftem: Didim ki ***berāy-ı nūzhet-i nāzırān*** nāzırlaruñ ve ehl-i mütāla'anuñ sürür ü şādılığıçün ***u fūşat-ı ḥāṭırān*** daḥı ṭalib ü rāğıb-ı ḳırā'at idicileruñ inşāda vü ḥüsni ta'bırde ve ma'rifetde kāmīl¹⁷⁶ olmağıçün ***kitāb-ı Gülistān tevānem taşnīf kerden*** ya'nī

¹⁷⁵ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

rengareng ve gūnāgūn, hāşılı muhtelif elvānlı envā'ı güllere müştemil gülistān gibi hūsn ü letāfetde envā'ı 'acā'ib ü ġarā'ib hikāyet ve eşnāf-ı nevādir-i emşāl ve leţā'if ü muţāyebāt ve mevā'iz ü işārete şāmil bir kitāb taşnif eglemege kādirim. Hāşılı hūsn ü letāfetde gülistān ü gülşen gibi bir kitābı te'lif eylemege muqtedirim. ***Ki bād-ı hazān-rā ber-varak-ı ü dest-i tetāvül ne-bāşed*** Ki hazān ya'nī güz vaqtinūñ yeli anuñ yapraġına ta'addi vü tecāvüz eli olmaya. Ya'nī zarar idüp berg ü bārını dökmege kādirim olmaya ***ve gerdeş-i zamān*** ya'nī ezmānuñ ve fuşülüñ te'ākīb ü tevālisi ***'ıyş-ı rebī eş-<rā>*** 'ıyş, lügatde dirlikdür; emmā bunuñ zevk u şafā murāddur. Ya'nī anuñ bahār zevk u şafāsını ^(29a) ***be-tayş-ı harif*** hazān faşlınūñ ya'nī güz vaqtinūñ hıffetine ***mübeddel ne-koned*** tebdil idemiye. Ya'nī bir kitāb te'lif eylemege kādirim ki güz ve kış vaqitleri yaprak ve mīvelerini döküp bürehne ya'nī 'üryān ve çıplak eylemege kādirim olmaya. Hāşılı güzde ve kışda ve sār evkātta yapraksız ve mīvesiz olmaya. Belki her vaqtda yapraġı sāye-siyle ve mīvesinūñ hālāvetiyle her tālīb ü rāġib olanlar mütena'ım ve mütelezziiz ola.

مثنوی: بچه کار آیدت ز گل طبقی از گلستان من ببر ورقی

(*Be-çe kār āyedet zi-gül tabakī*)

(*Ez-Gülistān-ı men be-ber varakī*)

Mesnevī: ***Be-çe kār āyedet*** Senūñ ne işūñe gelür ya'nī ne kārınā yarar ***zi-gül tabakī*** gülden bir tabak. *Tabak*dan murād açılmış güldür. Ya'nī senūñ işūñe ne yarar ya'nī, bir tabak, hāşılı bir açılmış gül. ***Ez-Gülistān-ı men be-ber varakī*** Benüm *kitāb-ı Gülistān*umdan bir kāġıdı al. Ya'nī *Gülistān* ismiyle eylemek üzere bir kitābı te'lif itmek hātırımda ve niyyetümdedir; yāhud letāfetde gülistān u gülşen gibi bir kitābı taşnif itmek hātırımdadır. İnşā'llāhu Te'ālā kuvveden fi'le çıkdan soñra bir kāġıd miqdārı hātırına al. Ya'nī hıfz eyle ki saña ve her böyle idene biñ tabak gülden enfa'dur. Bu taķriri-müz üzere Şeyh -kuddise sirruhū- Hāzretlerinden bu kelām, *Gülistān* kitābı te'lifine va'addür.

گل همین روز پنج و شش باشد وین گلستان همیشه خوش باشد

(*Gül hemīn rüz-i penc ü şeş bāşed*)

(*V'īn Gülistān hemīşe hoş bāşed*)

Gül hemîn rûz-i penc ü şeş bâşed Zîrâ gül beş altı gün olur, ancak ya'nî evânı kalîl ve zevâlî serî' ve 'ömri kaşîrdür. ***V'în Gülistân*** Ya'nî bi-meşiyeti'llâhî Te'âlâ te'lîf ü taşnîfi hâtırında ve niyyetümde olduğu cihetden mahsûs ve müşâhid gibi olan bu *Gülistân* kitabı ***hemîşe hoş bâşed*** dâ'imâ güzel olur. Ya'nî dâ'imâ ter ü tâze ve laţîfdür. Hâşılı İnşâ'llâhu Te'âlâ dünyâ harâbına dek dâ'im ü bâkîdür ve anda ki olan fevâ'id ile t̄alib ü rāğib müntefi' olur. Zîrâ benüm *Gülistân*um ne şolar ve ne kûrur ve ne çürür ve ne andan aḥz-ı fevâ'id ile ferâ'idine naḫş u ḥalel ^(29b) hâşıl olur.

حالی که من این سخن بگفتم دامن گل بریخت و در دامن آویخت که الکریم إذا وعد وفا

(*Hālî ki men in sūḥan be-goftem dāmen-i gül be-rīht u der-dāmenem āvīht ki el-kerîmü izā ve'ade vefā*)

Hālî ki men in sūḥan be-goftem Ol ānda ki ben sözi söyledim, ya'nî bu sözi söylediğim anda ***dāmen-i gül be-rīht*** gül etegini dökdi. Ya'nî etegini şallayup etegindeki olan gülleri dökdi. ***U der-dāmenem āvīht*** Ya'nî etegüme yapıştı. ***Ki el-kerîmü izā ve'ade vefā*** Ya'nî ben yār-i kâdîmî gülden men' idüp ve şarîḥ kelāmla *Gülistân* kitabı taşnîfine kudretimi aña izhâr ve andan buyruk aḥzîne aña emr u terğîb eyledim. Bu ise va'd-i şarîḥ gibidür. İmdi *el-kerîm izā ve'ade vefā* hükmünce kelāmumdan mefhûmı olan va'deye vefâ idecegim ümîdiyle gülleri eteginden döküp fi'l-hâl etegime yapışdı. Mestür olmaya ki bu ta'bîrât gerek nazm ve gerek neşr cümlesi Şeyḫ -ḫuddise sirruhü- Ḥazretleri'nüñ ta'bîrâtıdır. *Gülistân* kitabı taşnîfine başlayup bu maḳâma geldiği eşnâda irâd buyurmuşdur. Ve yār-ı kâdîm ile beynlerinde vâkı' olan mukâlemât bu ta'bîrâtıñ maẓmûnlarıdır. Şeyḫ -ḫuddise sirruhü- Ḥazretleri bu nazm u neşr ile ḫikâyet idiyor.

فصلی دو در آن چند روز اتفاق در بیاض افتاد <در> حسن معاشرت و آداب محاورت در لباسی که متکلمان را بکار آید و مترسلان را بلاغت افزاید.

(*Faşlî du der-ân çend rûz ittifāk der-beyāz üftād <der>-hüsn-i mu'aşeret ve ādāb-ı muḥāveret der-libāsî ki mütekellimān-rā be-kār āyed u müteressilān-rā belāgat efzāyed*)

Faşlî du der-ân çend rûz ittifāk der-beyāz üftād Ya'nî ben *Gülistân* kitabı te'lîfine olan va'dime vefâ ve yār-ı kâdîmüñ hâtırı hoş olmaḳ için terāḫî vü te'ḫîri revâ ve münâsib görülmeyüp fi'l-hâl te'lîfine şurû' eyledim. Ḥattâ bir iki faşl ol bir kaç günde ittifāk beyāza düşdi. Ya'nî taḫrîr oldı, yā müsveddeden beyāza çıkdı. Ekşer nüşhada *der-hemân rûz* vâkı'dür. Ya'nî hemân ol günde böyle oldı. Zâhir bunda faşldan murâd bâb-

dur, yāhūd hikāyedür. Zīrā bu kitābda faşlla müsem mā yokdur. **<Der>- hüsn-i mu‘aşeret** Ol bir iki faşldan bir faşl, halkā hüsn-i zendegāni ve uslūb-ı iħtilāṭı ve kânūn-i muşāḥabeti beyānında **ve ādāb-ı muḥāveret** bir faşl daḥı ādāb-ı muşāḥabet ve mukāle-meyi ve ṭarīk-i müḥāvere ve muḥādeşe^(30a) beyānındadır. Va’llāhu Te‘ālā a‘lem evvelki faşl, bāb-ı sābi‘ yāhūd andan bir hikāye ve ikinci faşl bāb-ı şāmin yāhūd andan bir hikāyedür ekşeri nüşhada vāki‘ olan, *der-hemān rūze* mülāyim faşldan hikāye murād olmaḥ ve bu nüşhada olan *dārān-ı çend rūze* münāsib faşldan, bāb murād olmaḥdur. Te‘emmel! ***Der-libāsī ki mütেকellimān-rā be-kār āyed*** Mezḥūr iki faşl bir libāsda vāki‘ olduḡı mütেকellimān-ı Fārisīnūñ işine gelür. Ya‘nī ol iki faşlda vāki‘ ve mūnderic olan fevā‘id ve leṭāyif-i me‘āni bir güzel elfāz ve selīs¹⁷⁷ me‘nūsta el-isti‘mālu ‘ibārāt ü mebānī ile edā olduḡına Fārisī-ḥ‘ānlara lāzım ve ṭālib olanlara mühimdür. ***U müteres-silān-rā belāgat efzāyed*** Ve ehl-i teressül ve inşānuñ belāgatini ve kemālini ziyāde ider. *Mütেকellimāndan* murād, Fārsice söyleşenlerdür. Ve *müteressilāndan* münşiler ya‘nī lisān-ı Fārsīyle kendinden mekātib- inşā ve iħtirā‘ idenlerdür.

في الجملة از گل بوستان بقیه موجود بود¹⁷⁸ که کتاب گلستان بعون الملك المنان تمام شد.

(*Fī’l-cümle ez-gül-i Būstān baḳıyyetī mevcūd būd ki kitāb-ı Gülistān bi-‘avni’l-Meliki’l-Mennān tamām şod.*)

Fī’l-cümle Ḥāşıl-ı kelām ***ez-gül-i Būstān baḳıyyetī mevcūd būd*** *Bostān* gülinden daḥı baḳıyye mevcūd idi ***ki Kitāb-ı Gülistān bi-‘avni’l-Meliki’l-Mennān tamām şod*** ki *Gülistān* kitābı Melik-i Mennān yardım ve ‘avniyle tamām oldı. Ya‘nī cemī‘-i ‘āleme mālīk ü şāḥib ve cümle ‘ibādına mübālaḡa ile minnet idici ya‘nī zāt-ı ‘azimine sezā vü lāyık ve maḥşūş olan minnet ile bi’ṭ-ṭarīkı’l-mübālaḡa minnet idici Allāh Te‘ālā Ḥāzretleri’nūñ hüsn-i ‘ināyet ü tevfiḳi ile tamām oldı. Ma‘lūm ola ki bu dībāce aşl-ı kitābdan mütעהḥir olduḡına bu kelām delālet ider.

و تمام آنگه شود بحقیقت که پسندیده آید در بارگاه شاه جهان پناه سایه کردگار و پرتو لطف پروردگار

(*Ve tamām āngeh şevēd be-ḥaḳīkat ki pesendīde āyed der-bārgāh-ı şāh-ı cihān-penāh sāye-i Kirdigār ve pertev-i luṭf-ı Perverdigār*)

Ve tamām āngeh şevēd be-ḥaḳīkat Emmā *Gülistān* kitābı ḥaḳīkatıyla ol vaḳt tamām olur. Ya‘nī mu‘tediye olur ***ki pesendīde āyed der-bārgāh-ı şāh-ı cihān-penāh*** ki maḳbūl

¹⁷⁷ Metinde سبیس şeklinde yazılmıştır.

S: في الجملة از گل بوستان هنوز بقیتى موجود بود, R: في الجملة هنوز از گل بوستان بقیتى موجود بود¹⁷⁸

ola cihān şıgınıcı veyā şıgındırıcı pādişāh ^(30b) k̄apusunda Sāye-i Kirdigār şöyle pādişāh ki fa‘‘āl-i muṭlaḳ Allāh Zü‘l-Celāl’uñ gölgesidür. Edāt-ı fā‘il olan *gār* lafzı kâf-ı Fārsiy-ledür -ci ma‘nāsına. Ve pertev-i lutf-ı Perverdigār Ve daḫı böyle pādişāh ki Rabbü‘l-‘ālemīn Tañrı Te‘ālā’nuñ luṭfi pertevdür, ya‘nī eşer-i laṭifdür.

نخر زمان كهف الامان المؤيد من السماء المنصور على الاعداء عضد الدولة [القاهرة]

(*Zaḫr-ı zamān. Kehfü‘l-emān. El-mü‘eyyed mine’s-semā’. El-manşur ‘ale‘l-a‘dā. ‘Azudü‘d-devleti‘l-kāhire*)

Zaḫr-ı zamān Zamānuñ zaḫiresidür, ya‘nī halkuñ sebep-i rāḫat ve bā‘iş-i ma‘āşı ve vesīle-i nizām u intizāmıdır. Sebeb-i rāḫat olmaḳda vaḳt-i ihtiyācda ta‘ayyüş itmek için maḫfūz olan evḳāt ve mā-lezim gibidür. Kehfü‘l-emān Daḫı emānuñ kehf u mağarası ya‘nī şıgınacaḳ ve melce‘idür. Hāşılı halk aña penāh itmekle nevā‘ib-i zamāndan ve meḳā‘id u meşā‘ib-i dehrden emn ü emān bulur. El-mü‘eyyed mine’s-semā’ Semādan muḫkem ve manşūr u muzafferdür. Semāya isnād mecāzīdür. Fā‘il-i ḫaḳīkī Allāh Teālā Ḥazretleridür. El-manşur ‘ale‘l-a‘dā düşmanları üzre nuşret ü zafer bulmuşdur. Ya‘nī düşmanlarına gālibdür. ‘Azudü‘d-devleti‘l-kāhire Düşmanlarını [ḳahr]¹⁷⁹ u helāk idici. Devletün bāzūsı ya‘nī kolu, hāşılı mu‘ini ve zaḫridür ki devlet ü salṭanat anuñla müstahkemdür.

سراج الملت الباهرة جمال الانام مفخر الاسلام،

(*Sirācü‘l-milleti‘l-bāhire. Cemālü‘l-enām. Meḫarü‘l-islām*)

Sirācü‘l-milleti‘l-bāhire Dīn-i İslām ki sā‘ir edyāna gālibdür, anuñ ziyāsı vü nūrıdır. *Sirāc*, çerāğ ya‘nī şem‘uñ fetilesinde yanan ateş dimekdür. Emmā bunda ziyā ve nūr murāddur; niteki tefsīr-i ‘ibāretde imā olundu. Cemālü‘l-enām Halk-ı ‘ālemün cemāli ya‘nī ḫüsn ü behāsı. Hāşılı ḫüsn-i ḫalleri ve revnaḳ-ı kārıları anuñ vücūd-i zat-ı pür-cüdiyladır. Meḫarü‘l-islām Ehl-i İslāmuñ faḫr idicileri ya‘nī anuñ vücūdıyla faḫr iderler ki böyle ‘āḳil ve kāmīl şāhzādemiz vardur diyü.

سعد بن اتابك الاعظم، شاهنشاه المعظم <مالك> رقاب الامم

(*Sa‘d bin Atabekü‘l-a‘zam şāhenşāhü‘l-mu‘azzam. <Mālik-i> riḳābu‘l-ümem*)

¹⁷⁹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Sa'd bin Atābekü'l-a'zam Bu elķāb ile mülakķab ve bu ^(31a) evşāf ile mevşūf Atābek-i a'zam Ebū Bekr'üñ ođlu Sa'd-nām zātdur ki pederi olan Atābek-i a'zam **şāheñşāhü'l-mu'azzam** mülūkuñ meliki ya'nī pādişāhlaruñ 'azīm ve büyük pādişāhidur. **<Mālik-i>** **rikābu'l-ümem** Ümmetlerüñ ya'nī ĥalā'ıķ u řavā'if-i muĥtelifenüñ boyunlarına mālīk-dür. Ĥāşılı ĥalk-ı 'ālem anuñ taĥt-ı ĥükmündedir. Ve cümlesi anuñ emrine rızā ile müti' vü tābi'lerdür. Zīrā *raķabe* ile cemī' bedenden ta'bir iderler.

مولی ملوك العرب و العجم، سلطان البر و البحر، وارث ملك سليمان

(*Mevlā'ü mülūki'l-'Arab ve'l-'Acem sultānü'l-berr ve'l-baĥr vāriş-i mülk-i Süleymān*)

Mevlā'ü mülūki'l-'Arab ve'l-'Acem 'Arab ve māsivāsı olan 'Acem pādişāhlarınıñ efen-disidir. Ĥāşılı cümleye mültecā¹⁸⁰ vü melce'dür. Cemī'nüñ yāveri ve nāşırıdır. **Sultānü'l-berr ve'l-baĥr** Berr ü baĥruñ pādişāhidur. Ya'nī tamām-i dünyāya gerek ķara-ya ve gerek deñize emri cāri ve ĥükmü nāfizdür. Ĥāşılı çok memleketlere pādişāh-ı müsta'lidür. **Vāriş-i mülk-i Süleymān** Süleymān Peyğamber -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihime'ş-şalātü ve's-selām- Ĥazretleri'nüñ maķarr-ı culūsı ve pāye-i taĥtı olan şehr-i Şirāzda yāĥud salĥānat-ı Süleymān'a vārişdür.

مظفر الدين ابو بكر بن سعد بن زنگی ادام الله تعالى اقبالهما و جعل الى كل خير مالهما.

(*Muzafferuddīn Ebū Bekr bin Sa'd bin Zengī Edāmallāhu Teālā iķbālehümā ve ce'ale ilā-küllü ĥayrin mā le ĥümā*)

Muzafferuddīn Ebū Bekr bin Sa'd bin Zengī Evşāf-ı mezkūre ile nuşret-i meşture ile mevşūf ve ma'rūf Muzafferü'd-dīn laķabıyla mülakķab ve Ebū Bekr künyesiyle mükennā olan zātdur ki Sa'd'uñ ođlıdır, ve Sa'd da Zengi'nüñ ođlıdır. Pūşide olmaya ki bu Muzafferü'd-dīn Ebū Bekr pādişāhuñ ođlı Sa'd ismiyle müsemmadur, ve pederi Sa'd-nām ile be-nāmdur. **Edāmallāhu Teālā iķbālehümā** Allāh Te'ālā Ĥazretleri Ebū Bekr'üñ ve ođlı Sa'ad'uñ devlet ü ref'etlerini dā'im eylesün. **Ve ce'ale ilā-küllü ĥayrin mā le ĥümā** Daĥı Allāh Te'ālā Ĥazretleri her ĥayra ķılsun me'al ve merci'lerini ve ba'zı nüşhada *āmālehümā* düşmüş ya'nī Allāh Te'ālā Ĥazretleri ümidlerini ĥayrāta ^(31b) meyl ve raĥbetlerini ĥasenāta teveccüh eyleye. Ĥāşılı ümidleri ĥayr ve teveccühleri 'adālete ola.

و بكر شمه لطف خداوندی مطالعه فرماید

¹⁸⁰ Metinde şeklinde yazılmıştır.

(*Ve be-kirişme-i luṭf-ı Hudāvendī mütāla‘a fermāyed*)

Ve be-kirişme-i luṭf-ı Hudāvendī mütāla‘a fermāyed Bu fıkra *pesendide āyed* fıkrasına ma‘ṭūfdur. *Kirişme*, *tibā ya‘nī tāze* dimekdür. Bunda *kirişme-i çeşm ya‘nī göz ucıyla* bakmağa dirler. Fıkranın ma‘nāsı: Bu kitāb-ı *Gülistān* haḳıḳatiyle ol vaḳt tamām olur ki Şehzāde Sa‘d şāhāne luṭfi *kirişmesiyle* ve *kūşe-i çeşm ya‘nī göz ucıyla bakmağıla ḥāşılı* ḥüsn-i nazarıyla *nazar idüp mütāla‘a buyura*. Ḥulāşa Şehzāde’nün maḳbūlı olursa herkesün maḳbūlı olur ki anuñ ḳabūli ḡayrinuñ ḳabūline müstelzimdür.

قطعه: اگر التفات خداوندیش بیاراید نگارخانه چینی و نقش ارزنگیست¹⁸¹

(*Eger iltifāt-ı Hudāvendiyeş be-yārāyed*)

Nigārḥāne-i Çinī Nakş-ı Erjengīst)

Ḳıṭ‘a: Eger iltifāt-ı Hudāvendiyeş be-yārāyed İltifāt, giderken başın ardına döndürüp bakmağa dirler. Ve *şin* zamir-i *zāhir* ba‘zıların didiği gibi Şehzāde Sa‘d’a rāci‘dur. Ve kitāb-ı *Gülistān*’a ircā‘iden Fāzıl Sūdī ile pādīşāh Ebū Bekr’e ircā‘iden ba‘zılar ḥilāf-ı *zāhire* ircā‘itmişler ve Allāhu a‘lem bu mışrā‘un ma‘nāsı: Eger Hudāvend Sa‘d’a mansūb iltifāt ve nazar ya‘nī Şehzāde Sa‘d’uñ nazar-ı şāhānesi kitāb-ı *Gülistānı* müzeyyen idüp ḥüsn-i ḳabūliyle maḳbūl ve ‘ayn-i ‘ināyetiyle manzūr olursa yāḥud iltifāt-ı şāhānesi kitāb-ı *Gülistān*’a yār u yāver ü mu‘in gelürse ***nigārḥāne-i Çinī*** Çine mensūb nigārḥāne¹⁸² ya‘nī serḥad-i Hinde Çin-nām büyük şehre mensūb nakş evidür. Ya‘nī şöhretde ve maḳbūl olmaḳda anuñ gibidür. Şehr-i mezkūra mensūb olan nakkāşların her biri kendi istiḥrāc eylediği nuḳuş-i ḡarībe ve tasāvir-i ‘acībe anda nakş eylemişdür. ***Nakş-ı Erjengīst*** Erjeng Mānī nakḳāşuñ taşvir-nāmesidür ki istiḥrāc eylediği taşvir ü nuḳuş anda mersūm eylemişdür. Ya‘nī Mānī nakḳāşuñ Erjeng-nām taşvir-nāmesine^(32a) mensūb olan nakışdur. Ya‘nī şöhretde ve ḳabūlde anuñ gibidür. Mısrā‘un ḥāşılı: Kitāb-ı *Gülistān* Şehzāde Sa‘duñ ḥüsn-i ḳabūliyle ḳabūl olursa nigārḥāne-i Çin gibi meşhūr ve Mānī taşvir-nāmesinüñ nuḳuşı mişillü eṭrāf u eknāfda müselleme ve maḳbūl olur.

امید هست که روی ملال در نکشد¹⁸³ ازین سخن که گلستان نه جای دلتنگیست

(*Ümīd hest ki rüy-ı melāl der ne-keşed ez-īn süḥān ki Gülistān ne-cāy-ı dil-tengīst*)

¹⁸¹ ارتنگ : R. : ارزنگ

¹⁸² 32b der-kenār: Nigārḥāne, ya‘nī evi şehri mezkūruñ bir büyük kilisesidür ki ol memleketde olan.

¹⁸³ Metinde نکند şeklinde yazılmıştır.

Ümîd hest Ümîd vardır ki rûy-ı melâl der ne-keşed ki Şehzâde Sa'd bu kitâba iltifâtından ve buña nazar u mu'tâla'asından bî-ħuzûr olup yüzün burtarmaya, ya'nî melâlet göstermeye. *Der*, ħarf-i te'kîd. Ez-în sühan ki Gülistân ne-cây-ı dil-tengîst Bu sözden ve bu sebebden ki gülistân u gülşen ya'nî güli çok yer, darlık ve melâlet ve bî-ħuzûrluk gösterecek yer degül. Ve benüm *Gülistân* kitâbı gülistân u gülşen gibi belki andan a'lâ vü la'îf ve ferah-bağış¹⁸⁴ ve dil-küşâ oldığı sebebiyle bi-ṭarîkı'l-ülâ ṭarlık ve melâlet ve bî-ħuzûrluk gösterecek şey degüldür.

على الخصوص كه ديباجة همایونش بنام سعد ابی بكر سعد بن زنگیست

(*Ale'l-ħuşûş ki dîbâce-i ħümâyüneş*

Be-nâm-ı Sa'd Ebî Bekr-i Sa'd bin Zengîst)

'Ale'l-ħuşûş Ĥuşûşan ki dîbâce-i ħümâyüneş ki mübârek dîbâcesi, *dîbâce*, lügatde yañağa dirler. Kitâblaruñ evvellerine dîbâce didikleri teşbîh ṭarîkıyledür, ke-enne ki evveli yüzidür. Be-nâm-ı Sa'd Ebî Bekr-i Sa'd bin Zengîst Ebü Bekr oğlu Sa'duñ nâmınadır. Ya'nî anuñ nâmı şıfât-ı sâbîlerinüñ zıkrüyledür. Ĥâşılı anuñ ismi ve şıfâtı dîbâcede zıkr olunmuşdur dimekdür. Ol Ebü Bekr de Sa'd'uñ oğlu Sa'd da Zengî'nüñ oğlıdur. Ma'lûm ola ki *Gülistân* kitâbı pâdişâh Ebü Bekr nâmınadır. Oğlu Sa'duñ nâmına degüldür. Ya'nî pâdişâh Ebü Bekr'e te'lîf olmuşdur oğlu Sa'd'a te'lîf olunmamışdur. Lâkin pâdişâh Ebü Bekr'e te'lîf etmekden murâd u ġaraż oğlu Sa'd, ol te'lîf-i la'îfe mu'tâla'a idüp andan müstefîd olmağdur. İmdi Sa'd nâmına oldığına zâhib olan ekşer şurrâhuñ bu zehâb-ı nâ-şavâbları *dîbâce-i* ^(32b) *Ĥümâyüneş be-nâm-ı Sa'd* 'ibâretünde olan bâ-yı muşâhabeti bâ-yı şıla oldığına zu'm eylediklerinden neş'et itmişdür. Ba'îd degüldür ki ikisinüñ de nâmınadır dinilse diyen merħûm Südî 'inâyetü'l-ġâyet ġarîb dimişdür ki ba'îd 'add itmediği bu şüret bâ-yı mezkûre hem ħarf-i muşâhabet hem ħarf-i şıla oldığına müstelzimdür. Bu ise bir şeydür ki merħûma nisbet ħılâf-i edebdür.

ذکر امیر کبیر فخرالدین ابو بکر بن ابی النصر:

(*Zıkr-i Emîr-i Kebîr Faħrû'd-dîn Ebü Bekr bin Ebî Naşr*)

Zıkr-i Emîr-i Kebîr Faħrû'd-dîn Ebü Bekr bin Ebî Naşr Ya'nî bu mağâm Ebî Naşr oğlu Faħrû'd-dîn lağâbıyla ve Ebü Bekr künyesiyle mülakğab ve mükennâ büyük Emîr zâtuñ zıkr-i cemîlinüñ mağâmıdır:

¹⁸⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

دیگر عروس فکر من از بی جمالی سر بر نیارد و دیده یأس¹⁸⁵ از پشت پای خجالت بر ندارد و در زمره صاحب جمالان متجلی نشود

(*Diger 'arūs-ı fikr-i men ez-bī-cemālī ser-ber ne-yāred ve dīde-i ye's ez-pūšt-i pāy-ı hacālet ber ne-dāred ve der-zümre-i şāhib-cemālān mütecellī ne-şevēd*)

Diger 'arūs-ı fikr-i men Ve dağı benüm fikrüm gelini ***ez-bī-cemālī*** güzelsizlikden ***ser-ber ne-yāred*** başı kaldırılmaz. Ya'nī güzel olmadığı hicābından başı öñe tutup gögsüne ve aşağıya bakar. Niteki müstaḥyi ve utanan kimse böyledür. ***Ve dīde-i ye's ez-pūšt-i pāy-ı hacālet*** Ve dağı fikrüm gelini ümīdsizlik gözünü utanmak ayağı arkasından ***ber ne-dāred*** kaldırılmaz. Ya'nī şāhib-naẓar ve ehl-i kabūlundan nā-ümīd olup kemāl-i hicābından ve ziyāde hacāletden gözünü ayağı arkasına diküp pāyın kaldırmağa kādir olmaz. Hāşılı ḥayret ü dehşetinden dā'imā başını öñe şalup yürür. ***Ve der-zümre-i şāhib-cemālān mütecellī ne-şevēd*** Ve dağı benüm fikrüm gelini şāhib-cemāller ve güzeller zümresinden 'arz-ı cemāl idüp ve mütecellī olmaz ya'nī cemālını 'arz eylemez. Hāşılı güzelliğin göstermez. Buraya dek neşrūñ ḥulāşası: Benüm fikrüm gelini ki *Gülistān* kitābıdır, ziyāde ve mübālağa ile tamām u kāmīl olmaz.

مگر آنکه که متجلی گردد بزبور قبول امیر کبیر:

(*Meger ānēh ki müteḥallī gerded be-zīver-i kabūl-i Emīr-i Kebīr*)

Meger ānēh ki müteḥallī gerded Meger ol vaqt ki mütezeyyin ü mütecellī ya'nī fikrüm gelini kimesneye yüzünü göstermez, illā ol vaqt ki ārāste <vü> pīrāste ola. Hāşılı benüm *Gülistān* kitābı ḥüsn-i kemāl bulmaz meger^(33a) ol vaqt ki maqbūl ola ***be-zīver-i kabūl-i Emīr-i Kebīr*** ya'nī ol vaqt 'arz-ı cemāl ider ve ḥüsn-i kemāl gösterir. Hāşılı kitābum ol vaqt ḥüsn-i kemāl kesb ider ki büyük Emīr'üñ zīver-i kabūl ile kabūl ve ḥuliyiyy-i naẓar ve 'ayn-ı iltifātıyla müzeyyen u manẓūr ola. Bundan şoñra Emīr-i Kebīr'üñ evşāf-ı ḥamīde ve aḥlāk-ı pesendidesine şurū' buyurur:

عالم عادل مؤید مظفر، ظهیر سریرسلطنت، مشیر تدبیر مملکت، کهف الفقراء، ملاذ الغرباء، مربی الفضلاء،
محب الاتقیاء، یمین الملک، ملک الخواص، فخر الدولة و الدین، غیاث الاسلام و المسلمین، عمدة الملوك و
السلطین

(*Ālim-i 'ādil-i mü'eyyed-i muzaffer. Zāhīr-i serīr-i salṭanat müşīr-i tedbīr-i memleket. Kehfū'l-fuḳara'. Melāzū'l-ğurebā. Mürebbū'l-fuzalā'. Muḥibbū'l-etḳıyā. Yemīnū'l-*

¹⁸⁵ Metinde şeklinde yazılmıştır.

mülk. Melikü'l-havvâşş. Fahrü'd-devle ve'd-dîn. Ğiyâsü'l-İslâm ve'l-müslimîn. 'Umdetü'l-mülük ve's-selâtin)

'Ālim-i ādil-i Ya'nî 'ālim ve 'ilmiyle 'amel itmekle 'adālete te'emmül ve vāsil olmuşdur. Mü'eyyed-i Ya'nî Tañrı Te'ālādan kuvvet bulmuş. Muzaffer Düşmanlar üzre ğālip Zahir-i serir-i saltanat Taht-ı salṭanatınıñ mu'în ve yardım edici, müşir-i tedbir-i memleket umūr-ı memleket ve tedbir-i salṭanata işāret idici. Ya'nî anuñ re'y ü tedbirine menūtdur ve müfevvezdür. Pūşide olmaya ki bu memdūhı Emir-i Kebir pādişāhuñ düstür-ı mükerrrem ve vezir-i a'zamı olduğına bu elkāb iş'ār ider. Kehfü'l-fukara' Fuqaraların mağarasıdır. Ya'nî fuqaranuñ melce'i ve penāh yeridir. Melazü'l-ğurebā Gariblerin mültecā ya'nî ilticā idecek me'vāsıdır. Hāşılı ğariblerin şıgımacak yeridir. Mürebbiü'l-fuzalā' Ya'nî 'ulemā vü fuzalāyı terbiyyet idüp aḥvāl-i ma'āş ve intizām-ı ḥāllerine nazar ve mā-lüzümlarını taḥşil ve ḥācetlerini ārā idicidir. Muhıbbü'l-etkiyā Taķileruñ ya'nî perhizġar ve şāliḥ ve ehl-i taķvāya maḥabbet idici. Yeminü'l-mülk Ya'nî memleket ü salṭanat ve mezheb ü milletüñ kuvveti ve nuşreti. Hāşılı bunların vücüdiyle kuvvet ve nuşret bulur. Ya'nî bunların mu'ini ve nāşırıdır. Yemin lafz-ı müşterekdür, kuvvetle and ya'nî ḳasem beyninde bunda ikisine muḥtemeldür. Ya'nî ḳasem murād olduğı şuretde bunlar anuñ başına and içüp vezirbaşıçün dirler demek olur. Ba'zı nüshada yümnü'l-mülük vāķı'dur. Mülk, mimün zammıyla memleket ü salṭanat demekdür diġer ile şahşuñ mālİK olduğı emvāl u işķāle dirler.^(33b) Bunda zamm ü feth muḥtemeldür. Ammā bu fıkrā-i ātiyede olan lafz-ı mülk faķaṭ feth-i mim iledür. Melikü'l-havvāşş Hāşların ya'nî erkān-ı devlet ve a'yān-ı salṭanat üzre ḥükmi cārī ve her birine emri nāfiẓdür. Fahrü'd-devle ve'd-dîn Ya'nî aşḥāb-ı dîn ve erbāb-ı devlet anuñ vücüdiyle fahr iderler zirā ikisinin yāveri ve nāşırıdır. Ğiyāşü'l-İslām ve'l-müslimîn Ğiyāş, imdāda irişene dirler. Ya'nî ehl-i İslām'ın imdādlarına irişüp ve aḥkām-ı islāmiyye'nüñ icrāsına raġbet ü sa'ī idüp i'ānet idicidir. 'Umdetü'l-mülük ve's-selātin Ya'nî pādişāhların mu'temed-i 'aliyyesidir. Anuñ re'y ü tedbirine i'timād idüp aña inanup vāşıqlardur. Hāşılı re'y ü tedbir u taşarrufına rāzi ve ḥoşnūdlardur.

ابو بكر بن ابى النصر اطال الله تعالى عمره و اجل قدره و شرح صدره و ضاعف اجره كه ممدوح اكابر آفاقست و مجمع مكارم اخلاق.

(Ebū Bekr bin ebī'n-Nāşr eṭāla'llāhu te'ālā'omrehū ve ecelle ḳadrehū ve şereḥa şadrahū ve dā'afe ecrāhū ki memdūh-ı ekābir-i āfāķest ve mecma'-ı mekārim-i aḥlāķ)

Ebū Bekr bin ebī'n-Nāsr Mezkūr evşāfla mevşūf ve ma'rūf olan Ebī'n-Nāsr-nām kim senüñ oğlu Ebū Bekr dūr. *Etāla'llāhu te'ālā 'omrehū* Allāh Te'ālā Hāzretleri 'ömrini uzun eylesin. *Ve ecelle kadrehū* Allāh Te'ālā Hāzretleri kadrini celil ü mu'zzam eylesün. Ya'nī düyāda ve 'uqbāda Allāh Te'ālā aña merātib-i 'āliyye ihsān eylesün. *Ve se-reha şadrahū* Allāh Te'ālā Hāzretleri qalbini münşerih ü mürür, sīnesi çerāğ-ı 'ulūm-i nāfi'ayla pür-nūr eylesün. *Şadr*, zıkr ile qalbe irādet zıkr-i maḥall irādet-i ḥāl qābilindendür. *Ve dā'afe ecrāhū* Allāh Te'ālā Hāzretleri ḥayrāt u ḥasenātını muḍā'af ya'nī kat kat eylesün *ki memdūh-ı ekābir-i āfākest* ya'nī bu kadar ḥayr du'āya ve medḥ ü şenāya lāyık u müsteḥāq oldığı bu sebebdendür ki āfākuñ ya'nī eṭrāfuñ ḥāşılı dünyanuñ ekābir ve büyüklere anuñ meddāhı ve du'ācıdır ve ol anlarıñ memdūhıdır. *Ve mecma'-ı mekārim-i ahlāk* Ve daḥı bu sebebdendür ki güzel ḥuylarıñ mecma'ıdır, ya'nī zāt-ı ḥamīde-şifātında güzel ahlāk ve ḥuyar cem' olmuşlardır. Ḥāşılı cāmi' oldığı ahlāk u eṭvārı güzeldür.

بیت: هر که در سایه عنایت اوست گنہش طاعتش و دشمن دوست

(*Her ki der-sāye-i 'ināyet-i ūst*

Güneheş tā'atest ü düşmen dūst)

Beyt.^(34a) *Her ki der-sāye-i 'ināyet-i ūst* Her kimse ki memdūḥ vezīrūñ sāye-i 'ināyetinde ve zıll-ı ḥimāyetinde olup luṭfına mażhar ve 'ayn-ı re'fet ü raḥmetle manzūrı ola. *Güneheş tā'atest ü düşmen dūst* Ḥüsn-i iltifāt ve yümni nazarı sebebiyle ḥalk-ı 'ālemūñ gözlerinde her 'aybı hüner ve her noḳşānı kemāldür. Ve herkes aña maḥabbet göziyle nazar idüp bakar ḥatta düşmanlar katında ve nazarında maḥbūb ve sālīm 'ani'l-'uyūbdur diyü merḥūm Fāzıl Sūdī şerḥinde bu ma'nāya zāḥīb olmuşdur. Ve bu ḥaḳīr dir ki: Bu maḳāmda kabüle şāyeste vü lāyık ḥaḳḳ-ı ma'nā va'llāhu Te'ālā a'lem bu ma'nādur ki: Vezīr-i memdūḥ kendi 'ilmle 'āmil ve cemī'-i umūr u aḥkāmını şerī'at-ı Muḥammedī'ye taṭbīkiyle kemāl-i diyānet u şalāḥatda bir zāt-i kāmīl u fāzıl oldığı sebebiyle ḥüsn-i terbiyyetinden nāşī her kimse ki anuñ sāye-i 'ināyetinde ve zıll-ı terbiyyesinde ola ol kimse daḥı andan 'ilm ü ṭarīḳ-i 'amel ve ḥüsn-i terbiye aḥz u kesb ile 'ādīl şerī'at mūcibince 'āmil olup ḥiç cürm ü günāh eylemez. Nefs ü şeyṭān gālebesiyle bir günāha meyl iderse nefsinı zābt idüp ol günāhı işlemez, belki ikisine raḡmen ol günāhuñ yerine bir tā'at ve ḥayr işler. Yāḥud vezīrūñ ḥüsn-i terbiyyetinden nāşī her kimse ki anuñ sāye-i 'ināyetinde perverde müterabbī ola, ol kimse daḥı öyle şerī'atle 'āmil ü kāmıldür ki

ḥasenātü'l-ebrār, seyyiätü'l-muḥarrabīn ḥükmünce kendine göre ba'zı günāhı 'avāma göre ṭā'atdūr ve düşmeni ve daḥı dostdur. Zīrā gerek dosta ve gerek düşmana mükteżā-yı şer'ī şerīf üzre mu'āmele vü mu'āşeret idüp aḡrāz-ı nef sāniyye vü dünyeviyye ile beynlerinde 'adem-i fark cihetinden ikisi bir mertebededür.^(34b) Dost, dost ve düşman da dostdur.

بر هریکی از سائر بندگان و حواشی خدمتی متعینست که اگر در ادای آن برخی تهاون و تکاسل روا دارند هر
آینه در معرض خطاب آیند و محل عتاب

(Ber-her yekī ez-sā'ir bendegān ü ḥavāşī ḥıdmetī mu'ayyīnest ki eger der-edā-yı ān berḥī tehāvün ü tekāsül revā dārend her-āyīne der-ma'raż-ı ḥiṭāb āyend ü maḥall-i 'itāb)

Ber-her yekī ez-sā'ir bendegān ü ḥavāşī Selāṭīn ü vüzerā' ve ekābirüñ dergāhlarında ḳul-laruñ ve ḥavāşīnūñ, ya'nī ḥizmetkār-laruñ üzerlerine ***ḥıdmetī mu'ayyīnest*** bir ḥizmet ta'yīn eylemişdür ***ki eger der-edā-yı ān*** şöyle eger ol ta'yīn olunan ḥizmeti edā eylemede ***berḥī tehāvün ü tekāsül revā dārend*** bir ba'zı mıkḍār tehāvün ve gevşekliḡi cā'iz tutarlar ya'nī ol ḥizmeti ḥaḳāretle tutup anda ihmālī cā'iz göre ***her-āyīne*** elbette ***der-ma'raż-ı ḥiṭāb āyend ü maḥall-i 'itāb*** ma'raż-ı ḥiṭāba ve maḥall-i 'itāba gelürler. Ya'nī ḥizmet-kede niçün taḳşīrāt u ihmālī cā'iz gördüñ diyü elbette suāl olunur. Maḳbül-i zāhir 'özri olmadıḡı taḳḍirde 'ādetleri üzre anı ḳaḳır ve āzār iderler. Ma'lüm ola ki *ma'raż*, *mīm*üñ zammıyla if'āl bābından ism-i mef'ül ve ism-i zamān ve ism-i mekān beynlerinde müş-terekdür ve fetḥ-i mīm ile mücerreden maşdar-i mīmiyle ism-i zamān ve mekān beyn-lerinde müşterekdür. Bunda murād ism-i mekān murāddur. *Mekān*, 'arż ma'nāsına. İmdi mi'raż-ı ḥiṭāb için mekān-ı 'arż demek olur. Ve kesr-i *mīm* ile ism-i āletdür ve bu ma'nādan şol ḳaftana iṭlāḳ iderler ki cāriyeyi anuñla bey'a 'arż iderler.

مگر برین طائفه درویشان که شکر نعمت بزرگان واجبست بر ایشان و ذکر جمیل و دعای خیر و ادای چنین
خدمتی در غیبت اولی ترست که در حضور که این بتصنع نزدیکست و آن از تکلف دور.

(Meger ber-īn ṭā'ife-i dervīşān ki şükr-i ni'met-i bozorgān vācibest ber-işān ve zıkr-i cemīl ü du'ā-yı ḥayr ve edā-yı çünīn ḥıdmetī der-ḡaybet evlāterest ki der-ḥuzūr ki īn be-taşannu' nezdikest ve ān ez-tekellūf dūr)

Meger ber-īn ṭā'ife-i dervīşān İllā bu dervīşler ṭā'ifesi üzre bir ḥizmet ta'yīn olmamış ***ki şükr-i ni'met-i bozorgān vācibest ber-işān*** ki ekābirüñ ni'metine şükr eylemek an-laruñ üzerine vācibdür. ***Ve zıkr-i cemīl ü du'ā-yı ḥayr*** Ya'nī zümre-i dervīşān tekālīf ü

hidemāt-ı mezkûreden muhrec ü müsteşnâdur ki bunlaruñ üzerlerine lâzım u vâcib velî ni' metleruñ in'âm u ihsânlarına şükr ü sepâs ve du'â-yı hayr ve zıkr-i cemîldür. Hâşılı bunlaruñ hizmeti budur. Bundan ğayri hizmetiyle me'mûr u mükellef ^(35a) degüllerdür. **Ve edâ-yı çünin hizmeti der-ğaybet evlâterest ki der-ĥuzûr** Dervişler üzerine vâcib olan hizmetüñ edâsı ĥuzûrda ya'nî rû-be-rû ve yüz yüze olmağdan ise ğaybetde olmağ evlâdandur. **Ki in be-taşannu' nezdikest** Zîrâ bi'l-muvâcehe olan şükr ü şenâ vü du'â riyâya karîbdür, ya'nî ĥaķikatde riyâ kaşd eylemese de muṭṭalî' olan riyâya ĥaml-i karîbdür. **Ve ân ez-tekellüf dūr** Emmâ ğâ'ibâne olan du'a vü şükr ü şenâ tekellüfden ba'id ya'nî gönülden olmayup hemân dil ucından olmağdan uzağdur. Zîrâ kaşdını ĥafeza'llâhu Te'âlâ bilür. Hâşılı ğâ'ibâne du'â vü şenâ 'an-şamîmi'l-ķalb olur be-her ĥâl. İmdi riyâ vü taşannu'a ĥaml olunmaz zîrâ gönüldendür. Dağı ğâ'ibâne olan du'â icâbet ü ķabûle mevşül ü maķrûndur. Ya'nî riyâ ve taşannu'dan ba'id olduğı gibi icâbet ü ķabûlede maķrûndur. Hâşılı 'inde'llâhi Te'âlâ müstecâbdur. Zîrâ ĥadîş-i şerîfde vâķi'dür ki zâhr-ı ğaybda şâdır olan du'â redd olunmaz.

قطعه: پشت دوتای فلکراست شد از خرمی تا چو تو فرزند زاد مادر ایام را

(Püşt-i dü-tâ-yı felek rāst şod ez-ĥurremî

Tā çü ferzend zād māder-i eyyām-rā)

Κıı'a: Püşt-i dü-tâ-yı felek Felegüñ iki ķat arkası **rāst şod ez-ĥurremî** feraĥ u şādılığın-
dan toğruldı ya'nî münĥanî-ķāmet iken müstaķimü'l-ķāmet oldı. Hâşılı bügriligi gitti. **Tā çü ferzend zād māder-i eyyām-rā** Eyyām anasınuñ senüñ gibi oğlu toğaldan berü yāĥud felek eyyām anasına senüñ gibi oğul toğurdaldan berü. Bu taķdırce zād, zāyānîd ma'nāsına olur.

حکمت محضست اگر لطف جهان آفرین خاص کند بنده ای مصلحت عام را

(Ĥikmet-i mahzest eger luṭf-ı cihān-āferîn

Ĥāş koned bende-i maşlahat-ı 'āmm-rā)

Ĥikmet-i mahzest eger luṭf-ı cihān-āferîn Ĥāş koned bende-i maşlahat-ı 'āmm-rā Ĥudā-yı cihān-āferînuñ ya'nî cemî'-i 'ālemi ĥalk iden Allāh Te'âlâ Ĥazretleri'nüñ luṭf ü ihsânı ĥâşılı Ĥallāķ-ı 'ālem luṭfen ve ihsānen eger bir bendesini 'āmm-e-i nāsuñ meşālîĥ ü levâzımını ve umûr-i mühimmâtını görmek için taşşîş ü ta'yîn ider ise ve nizām u in-

tizām-ı halk-ı ‘ālemi anuñ vüçüdına mensüb u müte‘allık kılsa maḥz-ı ḥikmet ve kemāl-i kudretdür.^(35b) Ya‘nī selāḥin ü vüzerā ve ḥükkām u kuḫzātı Ḥudā-yı zü‘l-Celāl ki meḫālīḥ u levāzım-ı beḫeriyeyi görüp tedbīr ü taḫarruf eylemekçün ta‘yīn ü taḫḫīḫ bu-
yurmuşdur. Bu maḥz-ı ḥikmet ve kemāl-i re‘fetdür. Zīrā böyle olmasa ‘aḫd-i nizām-ı
‘ālem maḫlūl olup halk-ı ‘ālemde ārām u ḫarār ḫalmayup ḫulm ü fesād ḫaddinden
tecāvüz iderdi. Egerçi Allāḥ Te‘ālā Ḥāzretleri’nüñ kudreti ‘āleme bir diğēr vech ile
nizām virmege ḫāmildür lākin Fā‘il-i Muḫtār’uñ irāde-i ‘aliyyesi müte‘allık olduğı cāy-ı
nı terciḫ ider.

دولت جاوید یافت هر که نکونام زیست کز عقبش ذکر خیر زنده کند نام را

(Devlet-i cāvīd yāft her ki nikū-nām zīst

K‘ez ‘akıbeḫ zıkr-i ḫayr zinde koned nām-rā)

Devlet-i cāvīd yāft her ki nikū-nām zīst Dünyāda herkes ki iyü adlu dirildi, ya‘nī her
kimse ki dünyāda adı iylikle geçinüp iyü ad ḫıḫardı; ebedī devlet ü sa‘ādet buldı. ***K‘ez***
‘akıbeḫ zıkr-i ḫayr zinde koned nām-rā Zīrā anuñ ardından zıkr-i ḫayr u yād-ı cemīl
ismini iḫyā ider. Ḥāḫılı ḫüsn-i menāḫıb ve cemīl-i müe‘ḫḫir ḫāḫıfe-i ‘ālemde nāmını ve
niḫānını bāḫī idüp devlet ü sa‘ādet-i ebediyyeye sebebiyyeti me‘mūl ü müstercā olan
ed‘iye-i ḫayriyyede isminden ferāmūḫ ettirmez.

وصف ترا گر کند ور نه کند اهل فضل حاجت مشاطه نیست روی دلارام را

(Vaḫf-ı tu-rā ger koned ver ne-koned ehl-i faḫl

Ḥācet-i meḫḫāḫa nīst rūy-ı dil-ārām-rā)

Vaḫf-ı tu-rā ger koned ver ne-koned ehl-i faḫl “Ehl-i faḫl” u kemāl senüñ vaḫfuñı ya‘nī
seni vaḫf gerekse eyleyeler gerekse eylemeyeler, saña nisbet berāberdür. Senüñ kimse-
nüñ vaḫf u medḫine iḫtiyācün yoḫdur. Zīrā sende olan meḫāsin-i eḫvār ve meḫārim-i
aḫlāḫ herkesün ‘indinde ma‘lūm u ‘iyān ve müstağnī ‘ani’l-beyāndur ve memdūḫlaruñ
medḫiye bulduḫları meziyyet medḫ itmeksiz ol meziyyet sende mevcūddur. Pes senüñ
vaḫḫāfuñ vaḫfına ve meddāḫuñ medḫine iḫtiyācın yoḫtur. ***Ḥācet-i meḫḫāḫa nīst rūy-ı***
dil-ārām-rā Zīrā gönül eglendirici ya‘nī gönle ḫabr u ḫarār verici maḫbūbuñ yūzi meḫ-
ḫāḫa ve zen-pīrāye-kerde, ya‘nī bezekçi ‘avrata iḫtiyācı yoḫdur. *Meḫḫāḫ*, *mīmūñ* fetḫi ve
ḫīmūñ teḫdīdiyle^(36a) nisbet ḫīğasıdır, ḫammāl u lebbān u tebbān nisbet ḫīğaları olduğı
gibi. Lüğatde *muḫḫa*, ya‘nī ḫarağa mensüb dimekdür, ḫaraḫlı ma‘nāsına. *Meḫḫāḫa*, ḫaraḫlı

‘avrat dimekdür. Bunda *meşşāṭ*adan düzgünci ḥatun murāddur. Ya‘nī kızlaruñ ve gelinleruñ yüzün yazup ve zülflerin ṭarayup ve rastıkların çeküp bezeyen ‘avratdur ki Fārsīce aña zen-pīrāye kerd dirler. Bezekci ‘avrat dimekdür. Bu bezekci ‘avratuñ işi ve kārı muşt ile ya‘nī ṭarağla ḥāşıl oldığı-çün meşşāṭa didiler. İmdi meşşāṭa mübālağa ile ism-i fā‘il olduğına kâ‘il olan Sūdī’nüñ bu ḳavli ‘adem-i mülāḥazadan neş‘et itmişdür. Beytūñ ḥāşılı: Sen meddāḥuñ medḥinden müstağnīsın. Ḥüsn-i Ḥudāda mālīk olan maḥbūb meşşāṭa ile ḥāşıl olan ḥüsnden müstağnī olduğu gibi.

عذر تقصیر خدمت و موجب اختیار عزلت تقصیر و تقاعدی که در مواظبت خدمت بارگاه خداوندی می رود

(*Özr-i taḳşīr-i ḥidmet ü mūcib-i ihtiyār-ı ‘uzlet taḳşīr ü teḳā‘udī ki der-muvāzabet-i ḥidmet-i bārgāh-ı Ḥudāvendī mī-reved*)

‘Özr-i taḳşīr-i ḥidmet ü mūcib-i ihtiyār-ı ‘uzlet Bu, ḥizmet-i vezīrde vāḳı‘ olan taḳşīruñ ‘özri ve ‘uzlet ihtiyār eylemesinüñ sebebini beyān ider. Taḳşīr ü teḳā‘udī ki der-muvāzabet-i ḥidmet-i bārgāh-ı Ḥudāvendī mī-reved Ḥazret-i Şeyḫ -ḳuddise sirruhū-Ḥazretleri vezīruñ ḥizmetine keşret-i tereddüd ve mülāzemet eylemediginüñ ‘özrini beyān idüp buyurur: Şol taḳşīr ü teḳā‘ud ki ya‘nī eksiklik ve inḳiṭā‘ ki vezīruñ bārgāhınuñ ya‘nī ḳapusınuñ ḥizmeti mülāzemetinde olur. Ḥāşılı meclislerine mülāzemet eylemedigimüñ aşlı.

بنابر آنست که طائفه حکمای هند در فضائل بزرجمهر سخن میگفتند

(*Bināberānest ki ṭā‘ife-i ḥukemā-yı Hind der-fezā‘il-i Büzürmihr sūḥan mī-goftend*)

Bināberānest ki ṭā‘ife-i ḥukemā-yı Hind der-fezā‘il-i Büzürmihr sūḥan mī-goftend

Ya‘nī mülāzemet-i ḥizmet-i bārgāh-ı vezīrde vāḳı‘ olan taḳşīr ü teḳā‘ud aña mebnīdür ki Hind ḥukemāsı ṭā‘ifesi Büzürmihr’üñ fażīlet ü kemālī ḥuşuşında söz söylediler. Ya‘nī anuñ ‘azamet-i ḳudretini ve nebāhat-ı şānını tezkīr eylediler.

آخر جزین عیبش ندانستند که در سخن <گفتن> بطیست یعنی در نک بسیار می کند مستمع بسی منتظر باید بود تا وی تقریر سخن کند.

(*Aḥar cüz-īn‘aybeş ne-dānistend ki der-sūḥan <goften> baṭīst direng besiyār mī-koned müstemi‘ besī muntazır bāyed buved tā vey taḳrīr-i sūḥan koned.*)

Aḥar cüz-īn‘aybeş ne-dānistend ‘Āḳıbet ḥukemā-yı Hind Büzürmihr’üñ bundan ḡayrı ‘aybını añlamadılar ^(36b) *ki der-sūḥan <goften> baṭīst* ya‘nī *direng besiyār mī-koned* ki

söylemede geçdür, ya'nî edā-yı murādda çok eglenür. ***Müstemi' besî muntazır bâyed buved*** Müstemi' olan kimesne çok muntazır olmağ gerek ***tā vey takrîr-i sülhan koned*** tā kim ol sözini takrîr eyleye ve murādını edā ide. Ma'lûm ola ki Büzürcmihr'ün edā-yı murādında baḫ'isinün sebep-i hikmeti bu idi ki murādınıñ edā ve ifādesinde mulāhazasuz edā ve ifāde eylemezdi. Hāşılı su'âlde ve cevāpda ve takrîr-i kelām ve merāmda fikr ü mülāhazasız söyleyüp kendünden nā-ma'kül söz şadır olmağdan hāzer, fikr ü mülāhaza iderek kendisinden müfîd ü münāsib kelām şudür ile hayra mazhar için te'emmülsiz söylemezdi. Hind hükemāsi bu husuşda Büzürcmihr'e ta'yîblerinün sebebi bu hikmetden ğafletleridür.

بزرجمهر بشنید و گفت: اندیشه کردن که چه گویم به <از> پشیمانی خوردن که چرا گفتم.

(*Büzürcmihr be-şenîd u goft: Endîşe kerdn-i ki çe güyem bih <ez>-peşimānî ħorden-i ki çerā goftem.*)

Büzürcmihr be-şenîd u goft: Büzürcmihr hükemānuñ kavlini işitdi ve didi. ***Endîşe kerdn-i ki çe güyem*** Ne söyledim diyü fikr eylemek ***bih <ez>-peşimānî ħorden-i ki çerā goftem*** fikirsiz söyleyüp bizden ya'nî benden bir nā-ma'kül söz şadır olup niçün böyle söyledim diyü peşimān olmağdan yegdür. Hāşılı fikr idüp ma'kül söz söylemek fikirsiz nā-ma'kül söyleyüp nedāmet çekmekden biñ kere yegdür. Ma'lûm ola ki bu kelimātdan maḫşūd baş-ı ma'zeretdür ki Hāzret-i Şeyḫ -kuddise sirruhū- memdūḫ vezîrün mülāzemetinden munḫaṭi' olup ihtiyār-i 'uzlet eyledigine. Ya'nî söz budur ki keşret-i tereddüd ve mülāzamet sebep-i iṭnāb-ı kelām ve iḫşār-ı maḫāl olur. Niteki dimişler çok söyleyen çok yañılır. Eger ehl-i meclise qarışup şamt u sükût ihtiyār idersem varup gelmekle çekilen meşakḫat ü eziyyet 'abes olmağdan mā-'adā şıklet ü izhārına sebep olur. *Pes es-selāmetü fi'l-vaḫdeti*¹⁸⁶ kavliyle hāşıl olup küşe-i vaḫdetde ve künc-i selāmetde ihtiyār-ı 'uzlet eylemek evlā vü aḫrādur. (37a)

مثنوی: سخندان پرورده پیر کهن بیندیشد آنگاه بگوید سخن

(*Sülhandān-ı perverde pîr-i kühen*)

Be-yendîşed āngeh be-güyed sülhan)

Meşnevî: Sülhandān-ı perverde pîr-i kühen Söz bilici mürebbî ve terbiyyet idici eski pîr ya'nî çok umûr görücü ya'nî umûru görüp vefāyi' in bu teh imtiḫān ve tecrübesinde kâl

¹⁸⁶ “Selamet yalnızlıktadır.”

olan kimse ***be-yendişed*** fikr ider ***āngeh be-gūyed sūhan*** ol vaqt ya‘nī andan soñra söz söyler. Ya‘nī bir sözi fikrile zāhiren hayr u şerrini fark itmeyince söylemez.

مزن بی تأمل بگفتار دم نکو گوی ور دیر گویی چه غم

(*Mezen bī-te‘emmül be-goftār dem*
Nikū gūy ver dīr gūyī çe gam)

Mezen bī-te‘emmül be-goftār dem Te‘emmülsüz ve mülāhaza<sız> kelāma nefes urma ya‘nī fikirsiz söz söyleme. ***Nikū gūy*** İyü söyle ***ver dīr gūyī*** eger geç söylersen ***çe gam*** ne gam ya‘nī gam degül. Hāşılı sözüñ iyü olsun. Her ne kadar ki geç söylersen tefāvüt eylemez.

بیندیش وانگه بر آور نفس وزان پیش بس کن که گویند بس

(*Be-yendiş v‘āngeh ber-āver nefes*
V‘ez-ān piş bes kon ki gūyend bes)

Be-yendiş Evvel fikr eyle ***v‘āngeh*** ol vaqt ki fikr vaqtidür. Ya‘nī fikr vaqtinden soñra hāşılı andan soñra ***ber-āver nefes*** nefesi yukarı götür ya‘nī nefesi çıkar. Hāşılı tekellüm eyle. ***V‘ez-ān piş bes kon ki gūyend bes*** Ve saña sāmi‘ olanlar yeter söyledigün dimezden evvel sen yeter eyle. Ya‘nī dinleyenler saña üskut u hāmūş ol dimezden evvel sen sākıt u hāmūş u ebsem ol. Bu kelām şol kimesne<ye> göredür ki mā-lā-ya‘nīden ihtirāz itmeyüp qalbine geleni diline götürüp beyhüde kelām söyleyici zevā‘id-gūy ola. Ve illā hākīmāne söyleyüp her kelāmından bir pend ü ‘ibret ve naşihat u hikmet müstefād olan kimsenün keşret-i kelāmı keşret-i fevā‘idi müstelzimdür. Her ne kadar çok söylese bī-be’sdür.

بنطق آدمی بهترست از دواب دواب از تو به گر نگوی صواب

(*Be-nuṭṭā ādemī bihterest ez-düvāb*
Düvāb ez-tu bih ger ne-gūyī şavāb)

Be-nuṭṭā ādemī bihterest ez-düvāb Nev‘-i insān sā‘ir hayevānātdan nuṭṭkıyla yigrekdür. Ya‘nī tekellümle cemī‘-i hayevānāt beyninde mümtāz u ser-efrāzdur. ***Düvāb ez-tu bih ger ne-gūyī şavāb*** Pes eger şavāb u haq ve hayırlı söylemezsen hayevānāt senden yig-

rekdür. Ya'nî eger şavâb ve haqqı söylemeyüp bāṭılı söylerseñ yāḥud haq ve şevâb var iken söylemeyüp^(37b) sükût iderseñ bu iki şüretde haqqı söylemekle ve bāṭıldan sükût itmekle mükellef olmayan ḥayevân-ı lâ ya'kûl senden yegrekdür. Bu maḳâmda merḥûm Fâzıl Sûdî şavâb söylemegi bāṭıl söyleyene taḥşîş bi-lâ vechi ta'lîlinden mefhûm olur. Te'emmel!

فکیف در نظر اعیان خداوندی عزنصره که مجمع اهل دلست و مرکز علمای متبحر

(*Fe-keyfe der-naẓar-ı a'yân-ı Hudāvendî 'Azze naşruhû ki mecma'-ı ehl-i dilest ve merkez-i 'ulemâ-yı mütebahḥir.*)

Fe-keyfe der-naẓar-ı a'yân-ı Hudāvendî Fe-keyfe, ḥuşuşen dimekdür. Ya'nî her yerde sözi fikr ile söylemek gerek ḥuşuşen vezîrûñ a'yânı ve erkân-ı naẓarında. **'Azze naşruhû** nüşreti mu'azzez ü mükerrem olsun. Ya'nî Allāh Te'âlā Ḥāzretleri mü'azzez ü mükerrem eylesün, yāḥud nāşırı mu'azzez ü mükerrem olsun. Ya'nî Allāh Te'âlā nāşırı ve mükerrem eylesün. **Ki mecma'-ı ehl-i dilest** ancılayın vezîr ki ehl-i dil 'āriflerûñ mecma'ıdır. Ya'nî meclisi anlarûñ mekân-ı icmā' ve cem'iyetleridür. Yāḥud ḳalb-i maḥabbetlerinûñ maḥall-i cem'iyetleridür yā anları 'indine cem' idicidür. İḥtimāleyn-i evvelin üzre *meccma'*,¹⁸⁷ ism-i mekândur ve iḥtimāl-i aḥîr üzre if'āl bābından ism-i fā'ıldür. **Ve merkez-i 'ulemâ-yı mütebahḥir** Keşret-i 'ilmden 'ilm deryâsı olmuş, ya'nî derin oḳumuş 'ulemānuñ merkezi, ya'nî meclis ü mekân-ı ḥuzûrı anlar maḳâm-ı rasûḥ ve maḥall-i ḳarâr u şebâtıdır.

اگر در سیاق سخن دلیری کنم شوخی کرده باشم و بضاعت مزجات بحضرت عزیزان¹⁸⁸ آورده

(*Eger der-siyākat-ı sūḥan dilîri konem şūḥî kerde bâşem ve bizā'at-i müzcāt be-Ḥāzret-i 'azîzân āverde.*)

Eger der-siyākat-ı sūḥan dilîri konem Ve vezîr-i memdūhuñ meclisinde eger sevḳ-i kelâmda bahâdırlık idüp izḥâr-ı cür'et ider isem **şūḥî kerde bâşem** küstâhlık eylemiş olurum. **Ve bizā'at-i müzcāt be-Ḥāzret-i 'azîzân āverde** Daḥı ḳalîl ve azacuk bahâlı metâ'ı 'azîzlerler ḥāzretlerine götürmüş olurum. *Bizā'at*, re'sü'l-mâl ve sermâyedür, emmâ bunda esbâb u metâ' murâddur. *Müzcāt*, *mîmûñ* zammı ve *zānuñ* sükûnuyla azacuk bahâlı nesne ma'nāsına ya'nî hediye için alçaḳ bahâlı metâ' götürmüş olurum.

¹⁸⁷ Metinde جمع şeklinde yazılmıştır.

¹⁸⁸ عزیز: S ve R.

Hāşılı eksiklik işlemiş olurum. *Āverde*, kelimesi götürmüş olurum 'ibāretiyle^(38a) tefsiri āverde bāşem takririinde oldığıdır.

و شبه در بازار جوهریان جوی نیارد و چراغ پیش آفتاب پرتوی ندارد و مناره بلند در دامن کوه الوند پست نماید.

Ve şebeh der-bāzār-ı cevheriyān cevī ne-yāred ve çerāg piş-i āftāb pertevī ne-dāred ve menāre-i bülend der-dāmen-i kūh-ı Elvend pest nümāyed.

Ve şebeh der-bāzār-ı cevheriyān cevī ne-yāred Pirinç boncuğ cevher şaticılar bāzārında bir dāne arpaca götürmez, ya'nī bir ḥabbe şa'ir kıymet itmez. Mağşūd, vezir meclisinde olan zü'l-faẓl ü ehl-i 'irfānuñ 'indinde benüm sözüm ve kelāmum cevher şaticılar bāzārında arpa gibidür. Ya'nī i'tibārsızdır. ***Ve çerāg piş-i āftāb pertevī ne-dāred*** Çerāg ya'nī şem'ün fītilesinden yanan āteş dağı güneş katında pertev ya'nī ziyā tutmaz. Hāşılı çerāguñ güneş yanında pertevī ve ziyāsı olmaz. ***Ve menāre-i bülend*** Dağı bülend ve yüksek mināre ***der-dāmen-i kūh-ı Elvend*** Hemedān tağlarından Elvend-nām tağınuñ eteginde ***pest nümāyed*** alçağ görünür. Ya'nī bir mināre her ne kadar yüksek olsa Elvend tağınuñ dibinde olduğu tağdırde alçağ görünür. Şeyḫ -kuddise sirruhū Ḥāzretleri tevāzu' buyurup kesr-i nefis eyledi ve a'yān-ı meclis-i veziri, āftāba ve Elvend-nām tağa ve kendini çerāg ve mināreye teşbih eyledi.

مثنوی: هر که گردن بدعوی افرازد دوشمن از هر طرف بدو تازد

(Her ki gerden be-da'vī efrāzed

Düşmen ez-her taraf bedū tāzed)

Meşnevī: ***Her ki gerden be-da'vī efrāzed*** Herkes ki da'vā ve zu'mla ve 'ucb u tekebbürle boynını yücelde ya'nī tekebbür eyleye. ***Düşmen ez-her taraf bedū tāzed*** Her cānibinden düşmen ü 'adū aña segirdür, ya'nī hücum ider. Hāşılı herkes aña ḥaşm u da'vācı olur. Ba'zı nüshada mısrā'ı şānī böyle vākı'dür: *Ḥ'īšten-rā be-gerden endāzed* ya'nī kendini boynı üzerine atar. Ya'nī kibr u 'ucbuñ aşlı zarar u ziyānı şāhibinedür ki 'āqıbet helākine ve boynı üzülmesine bā'ış ü sebebdür.

سعدی افتاده ایست آزاده کس نیاید بجنگ افتاده

(Sa'dī üftāde'ist āzāde

Kes ne-yāyed be-ceng-i üftāde)

Sa‘dī üftādeist āzāde Sa‘dī ki Şeyh -kuddise sirruhū- Hāzretleri’nün kendisidir. Ceng ü cedelden ve mu‘āraza vü münākaza ve da‘vā-yı ‘ilm ü fazldan halkuñ qabūl ü reddinden düşkün ve āzāde vü sālīm ve fāri‘ü’l-bāl ü āsūde-i hāl^(38b) bir kimsedir ki her cihetden a‘rāz-ı nefsāniyyeden hālāş bulmuştur. İmdi herkesle dervişānedür ve fakīrāne vaż‘la geçinür. **Kes ne-yāyed be-ceng-i üftāde** Böyle olıcağ kimse düşmüşüñ ve düşkünüñ ceng ü şavaşıma gelmez. Ya‘nī ‘āciz, miskīn olana kimse cenk ü cidāl eylemez. Emmā [müd-de‘ī] vü hōd-bīn ü hōd-pesend ya‘nī ‘ilm u fazl ü kemāl iddi‘āsında olup kendisine ‘ālim u fāzıl u kāmīl zu‘m iden kimse ile herkes mu‘āraza vü muqābele vü münākaza eyler.

اول اندیشه وانگهی گفتار پای بست آمدست پس دیوار

(*Evvel endiše v’āngehī güftār*)

(*Pāy-best āmedest pes dīvār*)

Evvel endiše Herkese tārīk-ı mükālemede evvel endiše ve fikr gerek **v’āngehī güftār** andan şoñra kelāma şurū‘ vü havz ve tekellüme ve nuţka mübāşeret gerek. **Pāy-best āmedest pes dīvār** Zīrā ibtidāda evvel best ve esās ya‘nī temel, andan şoñra cidār ve dīvār gelmiş. Hāsılı ibtidā, fikr ü mülāhaza temel ve esās hükümünde ve tekellüm dīvār hükümündedir. Pes nice ki binānuñ temelsiz şübütı ve qarārı olmaz, te‘mmül ü mülāhazasız kelāmuñ revnağ ü i‘tibārı olmaz. **Pāy-best**, sükūn-ı yāyla lügatde ayak bağı dimekdür. Emmā temel ma‘nāsına müsta‘meldür ki Arapça esās ve dahı üss de dirler.

نخل بندم و لی نه در بوستان شاهد من و لی نه در کنعان

(*Naḥl-bendem velī ne der-bostān*)

(*Şāhidem men velī ne der-Ken‘ān*)

Naḥl-bendem velī ne der-bostān *Naḥl*, Türkide tahrif idüp *naḥıl* didikleridir. Gerekse çiçekden gerekse bal mumundan olsun Hāzret-i Şeyh -kuddise sirruhū- Hāzretleri tevāzu‘ tārīkıyle buyurur ki: Ben naḥl-bendem ya‘nī naḥıl bağılayıcıyam emmā bostānda degül. Ya‘nī bostānda naḥl-bendelik idemem. Hāsılı bostānda naḥıl bağlamak şan‘atında māhir olan üstād-ı kemālūñ katında naḥıl bağılayıcı degülem. Ya‘nī mu‘tedun bih naḥıl bağılayıcı degülem zīrā her ne kadar naḥıl bağlamak ma‘rifeti bende de var ise mu‘teber degül. Üstād-ı māhir ü kāmīl katında lā-şey menzilesindedür. **Şāhidem men**

veli ne der-Ken'ān Ve maḥbūbem emmā Ken'ānda degül. Ya'nī Ḥazret-i Yūsuf peygamber- 'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihimā eş-şalātü ve's-selām- Ḥazretleri'nüñ Kudüs şehriyle Dimaşk beyninde mevlüd^(39a) olan Ken'ān-nām beldede degülem. Zīrā bir kimse ḥüsn-i cemālde her ne kadar mümtāz ve ser-firāz maḥbūb-ı sālīm 'ani'l-'ayb ise ḥüsn-i Yūsuf -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihimā es-şalātü ve's-selām- Ḥazretleri'nüñ ḥüsnine münāsebeti lā-şey mesābesindedür. Ḥulāşa-i kelām her ne kadar baña'ālimdür diyenüñ sözi ve kavli olup gerçek ise emmā vezīr Ḥazretleri'nüñ meclisinde olan 'ulemā vü füzalaya nisbet bu fakīr bī-nām ü nişān bir mübtedīdür. Ya'nī egerçi 'avām beyninde 'ilm bābını fetḥ itmek mümkindür emmā bu ḥāşş-ı ḥavāşş olan meclis-i sāmīde 'ulūm u me'ārifden nuṭk itmege kudret olmayup şāmt ü sükūt qaluram.

لقمان¹⁸⁹ حکیم را گفتند که حکمت از که آموختی؟ گفت: از نا بینایان که تا جای نبینند پای ننهند.

(*Loḳmān-ı ḥakīm-rā goftend ki ḥikmet ez-ki āmūḥtī? Goft: Ez-nā-bīnāyān ki tā cāy ne-bīnend pāy ne-nehend.*)

Loḳmān-ı ḥakīm-rā goftend ki ḥikmet ez-ki āmūḥtī Hūd Peygamber -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihimā's-şalātu ve's-selām- Ḥazretleri'nüñ zamānında olup beyne'l-'ulemā nübüvveti muḥtelifun fih olan Loḳmān-ı Hakīm-i 'Ādiyye didiler ki ḥikmeti kimden öğrendiñ? Şeyḥ -kuddise sirruhū- Ḥazretleri'nüñ Loḳmān-ı Hakīm buyurdığı Nebī olmayup velī kāmīl ve ḥakīm-i fāzıldur diyen ülemānuñ bu kavli, nebīdür diyen 'ulemānuñ şu kavlından eşaḥḥ u ercaḥ olduğına işāretdür. Goft ez-nā-bīnāyān Lokmān-ı Hakīm didi ki görmeyenlerden ya'nī körlerden. Ki tā cāy ne-bīnend pāy ne-nehend Zīrā mādemki ayak başacak yeri görmezler, ya'nī mādemki ayak başacak yer ayak başmağa kābil ve şulḥ olduğımı degnek ile ve yā ḡayri vech ile iyüce bilmeyince ḥāşılı ayak başacak yeri āmāde ve tedārik itmeyince ayak komazlar. Ḥazret-i Loḳmān'uñ bu kelāmında va'llāhu Te'ālā a'lem murādı budur ki: 'Ākīl olan ḥikmeti körlerde öğrenür. Meşelā her işüñ evvel şoñın fikr ü mülāḥaza eylemek ḥikmetindendir ve bu ḥikmeti ehl-i 'ākīl körlerden de bilür. Zīrā körlerüñ ibtidā 'aşā ve degnek ile ayak başacak yeri arayup tedārik itmeleri fikr ü mülāḥazalarına delīl ü 'alāmetdür. Pes bu ḥikmeti^(39b) ki işüñ evvel şoñın fikr ü mülāḥaza itmekdür, 'ākīl ve ehl-i başīret olan a'māllerden aḥz ü kesb ider. İşte bu maḳāmuñ taḥkīk-ı ḥaḳīki budur ve taḥkīkäte muḥtāc olan böyle çok

¹⁸⁹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

maḥallerden merḥūm Fāzıl Sūdī iḡmāzu'l-‘ayn¹⁹⁰ idüp şadıka-i şerḥinüñ şemeresinden ṭālibleri maḥrūm itmişdür. ‘Afā’llāhu Te‘ālā ‘annā ve ‘anhu.

قَدِمَ الْخُرُوجَ قَبْلَ الْوُلُوجِ

(*Ḳaddimü'l-ḥurūc ḳable'l-vülūc*)

Ḳaddimü'l-ḥurūc ḳable'l-vülūc Merḥum Fāzıl Sūdī'nüñ taḳrīri üzre *ḳaddim*, fi'l-i emri-i müfred-i muḥātabdur tef'ıl bābından. Ma'nāsı budur ki bir yere girmeli olsañ evvel çıkmāğı fikr eyle andan soñra gir. Ya'nī her işüñ evvel soñın fikr ü mülāḥaza eyle andan soñra aña mübāşeret eyle. Ve bu ḥakīr dir ki: Va'llāhu Te'ālā a'lem, zāhiren ḥakḳ-ı ma'nā budur ki *lafz-ı ḳaddim ḳāfūñ* fethiyle ve *dāluñ* feth-i ve taḥḳīkiyle isimdür. Lügatde ṭaban ma'nāsınadur emmā bunda ayak murāddur. Lafzen merfū' mübtedādur, *ḳable'l-vülūc* ḥaberi, ma'nāsı çıkmak ayağı girmekten evveldür ya'nī girmek ayağından evveldür. Ḥāşılı bir maḥalle duḥūl itmege murāduñ var ise ibtidā' ya'nī daha duḥūl ve 'adem-i duḥūl ihtiyārkede iken duḥūl itmeñden muḳaddem ḥurūcını fikr u mülāḥaza eyle. Zāhiren duḥūlden hiç bir zārār u ziyān mürtebit olmayup zārarsız duḥūl itdiğiñ gibi zārarsız daḥı ḥurūc idersiñ böylece 'akluñ keser ise duḥūl eyle. Ve illā fe-lā; zübde-i murād, her iş ve kārūñ ibtidā mübāşeretden muḳaddem eṭrāfiyla āḥir u 'ākıbetini güzelce fikr-i mülāḥaza eyle, bi-ḥasebi'z-zāhir ḥayr u şerden 'ākıbeti ma'lūmuñ oldıḳdan soñra ḥayr ise aña mübāşeret eyle degül ise eyleme. Ve bu ma'nāya ḳavl-i ḳā'il her işüñ 'ākıbeti 'ākiledür. Piş gerek, ḳār-ı evvelde kişi 'ākıbet-i endiş gerek işāretdür. İmdi merḥūm Fāzıl Sūdī'nüñ *ḳaddimü'l-ḥurūc ḳable'l-vülūc* 'ibāretine virdiği ma'nāda be's yokdur,^(40a) ancak *ḳaddim* lafzı fi'l-i emrdür dimesinde iş var. Te'emmel!

مصراع: مردیت بیازمای وانگه زن کن

(*Merdit be-yāzmāyī v'āngeh zen kon*)

Mısrā': *Mısrā'*, lügatde ḳapu kenārına dirler, ammā işıllāḥda yarım beytine ya'nī kelām-ı manzūmeden bir beytüñ nışfına dirler. ***Merdit be-yāzmāyī v'āngeh zen kon*** Te'ehüllükden evvel merdligüñi ya'nī nisā mu'āşeretine iḳtidārını tecrübe ve imtiḥān eyle ol vaḳt, ya'nī andan soñra 'avrat eyle, ya'nī 'avrat nikāḥ eyle. Ḥāşılı 'ayb olmaḳdan, nisā mu'āşeretine māni' olan umūr-ı sā'ireden şamt ü selāmetüñi bildikden soñra evlen.

¹⁹⁰ Metinde şeklinde geçmektedir.

نظم: گر چه شاطر بود خروس بجنگ چه زند پیش باز رویین چنگ

(*Gerçi şâtır buved ħorūs be-ceng*

Çe zened pîş-i bâz-ı rûyîn-çeng)

Nazm: Gerçi şâtır buved ħorūs be-ceng Egerçi ħorūs nev‘i birbiriyle şavaşda şâtır ve çâlâk ya‘nî çabuk olur *çe zened pîş-i bâz-ı rûyîn-çeng* emmâ tuç tırnaklı toğan katında ne çalar. Ya‘nî tırnağı tuç gibi toğana nisbet, ne çalar.! Hâşılı şâtırlığı cinsiyledür. Emmâ toğanla şavaş idüp çabukluk eylemege kâdir degüldür, ve anuñ katında kaçmak ve hezîmetden gayrı yok.

گر به شیرست در گرفتن موش لیک موشست <در> مصاف پلنگ

(*Gurbe şîrest der-giriften-i mûş*

Lîk mûşest <der>-meşâf-ı peleng)

Gurbe şîrest Kedi arslandır, ya‘nî arslan gibidür *der-giriften-i mûş* fare tutmakda. *Lîk mûşest* Emmâ faredür, ya‘nî fare gibidür *<der>-meşâf-ı peleng* kaplan cenginde. Tamâm-ı beytüñ hâşılı: Fareye nisbet kedi arslan gibidür. Ve kaplana nisbet kedi fare gibidür. Netîce-i murâdgâne Şeyh -ğuddise sirruhü- buyurur: Eşyâ birbirine nisbet kimi za‘îf ve kimi kavî olduğundan ben daħı kendümden mübtedî ve za‘îflere nisbet ‘âlim isem de emmâ ekâbir-i ‘ulemâya ve fużalâya nisbet hiçbir şey degülem. Şeyh -ğuddise sirruhü- Hâzretleri kesr-i nefis idüp tevâzu‘ buyurdı ve illâ ‘ulemâ’ vü fużalâ-yı ‘aşr beyninde mümtâz-ı ser-efrâz olduğına âşâr-ı mütevâtırası şâhid-i kavîdür. Kâdessa’llâhu Te‘âlâ ruħahü ve nevvera! Şarîħa ma‘lûm ola ki kelimenüñ^(40b) âħirinde vâkı‘ olan *kâfûñ* mâ-ğablinde *nûn* sâkin olsa ol *kâf-ı* ‘Acemîdür diyü bu *kâ*‘ide-i külliyye muķtezâsınca ceng ve peleng kelimelerüñ âħirinde mevcûd olan *kâf-ı* ‘Acemîdür.

اما باعتماد سعت اخلاق بزرگان که چشم از عوائب زیردستان ببوشند و در افشای جرایم کھتران نکوشند

(*Ammâ be-i‘ timâd-ı sa‘t-i aħlâk-ı bozorgân ki çeşm ez-‘avâyib-i zîr-destân be-püşend ve der-ifşâ-yi cerâyim-i kihterân ne-küşend.*)

Ammâ be-i‘ timâd-ı sa‘t-i aħlâk-ı bozorgân Sa‘t lafzı aşlında *sînüñ* kesriyle idi, ‘iddet gibi pes lâmu‘l-fi‘li ħarf-i ħalk olduğün meftûħ kılındı. Ya‘nî egerçi bende ‘ilm ü ma‘rifet u fażl yok ve fûnün u kemâlde za‘îf i‘tibârsız mübtedîlerdenim. Emmâ ulu zât-ı

kirām ahlākının vüs'atine i'timād ile ki çeşm ez-'avāyib-i zīr-destān be-pūşend ki zīr-destlerinüñ ya'nī taht-ı yedlerinde olan tābi'lerinüñ 'uyübından gözlerin yumarlar, ya'nī iğmāzu'l-'ayn iderler, ve der-ifşā-yi cerāyim-i kihterān ne-kūşend dañı küçüklerün günāhların izhār eylemege çalışmazlar. Ya'nī 'uyüb u hañaların setr iderler, hāşılı taqşirātlarına bakmazlar.

کلمه چند بر سبیل اختصار از نوادر و آثار و حکایات و اشعار و سیر و ملوک ماضی درین کتاب درج کردیم

(*Kelime-i çend ber-sebîl-i ihtisâr ez-nevâdir u âşâr ve hikâyât u eş'âr ve siyer-i mülûk-i mâzî der-în kitâb derc kerdîm.*)

Kelime-i çend Mezkûr i'timâdla bir nice kelime ber-sebîl-i ihtisâr ihtisâr tarîki üzre ez-nevâdir az bulunandan ya'nī 'acâ'ib u ġarâ'ibden u âşâr ve Aşhâb-ı Kirām -rağiya'llāhu Te'âlā 'anhum- Hâzretleriyle selef-i şālîhîn rağiya'llāhu Te'âlā Hâzretleri'nüñ ke-limâtından ve hikâyât u eş'âr ve siyer-i mülûk-i mâzî dañı hikâyetlerinden ve şi'irlerinden ve sâbıķ mülûk u pâdişāhların tarîķ u ķānûn ve revîşlerinden der-în kitâb bu kitâbda derc kerdîm divşirdük, ya'nī cem' eyledük.

و برخی از عمر گرانمایه بر و خرج

(*Ve berhî ez-'ömr-i girân-māye ber-û harc*)

Ve berhî ez-'ömr-i girân-māye ber-û harc Dañı ağır ya'nī bahālu ve kıymetlü 'ömrümüzden bir miķdār ya'nī biraz te'lîf ü taşnîfine şarf eyledik. Hāşılı 'ömrümüzden biraz zamān bunun cem' ü te'lîfine harc u şarf eyledik ki böyle *Gülistān* ismiyle müsemmä bir muhtaşar kitâb oldu.

موجب تصنیف کتاب این بود و بالله التوفیق

(*Mücib-i taşnîf-i kitâb in būd ve bi'llāhi't-tevfîķ*)

Mücib-i taşnîf-i kitâb in būd Ahlāk-ı büzürgānuñ müs'atine bu i'timād kitâb-ı *Gülistān* te'lîfine sebep-i iķdām^(41a) u cür'et oldu. Ve bi'llāhi't-tevfîķ Bu kitābuñ tekmline tevfiķ Allāh Te'âlā'ya maşşūşdur. Ve bi-emr ma'nāsına olmaķ ihtimāl üzre ma'nāsı bu kitābuñ tekmline tevfiķ Allāh Te'âlā Hâzretlerindendir. Faķať *tevfîķ*, tef'îl bābından maşdardur. Lüġatde uydurmaķ dimekdür, emmä iştilāhda ma'nā-yı müte'addideye itlāķ olunur. Biri Allāh Te'âlā Hâzretleri ķuluñ murādını kendi murādına uydurmaķdur. Ve biri dañı Allāh Te'âlā Hâzretleri ķulına umurı teshîl ü āsān itmekdür. Ve biri dañı Allāh

Te‘ālā Hazretleri qullarınıñ hayrāta esbāb olan museyyebāta muvāfiq kılmāqdur. Ve biri dağı Allāh Te‘ālā Hazretleri qullarınıñ ef‘ālını rızā-yı ‘aliyyesine muvāfiq kılmāqdur.

قطعه: بماند سالها این نظم و ترتیب زمان هر ذره خاک افتاده [جایی]

(*Be-māned sālḥā in nazm u tertīb*
Zi-mā her zerre-ḥāk üftāde cāyī)

Kıṭ‘a: Be-māned sālḥā in nazm u tertīb Bu kitābuñ nazm u neşr ü tertibi ya‘nī şimdiki tertib ü keyfiyyeti in-şā‘a’llāhu Te‘lā yıllarla qalır. *Zi-mā her zerre-ḥāk üftāde cāyī* Bizüm cismimiz ḥākinden her zerre düşmüş¹⁹¹ qalır. Ḥāşılı kitābımız in-şā‘a’llāhu Te‘ālā ancılayın qalır ve cism ü tenimiz va’llāhu Te‘ālā a‘lem buncılayın olur.

غرض نقشیست کز ما باز ماند که هستی را نمی یابم¹⁹² بقایی

(*Ġarāz naqşist k‘ez-mā bāz māned*
Ki hestī-rā ne-mī yābem beqāyī)

Ġarāz naqşist k‘ez-mā bāz māned *Gūlistān* kitābı te‘līf eylemekden ġarāz bir naqş ya‘nī bir nişāndur ki bizden şoñra tül-i zamānda yādigār qalup andan ifāde vü istifāde idenden ḥayr du‘āya sebep ola. *Ki hestī-rā ne-mī yābem beqāyī* Zirā vücūd u varlığınıñ beqāsını añlamam. Ya‘nī ‘ālemden ve Ḥallāk-ı ‘ālem Allāh Te‘ālā Hazretleri’nüñ mā-sivāsından bir kimse ve bir nesne bāķī degüldür. İmdi mümküni olan kimesne murūr-ı eyyāmda ed‘iye-i ḥayriyye ile ismini ihyā itmek için bir nişān qomaq ġerekdür.

مگر صاحب دلی روزی برحمت کند درکار درویشان دعایی

(*Meger şāḥib-dilī rūzī be-rahmet*
Koned der-kār-ı dervīşān du‘āyī)

Meger şāḥib-dilī rūzī be-rahmet Ya‘nī zıkr olunduğı vech üzre bir eşer ve bir nişān qomaq ġerek olduğı içündür. Ola kim ya‘nī Cenāb-ı Erḥamu‘r-Rāḥimīn^(41b) Hazretlerinden ricā vü niyāz olunur kim bir şāḥib-dil ya‘nī bir maqbulu’d-du‘ā kimesne bir gün merḥamet ü şefkat sebebiyle *koned der-kār-ı dervīşān du‘āyī* biz dervīşler ḥaķķında rızā-

¹⁹¹ Metinde دشمن şeklinde yazılmıştır.

¹⁹² Metinde یاریم şeklinde yazılmıştır.

yı Rabbü'l-‘âlemîn ile dergâh-ı Erhamu’r-Râhimîn Hazretlerinde maqbûl ü müstecâb bir du‘â eyleye. Bu ise gâyetü'l-gâyet büyük devlet ü sa‘âdetdür. Bundan büyük devlet ü sa‘âdet yokdur. Yâ rabbi! Rasûl-i Ekrem -şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve ‘alâ âlihî ve şahbihî ve sellem- Hazretleri’nün mübarek yüzi hürmetiçün ânât-ı ömr ü hayâtı menâhî ve mâ-lâ-ya‘nîde telef ü zâyî‘ olan bu nâ-bûd u bî-vücûd *Maḥmūd Tā’i*‘ kullarına hüsni- hâtıme naşib ve hakkında maqbûlü’d-du‘â şâhib-dilüñ maqbûl bir hayır du‘âsını müyes-ser eyle. İmdi ma‘lûm ola ki bu kitâb-ı *Gülistân* Şeyḥ- ḳuddise sirruhü -Hazretlerine eşer ü nişân olduğu gibi Şeyḥ -ḳuddise sirruhü- Hazretlerinden *Gülistân* kitâbında hüsni- du‘â ve zıkr-i cemîl ile mezkûr olanlara daḥı eşer ü nişândur. Ve cümlesine tûl-i eyyâmında hayır du‘â vü senâya sebep ve ḳalan yâdigârdur. Ve ḫaḳlarında bir gün daḥı bir müstecâbü’d-du‘â şâhib-dilüñ maqbûl bir hayır du‘âsı niyâz u müstercâdur. Pes bu taḳrîrimüzden ma‘lûm ola ki ma‘nâ-yı lügavî i‘tibârıyla dervîşân lafzında bu beyti- sâbıḳüñ birinci mîşra‘ında olan *k’ez mâ* lafzında cem‘iyyet i‘tibârı bu sebebdendür ki lafzeyn-i mezkûreynden murâd Şeyḥ -ḳuddise sirruhü- Hazretleriyle pâdişâh Ebû Bekr ve oḒı Sa‘d ve vezîri Ebu’n-Naşr oḒı Ebû Bekr ve *Gülistân* kitâbında zıkr-i cemîl ile mezkûr olanlardır. Zîrâ dervîşân lafzınuñ ma‘nâ-yı lügavîsi i‘tibârıyla bunlar ve cemî‘- i maḫlûḳât daḥı dervîşlerdür. Ya‘nî Allâh Te‘âlâ Hazretleri’nün fuḳarâsı ve muḫtacları- dur. Faḫfez ki bu taḫḳîḳden sâ‘ir şürûḫ bî-behredür.

امعان نظر در ترتیب کتاب و تهذیب ابواب ایجاز سخن مصلحت دید

(*İm‘ân-ı nazar der-tertib-i kitâb ve tehzîb-i ebvâb icâz-ı suḫan maşlahat dîd.*)

İm‘ân-ı nazar der-tertib-i kitâb ve tehzîb-i ebvâb Benüm diḳḳat-i nazarum kitâbuñ tertîbinde ve daḥı ebvâbuñ ya‘nî^(42a) bâblarınıñ tehzîb ü tenḳîhinde ***icâz-ı suḫan maşlahat dîd*** sözüñ ihtîşârını maşlahat gördi. Ya‘nî ḳalîlü’l-lafz keşîrü’l-mâ‘nâ olmaḒı lāyıḳ gördi. Püşîde vü mestûr olmaya ki kitâbuñ tertîbinden murâd olan müşâhede olan tertîb ki kitâbuñ her bir cüz’i aña lāyıḳ u münâsib olduğu maḫalde vaż‘u zıkr itmekde. Meşelâ bu kitâb-ı *Gülistân’uñ* bâblarından birinci mertebeye lāyıḳ u münâsib olan mülûḳ ü selâḫin bâbıdır, anı anda vaż‘u zıkr; ve mertebe-i şânîye lāyıḳ u münâsib olan dervîşân bâbıdır anı daḥı anda vaż‘u zıkr itmekdür. Ve sâ‘ir daḥı bu ḳıyâs üzredür. Ve kitâbuñ tertîbinde olan ihtîşârdan murâd eczâ-yı mertebesini muḫtaşar ve müfid-i kelâm u ‘ibâret eylemekdür yâḫud müşâhede olunan sekiz bâbda ḫaşr ile taḳlîl-i ebvâb olunur. Fuşûl u ebvâb-ı mütekeşşireye müştemil ba‘zı kitâblar gibi teḳşîr itmektedir. Ve tehzîb-i ebvâbdan murâd her bâbuñ müştemil olduğu ḫuşûşda lāyıḳ u münâsib olan

nevādir kelimāt ve letā'if hikāyātı intihāb u ahz ve anlardan bir bāb itmekdür. Meşelā bāb-ı evvelūñ şāmil oldığı sābıq pādīşāhlarıñ siyer ü kānūnı huşuşı lā-yü' ad ve lā-yuḥşā hikāyāt ve kıl ü kālden 'ibāretdür ol huşuşdan lāyık u münāsib gārā'ib ü nevādir kelimātı inhitāb u cem' ile bāb-ı evvel itmekdür. Ve ebvābuñ tehziibinde olan ihtişārdan murād her bābuñ mütezammın oldığı huşuşuñ hikāyāt u nevādirinden muhtaşarını ahz idüp zıkr itmekdür. Tahkiki daḥı hıfz eyle ki başkada bulunmaz.

تا مرین روضه رعنا و حدیقه غلبا چون بهشت بهشت باب اتفاق افتاد

(*Tā merīn ravza-i ra' nā hadīka-i ġalbā çün behišt be-hešt bāb ittifāk üftād.*)

Tā merīn ravza-i ra' nā Ya' nī im' ān-ı nazarum sözüñ icāz u ihtişārını maşlahat gördi tā kim bu ra' nā-yı ravza ya' nī güzel bāğçe ***hadīka-i ġalbā*** ziyāde ġalbā bāğçe gibi kitābum ya' nī tā bu *Gūlistān* kitābum ki güzel ve ziyāde ġalbā bāğçe gibidür. ***Çün behišt be-hešt bāb ittifāk üftād***^(42b) Cennet gibi sekiz bābda inhişārı vāki' oldı. Nihān olmaya ki taḥsīn-i kelām için gelen *mer* lafzıyla ismü'l-işāre olan lafz-ı *mūñ* hemzesinden lafzen ve ḥat'en isti' nā olmuşdur. Ve lafz-ı *ravza* egerçi lügatde çemene ve *ra' nā* iki yüzli güle ya' nī gül-i nāşırıye dirler emmā bunda ravzadan murād bāğçe ve ra' nādan murād güzeldür. Hāşılı *ravza* ve *ra' nā*dan güzel bāğçe murāddur. *Ġalbā*, aġlebūñ mü'ennesidür.

از این سبب مختصر آمد تا بماللت نینجامد

(*Ez-īn sebeb muhtaşar āmed tā be-melāmet ne-yencāmed*)

Ez-īn sebeb muhtaşar āmed tā be-melāmet ne-yencāmed Ya' nī im' ān-ı nazarum sözüñ ihtişārını maşlahat gördüğü sebepten muhtaşar kıldı. Ve böyle maşlahat gördüğüm bununçündür kim incitmek ıtırāb ve bī-ḥuzurluḡ ile āḥir ü ḥatm olmaya, ya' nī taṭvīl-i kelām idüp çoġaltmadım. Tā kim āḥir olunca uşanmayam yāḥud tā kim kıra'at idenlerūñ kıra'atleri āḥir ü ḥatm olunca uşanmayalar ve böyle melāleti okuyanlara şarf itmek izhār **واو لیدر** ki ġayrinūñ rāḥatı kendi rāḥatından taḡdīm itmek ehl-i fazluñ fazā' ilindendür. İmdi bundan melāleti kārilere şarf idüp kāriler uşanmaya ma' nāsını ḡaşd iden murād-ı muşannifi ḥilāfına şarf eylemiş diyen fāzıl Sūdī ḥaḡḡ-ı muşannifūñ ḥilāf-ı murādına şarf iden kendidür.

باب اول: در سیرت پادشاهان:

(*Bāb-ı evvel: Der-sīret-i pādīşāhān*)

Bāb-1 evvel: Der-sīret-i pādīšāhān: Evvelki bāb pādīšāhlaruñ ‘ādet ü ḳānūnları beyānında-
dadur.

باب دوم: در اخلاق درویشان

(*Bāb-1 düvvüm: Der-aḥlāk-1 dervīšān*)

Bāb-1 düvvüm: Der-aḥlāk-1 dervīšān: İkinci bāb dervīşleruñ aḥlāk u revīşleri zikrindedür.
Düvvüm lafzı dāluñ ve vāvuñ zammeleriyle ikinci dimekdür, şānī ma‘ nāsına.

باب سوم: در فضیلت قناعت:

(*Bāb-1 sıvvüm: Der-fazīlet-i ḳanā‘at*)

Bāb-1 sıvvüm: Der-fazīlet-i ḳanā‘at: Üçüncü bāb ḳanā‘at fazīletini îzāhındadır.

باب چهارم: در فوائد خاموشی:

(*Bāb-1 çehārum: Der-fevā‘id-i ḥāmūş*)

Bāb-1 çehārum: Der-fevā‘id-i ḥāmūş: Dördüncü bāb ebsem olmaḳ ya‘ nī sākit olmaḳ
fā‘idelerini ifādesindedür.

باب پنجم: در عشق و جوانی

(*Bāb-1 pencüm: Der-‘ışk u cevānī*)

Bāb-1 pencüm: Der-‘ışk u cevānī: Beşinci bāb ‘ışk ve cevānlıḳ şerḥindedür.

باب ششم: در ضعف¹⁹³ و پیری:

(*Bāb-1 şeşüm: Der-za‘f u pīrī*)

Bāb-1 şeşüm: Der-za‘f u^(43a) pīrī: Altıncı bāb za‘f ve pīrligüñ îḥbārındadır.

باب هفتم: در تأثیر تربیت:

(*Bāb-1 heftüm: Der-te’sīr-i terbiyyet*)

Bāb-1 heftüm: Der-te’sīr-i terbiyyet: Yedinci bāb terbiyyet te’sīr eylemeniñ îzhārında-
dur.

¹⁹³ Metinde şeklinde yazılmıştır.

(*Bāb-1 heštūm: Der-ādāb-1 soḥbet*)

Bāb-1 heštūm: Der-ādāb-1 soḥbet: Sekizinci bāb ḥalka iḥtilāṭ eylemek ādāb u üslūbunuñ iş'arındadır. Ve Fāzıl Sūdī'nüñ şerḥinde zabṭ olunduğı üzre bu kelimātuñ ya' nī düvvüm u sivvüm u çehārum ilā āhir kelimelerüñ āhirinde bulunan *mīmūn* mā-ḳabli dā'imā maẓmūm oḳunur, lākin fetḥa ile olduğı tetebbu' idenden maḥfī degüldür. Va'llāhu Te'ālā a'lem bi-ḥaḳīḳati'i-ḥāl ve ileyhi'l-merci' ve'l-me'al.

تاریخ کتاب: در آن مدت که ما را وقت خوش بود ز هجرت شش صد و پنجاه شش بود

(*Der-ān müddet ki mā-rā vaḳt-i ḥoş būd*)

Zi-hicret şeş şad u pencāh u şeş būd)

Tārīḥ-i Kitāb Bu Şeyḥ -ḳuddise sirruhū- Ḥāzretleri'nüñ bu *Gülistān-nām* kitāb-ı meşṭurunuñ tarihidür. Ya' nī te'lif eylediği zamān u vaḳti beyānındadır. ***Der-ān müddet***, Ol zamānda *Gülistān* kitābı te'lif olundu ***ki mā-rā vaḳt-i ḥoş būd*** ki bizim vaḳtimiz ḥoş idi, ya' nī iyü idi. Ḥāşılı bu kitābı te'lif eyledigim zamān şerī'at-ı muṭāhhara-yı Muḥammediyye ve sünnet-i seniyye-i nebeviyye-i Aḥmediyye ile 'āmil olan zıllu'llāh Ebū Bekr'üñ zamānı olduğından ben ve herkes emn u emānda fāriḡu'l-bāl ve ḥoş-ḥāl idi. ***Zi-hicret*** Rasūl-i Ekrem -şalla'llāhu Te'ālā 'aleyhi ve 'alā ālihī ve şaḥbihī ve sellem-Ḥāzretleri'nüñ Mekke-i Mükerrmeden Medīne-i Münevvereye olan hicret-i nebeviyye-sinden ***şeş şad u pencāh u şeş būd*** altıyüz elli altı senesi idi, ya' nī altıyüz elli altıncı senesi idi. Ḥülāşa-i kelām tāriḡüñ altıyüz elli altıncı senesinde herkes emn ü emānda ḥoş-ḥāl u fāriḡu'l-bāl iken bu *Gülistān-nām* kitābı te'lif eyledim. Ma'lūm ola ki Sa'dī maḥlaşı ismiyle ve Muşlihu'd-dīn laḳabla mulaḳḳab muşannıf Şeyḥ -ḳuddise sirruhū-Ḥāzretleri *Gülistān* kitābı te'lifinden sonra otuz beş yıl yaşadığını vefātı tāriḡinde olan bu ḳıṭ'a'dan fehm olundu, ya' nī olunur, ḳıṭ'a budur:^(43b)

همای روح پاک شیخ سعدی

چو در پرواز شد از روی اخلاص

مه شوال بود شام جمعه

که در دریای رحمت گشت غواص

یکی پرسید سال فوت گفتم

ز خاصان بود ازان تاریخ شد خاص (۶۹۱)¹⁹⁴

Emmā sinn-i şerîf ba' zılar didiler ki yüz yirmi yıl yaşadı ve ba' zılar yüz iki ve ba' zılar yüz altı ve'l-ilm 'inde'llāhi Te'ālā.

مراد ما نصیحت بود گفتیم حوالت¹⁹⁵ با خدا کردیم و رفتیم

(*Murād-ı mā naşihat būd goftīm*

Havālet bā-Hudā kerdīm ü reftīm)

Murād-ı mā naşihat būd Bizüm bu *Gülistān* kitābı te'lif eylemekden murādımız naşihat idi, ya'nī bu kitābda va'z u naşihate dā'ir nazm u neşri söylemekden murādımız naşihat ve maḥz-ı penddür. ***Goftīm*** Söyledik, ya'nī naşihat kaşdıyla söyledik. ***Havālet bā-Hudā kerdīm ü reftīm*** Kitābı ve memdūhumuz pādīşāh oğlu Şehzāde Sa'dı ve Ebi'n-naşr oğlu Ebū Bekr-nām vezīri ve bu kitābı okuyup yazanı ve bu kitābdan ifāde vü istifāde ideni ve bizi ḥayır du'ā ile yād ideni Hūdā'ya ya'nī Erḥamu'r-Rāḥimīn ve Rabbü'l-ālemīn Allāh Te'ālā'ya ışmarladık ve gıtdik. *Havālet*, ḥānuñ fethiyle ism-i maşdardur, tefvīz¹⁹⁶ veyā ihāle ma'nāsınadır. *Tā*, ḥarf-i maşdardur. Arabī kā'idesi üzre müdevvere yazılmayup Fārsī kā'idesi üzre muṭavvele ve uzun yazıldığından ḥarf-i ḥiṭāb zann olunmaya.

¹⁹⁴ Hümā-yı rūḥ-ı pāk-i Şeyḥ Sa'dī
Çü der-pervāz şod ez-rū-yı ihlās
Meh-i şevvāl būd şām-ı cum'a
Ki der- deryā-yı rahmet geşt gavvāş
Yekī pörsid sāl-i fovt goftem
Zi-ḥaşān būd ez-ān tāriḥ şod ḥāş

“Şeyh Sa'di'nin hüma görünümlü temiz ruhu/ ihlās ile kanat çırpmaya başladığında/ Şevval ayı ve Cuma gecesiydi / ki rahmet deryasın da dalgıç oldu. /Birisi ölüm tarihini sordu. Dedim: Hâslardan ol duğu için ölüm tarihide “hâs”oldu.” Buradaki “hâs” kelimesi ebced hesabıyla 691 yani Sa'di'nin ölüm tarihine işaret eder. Bu yüzden metinde “hâs” kelimesinin altında kırmızı mürekkeple 691 yazılıdır.

¹⁹⁵ Metinde **حوالت** şeklinde yazılmıştır.

¹⁹⁶ Metinde **تعويض** şeklinde yazılmıştır.

BĀB-I EVVEL: DER-SĪRET-Ī PĀDĪŞĀHĀN

HİKĀYET: Bu bāb-ı evvelden birinci hikāyetdür.

پادشاهیرا شنیدام که بکشتن اسیری اشارت کرد بیچاره در آن حالت نومیدی بزبانى که داشت ملك را دشنام دادن گرفت و سقط گفتن

(Pādişāhī-rā şenīdem ki be-kuşten-i esīrī işāret kerd. Bī-çāre der-ān hālet-i nevmīdī be-zebānī ki dāşt melik-rā dūşnām dāden girift ü saķaķ goften)

Pādişāhī-rā şenīdem İşitdim bir pādişāh **ki be-kuşten-i esīrī işāret kerd** bir esīrūñ ķatline emr eyledi. **Bī-çāre der-ān hālet-i nevmīdī** Ķatline işāret olunan esīr hakkında şefā‘at ve merħamet iden kimseyi görmeyüp hayātından ķaķ‘-ı ümmīd hāletinde **be-zebānī ki dāşt** ancılayın lügatiyle ki tıtaradı, hāşılı lügatiyle ki ķatline emr olunduğı yerün lügati idi. Bundan şoñra gelecek iki vezīrūñ fehm-i ķarīnesiyle **melik-rā dūşnām dāden girift ü saķaķ goften**^(44a) **dūşnām dāden girift**, bi-hasebi‘l-lügāt dūşnām virmek tıttadı, ya‘nī söğüş virmek, emmā isti‘māle söğmege başladı dimekdür. *Ve saķaķ*, sīnūñ ķāfuñ fethalarıyla alçaķ ķumaşa dirler, emmā bunuñ gibi yerlerde nā-ma‘ķül ü nā-sezā kelāmdan ‘ibāretdür. İmdi ‘ibāret-i mezkūrenūñ ma‘nāsı: Esīr, mezkūr lügatiyle ki ol vilāyetün lügati idi hıavf ü hıaşyetsiz herkesi fehm itmek için şarīh cümleyle pādişāhı söğmege başladı ve nā-ma‘ķül ü nā-sezā söyledi. Zīrā esīrūñ pādişāhı söğmekden maķşūdı nev‘ammā intikāmını almakdур. Ve bu maķşūd-ı vech-i meşrūh üzre söğmegele hāşıl olur.

که گفته اند: هر که دست از جان بشوید هر چه دل دارد بگوید

(*Ki gofteend: Her ki dest ez-cān be-şūyed herçi der-dil dāred be-gūyed*)

Ki gofteend: Her ki dest ez-cān be-şūyed Zīrā dimişler her kimse ki elini cānından yuya ya‘nī hayātından nā-ümīd ola ve rūhundan recāsını ķaķ‘ eyleye **herçi der-dil dāred be-gūyed** her nesne ki göñlinde tıtar ānı söyler. Hāşılı göñline geleni diline getürür, ya‘nī getürmekden ķorķmaz.

اذا بیس الانسان طال لسانه کسنور مغلوب یصول علی الکلک

(*İzā ye‘ise‘l-insānu tāle lisānūhū*)

Ke-sinnevri mağlūbin yeşūlu ‘ale‘l-kebi)

İzā ye 'ise'l-insānu tāle lisānühū Kaçan insān me'yūs u nā-ümīd ola dili uzar. *Ṭūl-i lisān*, diline geleni söylemekden havf itmekden kināyetdür. Ya'nī her ne diline gelse bī-pervā söyler. Hāşılı faḥş ü ziyān söylemeden kırılmaz. Netīce-i murād: Her cānlı ya'nī ruḥundan ümīdini kaṭ' iden her zī-hayāt mümkinini olan işi işler. ***Ke-sinnevri maḡlūbin yeşūlu 'ale'l-kelbi*** Maḡlūb kedi gibi ki ite hücūm u ḥamle ider. Ya'nī gör ki firār ile ve ḡayri vecihle ḥalāş bulmaz ve it ānı helāk eylemek ister pes nā-çār ite pençesiyle yapışur. Hāşılı mümkün olduğu meretebe ite cenk ider.

بیت: وقت ضرورت چو نماند گریز دست بگیرد سرشمشیر تیز

(*Vakt-i zarūret çü ne-māned güriz*
Dest be-gired ser-i şemşir-i tiz)

Bejt: Vakt-i zarūret Zarūret vaktinde ***çü ne-māned güriz*** çünkü^(44b) kaçmağa mecāl kalmaya ya'nī kaçup ḥalāş olmağa kudret kalmaya ***dest be-gired ser-i şemşir-i tiz*** el keskin kılıcuñ ucını ya'nī yalmanını tutar. Hāşılı el, keskin kılıca yapışur dimekdür. Ya'nī görür ki cemī'-i bedenini ḥalāş itmege çäre yok; ancak ba'zı a'zāsını ba'zışıyla muḥāfaza itmege mecāl vardır. Nā-çār yüz gibi ziyāde ḥürmetlü a'zāsını el gibi andan ehvence olan a'zā ile ḥimāyet eylemege başlar.

ملك پرسید که چه می گوید؟ یکی از وزرای نیک محضر گفت:

(*Melik porsid ki ce mi-güyed? Yekī ez-vüzerā-i nīk-maḡzar goft:*)

Melik porsid ki ce mi-güyed Pādişāh esirūñ bir söz söyleyüp şavtnı işidince yanında olan vüzerāya umūmen yāḥud cevāb viren vezīre maḡşūşen, cevāb qarīnesiyle su'āl eyledige söyler, ya'nī esir ne söyler? ***Yekī ez-vüzerā-i nīk-maḡzar goft:*** Hā'ib olan kim-senūñ ḥaḡḡında iyü söyleyin ya'nī her kesi ḥayr ile zīkr itmekde mevşūf. Hāşılı iyü ḥuyılı vezirlerinden birisi didi:

ای خداوند می گوید: وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ¹⁹⁷

(*Ey ḥudāvend! Mi-güyed ve'l-kāzīmīne'l-ḡayza ve'l-āfine 'ani'n-nās*)

Ey ḥudāvend Ey pādişāh! ***Mi-güyed*** Söyler ***ve'l-kāzīmīne'l-ḡayza ve'l-āfine 'ani'n-nās*** ya'nī bu ayet-i kerīmenūñ mażmūnını söyler. Bu telmīhdür. Āl-i İmrān suresinde: ¹⁹⁸ و

¹⁹⁷“(O kimseler) öfkelerini yenenlerdir ve insanların yaptıkları kusurları afedenlerdir.”(Āl-i İmrān 3/134).

سَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ āyet-i kerīmesine. Ya'nī mezkūr sıfatlar ile olan cennet-i mezkūr ehl-i taḫvānuñdur, daḫı ğazabını yudḫunıcılarıñdur, daḫı nāsun günāhlarından geçenlerindür ḫaḫḫından gelmege ḫadir iken. Ḥāşıl-ı kelām, pādişāhum faẓilet-i 'afv u kerem bābında olan bu āyet-i kerīme muḫtezāsınca luḫf u 'ināyeti temennā ider ve merḫamet u şefḫati istid'ā eyler dimekdür.

ملك را بر او رحم آمد و از سر خون <او> در گذشت.

(*Melik-rā ber-ū raḫm āmed v'ez-ser-i ḫūn-i "ū" der-gozešt.*)

Melik-rā ber-ū raḫm āmed Ya'nī pādişāh ve vezīrinüñ muḫtaẓardan bu sözi işidince esīre raḫmi geldi, ya'nī anı esirgedi. ***V'ez-ser-i ḫūn-i <ū> der-gozešt*** Ve fi'l-ḫāl öcinden ve heves ü şamlinden geçdi. Ya'nī ḫalbinde ḫatline meyl ḫalmayup^(45a) ḫatlınden ferāğat eyledi. Bu ma'nā *ser* fetḫ-i *sīn* ve sukūn-ı *rā*-yı muḫaffef ile oldığı taḫdīr üzredür. Em-mā *sīn*üñ kesrī ve *rā*nuñ teşdīdiyle oldığı şuretdē ma'nāsı: Ḫānı sebebinden ve 'illetinden geçdi ḫāşılı ḫatline bā'ış olan cürm ü ḫaḫāsını 'afv eyledi. (Şürrāḫuñ ḫāḫırlarına gelmeyen bu ma'nā-i şānī ma'nā-yı evvelden aḫreb u enseb oldığı erbāb-ı diḫḫate ma'lumdur.)

وزیر دیگر ضد او بود

(*Vezīr-i diĝer zıdd-ı ū būd.*)

Vezīr-i diĝer Bir ğayri vezīr ki ***zıdd-ı ū būd*** nīk ğayri vezīrūñ zıddı ve naḫīzi¹⁹⁹ idi. Ḥulḫ u ḫūyda ya'nī bed-maḫẓar ve yaramaz ḫūylu idi yāḫud zıddı idi ya'nī 'adüvv-i düşmen idi.

گفت: ابنای²⁰⁰ جنس ما را نشاید در حضرت پادشاهان جز براستی سخن گفتن. این ملك را دشنام داد و ناسزا گفت

(*Goft: Ebnā-yı cins-i mā-rā ne-şāyed der-ḫazret-i pādişāḫān cüz ber-rāstī sūḫan goften. İn melik-rā düşnām dād u nā-sezā goft.*)

Goft. Didi: ***Ebnā-yı cins-i mā-rā ne-şāyed der-ḫazret-i pādişāḫān cüz ber-rāstī sūḫan goften*** Ya'nī nīk-maḫẓar vezīrūñ zıddı ve naḫīzi olan vezīrūñ bed-maḫẓarı didi: Bizüm cinsimüz oĝullarına ya'nī kimesneye yā ḫuzūr-ı vüzerā ḫā'ifesine lāyık degüldür pādişāḫlar ḫuzūrında toĝrıdan ve gerḫekden ğayri söz söylemek. Ya'nī her yerde 'ale'l-

¹⁹⁸ "Rabbiniz'in maĝfireti için koşun..." (Âl-i İmrân 3/133).

¹⁹⁹ Metinde **تَشْوِي** şeklinde yazılmıştır.

²⁰⁰ Metinde **اِنْبَاي** şeklinde yazılmıştır.

huşuş pâdişâhlar huşûrında gerçekten ğayri söylememek gerek. *Īn melik-rā dūšnām dād* Bu esir pâdişāha hücum idüp ya'nī söğdi *u nā-sezā goft* nā-lāyık, ya'nī lāyık olmayan söz söyledi. Ba'zı nüshada *Īn ħod* ve ba'zında *Īn merd vākı* ' olmuşdur.

ملك روى از اين سخن درهم کشيد و گفت: مرا آن دروغ پسندیده تر آمد از اين راست که تو گفتی، که آنرا روى در مصلحتی بود و اين را بنابر خبث.

(*Melik rūy ez-Īn sūhan derhem keşid ve goft: Me-rā ān dūrūg-i pesendīdeter āmed ez-Īn rāst ki tū gofti ki ān-rā rūy der-maşlahatī būd Īn-rā benā ber-ħub̄s.*)

Melik rūy ez-Īn sūhan derhem keşid Pâdişāh bed vezīr-i maḥzaruñ bu sözinden yüzini purtardı *ve goft* ve didi: *Me-rā ān dūrūg-i pesendīdeter āmed* Baña anuñ ol yalan sözi maḥbūlraḳ geldi. *Ez-Īn rāst ki tū gofti* Bu gerçekten ki sen söyledin. *Ki ān-rā rūy der-maşlahatī būd* Ya'nī anuñ yalanı senün gerçeginden baña yigrekdür. Zīrā anuñ yalanınuñ yüzi ve zāhiri bir ḥayırlı maşlahatda idi ki hem beni ḳatli-i nefsdan ^(45b) ḥalāş ve hem bir esiri maḳtūl olmaḳdan āzād eylemekdür. *Īn-rā benā ber-ħub̄s* Emmā bu senün gerçegün rūy ve benāsı ḥabāşete ve murdarlıgadur ki hem beni ḳatle da'vet ve hem ḳatline istihkākı ma'lūm olmayan esirün ḳatline raġbetdür ve hem baña seni söğdi dimekte de ḳabāhatün vardur. Şöyle ki ke'enne beni sen sögmüşsin. Zīrā ben andan işittim sözünü anlamadım idi.

وحكما گفته اند که دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز.

(*Ve ḥukemā gofteend ki durūg-i maşlahat-āmīz bih ez-rāst-ı fitne-engīz.*)

Ve ḥukemā gofteend Ve ḥukemā vü 'uḳalā dimişler *ki durūg-i maşlahat-āmīz* maşlahat ḳarışdurıcı ve bitirici yalan, *bih ez-rāst-ı fitne-engīz* fitne ḳoparıcı gerçekten yegdür. Zīrā maşlahatda sulḥ ve fitnede fesād var.

بيت: هر که شاه آن کند که او گوید حيف باشد که جز نکو گوید

(*Her ki şāh ān koned ki ū gūyed*

Ḥayf bāşed ki cüz nikū gūyed)

Beyt: Her ki şāh ān koned ki ū gūyed Her ol kimse ki şāh anuñ didigiñi eyleye ya'nī şāh anuñ sözi tutar ḥaşılı ḳabūl ider. *Ḥayf bāşed ki cüz nikū gūyed* Ḥayf u zūlūmdür ki ol kimse şāha iyü sözden ğayri söyleye. Zīrā hem pâdişāhi vebālden ve hem kendini belādan ḳurtarır.

حکمت: بر طاق ایوان فریدون نوشته بود:

(*Ber tāḳ-ı eyvān-ı Ferīdūn nevište būd:*)

Hikmet. Ber tāḳ-ı eyvān-ı Ferīdūn nevište būd: Rub‘ı meskūnuñ hükm itmek üzre beş-yüz yıl saltānat sürüp evvel merātib u menāşib tertībini viren ve ibtidā himārı kışrağa şıçradup katır peydā olmasına sebep eski pādişahlarından Ferīdūn-nām-yād şahuñ eyvān tāḳınuñ ya‘nī köşkinüñ üzerine bu mażmūnda yazılmış idi.

مثنوی: جهان ای برادر نماند بکس دل اندر جهان آفرین بند و بس

(*Cihān ey birāder ne-māned be-kes*
Dil ender cihān-āferīn bend u bes)

Meşnevī: Cihān ey birāder ne-māned be-kes Ey birāder! Bu dünya kimseye bākī qalmaz. *Dil ender cihān-āferīn bend u bes* Pes böyle olunca gönlüñi cihān yaradıcı Allāh Te‘ālā Hāzretlerine bağla ancak. Zīrā bākī vü dā‘im oldur ğayrisi fāsiddür. Hāşılı maḥabbete ve te‘alluḳ-ı ḳalbe hilāf-ı celle celālühü- Hāzretlerinden ğayri sezā^(46a) vü lāyık degül-dür.

مکن تکیه بر ملک دنیا و پشت که بسیار کس چون تو پرورد و کشت

(*Me-kon tekye ber-mülk-i dünya vü püşt*
Ki bisyār kes çün tu perverd u küşt)

Me-kon tekye ber-mülk-i dünya vü püşt Dünyā mülkine ya‘nī saltanatına yāḥud ‘izzü cāh u māl u menāline tekye puşt itme ya‘nī i‘timād u istizhār eyleme. Hāşılı ṭayanma ve arḳalanma *ki bisyār kes çün tu perverd u küşt* zīrā çok senüñ gibi kimseyi besledi ve öldürdi. Ya‘nī çok kimseyi senüñ gibi terbiyyet ü ri‘āyet idüp helāk eyledi. Hāşılı dünyada kimse bākī kalmaz. Zīrā bi‘l-müşāhede ma‘lūmdur ki anda kimesneler ḥüsn-i terbiyye ile tertibet olunup ‘ākıbetü’l-emr riḥlet itdiler.

چو آهنگ رفتن کند جان پاک چه بر تحت مردن چه بر روی خاک

(*Çü āheng-i reften koned cān-ı pāk*
Çe ber-taḥt mürden çe ber-rüy-ı ḥāk)

Çü āheng-i reften koned cān-ı pāk Çünkü cān-ı pāk beden”den” gitmek ya’nī çıkmak kaşd eyleye, ya’nī fevt ü mevt muqarrar ola; *çe ber-taht mürden çe ber-rüy-ı hāk* pādīşāhlar gibi taht u serir üzre olmak ne, fuqarā gibi būriyā vü haşir ve rüy-i hāk üzre ölmek ne. Hāşılı ecele nisbet ekābirāne ve faqirāne ölmek beraberdür. Belki fuqarānuñ mevti eħafdır. Zīrā “*Mevtü’l-fuqarā’ rāħatun*”²⁰¹ dur ki mülk ü māl u ‘azz u cāh haşretini çekmekle berāber degüldür.

HİKĀYET: Bu bāb-ı evvelden ikinci hikāyetdür.

یکی از ملوک خراسان سلطان محمود سبکتگین را بخواب دید بعد از وفات او بصد سال که جمله وجود او ریخته بود و خاک شده مگر چشمان او <که> همچنان در چشم خانه همی گردید نظر می کرد.

(*Yekī ez mülük-i Horāsān Sulṭān Maħmūd-ı Sebūktigin-rā be-ħ^vāb did ba’d ez- vefāt-ı ü be-şad sāl ki cümle vücūd-ı ü riħte būd u hāk şode. Meger çeşmān-ı ü <ki> hemçünān der-çeşmāne hemī gerdīd nazār mī-kerd.*)

Yekī ez mülük-i Horāsān Horāsān memleketinüñ pādīşāhlarından birisi *Sulṭān Maħmūd-ı Sebūktigin-rā* Sebūktigin-nām kimsenüñ oğlu Sulṭān Maħmūd-ı Ğaznevī’yi *be-ħ^vāb did* düşünde gördi. *Ba’d ez- vefāt-ı ü be-şad sāl* Öldükden şoñra yüz yıl, ya’nī mevtin-den şoñra yüz yıl geçdikden şoñra. *Ki cümle vücūd-ı ü riħte būd u hāk şode* Ya’nī cemī’-i a’zāsı çürüyüp toprak olmışdı. *Meger çeşmān-ı ü* Ya’nī her yeri çürüyüp toprak olmuşdı illā göz hānesinde ya’nī göz evinde *<ki> hemçünān der-çeşmāne* ki hālā hayātında gibi göz hānesinde^(46b) ya’nī göz evinde *hemī gerdīd* çizginürdi, *nazār mī-kerd* daħı nazār iderdi.

سائر حکما از تأویل آن عاجز ماندند

(*Sā’ir ħukemā ez-te’ vīl-i ān ‘āciz māndend.*)

Sā’ir ħukemā Cemī’-i ħukemā *ez-te’ vīl-i ān ‘āciz māndend* o düşüñ ‘ibāretinden ya’nī ta’bīrinden ‘āciz qaldılar. Ya’nī ta’bīr ü tefsīrine qādir olmadılar.

مگر درویشی که خدمت بجای آورد و گفت: هنوز نگرانست که ملکش با دیگرانست

(*Meger dervişi ki ħıdmet be-cāy āverd ve goft: Henüz nigerānest ki mülkeş bā-dīgerānest.*)

²⁰¹“Fukaranın ölümü rahattır.”

Meger dervīši İllā bir dervīş te'vīlinden 'āciz kalmadı. *Ki hıdmet be-cāy āverd* Ki hizmeti ya'nī mezkūr düşüñ ta'bīrini yerine getürdi. *Ve goft*: Mezkūr düşüñ ta'bīrinde böyle didi: *Henüz nigerānest ki mülkeş bā-digerānest* Ya'nī Sultān Maḥmūd el-ān nāzır-dur. Zīrā mülk ü salṭanatı ğayri kimselerdedür. Zübde-i maḳāl va'llāhu Te'ālā a'lem bi-ḥaḳīḳati'l-ḥāl budur: Henüz bakup nazar idiyor ki bu mülk ü salṭanat benden evvel nice kimseden āḫara geçüp kimseye kalmayup vefā itmedi. Şoñra benüm elüme geçti. Baña daḫı vefā itmeyüp başka kimsenüñ eline ve andan dīgere böyle elden ele geçüp kimseye kalup vefā itmeyecegi eḫharu mine's-şems ma'lüm u āşikār iken kemāl-i ğafletümden nāşī, böyle vefāsız dünyāya ve mülk <ü> salṭanatına göñül bağlayup müzahrefātıyla mesrūr oldum. Āh vāh niçün böyle fā'idesiz 'ömri telef idüp rızā-yı bārīde şarf itmekle ḫāne-i ḳabrimi 'imār u ebdān eylemedim. Kāşkī enfās-ı 'ömrümi ḳabirde enīs ü celīs olacak a'māl-i şāliḫa kesbinde ḳat' ideydim. Ve şimdi benüm yerümde oturup salṭanat süren benüm gibi geçmişlerinden 'ibret almayup ğafletinden bī-vefā dünyā ve mülk ü salṭanatına göñül virüp bīhüde 'ömrini telef itmekte. Der-i ḫāne-i vaḫdete varup girdiği vaḳitde benüm gibi daḫı bīhüde nedāmet ü ḫasret çeker. Lakin nedāmetde fā'ide yok; ancak ol şimdi ḫayātda olup böyle elinde fırsat var iken^(47a) ḫ'āb-ı ğafletden teyaḳḳuzla mā-sivādan i'rāz idüp ḫāşşaten rızā-yı Ḥaḳ Te'ālādan baḳıyye-yi 'ömrini şarfiyle āḫirethānesini ma'mūr ider ise kendine ne büyük devlet ve sa'ādetdür. Āh şimdi ben anuñ yerinde olsaydım ki böyle iderdim diyü böyle düşünüp āh u te'essüf ve ḫasret u nedāmet çekerek ḫayrān u müteḫayyir ḳaldığı sebebiyle nigerān u nāzır-dur. İşte bu maḳāma lāzım olan bu taḫḳīkmüzden şerḫini maḫrüm iden merḫüm fāzıl Sūdī: "Pādişāhlığından ḫasret ile ayrıldığıçün yine gözi andadır." diyü ḳabüle ḳabiliyeti olmayan bu ḳavliyle iktifāsı muḫaḳḳaḳlığına münāfidür.

قطعه: بس نامور²⁰² بزیر زمین دفن کرده اند کز هستیش بروی زمین بر نشان نماد

Bes nām-ver be-zīr-i zemīn defn kerdeend
K'ez-hestiyeş be-rüy-ı zemī ber-nişān nemand

Ḳıṭ'a: *Bes nām-ver be-zīr-i zemīn defn kerdeend*: Çok şöhretli ve adlı kimseyi yer altına defn eylediler, ya'nī gömdiler. *K'ez-hestiyeş* Ki anuñ varlığından *be-rüy-ı zemīn* yer yüzünde *ber-nişān nemand* nām u nişānı kalmadı, ya'nī ḫayrāt u ḫasenātdan kendini aındırır dünyada bir nesnesi kalmadı. Ve *ber* lafzı ba'zilar zā'iddür didiler; lakin *bānuñ* ma'nāsı te'kīd içündür yāḫud 'alā ma'nāsınadur dimek evlādur.

²⁰² Metinde پس نامور şeklinde yazılmıştır.

وان پير لاشه را كه سپردند بزير خاك خاكش چنان بخورد كزو استخوان نماند

(*V'ān pīr-i lāṣe rā ki sepordend be-zīr-i ḥāk*
Hākeṣ çünān be-ḥord k'ez-ū üstüh^vān nemānd)

V'ān pīr-i lāṣe rā Dahı ol lāṣe kocayı ya'nī Sultān Maḥmūd-ı Ġaznevī diyü şāriḥ Sūdī böyle tefsir eyledi. Lākin Şeyḥ-ü'l-kurrā've'l-muḥaddiṣin Muḥammed el-Cezerīi Ḥazretleri *Zātü's-Şifā-nām*²⁰³ manzūme-i siyeriyyesinde 'adāletle Sultān Ġaznevī'yi medḥ idüp Şeyḥ-i mūmā ileyhūñ kelāmına nazaran bunda müstelzim zemm olan bir lāṣeden murād Sultān Maḥmūd murād degül. Şeyḥ Ḥazretleri'nūñ kelāmları beyninde münāfāt olmamaḳ için va'llāhu Teālā a'lem murād budur. Ya'nī dünyada ḥayrāt u ḥasenāt itmeyüp ḳocalıkla riḥlet ü mevtinden şonra ismini du'ā-yı ḥayr ile iḥyā itmiyen (47b) ol nāmdur bir lāṣe ya'nī ol eri kocası kimesneyi ***ki sepordend be-zīr-i ḥāk*** ki yer altına teslim ve defn eylediler. ***Hākeṣ çünān be-ḥord*** Toprak anı şöyle yaptı ***k'ez-ū*** ki andan ***üstüh^vān nemānd*** kemik bile ḳalmadı. Ya'nī murūr-i zamān ile aşlı olan topraḡa rücū' eyledi.

زنده است نام فرخ نوشروان بخير گر چه بسی گذشت که نوشروان نماند

(*Zendest nām-ı ferrūḥ-ı Nūṣirevān be-ḥayr*
Gerçi besī güzeṣt ki Nūṣirevān nemānd)

Zendest nām-ı ferrūḥ-ı Nūṣirevān be-ḥayr Nūṣirevān'ūñ mübārek adı ḥayr ile diridür, ya'nī 'ālemde ḥayr ile añılır. ***Gerçi besī güzeṣt*** Egerçi çok zamān geḳdi ***ki Nūṣirevān nemānd*** ki Nūṣirevān ḳalmadı, ya'nī öldi.

خیری کن ای فلان و غنیمت شمار <عمر> زان بیشتر که بانک بر آید فلان نماند

(*Ḥayrī kon Ey fülān ve ḡanīmet şumār <ömr>*
Z'ān pişter ki bāḡ ber-āyed fülān ne-mānd)

Ḥayrī kon Ey fülān Ey fülān! Dünyāda şāḡ ve sālīm ve fırsat elüñde olup diri iken ḥayr eyle ***ve ḡanīmet şumār <ömr>*** ömri ve ḥayātı ḡanīmet bil ***z'ān pişter*** ol günden evvel-

²⁰³ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (v.833/1429) kıraat ve hadis âlimidir. Burada kaynak verilen *Zātü's-Şifā' fi sîreti'n-nebiyyi'l-Muṣṭafā ve aşḡâbihi'l-erba'ati'l-ḥulefâ'* isimli kitabı siyer alanında kaleme almış oldu eserlerdendir. Tayyar Altıku-laç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20: 551-557.

rek *ki bāng ber-āyed fūlān ne-mānd* ki āvāz çıkā ki fūlān kalmadı, ya'nī öldi. Hāşılı öldi dimekten muqaddem hayrāt u hasenāt eyle. *Fūlān* lafzı i' dām-ı insāniyeden kināyetdür.

HİKĀYET: Bu bāb-ı evvel ve üçüncü hikāyetdür.

ملك زاده ای را شنیدم که کوتاه بود و خقییر و دیگر برادرانش بلند و خوب روی.

(*Melikzāde-rā şenīdem ki kūtāh būd u haķīr ve dīger birāderāneş bülend ü hūb-rūy*)

Melikzāde-rā şenīdem Bir şāhzāde işitdim *ki kūtāh būd* ki kışa boylu idi *u haķīr* ve nazarda haķāretlü *ve dīger birāderāneş* ve kendinden ğayri kardaşları *bülend ü hūb-rūy* boylu ve güzel yüzlü idi, ya'nī müşekkel ve şüret ü kıyāfetde andan kâbiliyyetlü idiler.

باری پدرش بکراهیت و استحفاف در وی نظر کرد. <پسر بفراست دریافت>²⁰⁴

Bārī pederēş be-kerāhiyet ve istih fāf der-vey nazar kerd Bir kerre babası kardaşları yanında buña haķāret nazarıyla baķdı. <*Püser be-ferāset der-yāft*> Ya'nī añladı. Ya'nī babası bunuñ h^vār u haķīr olduğına dāll u müte'allıķ nesne söylemedi lākin kalbinden geçürdi. Ke'enne ki gönünden “Ne olaydı ki bu da kardaşları gibi olaydı!” demek gelmiş. Pes püser 'āķil ü zekāvetlü olduğından babasınıñ mā-fi'z-żamīrini anladı.

و گفت: ای پدر کوتاه خردمند به از نادان بلند. نه هرچه بقامت مهتر²⁰⁵ بقیمت بهتر. الشاة نظيفة و الفیل جيفة

(*Ve goft: Ey peder! Kūtāh-ı hıredmend bih ez-nādān-ı bülend. Ne her-çi be-kāmet mihter be kıymet bihter. Eş-şātu nazīfetün ve'l-filü cīfetün.*)

Ve goft: Ey peder Dağı peser-i haķīr didi: Ey peder! *Kūtāh-ı hıredmend*^(48a) 'akıllı kışa boylu *bih ez-nādān-ı bülend* <uzun> boylu cāhilden yegdür. *Ne her-çi be-kāmet mihter be kıymet bihter* Öyle degüldür ki kāmimde uluraķ olan kıymet ü bahāda yigrek ve artuķraķ ola. *Eş-şātu nazīfetün ve'l-filü cīfetün* Ya'nī görmez misin ki koyun küçükdür emmā t̄ahirdür ve fil büyükdür emmā murdārdur.

بيت: اقل جبال الارض طور و انه لا عظم عند الله قدرا و منزلا

(*Eķallu cibāli'l-'arżı Tūrun ve innehu*

Le-a'zamu 'indellāhi kādren ve menzilā)

²⁰⁴ Bu kısım <پسر بفراست دریافت> metinde eksiktir, ancak şerhi yapılmıştır.

²⁰⁵ Metinde **محمت** şeklinde yazılmıştır.

Beyt: Ekallu cibāli'l-'arzi Tūrun Yeryüzinde olan taşların eḳal ve azırek ya'nī aşḡar ve küçüḡi Ṭūr-i Sinīn ki Medīne-i münevverede bir taḡuñ ismidür. Ve innehu ḡalbuki le-a'zamu 'indellāhi kadren ve menzilā Allah Te'āla Ḥāzretleri ḡatında ḡadr u mertebe ci-hetinden sā'ir taḡlardan uluraḡdür. Zirā Allah Te'ālā Ḳur'ānda anuñla ḡasem eylemiş-dür. Ve Ḥāzret-i Mūsā -'alā nebiyyinā ve 'aleyhi ve 'alā ālihīmā's-şalātü ves-selām-Ḥāzretleriyle tekellüm ve añā tecellī anda vāḡı' olmuşdur. Pes şāhzāde ke'ennehū dir ki bende küçüḡüm ammā pür-hünerim.

قطعه: آن شنیدی که لاغر دانا گفت روزی بابله فریه

(*Ān şenīdī ki lāḡar dānā*
Goft rūzī be-eblehī ferbih)

Kıt'a: Ān şenīdī ki lāḡar dānā Ol sözi işitdiñ mi ki arıḡ 'ālim goft rūzī be-eblehī ferbih²⁰⁶ bir ḡün bir semiz eblehe ya'nī aḡmaḡa didi, ya'nī didiḡini işitdiñ mi? İstifhām murād-dur.

اسب تازی اگر چه ضعیف بود همچنان از طویل خربه

(*Esb-i Tāzī eger çe za'if būd*
Hemçünān ez-ṭavīl-i ḡar bih)

Esb-i Tāzī Maḡūl-i ḡavl bu beytdür. 'Arabī at eger çe za'if būd eger za'if de olursa hemçünān ez-ṭavīl-i ḡar bih böyle iken bir ṭavīl merkebden ya'nī za'iflikle bile bir işṭabl-ı ḡımārdan yegdür ve maḡbūldür.

پدر بخندید و ارکان دولت بیسندیدند و برادران بجان برنجیدند

(*Peder be-ḡandīd ve erkān-ı devlet be-pesendīdend ve birāderān be-cān be-rencīdend.*)

Peder be-ḡandīd Bu ḡaḡīr mezkūr neşr ü nazmuñ 'aynını yāhud maẓmūnını, dīḡer 'ibāretle oḡuyunca babası nuṡḡında nümāyān olan hüner ü ma'rifetiyle murūr-ı āndan bu maḡūle hüner me'mūlī olmadıḡından müte'acciben ḡüldi. Ve erkān-ı devlet be-pesendīdend Ḥāzır olan ekābir begendiler. Ve birāderān be-cān be-rencīdend^(48b) Ve ḡardeşleri cān <u> ḡönüldeñ incindiler.

²⁰⁶ 48a der-kenār: *Ferbih*, fānuñ fethi ve rānuñ sukūnı ve bānuñ kesri hā-yı aşliyye ile *semīn* ya'nī *semiz* dimekdür.

نظم: تا مرد سخن نگفته باشد عیب هنرش نهفته باشد

(*Tā merd sūhan ne-gofte bāšed*)

(*‘Ayb u hūnerēš nūhūfte bāšed*)

Nazm: Tā merd sūhan ne-gofte bāšed Mādemki kişi söz söylememiş ola *‘ayb u hūnerēš nūhūfte bāšed* ‘ayb u hūner ü ma‘rifeti maḥfī vü mestūr olur. Ḥāşılı kişinūñ ‘ilmi ve ma‘rifeti ve cehli ve ḥamāḳati kelimātından añlanur.

هر بیشه گمان میر که خالیست شاید که پلنک خفته باشد

(*Her biše gūmān meber ki ḥālīst*)

(*Şāyed ki pelenk ḥofte bāšed*)

Her biše gūmān meber ki ḥālīst Her meşeyi ḥālī ve tehī ve boş zanneyleme ya‘nī yırtıcı ḥayvāndan boş şanma. *Şāyed ki pelenk ḥofte bāšed* Lāyık u cā‘iz ki içinde ḳaplan yatmış ve uyumuş ola. *Biše bāsinuñ* kesriyle lafz-ı ‘Arabīdür. ‘Acemce *mīşe* dirler ve Türkīce *meşe* ma‘rūfdur. Ba‘zı nüşhada bişe yerine *bā-yı* ‘Acemle ve *sīn-i* müḥmele ile alaca ma‘nāsına olan lafz-ı *pīse* vāḳī‘dür ve *ḥālīst* ‘ibāreti yerine *nūmun* fethi ve kesriyle ḳaplan derisi şeklinde ḳālīçe ma‘nāsına olan lafz-ı *nihālī* düşmüş. Bu taḳdīr üzre her alaca<yı> gūmān iltme nihālīdür, ya‘nī her alacayı ḳaplan derisi şeklinde olan ḳālīçe şanma. Cā‘iz ü lāyık ve muḥtemeldür yatmış ve uyumuş ḳaplan ola dimekdür. Bu nüşhada *meşe* ki esed ya‘nī arslan meskenidür ḳarīnesiyle ḳaplandan ki ḥāvīsī ṭaḒlardur murād aslandur. İmdī; mezkūr ba‘zı nüşha bu teklīfden ḥuluvvī sebebiyle merḥūm fāzıl Sūdi‘ye ittibā‘an ihtiyār eyledigim bu nüşhadan evleviyeti ṭāhirdür.

شنیدم که در آن مدت ملک را دشمنی صعب روی نمود چون دو لشکر روی بهم آوردند اول کسی که اسب در میدان جهانید آن پسر بود و گفت:

(*Şenīdem ki der-ān müddet Melik-rā düşmen-i şa‘ab rūy nūmūd. Çün du leşker rūy be-hem āverdend evvel kesī ki esb der-meydān cehānīd ān pūser būd ve goft:*)

Şenīdem ki der-ān müddet İştidim ki ol müddetde ki bu ḥaḳīr bu kelimātıyla hūnerini izḥār eyledi. *Melik-rā düşmen-i şa‘ab rūy nūmūd* Pādişāha bir şarp düşmen yüz gösterdi, ya‘nī bir ḳavī‘ adüvv zuhūr eyledi. *Çün du leşker rūy be-hem āverdend* Çünki iki ‘asker birbirine yüz göturdiler ya‘nī muḳābil oldılar *evvel kesī ki esb der-meydān cehānīd* ev-

vel bir kimse ki şavaş meydânında atın şıçratdı **ān pūser būd** ol pūser idi. **Ve goft:** Ve didi:^(49a) Ya‘nī bu kıt’a ‘aynını yāḥud bu kıt’a maẓmūnında başqa ‘ibāreti oқudı.

قطعه: آن نه من باشم که روز جنگ بینی پشت من آن منم کاندر میان خاک و خون بینی سری

(*Ān ne-men bāšem ki rūz-ı ceng bīnī pūšt-i men*
Ān menem k’ender meyān-ı ḥāk u ḥūn bīnī serī)

Қıt’a: **Ān ne-men bāšem** Ben ol kimse degülem **ki rūz-ı ceng** şavaş güninde **bīnī pūšt-i men** arқam göresin ya‘nī kaçар kimselerden degülem. **Ān menem** Belki ben ol kimseyim **k’ender meyān-ı ḥāk u ḥūn** ki toprak ve қан beyninde **bīnī serī** bu **bīnī serī** ‘ibāreti **bīnī serī** taқdīrindedür. Ya‘nī ben ol kimseyim ki toprak ve қан beyninde oldıđı bir başını görürsün. Hāşılı meydānda düşmen ile şavaş idüp kellesin toprak ve қан meyānında gālṭān idenim, firār idenlerden degülem.

کان که جنگ آرد بخون خویش بازی می کند روز میدان وان که بگریزد بخون لشکری

(*K’ān ki ceng āred be-ḥūn-ı ḥ’iṣ bāzī mī-koned*
Rūz-ı meydān V’ān ki bugrīzed be-ḥūn-ı leşkerī)

K’ān ki ceng āred Ben kaçup firār idenlerden degülem. Zīrā ol kimse ki şavaş getirür ya‘nī şavaş ider **be-ḥūn-ı ḥ’iṣ bāzī mī-koned** kendi қanıyla oyun ider, ya‘nī kendi қanıyla oynar **rūz-ı meydān** meydān güninde. **V’ān ki bugrīzed** Emmā ol kimse ki meydān cenginden kaçар **be-ḥūn-ı leşkerī** bir ‘askerūñ қanıyla oynar. Hāşılı cenk iden kendiye қıyar emmā kaçан, ‘askerūñ cümlesine қıyar, zīrā anuñ kaçması tamām-ı ‘askerūñ kaçmasına sebep olur.

این بگفت و بر سپاه دشمن زد و تنی چند از مردان کار دیده بینداخت.

(*Īn be-goft ber-sipāh-ı düşmen zed ve tenī çend ez-merdān-ı kār-dīde beyendāḥt.*)

Īn be-goft Ya‘nī bu beyitleri yāḥud bu beyitlerūñ maẓmūnında diğer ‘ibāreti söyledi **ve ber-sipāh-ı düşmen zed** ve kendini düşman leşkerine urdı, ya‘nī düşmene ḥamle vü hücüm idüp merdāne қılıç çalımına başladı. **Ve tenī çend ez-merdān-ı kār-dīde** Ve şavaş görmüş erlerinden bir nice cesed ve gövdeleri **beyendāḥt** yetmedi. Hāşılı bir nice bahādır қatl eyledi.

چون پیش پدر آمد زمین خدمت ببوسید و گفت:

(Çün piş-i peder āmed zemīn-i hıdmet be-būsīd ve goft:)

Çün piş-i peder āmed Bu işleri görüp şecā'atini gösterdikten sonra çünkü babası yanına geldi. **Zemīn-i hıdmet be-būsīd** Hizmet yerini öpdü ya'nī babası önünde tarīk-ı edebi ri'āyet idüp **ve goft:**^(49b) bu gelecek kıt'anuñ mazmūnında bir kelāmı yāhud bu kıt'anuñ 'aynını söyledi.

قطعه: ای که شخص منت خقیر نمود تا درشتی هنر نپنداری²⁰⁷

(Ey ki şahs-ı menet hak'ir nūmūd
Tā dūrūštī hūner ne-pindārī)

Kıt'a: Ey ki şahs-ı menet hak'ir nūmūd Ey şol kimse ki benüm şahşum ve zātum saña hak'ir göründü. **Tā dūrūštī hūner ne-pindārī** Agāh ol gāfil olma! İriliğini hūner zann ey-lemeyesin, ya'nī her iri gövdeli ehl-i hūner olmaz ve her küçük gövdeli hūnersiz olmaz. Hāşılı ğayret dād-ı Hāk'dur cesāmete ve 'adem-i cesāmete göre degüldür.

اسب لاغر²⁰⁸ میان بکار آید روز میدان نه گاو پورواری

(Esb-i lāgar-miyān be-kār āyed
Rūz-i meydān ne gāv-ı pūr-vārī)

Esb-i lāgar-miyān be-kār āyed Orta arık esb ya'nī at işe ve şavaşa gelür ya'nī yarar; orta arık at ya'nī ne kıtā semīn ve semīz ve ne kıtā arık ve za'if at. Hāşılı *hayru'l-umūr ev-saṭuhā* fehvāsınca semizlik ve zebūnluk beyninde mu'tedil ve mütevassıf olan at cenk için yarar. Kıtā semiz olan ağırlığından ve kıtā arık olan za'findan mütevassıf olan gibi hareket idemez. **Rūz-i meydān** Meydān güninde hāşılı rūz-i meydānda cenk atları ne kıtā semiz gerek ve ne kıtā arık belki "Hūdā 'indinde" mütevassıf olan gerekdür **ne gāv-ı pūr-vārī** besili semiz şıgır yaramaz.

آورده اند که سپاه دشمن بسیار بود و اینان اندک. طائفه آهنگ گریز کردند.

(Āverdeend sipāh-ı düşmen bisyār būd ve inān endek Tā'ife' i āheng-i gūrīz kerdend.)

²⁰⁷ Metinde **پنداری** şeklinde yazılmıştır.

²⁰⁸ Metinde **غر** şeklinde yazılmıştır.

Āverdeend Rivāyet eylemişlerdür ki sipāh-ı düşmen bisyār būd ki düşmanuñ ‘askeri çok idi ve inān endek ve bunlar az idi. Tā’ife’i āheng-i güriz kerdend Bunuñ ‘askerlerinden bir bölüğü kaçmak ya’nī firār kaşdın eylediler.

پسر نعره بزد و گفت: ای مردان بکوشید تا جامه زن نبوشید

(*Püser na’ra be-zed ve goft: Ey merdān be-kūşīd tā cāme-i zen ne-pūşīd.*)

Püser na’ra be-zed Ya’nī püser bunlaruñ kaçmağa kaşdın görünce bir na’ra urdı ya’nī çığırdı ve goft: ve didi: Ey merdān be-kūşīd Ey şavaş erleri çalışıñ ya’nī şavaşdan kaçmañ tā cāme-i zen ne-pūşīd tā kim ‘avratlar libāsın giymeyesiz zīrā kaçmak erlere ‘aybdur. Ba’zı nüşā tā yerine yā vākī ‘dür ve ne-pūşīd yerine be-pūşīd düşmüşdür. Ya’nī çalışıñ veyā ‘avratlar libāsın giyiñ zīrā firār iden nisā hükmindedür. ^(50a)

سوارانرا بگفتن او تهور زیادت گشت و بیکبار حمله کردند. شنیدم که هم در آن روز بر دشمن ظفر یافتند.

(*Süvārān-rā be-goften-i ū tehevür ziyādet gešt ve be-yek bār hamle kerdend. Şenīdem ki hem der-ān rüz ber-düşmen zafer yāftend.*)

Süvārān-rā be-goften-i ū Atlıların, püserüñ söylemesi sebebiyle tehevür ziyādet gešt tehevür, bī-pervā şeye duhūle dirlir. Bunda hücum ve ikdām ya’nī bī-pervā murāddur. Cenk meydānına duhūl ve şavaşa mübāşereti ziyāde oldı. Ya’nī hücum ve ikdāmları ziyāde oldı. Ve be-yek bār hamle kerdend Ve bir uğurdan hamle vü hücum eylediler. Şenīdem ki hem der-ān rüz İştidim ki hemān ol gün ber- düşmen zafer yāftend düşman üzerine zafer buldılar.

ملك سر و چشمش بیوسید و در کنار گرفت و هر روز نظرش بیش کرد تا ولی عهد خویش <کرد>.

(*Melik ser u çeşmeş be-būsīd ve der-kenār girift ve her rüz nazareş biş <kerd.>*)

Melik ser u çeşmeş be-būsīd Ya’nī püser bu kadar hüner eyledikten sonra pādīşāh başını ve gözünü öpdı ve der-kenār girift ve dağı onu çoçdı ve her rüz nazareş biş <kerd> ve her gün nazār u iltifātı aña ziyāde eyledi. Tā velī’ahd-ı h^viş Hattā zamānınuñ hākimi eyledi. Hāşılı hayātında ve sağığında yerini aña ta’yin <eyledi>.

برادران حسد بردند و زهر در طعامش کردند. خواهرش از غرفه بدید و دریچه بر هم زد.

(*Biraderān hased bordend ve zehr der-ta’āmeş kerdend. H^vāhereş ez-gurfē be-dīd ve deriçe ber-hem zed.*)

Biraderān hased bordend Pādišāh püsere ziyāde nazar u iltifātı için kardaşları hased eylediler, ya'nī iltidiler ***ve zehr der-ta'āmeş kerdend*** ve anı öldürmek için yemegine zehr katdılar. ***H^vāhereş ez -gurfē be-dīd*** Kızkardaşı ya'nī ebeveyni kızkardaşı, hāşılı anadan ve babadan kardaşı çardağdan gördi. Ya'nī bu hāl ve keyfiyyete muṭṭali'oldı. ***Ve deriçe ber-hem zed*** Pencire ya'nī pencire kapağlarını birbirine urdı.

پسر در یافت و دست از طعام باز کشید و گفت: محالست که هنرمندان بمیرند و بی هنران جای ایشان بگیرند

(*Püser der-yāft dest ez-ta'ām bāz-keşid ve goft: Muḥālest ki hünermendān be-mīrend ve bī-hünerān cāy-ı iṣān be-gīrend*)

Püser der-yāft Püser añladı ***dest ez-ta'ām bāz-keşid*** ve elini ta'āmdan çekdi ***ve goft:*** Ve didi: ***Muḥālest*** Muḥāldür, ya'nī hīledür ***ki hünermendān be-mīrend ve bī-hünerān cāy-ı iṣān be-gīrend*** ki ehil olanlar öleler ve hünersizler anlarıñ yerini ṭutalar. Ya'nī ehl-i hüner olanlar ölüp hünersizler ḳalup yerini ṭutmaq için bu hīledür yāḥud 'ādeten muḥāldür ki ehl-i hüner olanlar öleler^(50b) ve hünersizler anlarıñ yerini ṭutalar. Püser hem secā'atlü fehīm ve zekāvetlü idi.

بیت: کس نیاید بزیر سایه بوم و ر همای از جهان شود معدوم

(*Kes ne-yāyed be-zīr-i sāye-yi būm*

Ver hümāy ez-cihān şevēd ma'dūm)

Beyt: Kes ne-yāyed be-zīr-i sāye-yi būm *Būm*, ya'nī baykuş gölgesi altına kimse gelmez. ***Ver hümāy ez-cihān şevēd ma'dūm*** Eger dünyāda yümm ü mübāreklikle meşhūr olan Hümā kuşu yok olsa da ya'nī ben ölürsem de salṭanat sizün üzerinize ḳarār eylemez. Bu beyit lafzen ve ma'nen yāḥud ma'nā faḳaṭ püserden oldığı taḳdīrde. Emmā andan olmayup Şeyḥ -ḳuddise sırruhū- Ḥāzreleri'nün oldığı şüretde neticesi budur ki püsere itdikleri ḳaşdı 'ayn-ı ḥamāḳatlerinden nāşī ki anuñ mevtinden soñra anlara zararlıdan ḡayrı bir şey yokdur. *Zīrā* bu maḳūle bī-hüner aḥmaḳlar üzere cem'ıyyet olup salṭanat ḳarār eylemek 'ādete ḡayet ba'ıddür. Ma'lūm ola ki naḳl oldığı üzre yemn ü mübāreklikle meşhūr Hümā kuşu her kimseye ki gölgesi düşe pādişāh olur yāḥud ziyāde ulu bir devletlü. Ve bundan ḡayrı bir hāşşasıda budur ki hevāda yumurṭlar ve yavrusu hevāda çıkar çıḳdığı gibi uçar ve tırnaḳlı yırtıcı kuş ṭoğan ve şāḥīn gibi kuşları şayd idüp āzār u eziyyet eylemez belki kemikler ile ḳanā'at ider dirler. Kemikleri yerden alur iken

ḳarīb ider ve kemik gördiği yerden minḳār ile ḳapar hevāya eyledüp yir. Zīrā sā'ir ḫayvānāt gibi ayakları yokdur ki yerde yürüye ve'l'ilm 'inda'llāhi Te'alā.

پدر را ازین حالت آگاهی دادند. برادرانش <را> بخواند و گوشمالی بواجبی داد. پس هر یکی را از طرف بلاد (حصه مرضی معین کرد) تا فتنه بنشست و نزاع برخاست.

(*Peder-rā ez-īn ḫālet agāhī dādend. Birāderāneş-<rā> be-ḫ^vānd ve gūş-mālī be-vācibī dād. Pes her yekī-rā ez-eṭrāf-ı bilād (ḫişşe-i merzā mu'ayyen kerd) tā fitne be-nişest ve nizā' ber-ḫāst*)

Peder-rā ez-īn ḫālet agāhī dādend Bu ḫāletden āgāhlık virdiler, ya'nī pādişāha zehir ḳışşasını i'lām eylediler. ***Birāderāneş-<rā> be-ḫ^vānd*** Ḳardaşlarını da'vet eyledi ***ve gūş-mālī be-vācibī dād*** ve her birine ṭarīk-i vüçüb ile va'z u^(51a) naşīḫat virüp te'dīb eyledi. *Gūş-māl*, gūş ki ḳulaḳdur kelimesinden māl ki *siper* dimekdür kelimesinden mürek-kepdür. Lügatde ḳulaḳ ma'nāsınadır, emmā ıştılāḫda silleye dirler. Yā'nī kefle bünāgūşa ya'nī ḳulaḳ dibine ve yüze urmaḳ dimekdür. Ḥāşılı el ayāsıyla yüze “?” urmaḳda müsta'meldür, emmā bunda te'dībden 'ibāretdür. ***Pes her yekī-rā*** İmdi babaları her birini lāyıḳıyla te'dīb-i tāmm eyledikden sonra her birine ***ez-eṭrāf-ı bilād*** eṭrāf-ı bilāddan (***ḫişşe-i merzā*** rāzı olacaḳ miḳdārı ḫişşe ***mu'ayyen kerd*** ta'yin eyledi.) ***Tā fitne be-nişest*** Tā kim fitne oturdu ya'nī yatdı ve ref' oldı ***ve nizā' ber-ḫāst*** ve nizā' ḳalkdı ya'nī ref' oldı gitdi.

و گفته اند: ده درویش در گلیمی بخشیدند و دو پادشاه در اقلیمی نکنجند.

(*Ve gofteend: Deh derviş der-gilimī be-ḫusbend ve du pādişāh der-iḳlīmī ne-kencend*)

Ve gofteend: Dimişler: ***Deh derviş der-gilimī be-ḫusbend*** Bir kilimde yaturlar ve uyurlar ***ve du pādişāh*** emmā iki pādişāh ***der-iḳlīmī*** eḳālīm-i seb'adan bir iḳlīmde ***ne-kencend*** şıḡmazlar.

قطعه: نیم نانی گر خورد مرد خدا بذل درویشان کند نیمی²⁰⁹ دگر

(*Nīm-i nānī ger ḫored merd-i Ḥudā*

Bezī-i dervişān koned nīm-ī dīger)

²⁰⁹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Ḳıṭ‘a: Nīm-i nānī ger hored merd-i Hudā Eger ehlu’llāh ya‘nī Hudā dostı yarım etmek yir ise²¹⁰ ya‘nī iştihāsıyla yiyecegi nişf etmek ise iştihāsına tābi‘ olmayup ol nişf etmek mecmū‘unı yimezse anuñ nişfinı ki bir etmek rub‘ ıdur yir. *Bezī-i dervişān koned nīm-i diger* Ol yimedigi nişf-ı āḥarı ki ol daḥı bir rub‘ ıdur dervīşlere ve fuḳāraya bezl ü ‘aṭā ider. Ve cā’izdür ki nīm-i digerden murād eline giren bir etmekden nişfinı yirse nişf-ı āḥarı faḳırlere virüp ḥāşılı murād-ı Hudā’nuñ gözi toḳdur. Esir-i nefis olan merd-i dünya gibi gözi aç degüldür.

ملك اقلیمی <بگیرد پادشاه
همچنان در بند اقلیمی دگر>²¹¹

²¹⁰ Metinde ایه şeklinde yazılmıştır.

²¹¹ Üçüncü hikâyenin son beyti olan bu kısmın sadece başı verilerek dördüncü hikâyenin orta kısımlarına geçilmiştir.

SONUÇ

Sa'dî-i Şîrâzî'nin dibâcesinde "Bakanların haz alacağı, görenlerin ferahlayacağı bir gülistân kitabı yazabilirim. Öyle ki hazan rüzgârı onun yaprağını yağmalayamaz, zamanın geçişi onun ilkbahar neşesini sonbahar gazabına döndüremez." şeklinde ifâde ettiği ölümsüz eseri *Gülistân*, her seviye ve her yaştan insana bir şeyler anlatabilecek ahlaki, edebi ve mana zenginliğine sahip olması hasebiyle Osmanlı medreselerinin her kademesinde eğitim ve öğretimde, hem dil hususiyetlerinin hem de açıklanması gereken yoğun manalarının açıklandığı şerhleriyle beraber okutulmuştur. Bu yüzden Türk Edebiyatında en çok şerh edilen Farsça eserlerin başında yer alır. İlk örnekleri 16. yüzyılda görülmeye başlanan *Gülistân* şerhleri 19. yüzyıla kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Tezimizin konusu olan Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı da 19. yüzyılda *Gülistân*'a yapılmış şerhlerden biridir.

Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinin ilk yüz sayfası incelendiğinde; yapmış olduğu reddiyeler, bazı âyet, hadis ve Arapça ibârelerle yaptığı iktibaslar, *Gülistân*'ın bazı kısımlarındaki açıklama ve yorumları haricinde; kelime manaları, iktibaslar, irâb ve gramer kaideleri hususunda 16. yüzyıl şârihi olan Sûdî-i Bosnevî'yi ciddi anlamda takip etmiş gibi görülmektedir. Bu sebepten Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı; O'nun şerh metodunu, şerhin özgünlüğünü ve *Gülistân*'ı şerh etme amacını anlayabilmek için Sûdî-i Bosnevî'nin *Şerh-i Gülistân*'ının bazı kısımları ile karşılaştırılarak incelenmiştir.

Şerhler yapı itibariyle iç içe geçmiş iki halkadan oluşur. İçteki en büyük halka, yani tercüme ve şerh edilecek olan kaynak eserin bulunduğu yer, metni yapı itibariyle başka bir metne bağımlı yapar. Bu yüzden şârihlerin burada yapması gereken şey bir kaynak eseri açıklamak olduğundan bu bölüm büyük benzerlik gösterir. Bu halkayı çevreleyen diğer halka ise metnin bağımsız kısımlarını; sebab-i telif, mukaddime ve hatime bölümlerini içerir. Bu bölümler bağımsızdır ve şârihe özgüdür. Hülya Canpolat'ın şerh yapısı ile ilgili vermiş olduğu bu bilgilere dayanarak Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde bahsedilen benzer kısımların, metnin başka bir metne bağımlı kısımları olduğu için buradaki benzerliklerin şerh türü içinde normal bir durum olduğu söylenebilir. Eserin baştan bir kaç sayfasının eksik olması nedeniyle bir sebab-i telif ya da mukaddimesinin olup olmadığı bilinmemektedir; ancak *Şerh-i Gülistân*; şârihin *Gülistân*'ı şerh etme

amacına dair bazı ip uçları elde ettiğimiz hatimesiyle müstakil bir eser niteliğine sahiptir.

Mahmut Tâ'î bin Muhammed şerhinin hatime kısmında Allah'a O'nu, *Gülistân*'ın bâblarını daha özlü hale getirerek, onun mana incilerini fasih bir kelam ve açık bir kitabetle yazmasında başarıya ulaştırdığı için hamd eder. Buradan anlaşıldığı kadarıyla şârihin *Gülistân*'ı şerh etmesinin ilk amacının; *Gülistân*'ın bâblarını daha özlü hale getirerek kolay okunup anlaşılmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Nitekim şerhinde uygulamış olduğu şerh metot ve usullerinin ilk olarak bu amaç doğrultusunda şekillendiği görülür: Örneğin; klasik şerhlerde kaynak metni küçük birimlere bölerek verme metodunu, daha çok metni; cümle, mısra, beyit şeklinde, çok küçük parçalara bölmeden vermesi okuyucunun orijinal metne daha kolay odaklanmasını sağlayacak mahiyettedir.

Şerhde; filolojik izahların az bulunması, bu izahların daha çok; ilk olarak kelimelerin lügat anlamları daha sonra muktezâ-yı hâle göre almış oldukları manaları, irâb kaideleri ve bazı gramer kurallarını içermesi, onun şerhinde öncelikli hedefin dil öğretmek değil metnin doğru okunup anlaşılması olduğunu düşündürmektedir.

Sûdî-i Bosnevî şerhinde yeri geldikçe tarihi bilgiler sunmuş, Fars mitolojisine ait hususlardan bahsetmiş ve özellikle Farsça manzum parçalardan oldukça fazla iktibas yapmıştır. Bu durum Sûdî'nin *Gülistân*'ı şerh etme amaçlarından birisinin Fars dilini öğretmek istemesinin yanında Fars edebiyatı ve kültürü hakkında bilgi vermeyi de hedeflediğini gösterir. İncelediğimiz sayfalar boyunca Mahmud Tâ'î bin Muhammed bizzat kendisi Hümâ kuşu hakkında vermiş olduğu açıklama dışında ayrıntılı olarak tarihi ve mitolojik bilgiler sunmamış, Sûdî'nin bu hususlarda vermiş olduğu bilgileri ise ya hiç almamış ya da bir kısmını almıştır. Bu tutum ile okuyucunun uzun uzun anlatılan tarihi meseleler ve hikâyeler arasında kaybolmadan doğrudan metne odaklanmasını sağladığı düşünülebilir.

Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in şerhinde dini ve şer'i hükümlere dair hususlar daha ön plandadır. Bu durum şârihin *Gülistân*'ı yeni baştan şerh etmesinin bir diğer amacının, hitap ettiği kesime kendi dini yorumlarını aktarmak olduğunu gösterir. Bu bağlamda şerhinde dini terimleri oldukça fazla kullanır. Âyet, hadis ve Arapça ibârelerden iktibaslar getirerek ileri sürdüğü görüşlerini destekler. Bazı beyit ve ibârelerden sonra din ve şeriate dair açıklamalarda ve nasihatlerde bulunur. Peygamberlerin adı geçince salavatlardan getirir. Allah Teâlâ'ya takdis, ta'zim ve övgülerde bulunur. Afv ve ma'firet talebiyle

günahlarına tevbe eder, Hz. Muhammed'in şefaatine nail olmayı umarak uzun uzun dualar eder.

Mahmud Tâ'î bin Muhammed'in beyit ve cümlelere vermiş olduğu anlamların ve yapmış olduğu yorumların bir çoğu Sûdî'nin vermiş olduğu anlam ve yorumlardan çok farklıdır. Kendisi bu farklılıkların bazılarını hiç değinmezken bazılarını reddiye geleneğini kullanarak bildirir. Bu durum şârihin kendisinin de eser üzerinde söyleyecek sözlerinin varlığını ve *Gülistân*'ı şerh etmesinin bir diğer amacının; diğer şerhlerde gördüğü eksikleri, yanlışları ve onlarda katılmadığı yerleri bildirmek olduğunu gösterir. Özellikle Râfîzîlere dair yapmış olduğu açıklamalar başlıbaşına *Gülistân*'ı şerh etme amaçlarından biridir. Bu konuda şerhin geneline yayılan ciddi eleştiriler mevcuttur. Özetle şerhinde Râfîzîlerin *Gülistân*'da yaptıkları tahribatları açıkladığını ve böylece onların iftiralalarına ortak olmadığını, bu eseri okuyanların da bu iftiralara ortak olmamaları gerektiğini belirtir. Şârihleri de o güne kadar bu konuda bir kelime dahi yazmamış olmaları sebebiyle esefle kınar.

Mahmud Tâ'î bin Muhammed şerhinde klasik mensur şerh geleneğine ait metotları ulaşmak istediği amaçlar doğrultusunda kullanmıştır. *Gülistân*'ı şerh etme amacı öncelikli olarak hatimede de bildirildiği üzere eseri sadeleştirilerek daha özlü hale getirmek, böylece metnin hedef kitlesi tarafından daha kolay okunarak anlaşılmasını sağlamak ve bu anlaşılan metinler üzerinden yorum ve eleştirilerini aktarmaktır. Bu sebeple *Gülistân*'ı kendi bakış açısı, kültürel birikimi, yaşadığı dönemin ve hitap ettiği kesimin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yorumlayıp sadeleştirmiş olduğu söylenebilir. Şerhler, yazıldıkları dönemlerin sosyal, kültürel ve siyasî alanlardaki değişim ve gelişmelerini büyelerinde barındıran eserler olması hasebiyle *Şerh-i Gülistân* üzerinde devam edecek olan çalışmaların 19. yüzyılda sosyal, kültürel, siyasî ve özellikle eğitim alanında yaşanan olumlu ya da olumsuz gelişmelerin toplum üzerindeki yansımalarını görmek ve şerh türünün bu yüzyılda geldiği son durumu tesbit etmek açısından faydalı olacağı kanatındeyiz.

KAYNAKÇA

- Açar, Bedriye Gülay. “Sûdî-i Bosnevî'nin Ölüm Tarihi Meselesi”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2/4 (2016):185-196.
- Ahterî Mustafa Efendi. “Rafz”. *Ahterî-i Kebir*. 436. İstanbul: Dârüttıbâati'l-Âmire, 1293.
- Akgür, A. Necati. “Celâlî Takvimi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 257-258. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü'l-Cezerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 551-557. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Anay, Harun. “Bir Osmanlı Düşüncesinden Bahsetmek Mümkün mü ?”. *Dergâh Dergisi* 7/76 (Haziran 1996):12-14.
- Aruçi, Muhammed. “Sûdî Bosnevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 466. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Asım efendi. “Şerh”. *Kâmûsu'l- Muhît Tercümesi*. 2: 1157. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Asım Efendi. *Burhân-ı Katı*. 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Ayaz, Fatih Yahya. “Memlükler Döneminin (648-923/1250-1517) Öne Çıkan Vefeyât, Tabakât ve Terâcim Eserleri”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16: 2.
- Bolelli, Nusrettin. “İktibas”. *Belâgat*. 435. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Vakfı Yayınları,2013.
- Canpolat, Hülya. *Lâmi'î Çelebi'nin Şerh-i Dibâce-i Gülîstân'ı*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2000.
- Canpolat, Hülya. *Sa'dî'nin Gülîstân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2006.
- Canpolat, Hülya. “Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin Halleri: Osmanlıda Telif, Tercüme Ve Şerh*. 72-97.İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*. 6. Baskı. Ankara:OTTO, 2014.
- Ceyhan, Semih. “Vüsül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 43: 143-145. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Ceylan, Ömür. *Tasavvufi Şiir Şerhleri*. 3.Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Develi, Hayati. *Osmanlı Türkçesi Klavuzu 1*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- Dilçin, Cem. “İktibas”. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. 465. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Duru, Rafiye. *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği Ve İsmail Hakkı Bursevî*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2007.
- Ebû Davûd. *Sünen-i Ebû Davûd Terceme ve Şerhi*. Haz. Necati Yeniçel, Hüseyin Kaya-pınar 5:484. İstanbul: Şamil Yayınevi,1988.
- el-A'zamî, Muhammed Mustafa. “Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 368-372. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Ergin, Muharrem. *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Bayrak Basım, 2007.
- Erzurumlu İbrâhim Hakkı. *Divân-ı İlâhiyât*. Haz. M. Kayahan Özgü. 484. Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- Fazlıoğlu, İhsan. "İlim ilim bilmektir; Bilim neyi bilmektir ?". *Dergâh Dergisi* 9/97 (Mart:1998).
- Gök, Taner. “Sûdî-i Bosnevî'ye Reddiyeler”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21 (2018): 235-264.
- Grafton, Anthony. “Şerh”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin Halleri: Osmanlıda Telif, Tercüme Ve Şerh*. Trc. Abdullah Kotay. 393-417. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Güneş, Kadir. “Şerh”. *Arapça-Türkçe Sözlük*. 627. İstanbul: Mektep Yayınları, 2015.
- Harman, Ömer Faruk. “Nûh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33:226. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

- Harman, Ömer Faruk. “Lokman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 205-206. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İmam-ı Rabbânî. *Mektûbât Tercemesi*. trc. Hüseyin Hilmi Işık 226 İstanbul: Işık Kitabevi, 1975.
- İsmail b. Muhammed el-Aclûnî. *Keşfü'l-hafâ' müzîlü 'l-ilbâs*. 3.Baskı. Beyrut:Dârü'l-kütübi'l-‘ilmiyye, 2009.
- İsmail Paşa el-Bağdâdî. *Hediyyetü 'l- Ârifîn*. 2.cilt. Beyrut:Dâru İhyâ'u't-Terâsi'l-Arabî.
- İsmail Paşa el-Bağdâdî. *İzâhu 'l- Mekkûn*. 2.cilt. Beyrut:Dâru İhyâ'u't-Terâsi'l-Arabî.
- Janko, Richard. “ The Derveni Papyrus (“Diagoras Of Melos, Apopyrgizontes Logoi?”):A New Translation”, *Classical Philology* 96/1 (January 2001):1-32.
- Kanar, Mehmet. *Farsça Türkçe Sözlük*. 3. Baskı. İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Kandemir, M. Yaşar. “el-Câmiu's-Sahîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 114-123. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Kara, İsmail. *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*. 3.Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi 'l-Kütübi ve 'l-Fünûn*. Terc. Rüştü Balcı. 1: 1-53. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kaya, İbrahim. *Şerh-i Divân-ı Hâfiz (Sûdî): Kelimeler-remizler-kavramlar*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 2008.
- Kemikli, Bilal. “Şerh, Şârih Ve Ahmet Avni Konuk”. *Eskiyeni* 16 (Ocak 2010):69-70.
- Kılıç, Atabey. “ Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu* (Nisan 2007).
- Kortantamer, Tunca. “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”. *Ege Üniversitesi Türk Fili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8 (1994):1-10.
- Köksal, Asım. “Lukman”. *Peygamberler Tarihi*. 2:231. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Kumbasar, Murat. “Taftâzânî (H.722-792/M.1322-1390)’nin Eserleri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Erzurum 2006):149-164.

Kurnaz, Cemal. “Hümâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 478. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Külekçi, Numan. “Telmih”. *Edebî Sanatlar*. 170. Ankara: Akçağ, 2013.

Mahmud Tâ’î bin Muhammed b. Âdem b. Abdullah el-Bağdadî el-Hanefî. *Şerh-i Gülistân*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 9036:1b-51a. Milli Kütüphane.

Mehmed Efendi. “Şerh”. *Vankulu Lügati*. 1: 434. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.

Mengi, Mine “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine”, *Dergâh Dergisi* 8 (Kasım 1997).

Mengi, Mine. “Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahli-
li”. *Türkoloji Araştırmaları* 2/3 (2007):407-417.

Merçil, Erdoğan. “Salgurlular”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 29-31. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Mermer, Kenan. *Klasik Şerh Geleneğinde Üslûp -Kasîde-i Bürde Örneği-*. 1.Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *Yazma Eserler Terminolojisi*. 2. Baskı İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Müttaki el-Hindî. *Kenzü’l-‘ummâl fi süneni’l-akvâl ve’l-ef’âl*. 11.Cilt. Beyrut: Müessesetü’l-Risâle,1985.

Ocak, Ahmet Yaşar. “Türk Heterodoksi Tarihinde Zındık, Hâricî, Râfizî, Mülhid ve Ehl-i Bid’at Terimlerine Dair Bazı Düşünceler”. *Tarih Enstitüsü Dergisi* 8 (1981-982):507-520.

Onay, Ahmet Talat. “Nigâr”. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Haz. Cemal Kurnaz. 318. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

- Öz, Mustafa. “Râfizîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 396-397. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Öz, Mustafa. “Zülfikar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 553-554. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Pala, İskender. “Hil’at”. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* 26. Baskı İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- Rehber, Halil Hatib. *Gülistân’ı Sa’dî*. 11. Baskı. Tahran: İntişârât-ı Safâ Alişâh, 1376.
- Sa’dî Şirâzî. *Gülistân*. Trc. Hicabi Kırlangıç. 2. Basım. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Saraç, Yekta. “Şerhin Kavram Boyutu ve Tarihi Arka Planı”. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 2:121-132. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Saraç, Yekta. “İktibas”. *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. 13. Baskı. İstanbul: Gökkuşbe, 2015.
- Sarı, Mevlüt. “Şerh”. *El-Mevarid*. 815. İstanbul: İpek Yayınları.
- Sinanoğlu, Mustafa. “el-Makâsud”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 420-421. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Sînâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37:222. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Şemsettin Sami. “Şerh”. *Kâmûs-ı Türkî*. 773. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şensoy, Sedat. “Şerh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 555-558. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Tâhirü’l-Mevlevî. “Tağlib”. *Edebiyat Lügatı*. 140. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü’t-Tirmizî*. Çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu. 3.cilt. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi.
- Tulum, Mertol. *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Tulum Mertol. “Şerh”. *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. 354. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.

Türkel, Rifat. “Ahterî'nin İslam Mezhepleri İle İlgili Görüşlerinin Eserleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 8/2 (Güz 2015): 183-211.

Uzun, Mustafa. “İktibas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 52-54. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Uzun, Mustafa. “İstişâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 398-399. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Ünver, İsmail. “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *Türkoloji Dergisi* 6/1 (1993):1-46.

Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Yazıcı, Tahsin. “Ferîdûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 396. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Yazıcı, Tahsin. “Gülistân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 240-241. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Yıldıran Sarıkaya, Meliha. “Zülfikar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 554-556. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Yıldırım, Nimet. *Farsça Dilbilgisi*. 1. Baskı Ankara: Kabalcı Yayıncılık, 2014.

Yılmaz, Ozan. *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân'ı*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

Yılmaz, Ozan. “Bir Münekkit Var Şarihten İçeri” Türk ŞerhEdebiyatı'nda “Reddiye”Geleneği ve Sudî-i Bosnevî Örneği”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 7 (2011): 107-154.

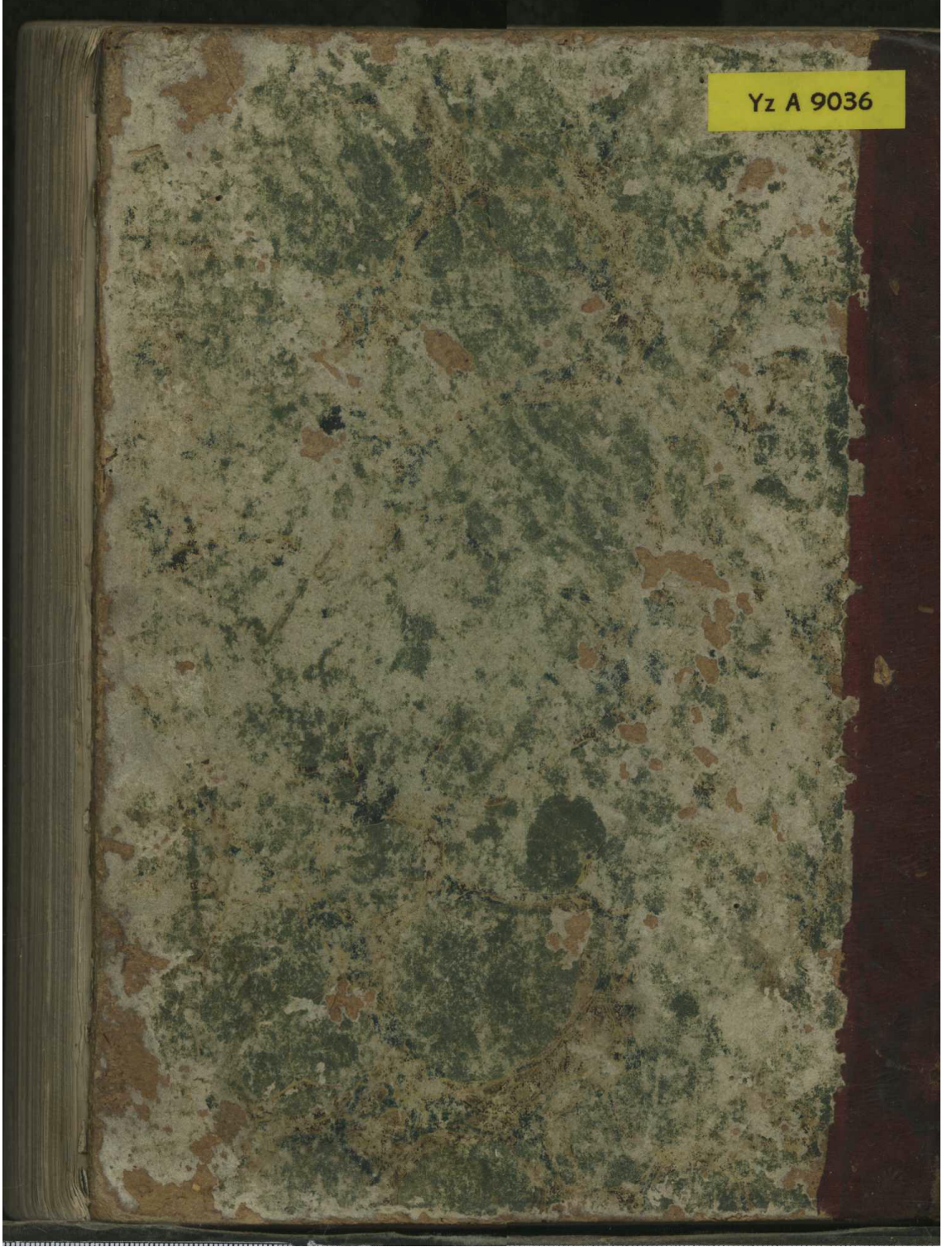
Yiğit, İsmail. “Memlükler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.29:95. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Yiğit, İsmail. “Ayni'yi Yetiştiren Memlükler Dönemi İlmi Hareketine Bir Bakış”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45.

Zülfe, Ömer. *Metin Şerhi*. 1. Basım. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları ,2015.

EKLER

Ek-1: Şerh-i Gülistân'ın bazı sayfaları

Ms. No. 2002/12-74

بسم الله الرحمن الرحيم

احمدك يا من احترف بالخير عن محمد لنا محمد من محمد ان الذي اخبرته
علم من عندك صلياً وسلمك عليه ما شاء لا امره في انزل عليه من كتابك
الذي هو خير الكتاب وعليه من بعده من الاله الا صاحب الدنيا ثم الاله
واضد من اقدى بهم من الاله اتباعاً لاهم به يا شامهم في الصلوة
وسلام صلوة وسلاماً ما دئمن فيهم قطعهم ومامولين ان يكون لهم
غير مرد ودين وسببين لرضائك وشفاة احب شافع وشفع اليك
يوه القهقهة واخذ من يدي على امره ليوه انزل في القدر الى ان نزلنا
بفضلك وكرمك ما دك السلام فانك انت السلام وملك السلام
أما بعد ومشتاق زيارت حرمين وارضاة صيا وارضوة
سيد الكونين يعني يونان بنده حصيد وخدم الاستطاعة عبد
فقير الى رحمة الله تعالى محمد طالع بن محمد بن ادم بن عبد الله طالب

الله

21

لك صفات كماله سيدة د لالت ايد حقيقت محمد اوله كرمه
لفظ محمدك ويا يمين شقنا في ذكرايك اهل اولسون وكركسة اولسون
وكركسة عرب لسانله اولسون وكركسة غمليه شيخ قدس حركي
تسمية دن مسكوه معناه الله تعالى حضرت زينب حركي اولدي وبيور دك
دت اولدركه مثلاً بكسة نك حقدنه انعام اوله اوله اوله اوله
صنكره قلاه وقتده فلان سنسه في سكا ويردهم ويا قلوب تاريخه نك
فلان ايلك ايتدم وپوشو يله اندكك ايلك واحسانك اولكسة نك
يوزينه اورفكك اورن سينه ايلوك واحسانك صلاب قد اوليك
خدلين يعني صفات كماله صبيح جميع سمات نقصدن باك وفتنه
واحب الوجود الله تعالى ذات عظيم شانده سزا ولاق وحصوصه
وبوكا قوله تعالى بل الله بمن عليكم به ان قاعدس والله تعالى خبير
غير مخفي بركسه به ليق وسزا وجران ورو اولد يفته ايت مذكور
اياله بواي كرميه ولا تطلوا صدق اتمه بان لا ذك حنين سا
ظنيدر وبعضلك تقريدي اوزمه مت توخيده و تنبيه وبعمله
توخيدي اولدركه بكسة به برنسه اعطاك ايلك من صنكره اذا رجعتني
بالشنة قاترس بس بومت عقال وشه جامد معدد ونهم اولد بسو

10

در انحصار انورمى معر فلك قطعه قاسمى وصف او زمن
بمسد اك بركسة الله تعالى خبير نيك وصف بدن صور
يعني حقيقتك تكوكم تعالى في وصف الله در سه بود ال انوشا
چكه سيد با ز عاشق واله وخير ان جانان في نشاندن يعني كنه
وحقيقتي كسسه به معلوم اوليا ندن ندره و نه خبر سويليه
و ن نشان و بره يعني كمالين ذات عظيمي وصف ايد مرعاشقان
معشوقند معاشقندن بست اولك مضمون تا كيد ايد وب بيوت
عاشقند معشوقند معشوقند ايد بر نيايد نكشكان اوان سوبقتل
اوان همقان كه اتي وصف ايد ل يعني وصفنه قدره وكله حاصله
اوزه ه قاد اولدي في كين كسة كايوا لاق الله تعالى حضرت نيك
صفنه قادو وكله اي اصحاب د ل ان اهل مشايخ دن برسوي حبيب
مراقبه فرورده بود باشن مراقبه بقاسه وكري بيانته ايلقايك
مراقبه الله تعالى حضرت لدان فيضه طالب و رقيب اوله در لر
ودد بحركه شنه مستغرق بشده عد تدي اوزره و خيكا شفه رن
سنه مستغرق اولقايدي يعني جام كشف در باسه اطلال ايدى ان
كاهه اذ ان حالت با ناهد اول و فكه اوله اصحاب دلها لجا نشون
يعني احوال غيبه اطلالغدن اوزره مستغرق اولقون كبر و كدر كيان

تو ايدى معلوم اولدركه فاضل سوي ششده نظر نكذ و لغرض
كند معاني ششده مستند در بو ايلك فعل معاني ششده خصوصي بلك
مخصص خصوصي اولدي كين ايلك خندان فعل مضارع مردين بعضيك
پوق اولد اولد ايلك ايلك ايلك ايلك ايلك ايلك ايلك ايلك ايلك
ذها و خلافة نه ه ايدم تا امل بيت كرمين و لطف خدا و نكاس
الله تعالى حضرت نيك كرم لفظي كور كور بنده كور دست او شصال
قول كاه ايلد رحالو كاه اول اوغندر نكك خيبي معان سزا زيدن
مروايت اولدركه اثنائ وعظده بيور عكسه سيمان من بيد اليدي
هو كاه ان كعبه جلال الله تعالى حضرت نيك عظمي كعبه سنه حلا زيم
وناظر اولد نكشقر عبادت معن في عباد تدي كسك كنه معن ف
واقرا ايد جليل مره كاهيد ناك حوق عباد نك كه ايت كرمي تعالى
سكا كرمه عباد تله عبادت ايلك ايلك ايلك ايلك ايلك ايلك ايلك
لايق و شاسته قول ايلك ايدمك و اوصاف جليله جلالته مستوي و خي
الله تعالى حضرت نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك
لدره يعني نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك
كاه نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك نيك
بيك كيه بلن سن سين بشريه بو قدرم تدم نكك ايلك نيك نيك نيك

در

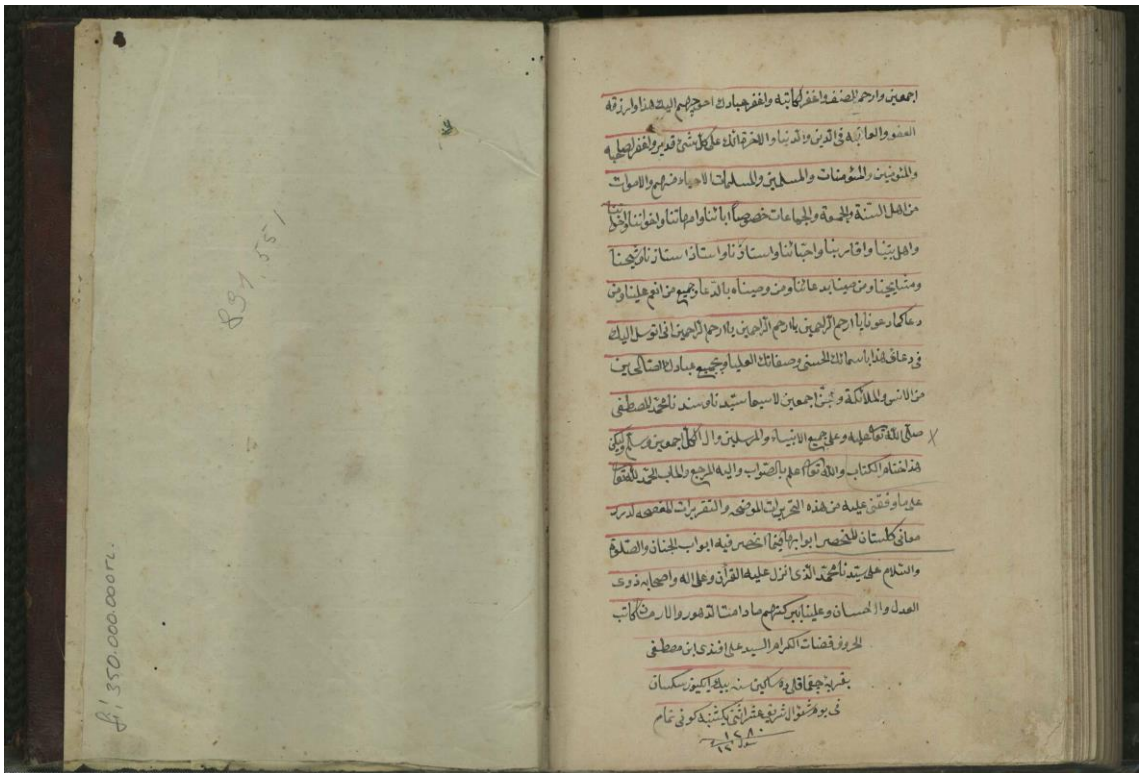
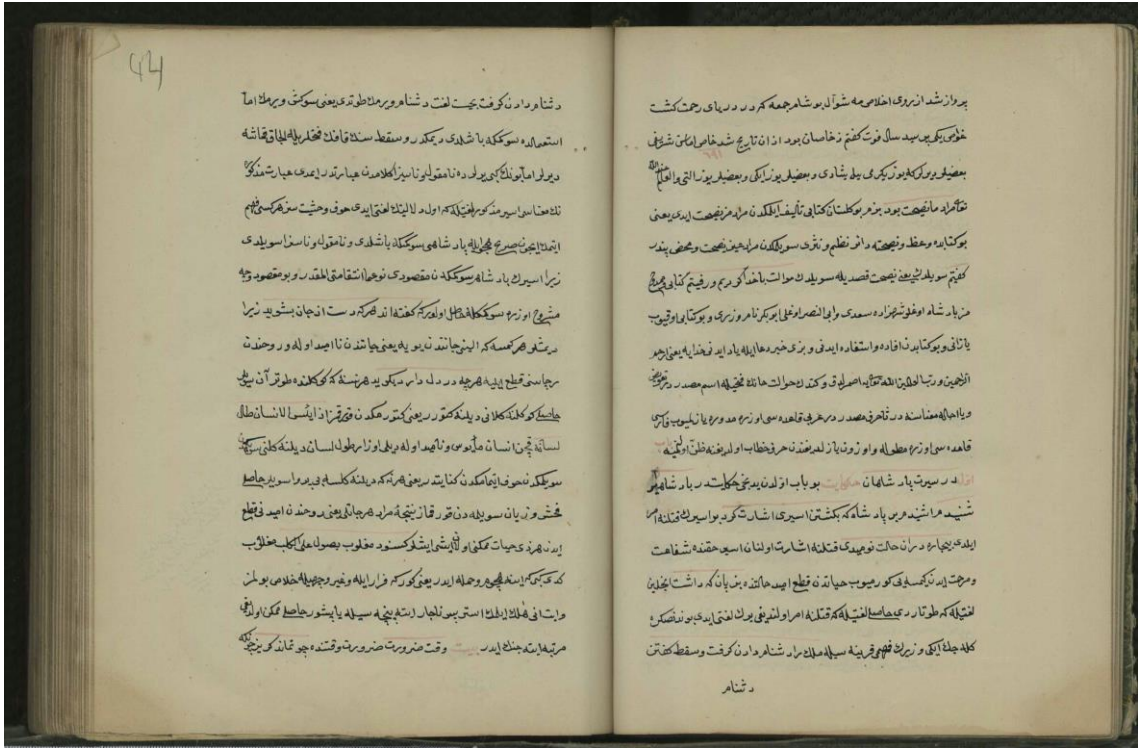
استماع و لاجرم برین برینیه قلب و صفای خاطر که حکم عقاقرمان و خواجه
امین یعنی امیر بسنگ ایشیک را بگفتی که ای پسر سلطان استان لریدن
بردی بودی بنیاد با شایسته بیچارگان باد شاهه خطا با سنگ او تریکه
بجایه بر لب خاطرین در عیانت صیانت ایمله لایحه و سنگ بر ما وصیانت
و رعایت ایمن سکا تکمیل ایمله بره برونه و جیدس و یا سنگ ایمن
باد شاهه بن مکتبم ایمله بگفتی الله تعالی که سنگ بزره و سنگ لایحه و سنگ
او لاوان بود سنگی تحمل به هم سکا سنگ بزره و سنگ لایحه و سنگ
من لایحه انانی لایحه سنگ ایمله چشمه رود و بر جوی چنان افروجا
و در جویان بر لایحه یعنی خلاق عالم الله تعالی که جابعدت علیه سو زره
اول خلا قهلی شخص کور و فضیلتند سنگ فخر بجا بود لایحه ایمله
و در جوی خالصانه بود که عظیمتند احسن قبول ایمله ایمله ایمله
جز او ثواب و عوض و بر سنگ ماملر حاصلی عادت الله او زره ایمله
مغض فیضیده عادل تو لایحه ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
ماملر و در جویان بر لایحه ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
بهم صیانت و ماکله الله تعالی که با دفته فتنه در خاک با سر
فاصله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
اولدیر

اولدیر چه حاصل دنیا خرابه دك پس شیرانه سبقت ایمله ایمله
بور عارضی والله تعالی اعلم شیخ قریب سوره حضرت لریدن اولیوب بگفت
بوی ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
اطرف ز قبل الانش اول ديارك اکثر سینی کونای بیخ و رفیق ایمله
عاقبت ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
سبب تألیف کتاب بوکستان کتابتک با غت تصنیف و سبب تألیف
اولدیر کس و بیاننده در یک کتابتک تا قبل ایمله ایمله ایمله ایمله
بگفتی کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای
دقی تلف و صلیح ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
بگفتی ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
تخصیص سدر ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
دولر عشتوکی هر دهر مان از عهده ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
بر نفس کید و ب یعنی ساعت ساعت هر کید و ب ایمله ایمله ایمله
حکم حکم چونکه بو حال و کیفیت نظر تا تا ایمله ایمله ایمله ایمله
بلور عهده ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
چون کید و ب ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله

اولدیر چه حاصل دنیا خرابه دك پس شیرانه سبقت ایمله ایمله

پرواز شد از روی اخلاصه شوالد و شامه جمعه که در درهای رحمت کشت
خوشی کید سید سال در کفتم ز خاصان بود اذان تا شد خاصان شریف
بعضی بر کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای
تقاریر ما نصحت بود بوکستان کتابتک ایمله ایمله ایمله ایمله
بوکستان ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای
من بار شاه اوغوش شوره سمدی و ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
بازای و بوکستان افا و استاده ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
و ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
قاده و سوی و زرم خطه و اور و زرم ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
ازاد سبوت بار شاهان ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
شید ما شید هر باد شاه که بگفتی اسیری اشانت کونای کونای کونای
ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
و مرمت ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
لنته ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
کله جگه ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
د شامه

د شامه ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
استماع ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
دولر ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
نکده ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
زیرا ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
مشیر ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
درین ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
مرجاسی قلیح ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
لنسان ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
سویکده ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
عش و زریان سویله دن تور قاز ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای کونای
وایت ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله
مرتب ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله ایمله

ÖZGEÇMİŞ

Sümeyye GÜLDENOĞLU, 1985 yılında Ankara’da dünyaya geldi. İlk öğretim ve lise eğitiminden sonra bir müddet çeşitli kurumlarda çalıştıktan sonra 2010 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Arap Dili ve Edebiyatı bölümüne ve 2013 yılında aynı fakülte ve anabilim dalı içinde Fars Dil ve Edebiyatı’nda Çiftanadal eğitimine başladı. 2014 yılında Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden 2015 yılında Fars Dil ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları, Türk İslam Edebiyatı bölümünde yüksek lisansa başladı. Şuan hala aynı bölümde yüksek lisans öğrencisidir.